

PROCJENA STANJA PRIRODE I UPRAVLJANJA PRIRODNIM RESURSIMA

*Supporting decision making and building capacity to support
IPBES through national ecosystem assessments*

*„Podržavanje donošenja odluka i jačanje kapaciteta kako bi se
podržao IPBES kroz nacionalnu procjenu ekosistema”*

Juni, 2023

TREĆI
NACRT
PROCJENE

Foto: Senka Barudanović

Finansijska podrška:

IKI (Inicijativa za klimu Njemačkog federalnog ministarstva za okoliš, zaštitu prirode i nuklearnu sigurnost)

Međunarodna implementacija nacionalnih procjena ekosistema:

World Conservation Monitoring Centre (WCMC)

Implementacija projekta u BiH:

Univerzitet u Sarajevu - Prirodno-matematički fakultet
Centar za ekologiju i prirodne resurse "Akademik Sulejman Redžić"

Institucionalni partner:

Federalno ministarstvo okoliša i turizma

Koordinator Projekta:

Senka Barudanović

Ko-predsjedavajući Procjene:

Mersudin Avdibegović, Milan Mataruga, Mirjana Milićević i Rifat Škrijelj

Koordinatori poglavlja:

Dženan Bećirović, Almir Peštek, Dalibor Ballian, Radoslav Dekić, Biljana Lubarda, Sandra Kobajica, Josip Jurković, Mirza Čengiđ, Goran Trbić, Azrudin Husika i Gordana Đurić

POGLAVLJE 6

OPCIJE UPRAVLJANJA I INSTITUCIONALNI ARANŽMANI ZA DONOŠENJE ODLUKA

Foto: Gordana Đurić

Koordinatori poglavlja:

Prof. dr. Gordana Đurić

1	SADRŽAJ	
2	POPIS TABELA, SLIKA, GRAFIKONA	3
3	POPIS SKRAĆENICA	5
4	6 IZVRŠNI SAŽETAK.....	6
5	6.1 Okvir za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode u Bosni i Hercegovini	12
6	6.1.1 Obavezujući međunarodni sporazumi za zaštitu, očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta i koristi od prirode i njihova implementacija u BIH	12
7		
8	6.1.2 Pravni i institucionalni okvir	22
9	6.1.2.1 Pravni okvir	22
10	6.1.2.2 Institucionalni okvir	25
11	6.2 Alati (i instrumenti) za provođenje politika za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta i prirodnih resursa	29
12		
13	6.2.1 Alati za očuvanje vrsta/taksona	31
14	6.2.1.1 Crvene liste	31
15	6.2.1.2 Botanički i zoološki vrtovi / bašte	33
16	6.2.2 Alati za očuvanje ekosistema i pejzaža	36
17	6.2.2.1 Zaštićena područja	36
18	6.2.2.2 Okolinska/Ekološka dozvola i Procjena uticaja na okoliš/životnu sredinu.....	41
19	6.2.3 Alati za očuvanje genetičke raznolikosti	47
20	6.2.3.1 Banke gena.....	47
21	6.2.3.2 Sjemenski objekti	50
22	6.2.3.3 Očuvanje zdravlja bilja i životinja i bezbjednost hrane	53
23	6.2.4 Alati za očuvanje, prostornu povezanost i održivo korištenje biodiverziteta	63
24	6.2.4.1 Ekološke mreže	63
25	6.2.4.2 Ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodi	65
26	6.2.4.3 Strateška procjena uticaja na životnu sredinu/okoliš	67
27	6.2.4.4 Prostorni planovi kao alat za očuvanje biodiverziteta	71
28	6.2.4.5 Alati za očuvanje prirodnih staništa od invazivnih vrsta	75
29	6.2.5 Alati za očuvanje i uravnoteženu upotrebu koristi od prirode	78
30	6.2.5.1 Certificiranje šuma	78
31	6.2.5.2 Šume visoke zaštitne vrijednosti.....	82
32	6.2.5.3 Vodozaštitne zone	86
33	6.2.5.4 Pravna zaštita tradicionalnog znanja	90
34	6.2.6 Alati pravne i institucionalne sinergije sa drugim sektorskim politikama	95
35	6.2.6.1 Poljoprivreda.....	95
36	6.2.6.2 Ribarstvo	102
37	6.2.6.3 Vodoprivreda	104
38	6.2.6.4 Šumarstvo	108
39	6.2.6.5 Lovstvo	112
40	6.2.6.6 Industrije.....	116
41	6.2.6.7 Energetika	119
42	6.2.6.8 Saobraćaj.....	122
43	6.2.6.9 Turizam	126
44	6.3 Potrebni uslovi za održivo u^opravljanje prirodom i koristima iz prirode u Bosni i Hercegovini	129

45	6.3.1	Integrisanje očuvanja i održive upotrebe prirode u sektorske politike.....	129
46	6.3.2	Mehanizmi za koordinirano planiranje, monitoring i izvještavanje o biodiverzitetu	131
47	6.3.2.1	Koordinirano planiranje očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta	131
48	6.3.2.2	Funkcionalan sistem monitoringa biodiverziteta	133
49	6.3.2.3	Izveštavanje prema međunarodnim sporazumima o biodiverzitetu	136
50	6.3.3	Neophodni kapaciteti za očuvanje i održivu upotrebu prirode.....	137
51	6.3.3.1	Institucionalni i administrativni kapaciteti.....	137
52	6.3.3.2	Naučno-istraživački kapaciteti	138
53	6.3.3.3	Finansijski kapaciteti u oblasti očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta	140
54	6.3.3.3.1.	Ekonomski poticaji za očuvanje i održivo korištenje prirode.....	142
55	6.3.4	Obrazovni sistem za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta	146
56	6.3.4.1	Tradicionalna i lokalna znanja u obrazovnom procesu u Bosni i Hercegovini	147
57	6.3.5	Participatorni proces i učešće javnosti u donošenju odluka, transparentnost u provođenju odluka i	
58		socijalna pravda	149
59	6.3.6	Komunikacija, dijeljenje i širenje informacija.....	151
60	6.3.7	Odnos lokalne zajednice prema biodiverzitetu i koristima od prirode	153
61	6.3.8	Aktivizam u borbi za smanjenje indirektnih pritisaka na biodiverzitet	156
62	6.3.9	Očuvanje i uključivanje tradicionalnih znanja u donošenje odluka	158
63	6.4	Opšta ocjena stanja i efikasnosti okvira za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode	161
64	6.5	Identifikacija opcija upravljanja prirodom i koristima od prirode BiH.....	169
65	6.6	Pregled nedostataka u znanju o opcijama upravljanja.....	172
66	6.6.1	Nedostaci u znanju u pravnom i institucionalnom okviru za održivo upravljanje prirodom i koristima od	
67		prirode	173
68	6.6.2	Nedostaci u znanju u primjeni i ocjeni efikasnosti alata za održivo upravljanje prirodom i koristima od	
69		prirode.	173
70	6.7	Nedostaci u znanju o održivom upravljanju biološkom raznolikošću i koristima od prirode u Bosni i	
71		Hercegovini.....	181

72 **POPIS TABELA, SLIKA, GRAFIKONA**73 **Tabele**

74	Tabela 6. 1 Doprinos BiH postizanju Aichi ciljeva (Izvor: VI izvještaj BiH za CBD, 2019).....	14
75	Tabela 6. 2 Kategorije zaštićenih područja u Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Brčko Distriktu BiH	39
76	Tabela 6. 3 Broj vrsta obuhvaćenih zaštićenim područjem u FBiH (Ramadanović, 2020)	39
77	Tabela 6. 4 Brojno stanje sjemenskih objekata u BiH (Izvor: Cvjetković et al. 2019)	51
78	Tabela 6. 5 Površina sjemenskih objekata u BiH (Izvor: Cvjetković et al. 2019)	51
79	Tabela 6. 6 Ukupan broj laboratorijskih analiza uzoraka hrane u BiH u periodu 2015-2019. godina (izvor: Agencija	
80	za sigurnost hrane BiH, 2016-2021).....	60
81	Tabela 6. 7 Procenat neodgovarajućih uzoraka detektovanih u okviru laboratorijskih analiza hrane u BiH u	
82	periodu 2012-2019. godina (izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016-2019).....	60
83	Tabela 6. 8 Kretanje broja pojedinačnih oboljenja i epidemija u periodu 2012-2020. godina (izvor: Agencija za	
84	sigurnost hrane BiH, 2016-2021)	61
85	Tabela 6. 9 Laboratorijska ispitivanja na prisustvo GMO u periodu 2015-2019. godina. (+) GM pozitivni uzorci, (-	
86	) GM negativni uzorci (Izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016-2020).....	62
87	Tabela 6. 10 Kategorije šuma visoke zaštitne vrijednosti (Izvor: Avdibegović, et al. 2017).....	82
88	Tabela 6. 11 Pregled institucija na nivou BiH nadležnih za oblast poljoprivrede (Rokvić i Vaško, 2017)	96
89	Tabela 6. 12 Šumarski program FBiH (Izvor: Šumarski Program Federacije Bosne i Hercegovine Plan, Program	
90	Rada i Proračun Predsjedavajući Savjeta 2017).....	111
91	Tabela 6. 13 Pregled strateških dokumenata usvojenih od strane Ministarstva Bosne i Hercegovine.....	121
92	Tabela 6. 14 Učešće javnih prihoda zaštite životne sredine u ukupnim javnim prihodima i BDP-u, 2014-2019. u	
93	RS i FBiH, u % (Izvor: Ministarstvo finansija RS i Federalno ministarstvo finansija, 2020, vlastiti izračun)	143
94	Tabela 6. 15 Skraćeni prikaz rezultata pretrage neporeskih prihoda prema dvije nadležnosti: nadležnost za okoliš	
95	i turizam/zaštitu životne sredine i nadležnost za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo u BiH (Izvor: Fiskalni	
96	registri u BiH, vlastiti prikaz).	145
97	Tabela 6. 16 Instrumenti i alati za provođenje politika za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta i prirodnih	
98	resursa u BiH.....	161
99	Tabela 6. 17 Ocjena stanja i efikasnosti komponenti okvira za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode	
100	.....	167
101	Tabela 6. 18 Ocjene efikasnosti alata interesnih strana (Avdibegović et al.,2023, in press).....	168
102	Tabela 6. 19 Modeli upravljanja, učesnici iz javnog i privatnog sektora i njihove interakcije (Adaptirano iz Izvora:	
103	IPBES, 2018).....	170
104	Tabela 6. 20 Instrumenti politika (Izvor: IPBES, 2018).....	171
105	Tabela 6. 21 Nedostajuća znanja, podaci i analize za postizanje veće efikasnosti postojećih instrumenata	174
106	Tabela 6. 22 Sintezni pregled nedostataka u znanju, podacima i analizama za održivo upravljanje biodiverzitetom	
107	u Bosni i Hercegovini	184

108 **Slike**

109	Slika 6. 1 Shematski prikaz proceduralnih koraka Procjene uticaja/utjecaja na životnu sredinu/okoliš (izvor: GIZ,	
110	2019).....	44
111	Slika 6. 2 Organizaciona šema u nadležnosti u oblasti zaštite zdravlja bilja u BiH (preuzeto iz Technical dossiers	
112	to support demands for import of high-risk plants, plant products and other objects as foreseen in Article 42 of	
113	Regulation (EU) 2016/2031) Bosnia and Herzegovina - Malus sp. Planting Material (EFSA, 2018).....	55
114	Slika 6. 3 Proces identifikacije, izdvajanja, gospodarenja i monitoringa HCVF (Izvor: Avdibegović, et al. 2017)	84
115	Slika 6. 4 Organizacija upravljačke strukture sistema upravljanja vodama u BiH - primarno nadležne institucije za	
116	upravljanje vodama (Izvor: Draft vodne politike u BiH, 2011).....	105

117 **Grafikoni**

118	Grafikon 6. 1 Područja u Bosni i Hercegovini sa najvećim brojem ugroženih biljnih vrsta (Ramadanović, 2020)	40
119	Grafikon 6. 2 Izdate okolinske dozvole u Federaciji BiH (2004–2017) i u Republici Srpskoj (2012-2017)	
120	(Ekonomska komisija UN-a za Europu, 2018)	43
121	Grafikon 6. 3 Institucionalni okvir u oblasti očuvanja zdravlja životinja u BiH	58
122	Grafikon 6. 4 Institucionalni okvir u oblasti osiguranja sigurnosti hrane u BiH na državnom i entitetskim nivoima	
123	(Izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021).....	60
124	Grafikon 6. 5 Distribucija finansiranja okoliša, klime i održivosti za BiH po oblastima okoliša, 2015–2020, u US\$	
125	(izvor: Čaušević et al. 2022)	141
126	Grafikon 6. 6 Distribucija udjela troškova po sektorima (preuzeto iz Strategije usklađivanja propisa pravnoj	
127	stečevini EU u oblasti zaštite okoliša/životne sredine Bosne i Hercegovine, EAS – BiH).....	142

POPIS SKRAĆENICA

POPIS SKRAĆENICA

IPBES	Međuvladina naučno-politička platforma o biodiverzitetu i uslugama ekosistema (eng. <i>The Intergovernmental Science - Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services</i>)
ILK	Lokalna i tradicionalna znanja (eng. <i>Indigenous local knowledge</i>).
ITPGRFA	Međunarodni sporazum za biljne genetičke rsurse za hranu i poljoprivredu (eng. <i>International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture</i>)
IUCN	Međunarodna unija za očuvanje prirode (eng. <i>International Union for Conservation of Nature and Natural Resources</i>)
EU	Evropska unija
BiH	Bosna i Hercegovina
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
EK	Evropska komisija
NBSAP	Nacionalna strategija i akcioni plan za biodiverzitet (eng. <i>National Biodiversity Strategies and Action Plan</i>)
ESAP	Strategija zaštite životne sredine BiH (eng. <i>Environmental Strategy and Action Plan</i>)
UNEP - WCMC	Svjetski monitoring centar za očuvanje prirode (eng. <i>World Conservation Monitoring Centre</i>)
SDG	Ciljevi održivog razvoja (eng. <i>Sustainable Development Goals</i>)
K	Koristi od prirode
VT	Vodno tijelo
UNBiH	United Nations Bosnia and Herzegovina
NŠP	Nedrvni šumski proizvodi
IKI	Inicijativa za klimu Njemačkog federalnog ministarstva za okoliš, zaštitu prirode i nuklearnu sigurnost (eng. <i>International Climate Initiative</i>)
MAT	Multidisciplinarni autorski tim

129

IZVRŠNI SAŽETAK

130 **U politici za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta Bosna i Hercegovina se obavezala na**
131 **doprinos globalnim, evropskim i ciljevima zapadnog Balkana. U skladu sa vizijom klimatske**
132 **neutralnosti do 2050., očuvanje postojećih i oporavak degradiranih ekosistema predstavlja glavni**
133 **strateški pravac u u upravljanju biodiverzitetom u BiH (dobro utvrđeno)(6.1.1).** BiH je uskladila svoje
134 ciljeve sa Globalnim planom za biodiverzitet usvajanjem NBSAP-a 2015. godine **(dobro**
135 **utvrđeno)(6.1.1).** Nedovoljan progres u implementaciji NBSAP-a ukazuje kako na potrebu gradnje
136 novih tako i na potrebu konsolidovanja postojećih kapaciteta institucionalnog okvira za očuvanje
137 prirode i održivu upotrebu prirodnih resursa **(dobro utvrđeno)(6.1.1).** Za bolji progres u
138 implementaciji NBSAP-a neophodno je jačanje pravnog **(dobro utvrđeno)(6.1.2.1),** institucionalnog
139 **(dobro utvrđeno)(6.1.2.2)** i finansijskog okvira **(dobro utvrđeno) (6.3.3.3),** čemu značajan doprinos
140 može dati potpuno usklađivanje okolinskih i sektorskih propisa sa EU pravnom tekovinom i njihova
141 implementacija **(dobro utvrđeno)(6.1.2.1).** BiH se obavezala da će izvršiti reviziju NBSAP-a, u skladu
142 sa Globalnim okvirom za biodiverzitet **(dobro utvrđeno) (6.1.1),** te je pripremila prvu verziju
143 integrisanog Nacionalnog energetskeg i klimatskog plana za period 2021-2030 **(dobro utvrđeno)**
144 **(6.2.6.7)** koji analizira scenarije za postizanje klimatske neutralnosti do 2050.

145 **Iako je BiH pristupila velikom broju međunarodnih sporazuma koji se odnose na biološku raznolikost**
146 **vrsta i ekosisteme, još uvijek nije pristupila sporazumima koji podržavaju očuvanje genetičke**
147 **raznolikosti i sa njima povezanih tradicionalnih znanja (dobro utvrđeno)(6.1.1)(6.3.9).** Sa izuzetkom
148 podsticaja za uzgoj autohtonih pasmina i sorti, tradicionalna i lokalna znanja o biodiverzitetu nisu
149 uključena u procese donošenja odluka u BiH **(dobro utvrđeno)(6.3.9).** Do sada identifikovane
150 mogućnosti za uključivanje tradicionalnih i lokalnih znanja u procese donošenja odluka su uspostava
151 centara, kombinovanje formalnih i tradicionalnih znanja u sistemu obrazovanja i pristup Nagoya
152 protokolu i ITPGRFA **(dobro utvrđeno)(6.3.9).** Za uključivnje tradicionalnih i lokalnih znanja u
153 donošenje odluka, neophodna je podrška kako viših, tako i lokalnih administracija **(dobro**
154 **utvrđeno)(6.3.9).**

155 **Upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode u BiH se oslanja na složen institucionalni i pravni**
156 **okvir. Rastući pritisci u periodu društvene i ekonomske tranzicije, usporen proces usklađivanja sa**
157 **EU pravnom tekovinom, horizontalna i vertikalna neusaglašenost zakonodavstva i fragmentirano**
158 **donošenje odluka o prirodi i prirodnim resursima, ostavljaju sve veće mogućnosti za gubitak**
159 **biodiverziteta i prirodnih staništa u BiH (dobro utvrđeno)(6.1.2.1; 6.1.2.2; 6.3.2.1).** Javne institucije
160 u oblasti životne sredine i prirode u BiH su uspostavljene u skladu sa ustavnom raspodjelom
161 nadležnosti na različitim nivoima vlasti, međutim institucije nadležne za donošenje i provođenje
162 pravnog okvira za zaštitu biodiverziteta i životnu sredinu nisu nadležne za donošenje i provođenje
163 pravnog okvira za koristi od prirode. Institucionalni okvir je složeniji u FBiH **(dobro utvrđeno)(6.1.2.2).**
164 Postojeće institucije nisu dovoljno kadrovski osposobljene za provođenje i nadzor donesenih propisa
165 **(utvrđeno, ali nepotpuno)(6.1.2.2).** Horizontalno zakonodavstvo je u ograničenoj mjeri usklađeno sa
166 EU pravnom tekovinom Evidentna je vertikalna neusaglašenost zakonskih propisa između
167 administrativnih nivoa u BiH, kao i horizontalna između različitih sektora u pojedinim administrativnim
168 cjelinama. Zakoni o zaštiti prirode i okoliša/životne sredine/životnog okoliša nisu harmonizovani
169 **(dobro utvrđeno) (6.1.2.1).** Koordinacija aktivnosti u BiH, sa ciljem unapređenja pravnog okvira za
170 očuvanje i održivo korištenje biodiverziteta (koristi od prirode) nije uspostavljena u dovoljnoj mjeri

171 **(dobro utvrđeno) (6.1.2.1; 6.3.2.1).** Postupak okolinske/ekološke dozvole nije dovoljno transparentan
172 **(dobro utvrđeno) (6.2.1.2),** te, zajedno sa postupkom procjene uticaja na okoliš/životnu sredinu ne
173 osigurava dovoljnu zaštite biološke raznolikosti u razvojnim aktivnostima **(utvrđeno, ali nepotpuno)**
174 **(6.2.1.2).**

175 **U BiH je na raspolaganju niz regulatornih, ekonomskih i informacijskih instrumenata/alata za**
176 **održivo upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode. Međutim, sadašnji stepen i kvalitet**
177 **primjene postojećih alata/instrumenata ne može osigurati trajno očuvanje biodiverziteta u BiH**
178 **(dobro utvrđeno)(6.2; 6.4).** Za upravljanje biodiverzitetom i održivu upotrebu koristi od prirode, u BiH
179 se primjenjuju instrumenti/alati koji potiču iz različitih kategorija. Stepem i kvalitet njihove primjene
180 nije na zadovoljavajućem nivou. Kapaciteti za primjenu navedenih instrumenata su nedovoljni.
181 Primjena instrumenata nije ravnomjerna u BiH **(dobro utvrđeno)(6.4).** Efikasnost alata/instrumenata
182 za očuvanje i održivu upotrebu koristi od prirode je veća prema percepciji glavnih aktera, nego prema
183 izvorima iz nevladinog sektora **(utvrđeno, ali nepotpuno)(6.4).** Pristup informacijama, učešće javnosti
184 i mjere socijalne pravde nisu na zadovoljavajućem nivou, zbog nedostatka javno dostupnih informacija
185 i kasnog uključivanja javnosti u proces donošenja odluka **(dobro utvrđeno)(6.3.5).** Površina zaštićenih
186 područja je niska, a njihova efikasnost u zaštiti ugroženog biodiverziteta nije istražena **(dobro**
187 **utvrđeno)(6.2.1.1).** Iako relevantni propisi u BiH omogućavaju integrisano izdavanje dozvola, proces
188 njihovog izdavanja je fragmentiran, te ih izdaju različiti organi koji međusobno nisu u koordinaciji.
189 Odvojene dozvole se izdaju za zagađivanje vazduha, zemljišta i vode, a inspekcijski nadzor se ne
190 provodi koordinisano **(dobro utvrđeno)(6.2.1.2).** Crvene liste FiH, RS i BD BiH su međusobno
191 neusaglašene ili ne postoje **(dobro utvrđeno)(6.2.2.1).** Ne postoje programi *ex-situ* očuvanja
192 autohtonih ugroženih vrsta u BiH u botaničkim baštama I zoološkim vrtovima u BiH **(dobro**
193 **utvrđeno)(6.2.2.2).** Ne postoji adekvatan zakonski okvir za *ex-situ* očuvanje genetičkih resursa i
194 formiranje banki gena **(dobro utvrđeno)(6.2.3.1).** Stručna javnost nije upoznata sa koristima koje
195 proizilaze iz korišćenja potencijala sjemenskih objekata **(utvrđeno, ali nepotpuno) (6.2.3.2)** Oblast
196 zaštite zdravlja biljaka, zdravlja životinja i sigurnosti hrane u BiH je relativno dobro zakonski uređena,
197 ali kapaciteti nisu odgovarajući **(dobro utvrđeno)(6.2.3.3).** Provedeni su projekti identifikacije EU vrsta
198 i staništa u BiH, ali ekološke mreže u entitetima BD BiH nisu uspostavljene **(dobro utvrđeno)(6.2.4.1).**
199 Neophodno je donijeti propise koji detaljnije uređuju oblast ocjene prihvatljivosti zahvata u prirodi,
200 način utvrđivanja prevladavajućeg javnog interesa i kompenzacijske uslove **(dobro utvrđeno)**
201 **(6.2.4.2).** Kvalitet provedenih strateških procjena uticaja na okolinu nije zadovoljavajući **(utvrđeno, ali**
202 **nepotpuno)(6.2.4.3).** Neophodna je dalja harmonizacija domaćih propisa i politika sa pravnim okvirom
203 EU o oblasti prostornog planiranja, tranzicionih planskih dokumenata i uključivanje javnosti u proces
204 planiranja **(dobro utvrđeno)(6.2.4.4).**

205 Liste invazivnih vrsta ne postoje za sve administrativne cjeline u BiH **(dobro utvrđeno)(6.2.4.5).**
206 Certificiranje gospodarenja šumskim resursima predstavlja efikasan alat za zaštitu i održivo korištenje
207 šumskih resursa, a samim tim i očuvanje opšte korisnih funkcija šumskih ekosistema **(dobro**
208 **utvrđeno)(6.2.5.1).** U procesu izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti osigurana je uključenost svih
209 relevantnih interesnih grupa u procesu planiranja upravljanja i gospodarenja **(dobro**
210 **utvrđeno)(6.2.5.2).** Implementacija zakonskih rješenja o vodozaštitnim zonama na terenu nije
211 zadovoljavajuća, što je rezultat različitih interesa za korištenje prostora **(utvrđeno, ali**
212 **nepotpuno)(6.2.5.3).** U BiH je dokazan gubitak tradicionalnih I lokalnih znanja o održivoj upotrebi
213 medicinske flore i svih drugih grupa biljaka, životinja i gljiva. BiH nije članica Nagoya protokola i

214 ITPGRFA, koji bi predstavljali međunarodni okvir za razvoj domaćih propisa za očuvanje i poštenu
215 podjelu dobiti od regulisanog korištenja tradicionalnih znanja **(dobro utvrđeno)(6.2.5.4)**. Strateški
216 okvir u oblasti poljoprivrede pokazuje da svi nivoi vlasti u vrh prioriteta stavljaju održivo upravljanje
217 prirodnim resursima, očuvanje biodiverziteta, međutim, bilo po broju programa i mjera koje ulaze u
218 godišnji okvir finansiranja, ovaj dio strategija nije prioritet **(dobro utvrđeno)(6.2.6.1)**. Podsektor
219 ribarstva i akvakulture ne koristi u dovoljnoj mjeri postojeće prirodne kapacitete **(utvrđeno, ali**
220 **nepotpuno)(6.2.6.2)**. Međusektorska saradnja i odgovornost između sektora voda i sektora zaštite
221 okoline, prostornog planiranja, komunalne privrede, industrije, transporta, poljoprivrede, šumarstva,
222 turizama, a u cilju postizanja integralnog održivog upravljanja vodama nije definisana dovoljno
223 **(utvrđeno, ali nepotpuno)(6.2.6.3)**. Složenost organizacije šumarskog sektora doprinosi smanjenju
224 efikasnosti alata/instrumenata koji doprinose očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta i prirodnih
225 resursa u šumama **(utvrđeno, ali nepotpuno)(6.2.6.4)**. Ne postoji koordinacija po zajedničkim
226 pitanjima između četiri lovačka saveza koja djeluju u BiH. Relevantne interesne grupe ne učestvuju
227 dovoljno u procesu planiranja, upravljanja, gospodarenja i zdravstvene zaštite divljači **(dobro**
228 **utvrđeno)(6.2.6.5)**. Studija uticaja na okoliš ne garantuje očuvanje biodiverziteta, što je naročito važno
229 u slučaju nepostojanja obaveze izdavanja okolinske dozvole. Ne postoji horizontalna veza između
230 Studije i postupka izdavanja drugih akata, kao što su vodne dozvole, građevinske dozvole i odobrenja
231 za rad. Koordinisano usaglašavanje sa EU pravnom tekovinom može doprinijeti ravnoteži između
232 razvoja industrija i očuvanja biodiverziteta **(dobro utvrđeno)(6.2.6.6)**. BiH nije u potpunosti uskladila
233 zakonodavstvo u sektoru energetike sa EU pravnom tekovinom **(dobro utvrđeno)(6.2.6.7)**. Male
234 hidroelektrane se smatraju izuzetno štetnim po okoliš, jer njihov poguban uticaj na očuvanje
235 biodiverziteta i održivi razvoj okoliša značajno prevazilazi njihovu efikasnost u proizvodnji električne
236 energije. Pri izgradnji energetskih objekata i radu na jačanju održivosti snabdijevanja energijom, od
237 presudne je važnosti obezbijediti zaštitu životne sredine, umanjiti negativne efekte klimatskih
238 promjena i održati biološku raznovrsnost **(utvrđeno ali nepotpuno)(6.2.6.7)**. Građanski aktivizam je
239 barijera za realizaciju projekata kojima se umanjuju vrijednosti javnih dobara u životnoj sredini **(dobro**
240 **utvrđeno) (6.3.8)**. Uticaj izgradnje i korištenja infrastrukturnih saobraćajnih objekata može biti
241 redukovano i usporeno uz kvalitetnu primjenu postojećih alata u pravnom okviru **(dobro**
242 **utvrđeno)(6.2.6.8)**. Turizam je djelatnost koja može doprinijeti očuvanju i održivoj upotrebi koristi od
243 prirode, kao i povećanju prihoda lokalnog stanovništva u BiH ukoliko se portuju principi održivosti
244 **(dobro utvrđeno)(6.8.6.9)**.

245 **Institucionalni i finansijski kapaciteti za efikasnu i kvalitetnu primjenu alata/instrumenata za**
246 **očuvanje biodiverziteta i održivu upotrebu koristi od prirode su nedovoljni. Naučni kapaciteti nisu**
247 **iskorišteni kao platforma za traženje optimalnih rješenja, a tradicionalna i lokalna znanja nisu**
248 **uključena u donošenje održivih odluka (dobro utvrđeno)(6.3.3)**. U BiH je evidentan nedostatak
249 institucionalnih i administrativnih kapaciteta koji mogu podržavati očuvanje i održivu upotrebu
250 biodiverziteta u skladu sa nadležnostima administrativnih cjelina. Nedovoljni institucionalni kapaciteti
251 su jedna od prepreka u implementaciji globalnih, EU i BiH ciljeva za očuvanje i održivu upotrebu
252 biodiverziteta **(dobro utvrđeno) (6.3.3.1)**. Nedovoljni naučno-istraživački kapaciteti i njihova slaba
253 uključenost u donošenje odluka su jedna od prepreka u implementaciji globalnih, EU i BiH ciljeva za
254 očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta. Društveni i ekonomski izazovi nakon ratnih dešavanja
255 1992-1995. su doveli do zastoja u naučnoistraživačkoj djelatnosti u oblasti biodiverziteta, što se
256 odrazilo na stanje podataka i stanje kapaciteta naučnoistraživačkih institucija **(dobro**
257 **utvrđeno)(6.3.3.2)**. O sadašnjem stanju naučnih kapaciteta svjedoče brojni publikovani naučni izvori

258 čije analize pokazuju da mali broj pripadnika naučne zajednice pruža podatke relevantne za održivo
259 upravljanje biodiverzitetom u BiH **(utvrđeno, ali nepotpuno) (6.3.3.2)**. U BiH je evidentan nedostatak
260 finansijskih kapaciteta za očuvanje i razvoj mehanizama za održivu upotrebu biodiverziteta. BiH dobija
261 značajna inostrana sredstva za okoliš/životnu sredinu, u kojima sredstva za biodiverzitet imaju
262 zanemarljiv udio. Zaštita i očuvanje prirode se u BiH finansira kroz set neporeskih davanja/prihoda
263 odnosno vrsta prihoda koje uključuju takse, naknade, kazne i druge mjere, dakle skoro isključivo iz
264 javnih prihoda sa funkcijom zaštite životne sredine, čije je učešće u ukupnim javnim prihodima veoma
265 nisko **(dobro utvrđeno)(6.3.3.1)**.

266 **Sistemska praćenje stanja biodiverziteta i transparentan protok podataka nisu uspostavljeni u BiH,**
267 **što sužava mogućnosti efikasnog planiranja, donošenja i implementacije odluka, te podršku drugih**
268 **sektora i javnosti za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta. Razvoj funkcionalnog sistema**
269 **monitoringa nije usklađen sa potrebama izvještavanja prema međunarodnim sporazumima i EU**
270 **institucijama (dobro utvrđeno)(6.3.2.2)**. Sistemska praćenje stanja, te prikupljanje i analiza podataka
271 o biodiverzitetu praktično ne postoji u BiH. Istraživanja biodiverziteta se provode po potrebi, ali
272 rezultati istraživanja nisu dostupni, osim ako su publikovani **(dobro utvrđeno)(6.3.2.2)**. Informacioni
273 sistem za zaštitu prirode i praćenje stanja RS i Informacioni sistem zaštite prirode FBiH su uspostavljeni
274 i sadrže određeni broj podataka. Dalji prioriteti u praćenju vrsta i staništa, te prikupljanje i protok
275 podataka do informacionih sistema nisu utvrđeni, što zaustavlja procese planiranja i uspostave
276 ekoloških mreža u BiH. Informacioni sistem BD BiH nije uspostavljen **(dobro utvrđeno)(6.3.2.2)**.
277 Primarni podaci o biodiverzitetu (ekosistemi, vrste, geni) su rasuti u nizu privatnih (ne uvijek i
278 dostupnih) i javnih baza podataka. Različito su strukturirani i formatirani, što dalje onemogućava
279 objedinjavanje bar dostupnih podataka u jedinstvene baze **(dobro utvrđeno)(6.3.2.2)**. Razvoj,
280 primjena i praćenje indikatora stanja biodiverziteta nije propisano kao dio institucionalnih zaduženja,
281 niti je u praksu uveden neki od modela vaninstitucionalnog praćenja. Taj nedostatak ostavlja negativne
282 posljedice u obavezama izvještavanja putem statističkih agencija u BiH **(dobro utvrđeno)(6.3.2.2)**.
283 Razvoj i primjena indikatora nije usklađena sa strategijama očuvanja specifičnog biodiverziteta u BiH,
284 niti sa potrebama izvještavanja prema međunarodnim sporazumima i EU institucijama **(dobro**
285 **utvrđeno)(6.3.2.3)**. Nije propisano niti uvedeno u praksu sistemska rješenje za validaciju/verifikaciju
286 podataka o biodiverzitetu, koji se koriste za potrebe pripreme različitih izvještaja **(dobro utvrđeno)**
287 **(6.3.2.2)**. Razvoj funkcionalnog sistema monitoringa nije usklađen sa strategijama očuvanja
288 specifičnog biodiverziteta BiH **(dobro utvrđeno)(6.3.2.2)**. Nedostatak funkcionalnog sistema
289 monitoringa smanjuje efikasnost donesenih odluka za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta, a
290 istovremeno zaustavlja proces planiranja i proglašenja ekoloških mreža **(dobro utvrđeno)(6.3.2.2)**.
291 Monitoring šumskih, poljoprivrednih i vodnih ekosistema se provodi kroz rad nadležnih sektora.
292 Podaci o monitoringu nisu javno dostupni **(utvrđeno, ali nepotpuno)(6.3.2.2)**.

293 **Osiguranje kvaliteta života u BiH zahtijeva održivo upravljanje biodiverzitetom i koristima od**
294 **prirode u BiH, što je moguće dostići konsolidovanjem postojećih i gradnjom novih institucionalnih,**
295 **finansijskih i naučnih kapaciteta za korištenje EU pravnog okvira, primjenom naučno utemeljenih**
296 **rješenja, uz učešće lokalnih zajednica i njihovih znanja i funkcionalan sistem obrazovanja (dobro**
297 **utvrđeno)(6.5)**. Institucionalni i pravni dio okvira za upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode
298 u BiH je kompleksan, a stanje i efikasnost pojedinih komponenti okvira nije zadovoljavajuće **(dobro**
299 **utvrđeno) (6.3.10)**. Biološka raznolikost je integrisana u određeni broj sektorskih strategija u BiH, ali
300 većinom nije integrisana u sektorske programe i propise **(dobro utvrđeno)(6.3.1)**. Izvještaji o

301 implementaciji Konvencije o biološkoj raznolikosti, drugih konvencija vezanih za biodiverzitet i
302 okoliš/životnu sredinu, te izvještaji međunarodnih organizacija ističu potrebu koordinisanog i
303 efikasnog plana za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta kroz multisektorski pristup u BiH (**dobro**
304 **utvrđeno)(6.3.2.1)**. Sve vrste medija imaju veliku ulogu i moć, ali nedovoljnu podršku i kapacitete za
305 dijeljenje informacija i podizanju svijesti o očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta u BiH (**dobro**
306 **utvrđeno)(6.3.6)**. Lokalne zajednice (jedinice lokalne samouprave) imaju veliku, ali nedovoljno
307 iskorištenu ulogu u procesima planiranja, očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta u BiH (**utvrđeno,**
308 **ali nepotpuno)(6.3.7)**. Planiranjem promotivnog, edukativnog, infrastrukturnog i ekonomskog
309 osnaživanja lokalnih zajednica, koje su ključne za turistička područja, osigurao bi se dugoročan održivi
310 razvoj područja (**dobro utvrđeno)(6.2.6.9)**. Sadržaji na temu biološke raznolikosti (naročito lokalne)
311 nisu zastupljeni sa dovoljnim fondom časova u osnovnom i srednjem obrazovanju (**dobro**
312 **utvrđeno)(6.3.4.1)**. Programi koji su direktno ili indirektno vezani za biološku raznolikost zastupljeni
313 su najviše na fakultetima iz grupacije prirodno-matematičkih i poljoprivrednih nauka, dok obrazovanje
314 za održivi razvoj traži reformu svih naučnih oblasti (**dobro utvrđeno)(6.3.4.1)**. Tradicionalna i lokalna
315 znanja u obrazovnom sistemu u BiH su na samoj margini i skoro potpuno izostavljena, osim u
316 specijalističkim planovima i programima za visoko obrazovanje (**dobro utvrđeno)(6.3.4.1)**.
317 Mogućnosti za uključivanje tradicionalnih i lokalnih znanja u procese donošenja odluka su uspostava
318 centara, kombinovanje formalnih i tradicionalnih znanja u sistemu obrazovanja i pristup Nagoya
319 protokolu i ITPGRFA (**dobro utvrđeno)(6.3.9)**. Za uključivanje tradicionalnih i lokalnih znanja u
320 donošenje odluka, neophodna je podrška kako viših, tako i lokalnih administracija (**dobro**
321 **utvrđeno)(6.3.9)**. Stalni dijalog između donosioca odluka i naučne zajednice nedostaje kao
322 informacioni alat za kreiranje naučno opravdanih rješenja (**dobro utvrđeno)(6.5)**. Integralna
323 (multisektorska) primjena EU pravnog okvira bi mogla doprinijeti promjeni sadašnjeg stanja opcija za
324 upravljanje biodiverzitetom, s obzirom na potencijale (a) konsolidovanja i bolje iskorišćenosti
325 postojećih institucionalnih, naučnih i finansijskih kapaciteta, (b) integrisanja zaštite biodiverziteta u
326 aktivnosti koje vode prema klimatskoj neutralnosti, (c) lakše integracije u sektorske politike i (d)
327 pristupa fondovima za BiH, kao zemlju Zapadnog Balkana sa kandidatskim statusom za EU (**dobro**
328 **utvrđeno)(6.5)**.

329 **Nedostaci u znanju se odnose kako na stanje i vrijednosti biodiverziteta, tako i na direktne i**
330 **društvene pritiske na biodiverzitet, trendove regulišućih, materijalnih i nematerijalnih koristi od**
331 **prirode, a naročito na efikasnost pojedinih alata, opcija upravljanja i od njih zavisnih scenarija za**
332 **biodiverzitet (dobro utvrđeno)(6.7)**. Identifikovani ključni nalazi i nedostaci u znanju ukazuju na
333 činjenicu da naučna zajednica nije dovoljno i na efikasan način angažovana u kreiranju rješenja za
334 održivi razvoj i unapređenja kvaliteta života u Bosni i Hercegovini (**dobro utvrđeno)(2.2, 3.15, 4.3, 5.6,**
335 **6.5. 6.6.)** Fokus istraživanja prema društveno relevantnim, a naučno utemeljenim rješenjima se može
336 postići kroz uspostavu kontinuiranog dijaloga između donosilaca odluka i naučne zajednice.
337 Komunikacija između naučne zajednice i donosilaca odluka je povremena, a sistemski put za
338 postavljanje pitanja i traženje naučno utemeljenih odgovora nije uspostavljen. Uspostava
339 kontinuiranog dijaloga između donosilaca odluka i naučne zajednice može značajno povećati stepen
340 efikasnosti postojećih kapaciteta, u pravcu rješavanja prioritenih zadataka na očuvanju biodiverziteta
341 i održivosti koristi od prirode, te kreirati prihvatljive modele za popunjavanje uslova za integralno
342 upravljanje u cilju održivog razvoja (**dobro utvrđeno)(6.4., 6.7.)** Naučno utemeljena rješenja koja su
343 već u praksi u Bosni i Hercegovini, nisu uključila lokalna i tradicionalna znanja o biološkoj raznolikosti,
344 koja su već mogla doprinijeti održivosti odluka i blažim negativnim trendovima biološke raznolikosti i

345 koristi od prirode u Bosni i Hercegovini **(dobro utvrđeno)(6.3.9., 6.7.)**. U Procjeni je korišteno ukupno
346 3660 izvora (naučnih i stručnih referenci, izvještaja i propisa), od čega je preko 80% domaćih izvora
347 (dobro utvrđeno)(6.7.). Broj upotrijebljenih izvora ukazuje na visoku produktivnost naučne zajednice.
348 Istovremeno, analiza pokazuje da društvo ne raspolaže dovoljnim i sinteznim informacijama visoke
349 relevantnosti za donošenje odluka o održivom upravljanju biodiverzitetom i koristima od prirode **(2.5,**
350 **3.1, 4.2, 5.1, 6.6.)**. Sistemski pristup u razumijevanju i ulozi koristi od prirode za unapređenje kvaliteta
351 življenja u BiH nije razvijen. Ne postoje istraživanja sadašnjeg stanja koristi od prirode, te nije moguće
352 egzaktno ustanoviti trendove pojedinih koristi od prirode u BiH **(dobro utvrđeno)(2.2, 6.6)**.
353 Inventarizacija biodiverziteta u BiH nije u potpunosti provedena, dok sintaksonomska klasifikacija
354 biljnih zajednica još uvijek nije usklađena unutar naučne zajednice u BiH, a niti sa savremenim
355 evropskim sistemom klasifikacije. Genetička istraživanja su sporadična sa akcentom na analizu stepena
356 genetičkog diverziteta **(dobro utvrđeno)(3.4, 6.6)**. Postoji diskontinuitet u istraživanjima, nastao kao
357 posljedica ratnih dešavanja 1992.-1995. godine i nedostatka terenskih istraživanja u poslijeratnom
358 periodu **(dobro utvrđeno)(3.11,6.6)**. Biološka raznolikost svih grupa nije dovoljno istražena **(3.4.,6.6)**.
359 Stanje biološke raznolikosti u svim grupama ekosistemima u Bosni i Hercegovini nije predmet stalnog
360 praćenja stanja i sistemskih istraživanja. Kao posljedica nepostojanja monitoringa i oskudnih
361 istraživanja ne postoje ni pouzdani podaci o trendovima biodiverziteta **(dobro utvrđeno)(3.2.,6.6)**.
362 Postoji veliki nedostatak istraživanja uticaja gubitka prirodnih staništa (konverzije), prekomjerne
363 eksploatacije resursa, zagađenja zemljišta, zraka i vode, invazivnih vrsta, a naročito klimatskih
364 promjena na stanje biodiverziteta u BiH. Postojeće stanje znanja o uticajima direktnih i indirektnih
365 pritisaka je rezultat nesistematičnog pristupa i fokusa na pritisak od **zagađenja (dobro utvrđeno)(4.2.,**
366 **6.6)**. Nisu poduzeta ni jednostrana, ni multidisciplinarna istraživanja o uticaju institucionalnih,
367 ekonomskih, demografskih, kulturno-religijskih i naučno-tehnoloških indirektnih pritisaka na prirodu
368 u BiH **(dobro utvrđeno)(4.2.,6.6)**. Nisu identifikovani domaći literaturni izvori sa scenarijskim
369 analizama i/ili trendovima gena, vrsta i ekosistema, koji bi doprinijeli pripremi scenarijske analize
370 održivog upravljanju biodiverzitetom **(5.6.,6.6.)**. Najveći nedostatak znanja o opcijama upravljanja se
371 odnosi na analize efikasnosti postojećih alata/instrumenata i efektima njihove primjene na stanje
372 biodiverziteta u Bosni i Hercegovini **(dobro utvrđeno)(6.6., 6.7)**.

373 6.1 OKVIR ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE PRIRODOM I KORISTIMA OD PRIRODE U BOSNI I 374 HERCEGOVINI

375 Gubitak biodiverziteta i degradacija ekosistema zahtijeva kritičku procjenu privrednih sektora kao što
376 su poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, energetika, saobraćaj, industrija, rudarstvo (UNEP i UNECE,
377 2016).

378 Različite međunarodne i evropske strategije daju prioritet očuvanju i održivom korišćenju
379 biodiverziteta u redovnim aktivnostima privrednih sektora. Tradicionalni hijerarhijski pristup
380 upravljanja doveden je u pitanje međunarodnim sporazumima koji pozivaju na saradnju između javnih
381 i privatnih aktera i zainteresovanih strana u rešavanju problema životne sredine. Decentralizacija ili
382 javno-privatno upravljanje u politikama i strategijama očuvanja je sve naglašenija kako bi se bolje
383 ugradile potrebe lokalnih zajednica i nosilaca lokalnog znanja (IPBES, 2018).

384 Agenda za održivi razvoj 2030. obavezala je međunarodnu zajednicu da zaštiti život i pod vodom i život
385 na kopnu. Globalni okvir za biodiverzitet postavlja ambiciozan plan za implementaciju široko
386 zasnovanih akcija kako bi se došlo do transformacije u odnosu društva prema biodiverzitetu, kako bi
387 2050. godine bila ostvarena zajednička vizija "življenja u skladu sa prirodom". Za postizanje ovih ciljeva
388 neophodni su zajednički naponi javnih i privatnih aktera, uz snažne javne politike. Međutim,
389 uključivanje biodiverziteta u privredne sektore zahtjeva zajedničke napore od strane javnih i privatnih
390 učesnika i jake javne politike koje će omogućiti implementaciju boljih strategija (PBL, 2014; CBD, 2011,
391 2014).

392 Integracija biodiverziteta u međusektorske i sektorske planove zahtijeva promjene u razvojnim
393 modelima, strategijama i paradigmatama (CBD, 2011). Za održiv način upravljanja životnim resursima
394 neophodne su fundamentalne promjene u institucijama, praksi, tehnologijama, politikama i životnim
395 stilovima (UNEP i UNECE, 2016). Hitno je potreban širok spektar alata, metodologija i instrumenata
396 kao podrška politici za realizaciju ovih promjena (IPBES, 2015).

397 Poglavlje 6 istražuje postojeći okvir upravljanja prirodom i koristima od prirode, kao i nove opcije za
398 bolje razmatranje biodiverziteta ekosistemskih usluga u procesima donošenja odluka u javnim i
399 privrednim sektorima u Bosni i Hercegovini.

400 6.1.1 OBAVEZUJUĆI MEĐUNARODNI SPORAZUMI ZA ZAŠTITU, OČUVANJE I ODRŽIVU 401 UPOTREBU BIODIVERZITETA I KORISTI OD PRIRODE I NJIHOVA IMPLEMENTACIJA U 402 BIH

403 **Autori teksta:** Tajana Serdar Raković, Gordana Đurić, Amina Nikolić

404

405 Očuvanje biodiverziteta kao ključni međunarodni princip u zaštiti prirodne sredine, predstavlja
406 najvažniji strateški zadatak u održivom korištenju prirodnih resursa, kao i zajedničku i individualnu
407 brigu i odgovornost svih zemalja (Jukan, 2020).

408 Bosna i Hercegovina ima obaveze prema međunarodnim multilateralnim sporazumima u kojima je je
409 punopravna članica. Pored toga, kao zemlja kandidat za članstvo u EU, BiH ima obavezu usklađivanja
410 vlastitog zakonodavstva sa EU pravnom tekovinom. U ovu tekovinu također spadaju i međunarodni
411 sporazumi za zaštitu životne sredine kojima je EU pristupila (Lipovača i Bakrač, 2013).

412 Zakoni za zaštitu prirode u BiH, koji se implementiraju na nivou entiteta i Brčko distrikta BiH, temelje
413 se na odredbama ratifikovanih međunarodnih sporazuma u oblasti zaštite biološke raznolikosti i to:
414 Konvenciji o biološkoj raznolikosti, Konvenciji o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih
415 životinja i biljaka, Konvenciji o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja, Konvenciji o zaštiti evropskih
416 divljih vrsta i prirodnih staništa, Ramsar konvenciji, te odredbama Direktive Vijeća Evrope br.
417 92/43/EEC o zaštiti prirodnih staništa i divlje faune i flore i Direktive Evropskog parlamenta i Vijeća
418 Evrope br. 2009/147/EC o zaštiti divljih ptica (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBIH¹; Strategija
419 zaštite životne sredine RS 2022-2032²; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032³).

420 BiH je ratifikovala Konvenciju o biološkoj raznolikosti 2002. godine (Sl. glasnik Bosne i Hercegovine,
421 Međunarodni ugovori br. 12/02), a CBD Cartagena protokol o biosigurnosti 2008. godine. BiH nije
422 članica drugog protokola ove konvencije (Nagoya protokol, usvojen 2010. godine u Nagoji). Tokom
423 posljednje decenije BiH je aktivno pratila ciljeve Strateškog plana za biološku raznolikost 2011-2020.
424 BiH je bila u obavezi revizije NBSAP-a u skladu sa Aichi ciljevima.

425 Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke raznovrsnosti BiH-NBSAP najznačajniji je strateški
426 dokument o biodiverzitetu na nivou države. Prva Strategija ove vrste u BiH je usvojena za period 2008-
427 2015 (USAID, 2020). Strategija je revidirana u skladu sa Aichi ciljevima, te je Vijeće ministara BiH u
428 maju 2017. godine usvojilo drugi po redu BiH NBSAP . Veliki broj ciljeva i mjera samo su djelimično
429 implementirani. Iako glavne pretpostavke za njegovu implementaciju postoje, sredstva za
430 implementaciju mjera koje doprinose biološkoj raznovrsnosti koja se izdvajaju iz budžeta ne mogu se
431 smatrati značajnim. U narednom periodu potrebno je raditi na povećanju sredstava i aktivnosti koji su
432 u skladu s ciljevima NBSAP-a BiH (VI BiH Nacionalni izvještaj). U BiH je 2019. godine usvojena lista
433 indikatora za praćenje životne sredine/okoliša (Odluka Vijeća ministara, 2019), što uključuje i
434 indikatore za biološku raznolikost Međutim, indikatori još uvijek nisu dostupni, jer nisu definisana
435 sredstva i načini prikupljanja podataka. Napredak je ostvaren u uspostavi informacionih sistema za
436 prezentaciju i pohranjivanje podataka (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBIH; Strategija zaštite
437 životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 -
438 <https://esap.ba/bs/>).

439 U VI izvještaju Bosne i Hercegovine prema Konvenciji biološkoj raznolikosti data je ocjena doprinosa
440 Bosne i Hercegovine Aichi ciljevima (Tabela 6. 1). Ocjena pokazuje progres BiH u očuvanju i održivoj
441 upotrebi biološke raznolikosti u skladu sa globalnim ciljevima za biodiverzitet, u periodu od posljednjih
442 deset godina.

¹ Izvor: <https://www.fmoit.gov.ba/upload/file/2020/Edav/Federalna%20strategija%20za%20za%C5%A1tite%20okoli%C5%A1a%202022-2032.pdf>

² Izvor: https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0%20D0%B7%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B5%20%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5%20%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5%20%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%B4%202022%20-%202032%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5_356753626.pdf

³ Izvor: http://ppipo.bdcentral.net/data/Strate%C5%A1ki%20dokumenti/Strategija%20za%20za%C5%A1tite%20okoli%C5%A1a%20Br%C4%8Dko%20distrikta%20Bosne%20i%20Hercegovine%202022.%E2%80%92%2032./BOS_Strategija_za%C5%A1tite_%C5%BEivotne_sredine_Br%C4%8Dko_di_strikta_18.08.2022.pdf

Tabela 6. 1 Doprinos BiH postizanju Aichi ciljeva (Izvor: VI izvještaj BiH za CBD, 2019)

Aichi cilj	Doprinos postizanju Aichi cilja	Status Aichi cilja u BiH 2019. god. (VI izvještaj BiH za CBD, 2019)	Promjene nakon 2019. godine
1: Najkasnije do 2020. godine ljudi su svjesni vrijednosti biološke raznolikosti i koraka koje mogu poduzeti da je očuvaju i održivo koriste	Značajan	- Aktivnosti koje potiču jačanje javne svijesti provode nevladina udruženja registrirana za zaštitu okoliša/životne sredine, visokoobrazovne ustanove, instituti registrirani za zaštitu okoliša/životne sredine i prirodne resurse, međunarodne organizacije koje provode projekte zaštite okoliša/životne sredine i prirodnih resursa. - Uočeno je da se najveći efekat aktivnosti na podizanju svijesti postiže kod djece i mladih.	- Nastavljene su aktivnosti nevladinih organizacija - Jačanje svijesti je usvojeno kao jedan od prioriteta za oblast Biodiverzitet i zaštita prirode (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - https://esap.ba/bs/).
2: Najkasnije do 2020. godine vrijednosti biološke raznolikosti integrirane su u strategije državnog i lokalnog razvoja, strategije smanjenja siromaštva i procese planiranja, i uključene su u računovodstvo zemlje, prema potrebi, i u sisteme izvještavanja	Umjeren	- Lokalne strategije razvoja u određenoj (manjoj) mjeri uključuju vrijednosti biološke raznolikosti. Strategije razvoja na nivou BiH, FBiH, RS i BD BiH nisu usvojene. Strategija i politika razvoja industrije RS 2016-2020 prepoznaje potrebu za primjenom ekoloških standarda, efikasnije korištenje resursa, te očuvanje biodiverziteta u šumama pri korištenju biomase kao resursa. - Strateški plan ruralnog razvoja BiH 2018-2021 je integrirao vrijednosti biološke raznolikosti u poglavlju Biodiverzitet i animalni i biljni genetski resursi. Prema Strategiji, pitanja agrookoliša treba integrirati u procese planiranja ruralnog razvoja, što bi spriječilo uništavanje pejzaža i biološke raznolikosti, odnosno nestanak animalnih i biljnih genetskih resursa. - U BiH nije provedena valorizacija ekosistemskih servisa i biološke raznolikosti.	Nema značajnih promjena
3: Najkasnije do 2020. godine poticaji, uključujući subvencije, štetne za biološku raznolikost, eliminiraju se, postupno ukidaju ili reformiraju kako bi se umanjili ili izbjegli negativni utjecaji, a pozitivni poticaji za očuvanje i održivo	Donekle značajan	- U BiH ne postoji uspostavljen mehanizam utvrđivanja i praćenja pozitivnih i negativnih efekata podsticaja i subvencija na biološku raznolikost. - Podaci o podsticajima nakon izrade i usvajanja NBSAP-a BiH nisu bili javno dostupni.	Jača javna svijest o ulozi podsticaja za obnovljive izvore energije, naročito kada je u pitanju izgradnja malih hidroelektrana https://ekobih.net/ukidanjem-podsticaja-za-male-hidroelektrane-spasicemo-rijeke/

Aichi cilj	Doprinos postizanju Aichi cilja	Status Aichi cilja u BiH 2019. god. (VI izvještaj BiH za CBD, 2019)	Promjene nakon 2019. godine
korištenje biološke raznolikosti razvijaju se i primjenjuju, dosljedno i usklađeno sa Konvencijom i drugim relevantnim međunarodnim obvezama, uzimajući u obzir socio-ekonomske uvjete u državi		- Nema saznanja o tome da li su neke subvencije odbijene i reformirane u cilju zaštite biološke raznolikosti, niti ima podataka o načinu na koji se vrši eliminacija ili reformiranje podsticaja ili subvencija u cilju smanjenja pritiska na biološku raznolikost.	https://www.fokus.ba/vijesti/bih/poticaji-za-mini-hidrocentrale-u-bih-30-puta-veci-nego-u-makedoniji-a-zele-ih-jos-i-povecati/1826752
4: Najkasnije do 2020. godine vlade, preduzeća i sudionici na svim nivoima poduzeli su korake za postizanje ili proveli planove za održivu proizvodnju i potrošnju i zadržali utjecaje korištenja prirodnih resursa u sigurnim ekološkim granicama	Donekle značajan	- Poblematika održive potrošnje prirodnih resursa je uključena u Strateški plan ruralnog razvoja BiH 2018–2021., planove upravljanja za zaštićena područja, prostorne planovima u BiH, Strategiju razvoja šumarstva RS 2011-2021, Program postizanja neutralnosti degradacije zemljišta RS, Plan upravljanja vodama za vodno područje rijeke Save u FBiH, Plan upravljanja vodama za vodno područje Jadranskog mora, Plan upravljanja vodama Save u RS, Plan upravljanja vodama Trebišnjice, akcione plan za energetska efikasnost koji su doneseni na nivou BiH, FBiH i RS-a, te strategije energetskog razvoja, i ostale sektorske planske dokumente koji se na direktan ili indirektan način dotiču prirodnih resursa. - Privredna društva u BiH, pogotovo ona koja se bave proizvodnjom i koriste više vrsta prirodnih resursa, ipak nisu osviještena dovoljno i ne prave planove kako bi se resursi koje koriste crpili na održiv način.	- Privredna društva promoviraju organsku proizvodnju http://www.komorabih.ba - Usvojeni su prioriteti i mjere za oblast Održivo upravljanje resursima (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - https://esap.ba/bs/).
5: Do 2020. stopa gubitka svih prirodnih staništa, uključujući šume, najmanje se prepolovljuje i tamo gdje je to izvodljivo približava nuli, a degradacija i fragmentacija značajno su smanjene	Nedovoljno značajan	- Gubitak prirodnih staništa u BiH se događa kao posljedica urbanizacije, izgradnje infrastrukturnih objekata, požara, erozije, ispuštanja zagađujućih materija u tlo, te ilegalne izgradnje objekata. - U cilju smanjenja gubitaka, implementiraju se mjere predviđene ishodenim dozvolama. - Izraženi su demografski pritisci, koji imaju ekonomske i socijalne posljedice.	Gubitak prirodnih staništa se nastavlja

Aichi cilj	Doprinos postizanju Aichi cilja	Status Aichi cilja u BiH 2019. god. (VI izvještaj BiH za CBD, 2019)	Promjene nakon 2019. godine
6: Do 2020. godine svim ribama, beskičmenjacima i vodenim biljkama upravlja se i koristi održivo, legalno i primjenjujući pristupe temeljene na ekosistemima, tako da se izbjegne prekomjerni ribolov, postoje planovi oporavka i mjere za sve vrste smanjene brojnosti, ribarstvo nema značajnih štetnih utjecaja na ugrožene vrste i ranjive ekosisteme i utjecaji ribarstva na broj, vrste i ekosisteme u sigurnim su ekološkim granicama	Umjeren	Doneseni su entitetski, a u HNK i Kantonu 10 i kantonalni zakoni o ribarstvu. Kritične lokacije ribarstva u BiH nisu još uvijek mapirane i istaknute. Može se govoriti o povremenim incidentnim situacijama usljed zagađenja voda.	- Evidentirane nove incidentne situacije (https://www.slobodnaevropa.org/a/ekoloska-katastrofa-pomor-riba-prnjavor/31361543.html; https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/ni-ispod-kamena-nista-nije-zivo-veliki-pomor-ribe-u-2-bh-rijeka-niko-jos-ne-zna-sta-je-uzrok/477427; https://faktor.ba/vijest/pomor-ribe-u-bh-rijekama-cesto-bez-ustanovljenog-uzroka/185679 itd) - Evidentirano samoorganizovanje građana putem društvenih mreža i aktivnosti nevladinih organizacija, u cilju poribljavanja rijeka https://www.usrvitez.ba/aktivnosti/item/836-donacija-pastrmke-za-rijeku-trstionicu
7: Do 2020. godine poljoprivrednim, akvakulturnim i šumskim područjima upravlja se održivo, osiguravajući očuvanje biološke raznolikosti	Donekle značajan	Donesen je Strateški plan ruralnog razvoja BiH 2018-2021 i entitetski planovi za razvoj poljoprivrednog sektora. Akvakultura se razvija u skladu sa planovima poribljavanja. U sektoru šumarstva se finalizira proces sertifikacije šuma.	- Certifikacija šuma se nastavlja - Usvojeni su prioriteti i mjere za oblast Održivo upravljanje resursima (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - https://esap.ba/bs/).
8: Do 2020. zagađenje, uključujući i višak hranjivih sastojaka, dovedeno je na nivo koji nije štetan za funkciju ekosistema i biološku raznolikost	Nedovoljno značajan	Zagađenje zraka u BiH potiče od emisija u industriji, saobraćaju i grijanju. Zagađenje voda je posljedica neadekvatnog tretmana otpadnih voda. Zagađenje zemljišta je rezultat promjene namjene zemljišta i neadekvatnog odlaganja otpada. Mnoge od navedenih aktivnosti su predmet okolinske/ekološke dozvole.	Usvojeni su prioriteti i mjere za oblast Upravljanje otpadom (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - https://esap.ba/bs/).
9: Do 2020. godine invazivne strane vrste i putevi identificiraju se i određuju prioritetne vrste koje se kontroliraju ili	Donekle značajan	- Mnoge invazivne vrste u BiH su identificirane kroz nova naučna istraživanja. - Liste nisu kompletirane	- Nova naučna istraživanja - Pilot projekat eliminacije ambrozije u urbanoj sredini Sarajeva

Aichi cilj	Doprinos postizanju Aichi cilja	Status Aichi cilja u BiH 2019. god. (VI izvještaj BiH za CBD, 2019)	Promjene nakon 2019. godine
iskorjenjuju, a postoje mjere za upravljanje putevima invazivnih vrsta kako bi se spriječilo njihovo unošenje		- Strategije za invazivne vrste nisu kompletirane	
10: Do 2015. godine umanjuju se višestruki antropogeni pritisci na koraljne grebene i druge osjetljive ekosisteme na koje utječu klimatske promjene ili zakiseljavanje okeana, kako bi se održao njihov integritet i funkcioniranje	Donekle značajan	- Kao osnovna mjera unaprijeđenja stanja BiH ekosistema koji su ranjivi na klimatske promjene, predložena je uspostava novih zaštićenih područja koj sadrže visokoplaninske, gorske, reliktno-refugijalne i/ili kraške ekosisteme, uključujući pripadajuća močvarna područja.	
11: Do 2020. najmanje 17 posto kopnenih i kopnenih voda te 10 posto obalnih i morskih područja, posebno područja od posebne važnosti za biološku raznolikost i usluge ekosistema, konzervirane su kroz učinkovito i dobro upravljane, ekološki reprezentativne i dobro povezane sisteme zaštićenih područja i druge učinkovite mjere zaštite, integrirane u šire kopnene i morske krajolike	Umjeren	- Pokrenute su aktivnosti na mapiranju, biološkim istraživanjima i početnim procedurama za uspostavu dodatnih zaštićenih područja u BiH kroz projekat „Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta za zaštitu prirode u BiH“ koji je finansirao GEF, a implementirao UNEP. U sklopu navedenog projekta radi se na izradi valorizacijskih studija za odabrana područja koja su predložena za zaštitu.	Uspostavljen je NP Drina, Park prirode Orjen, Zaštićeni pejzaž Vjetrenica
12: Do 2020. spriječeno je izumiranje ugroženih vrsta, a njihov status očuvanja, posebno onih najugroženijih, poboljšan i održiv	Donekle značajan	- Donesene su Uredba o Crvenoj listi zaštićenih vrsta flore i faune RS-a (Sl. glasnik RS, 124/12) i Crvena lista ugroženih biljaka, životinja i gljiva u FBiH (Sl. novine FBiH, 7/14). - Ne postoji monitoring Potrebno je provoditi terenska istraživanja kako bi se utvrdilo stanje vrsta na listama i drugih vrsta koje su izložene pritiscima.	- Pravilnik o mjerama zaštite za strogo zaštićene Vrste i podvrste i zaštićene vrste i podvrste (Sl. Novine FBiH, br. 21/20) - Uredba o strogo zaštićenim i zaštićenim vrstama Republike Srpske (Sl. Glasnik RS 65/20)
13: Do 2020. godine održava se genetska raznolikost uzgajanih biljaka i uzgajanih i pripitomljenih životinja i	Umjeren	- In situ očuvanje provodi se u slučajevima u kojima se pojedine vrste još uvijek gaje (npr. gatačko govredo i	Nova naučna istraživanja

Aichi cilj	Doprinos postizanju Aichi cilja	Status Aichi cilja u BiH 2019. god. (VI izvještaj BiH za CBD, 2019)	Promjene nakon 2019. godine
divljih rođaka, uključujući druge socio-ekonomski kao i kulturno vrijedne vrste, a razvijene su i provedene strategije za minimiziranje genetske erozije i zaštitu njihove genetske raznolikosti		ovca pramenka). Biljni genetički resursi čuvaju se ex situ (banke gena) i u poljskim kolekcijama	
14: Do 2020. godine ekosistemi koji pružaju osnovne usluge, uključujući usluge povezane s vodom i doprinose zdravlju, egzistenciji i dobrobiti, obnavljaju se i čuvaju, uzimajući u obzir potrebe žena, autohtonih i lokalnih zajednica, te siromašnih i ranjivih	Donekle značajan	- Esencijalne ekosistemske servise u BiH pružaju šumski, poljoprivredni i akvatični ekosistemi, a oni, iako se nalaze u opasnosti od degradacije, nisu mapirani i evaluirani. - Provođe se originalna naučna istraživanja statusa pojedinih grupa u ovim ekosistemima. Rezultati nisu uvijek dostupni javnosti. - Ne postoji uspostavljen sistem monitoringa statusa ekosistema koji pružaju važne ekosistemske servise.	- Koristi od prirode u BiH po prvi put mapirane kroz Procjenu
15: Do 2020. godine poboljšana je otpornost ekosistema i doprinos biološke raznolikosti zalihama ugljika kroz očuvanje i obnavljanje, uključujući obnavljanje najmanje 15 posto degradiranih ekosistema, čime se doprinosi ublažavanju i prilagodbi na klimatske promjene i borbi protiv opustinjavanja	Umjeren	- Nije uspostavljen monitoring koji bi dao precizne podatke povećanju otpornosti ekosistema i uvećanom doprinosu zalihama ugljika kroz obnovu i zaštitu ekosistema. - Važno je naglasiti da u BiH postoje kontinuirane aktivnosti na pošumljavanju, kao kao šumsko-uzgojni radovi u šumama (nema podataka koji pokazuju efikasnost ovih radova) , kao organizirane i volonterske akcije pošumljavanja, a takođe i planovi za obnavljanje zelenih gradskih površina	Aktivnosti pošumljavanja
16: Do 2015. na snazi je i djeluje Nagoja protokol o pristupu genetskim resursima i pravednom i nepristranom dijeljenju koristi proizašlih iz njihove upotrebe, u skladu sa zakonodavstvom države	Donekle značajan	- BiH još uvijek nije ratificirala Nagoya protokol, što predstavlja prepreku za razvoj domaćih procedura u reguliranju iskorištavanja genetičkih resursa. - 2014. godine kancelarija UNEP-a u Bosni i Hercegovini sprovela je projekat „Globalna podrška za ratifikaciju i stupanje na snagu Nagoya protokola o pristupu genetskim resursima i poštenoj i pra-	Nagoya protokol još uvijek nije ratificiran u BiH

Aichi cilj	Doprinos postizanju Aichi cilja	Status Aichi cilja u BiH 2019. god. (VI izvještaj BiH za CBD, 2019)	Promjene nakon 2019. godine
		vičnoj raspodjeli koristi koja proizilazi iz njihovog korištenja u BiH“.	
17: Do 2015. sve strane su razvile, usvojila kao instrument politike i započele sa provedbom učinkovite, participativne i ažurirane državne strategije i akcionog plana biološke raznolikosti	Značajan	- NBSAP su odobrili entiteti u BiH, te ga je u maju 2017. godine je zajedno s Akcionim planom za njegovu provedbu usvojilo Vijeće ministara BiH na prijedlog Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. - Institucije su se obavezale da implementiraju mjere. - NBASP će doprinijeti i uključivanju pitanja biodiverziteta u sektorske i međusektorske planove i politike koje utječu na biodiverzitet u BiH. - Glavne pretpostavke za njegovu implementaciju postoje, da se iz budžeta odvajaju sredstva za implementaciju mjera koje doprinose biološkoj raznolikosti, iako se navedena sredstva ne mogu smatrati značajnima	- Revizija NBSAP-a je jedan od prioriteta u Strategiji za okoliš/životnu sredinu BiH 2022-2032
18: Do 2020. tradicionalna znanja, inovacije i prakse autohtonih i lokalnih zajednica relevantnih za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti i njihovo uobičajeno korištenje bioloških resursa poštuju se, podložni su državnom zakonodavstvu i relevantnim međunarodnim obvezama, te se u potpunosti integriraju i odražavaju u provedbi Konvencije uz puno i učinkovito sudjelovanje autohtonih i lokalnih zajednica, na svim relevantnim nivoima	Neznatan	- Nije bilo puno aktivnosti s ciljem uključenja stanovništva u problematiku biološke raznolikosti osim onih koje promoviraju proizvodnju poljoprivrednih proizvoda koristeći tradicionalna znanja i prakse	- Publicirana monografija Stanje tradicionalnih znanja o biodiverzitetu u Bosni i Hercegovini
19: Do 2020. godine znanje, naučna baza i tehnologije povezane s biološkom raznolikošću, njezinim vrijednostima, funkcioniranjem, statusom i trendovima	Neznatan	- Prenos naučnih znanja se vrši kroz sistem obrazovanja, putem medija i kroz aktivnosti nevladinih organizacija.	- Provođi se procjena naučnih znanja u cilju dijeljenja informacija - Dijalog između naučne zajednice i donosilaca odluka je usvojen kao jedan od prioriteta za oblast

Aichi cilj	Doprinos postizanju Aichi cilja	Status Aichi cilja u BiH 2019. god. (VI izvještaj BiH za CBD, 2019)	Promjene nakon 2019. godine
te posljedicama gubitka poboljšavaju se, široko dijele i prenose te primjenjuju		- ne postoji prenos naučnih informacija prema donosiocima odluka	Biodiverzitet i zaštita prirode (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - https://esap.ba/bs/).
20: Najkasnije do 2020. mobilizacija finansijskih sredstava za učinkovitu provedbu Strateškog plana za biološku raznolikost 2011. - 2020. iz svih izvora, a u skladu s konsolidiranim i dogovorenim procesom u Strategiji za mobilizaciju resursa, trebala bi se znatno povećati u odnosu na sadašnji nivo . Ovaj će cilj biti podložan promjenama koje su ovisne o procjenama potreba za resursima koje će strane izraditi i izvijestiti	Donekle značajan	Ne postoji jedna zajednička baza podataka s prikazanim sredstvima koja se odvajaju za ovu namjenu. S tim u vezi, teško je odrediti da li je i u kojoj mjeri mobilizacija finansijskih sredstava ubrzana ili je u značajnom porastu za implementaciju Strateškog plana. Tokom 2017. godine od ukupnih investicija u zaštitu životne sredine, biološka raznolikost zauzimala je 0,1%, a 1,4% od dijela tekućih troškova	- Mobilizacija resursa je usvojena kao jedan od prioriteta za oblast Biodiverzitet i zaštita prirode (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - https://esap.ba/bs/).

Govoreći o obavezama koje proizilaze iz procesa EU integracija, treba, prije svega, istaknuti potrebu potpunog i harmoniziranog usklađivanja horizontalnog zakonodavstva u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH sa pravnom tekovinom EU. Prema EAS-u (Sl. glasnik BiH, broj 91/18), usklađivanje je neophodno provesti u okolinskom, a onda i sektorskim zakonima koji se tiču oblasti biodiverziteta. U oblasti zaštite prirode, domaći propisi se usklađuju sa cjelovitim sadržajem:

- Direktive Vijeća 92/43/EEZ od 21. maja 1992. godine o konzervaciji prirodnih staništa i divlje faune i flore, uz izmjene iz Direktiva 97/62/EZ i 2006/105/EZ i Uredbe (EZ) 1882/2003, u cilju uspostave dijela evropske mreže područja Natura 2000 i osiguranja zaštite odabranih staništa i vrsta na način koji vrstama i staništima pruža "povoljan konzervacioni status". Također, Direktiva propisuje i pravnu osnovu za striktnu zaštitu određenih vrsta koje su od velikog konzervacionog značaja u Evropi.
- Direktive 2009/147/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 30. novembra 2009. godine o konzervaciji divljih ptica (kodificirana verzija Direktive 79/406/EZ i njenih izmjena), u cilju zaštite divljih ptica i njihovih staništa. Zemlje članice imaju obavezu da uspostave i upravljaju zaštićenim područjima i zabrane aktivnosti koje bi mogle naštetiti lokalitetima i vrstama.
- Uredbe Vijeća (EZ) br. 338/97 od 9. decembra 1996. godine o zaštiti vrsta divlje faune i flore putem regulacije trgovine njima u cilju ostavljanja pravne osnove za provođenje CITES konvencije, odnosno regulacije trgovine određenim biljnim i životinjskim vrstama koje su ugrožene ili mogu postati ugrožene trgovinom.
- Direktive Vijeća 1999/22/EZ od 29. marta 1999. godine o držanju divljih životinja u zoološkim vrtovima u cilju postavljanja pravila za licenciranje i inspekciju zooloških vrtova. Osnovni zahtjev ove direktive je provedba adekvatnog sistema licenciranja zooloških vrtova, koji će osigurati primjenu odgovarajućih mjera ili zatvaranje zoološkog vrta u slučaju kršenja zahtjeva.
- Uredbe Vijeća (EEZ) br. 3254/91 od 4. novembra 1991. godine o zabrani klopki za noge u cilju zabrane upotrebe klopki za noge i ograničavanja uvoza koža životinja uhvaćenih ovakvim klopama.

U Bosni i Hercegovini su u određenoj mjeri, implementirani projekti koji vode uspostavi ekoloških mreža u BiH (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - <https://esap.ba/bs/>). Tako, Milanović et al. (2015) i Golob et al. (2015) izvještavaju o rezultatima projekta "Podrška provedbi Direktive o pticama i Direktive o staništima u BiH", koji uključuju prijedlog potencijalne mreže Natura 2000 područja u Bosni i Hercegovini. Prijedlog potencijalne mreže pokriva 20% teritorija BiH, a sadrži referentni popis vrsta i staništa, te planove upravljanja za tri pilot područja. Referentna lista uključuje 189 vrsta iz Aneksa II Direktive o staništima i Aneksa I Direktive o pticama, kao i 70 tipova staništa iz Aneksa I Direktive o staništima. Izdan je priručnik s osnovnim karakteristikama i fotografijama staništa kao pomoć u njihovoj budućoj identifikaciji (Milanović et al. 2015).

Značajan korak u utvrđivanju prioriteta u zaštiti i održivoj upotrebi biodiverziteta je ostvaren kroz implementaciju projekta ESAP BiH 2030+ (www.esap.ba), kojim je utvrđena strategija djelovanja u okolišu na nivou države, entiteta i Brčko distrikta. Svaki administrativni nivo je identifikovao prioritete, čiji harmonizirani napredak osigurava prihvatanje i implementaciju EU pravne tekovine u narednih 10 godina.

Pored projekata koji se direktno odnose na biodiverzitet, u BiH ese implementiraju i projekti koji indirektno doprinose održivoj upotrebi resursa i zaštiti prirode. BiH je uključena u međunarodne projekte koji se tiču zaštite okoliša, bioraznolikosti i energetske učinkovitosti, uključujući i projekt CIRCLE koji podržava ADRION program Europske unije. Projekt CIRCLE ima za cilj promicanje načela kružnog gospodarstva kroz suradnju različitih dionika iz različitih sektora. Projekt će se fokusirati na urbana područja koja proizvode velike količine otpada i trajat će od veljače 2020. do srpnja 2022 (Fond za zaštitu okoliša i energetska učinkovitost RS, 2011).

	Nedostaci u znanju: - Nedostatak naučnih analiza stepena implementacije međunarodnih sporazuma. - Tehnički izvještaji prema međunarodnim sporazumima ne pružaju i provjerljive podatke o biodiverzitetu u BiH, jer takvi podaci nisu dostupni.
	Ključni nalazi: - BiH je pristupila velikom broju međunarodnih sporazuma koji se odnose na biološku raznolikost vrsta i ekosistema (dobro utvrđeno), ali nije pristupila sporazumima koji podržavaju očuvanje genetičke raznolikosti (dobro utvrđeno). - Relevantne obaveze su, u skladu sa ciljevima Globalnog plana za biodiverzitet, definisane u BiH NBSAP-u. Strategiju i akcioni plan implementiraju institucije u entitetima i Brčko Distriktu BiH, što ukazuje na složene procese napretka u dostizanju ciljeva (dobro utvrđeno) - Doprinos globalnim ciljevima za biodiverzitet kroz implementaciju Strategije za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP BiH) nije zadovoljavajući (dobro utvrđeno). - Institucionalni okvir za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti u BiH je kompleksan (dobro utvrđeno). - Nedovoljan progres u implementaciji Strategije ukazuje na kako na potrebu gradnje novih, , tako i na potrebu konsolidovanja postojećih kapaciteta institucionalnog okvira za očuvanje prirode i održivu upotrebu prirodnih resursa (dobro utvrđeno). - Značajnu progres u jačanju institucionalnog okvira se može ostvariti kroz cjelovito usklađivanje okolinskih i sektorskih propisa sa EU pravnom tekovinom i napore na njihovoj korektnoj implementaciji (dobro utvrđeno).

6.1.2 PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR

6.1.2.1 Pravni okvir

Autori originalnog teksta: Amina Nikolajev, Gordana Đurić

Zaštita okoliša predstavlja sastavnicu sveukupnog društveno-ekonomskog razvoja jedne zemlje. Zaštita i očuvanje biodiverziteta zahtijeva obavezu učešća svih sektora u razvijanju legislative u ovoj oblasti. Očuvanje prirode i okoliša predstavlja jednu od najvećih vrijednosti pravnog poretka jedne države.

Ustav Bosne i Hercegovine (1995) u članu II/3.a Ustava BiH - Ljudska prava i osnovne slobode navodi Pravo na život koje u sebi sadrži i Pravo na zdrav okoliš/životnu sredinu. BiH se tako ustavnim normom obavezala na osiguranje i zaštitu najviših standarda proklamiranih međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

S obzirom da zaštita okoliša/životne sredine na nivou BiH nije predmet Ustava BiH, ona je kao takva predmet ustavnopravne zaštite normativne regulacije na nivou njenih administrativnih jedinica. Time su i politike u ovoj oblasti u nadležnosti entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Ustav Federacije BiH (FBiH), kao ni ustavi 10 kantona u FBiH nisu dali konkretnu definiciju prava na okoliš/životnu sredinu. Ali, Ustavom FBiH određuju se nadležnosti ovog entiteta i pripadajućih kantona u oblasti zaštite okoliša. Ustav FBiH u III. Dijelu (Podjela nadležnosti između federalnih i kantonalnih nivoa vlasti), u članu 2. između ostalog jamči i provođenje ljudskih prava (tačka a), i navodi kako su federalna vlast i kantoni nadležni za politiku zaštite čovjekove okoline (tačka c), te utvrđuje nadležnost za korištenje prirodnih bogatstava (tačka i).

Ustav Republike Srpske (RS) u Poglavlju II. Ljudska prava i slobode u članu 35. izričito pominje životnu sredinu, u poglavlju III, članovima 52. stav 1 i 59. stav 1 na indirektan način govori o čovjekovoj okolini. U poglavlju IV Prava i dužnosti Republike prema članu 68. utvrđuje se odgovornost za reguliranje i obezbjeđivanje zaštite okoliša/životne sredine. Tačka 13) člana 68. uključuje zaštitu životne sredine koja je u nadležnosti Republike. Članom 102. tačka 5) predviđena je zaštita životne sredine koja je u nadležnosti opštinskih organa vlasti koji „donose program razvoja, urbanistički plan“ i „stara se o zadovoljavanju potreba građana u kulturi, obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, fizičkoj kulturi, informisanju, zanatstvu, turizmu i ugostiteljstvu, zaštiti životne sredine i drugim oblastima“. Također, shodno članu 64. ovaj entitet "štiti i podstiče... racionalno korišćenje prirodnih bogatstava u cilju zaštite i poboljšanja kvaliteta života i zaštite i obnove životne sredine u opštem interesu."

Statut Brčko distrikta (BD)⁴, članom 8. tačka 1. h) navodi da je zaštita životne sredine jedna od nadležnosti javnih vlasti u BD, ali ovo područje nije detaljno elaborirano.

Dalje je problematika zaštite okoliša regulirana na nivou administrativnih jedinica i to kroz Zakon o zaštiti okoliša FBiH (Sl. novine FBiH, 15/21), Zakon o zaštiti životne sredine RS (Sl. glasnik RS, 71/12, 79/15, 70/20), te Zakon o zaštiti životne sredine BD (SGBD 24/04, 19/07, 1/05, 9/09). Odredbe navedenih zakona u pogledu zaštite okoliša/životne sredine su dosta kompatibilne u smislu da reguliraju zaštitu i načine korištenja prirodnih resursa, način upravljanja svim komponentama okoliša, njihovo očuvanje i zaštitu; pitanje utjecaja na okoliš; kao i prava i obaveze svih organa vlasti.

Pitanja zaštite prirode su također regulisana na nivou administrativnih jedinica. Na nivou FBiH je donesen Zakon o zaštiti prirode (Sl. novine FBiH, 66/13), u RS Zakon o zaštiti prirode (Sl. glasnik RS, 20/14) te na

---

⁴ Najviši zakon Brčko distrikta koji je zasnovan na Općem okvirnom sporazumu o miru, Konačnoj odluci Arbitražnog suda za spor oko međuentitetske granične linije na području Brčkog i na Ustavu Bosne i Hercegovine.

nivou BD Zakon o zaštiti prirode (SGBD 24/04, 19/07, 1/05). Ovim zakonima su regulirana pitanja cjelokupne zaštite prirode, očuvanja njene bioraznolikosti, tipovi staništa, vrste zaštićenih prirodnih dobara i zaštićene vrste, kao i pitanje nadležnosti subjekata koji učestvuju u zaštiti prirode.

U pogledu iskorištavanja prirodnih resursa i zaštite okoliša od značaja je pomenuti zakone o koncesijama, koji su shodno administrativnom uređenju BiH doneseni na svim nivoima vlasti (Zakon o o koncesijama BiH - Sl. glasnik BiH" 32/02, Zakon o koncesijama FBiH, "Sl. novine Federacije BiH" 40/02, zakoni o koncesijama na kantonalnim nivoima, Zakon o koncesijama RS, Sl. glasnik RS 59/13, Zakon o koncesijama Brčko Distrikta BiH, "Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", broj: 41/06, 19/07 i 02/08). Navedenim zakonima utvrđuju se uvjeti dodjeljivanja koncesija u pogledu korištenja i iskorištavanja prirodnih resursa, a koji trebaju biti u skladu sa načelima zaštite okoliša i odgovornim upravljanjem.

Pored navedenog, veliki je broj i podzakonskih akata iz oblasti okoliša: uredbе, odluke, rješenja i zaključci, koje donose vlade svih administrativnih jedinca; te pravilnici, koje donosi nadležni ministar, a kojima se dodatno reguliraju postojeći zakoni u vezi sa okolišem i kojima se nastoji osigurati njihova potpunija primjena.

Osnovne izazove pravnog okvira za biodiverzitet i očuvanje prirode u BiH predstavljaju: nedovoljna usklađenost entitetskih i Brčko Distrikta (BD) zakona o zaštiti prirode, te relevantnih sektorskih zakona sa EU direktivama i uredbama, nedovoljna usklađenost sa odredbama međunarodnih sporazuma u kojima je BiH članica, kao i izostanak učešća u protokolima važnim za upravljanje biodiverzitetom u zemlji. U cilju prevazilaženja ovih izazova neophodan je sinhronizovani razvoj pravnog okvira entiteta i BD u pravcu usklađivanja sa međunarodnim, uključujući EU standarde i ciljeve u oblasti biodiverziteta i očuvanja prirode. Potpuna transpozicija ovih (kao i ostalih) direktiva treba da se realizuje u skladu sa razvojem kapaciteta i ostvarenim napretkom koji će podržavati realizaciju istih u praksi i na terenu na čitavom prostoru BiH (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBiH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - <https://esap.ba/bs/>).

Do sada su na nivou FBiH, RS i BD izrađivane strategije usmjerene na zaštitu okoliša i / ili prirode. Krajem 2022. godine usvojene su entitetske i BD strategije zaštite životne sredine za period 2022-2032. Sve tri strategije su dio Strategije zaštite životne sredine/okoliša Bosne i Hercegovine, u skladu sa ustavnim nadležnostima i dogovorenim mehanizmom koordinacije⁵. Obuhvataju sedam tematskih oblasti: upravljanje vodama; upravljanje otpadom; biodiverzitet i zaštitu prirode; kvalitet vazduha, klimatske promjene i energiju; hemijsku bezbjednost i buku; održivo upravljanje resursima; kao i upravljanje životnom sredinom. Tokom izrade strategija korušćen je skup ključnih načela, koja su sadržana u zakonima o zaštiti životne sredine i dodatna načela radi usklađivanja sa načelima Agende 2030 (inkluzivnost, ne izostavljajući nikoga) (Влада Републике Српске, 2022), (FMOIT, 2022).

U 2018. godini usvojena i **Strategija usklađivanja propisa Bosne i Hercegovine sa pravnom stečevinom Evropske Unije u oblasti zaštite okoliša Bosne i Hercegovine (Sl. glasnik BiH, 91/18).**

⁵ <https://esap.ba/sr/kategorija-cir/novosti-cir/>

Analiza postojećeg stanja pravnog okvira pokazuje da su postojeći zakoni o zaštiti prirode u entitetima BiH, kao i drugi zakoni vezani za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta djelimično usklađeni sa EU pravnom tekovinom. Pored toga, ali i u svrhu ispunjavanja propisanih uvjeta iz sektora okoliša u kontekstu pridruživanja EU potrebno je poduzeti konkretnije korake u cilju harmonizacije zakonodavstva i osiguranja efikasnog sistema zaštite okoliša (dobro utvrđeno).

U BiH nije u dovoljnoj mjeri uspostavljena koordinirana aktivnosti koja bi rezultirala unapređenjem pravnog okvira transpozicijom Direktive Savjeta 92/43/EEZ od 21. maja 1992. godine o konzervaciji prirodnih staništa i divlje faune i flore, Direktive 2009/147/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta od 30. novembra 2009. godine o očuvanju divljih ptica (kodifikovana verzija Direktive 79/406/EZ i njenih izmjena), te drugih propisa koji su dio EU pravne tekovine.

	Nedostaci u znanju: - Pravna tematika zaštite prirode nije dovoljno zastupljena u izgradnji efikasnog sistema upravljanja. - Nedostaju relevantne analize efikasnosti primjene usvojene regulative, kao i statistički podaci u vezi sa zaštitom i koristima od prirode. - Evidentan je nedostatak pravne naučne i stručne literature, a naročito po pitanjima usklađivanja sa EU pravnom tekovinom. - utvrđen je nedostatak istraživanja i podataka o pitanjima primjene propisa i njihovih efekata na stanje biodiverziteta.
	Ključni nalazi: - Horizontalno zakonodavstvo je u ograničenoj mjeri usklađeno sa pravnom normom EU (dobro utvrđeno). - Reforme pravnog okvira za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode su neophodne u pravcu potpunog usklađivanja sa EU pravnom tekovinom, integralnog pristupa očuvanju prirodnih staništa i usvajanja nedostajućih provedbenih propisa (dobro utvrđeno). - Postoji vertikalna neusklađenost zakonskih propisa (između administrativnih nivoa) i horizontalna neusklađenost (između FBIH, RS i BD, te između različitih sektora u pojedinim administrativnim cjelinama) (dobro utvrđeno). - Zakoni o zaštiti prirode i okoliša/životne sredine nisu međusobno harmonizirani (dobro utvrđeno). - Koordinacija aktivnosti u BiH, sa ciljem unapređenja pravnog okvira nije uspostavljena u dovoljnoj mjeri (dobro utvrđeno).

6.1.2.2 Institucionalni okvir

Autori teksta: Gordana Đurić, Belma Kalamujić Stroil, Bruno Marić, Amina Nikolajev.

Institucije društva i sistemi upravljanja imaju centralnu ulogu u donošenju odluka, te utiču na sve aspekte ljudskih odnosa sa prirodom (IPBES, 2019). Generalno, institucije se mogu kategorisati kao vladine (javne), nevladine i građanske (udruženja građana i fondacije) i naučnoistraživačke institucije.

Javne institucije. Javne institucije u oblasti zaštite prirode i održivog korišćenja prirodnih resursa u BiH definisane su i uspostavljene u skladu sa ustavnom raspodelom nadležnosti između različitih nivoa vlasti (Ustav BiH; Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine (Sl. glasnik BiH, 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09, 103/09, 87/12, 6/13, 19/16 i 83/17).

Analiza postojećeg stanja institucionalnog okvira pokazuje da na nivou BiH postoji definisana nadležnost Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO) za koordinaciju aktivnosti vezanih za implementaciju međunarodnih sporazuma za biodiverzitet u kojima je BiH članica (Strategija zaštite okoliša 2022-2032 FBIH; Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032; Strategija zaštite životne sredine Brčko Distrikta 2022-2032 - <https://esap.ba/bs/>).

Nadležnost za okoliš/životnu sredinu u FBIH je u Federalnom ministarstvu okoliša i turizma (Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave, Sl. novine FBIH, 19/03, 38/05, 2/06, 10/06, 61/06, 48/11). Nadležnost za životnu sredinu u RS je u Ministarstvu za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju (Zakon o republičkoj upravi; Sl. glasnik RS, 115/2018, 111/2021, 15/2022 i 56/2022, Sl. glasnik BiH, 84/2022 - odluka US BiH i Sl. glasnik RS, 132/2022). U BD BiH ova nadležnost leži u Odjeljenju za prostorno planiranje i imovinsko-pravne poslove (Zakon o javnoj upravi Brčko Distrikta BiH, Sl. glasnik Brčko distrikta BiH, 25/2020 - prečišćen tekst).

U oba entiteta se problematika biodiverziteta, odnosno zaštite okoliša/životne sredine, tretira odvojeno od problematike upravljanja prirodnim resursima (vode, šume, zemljište). Ministarstva nadležna za upravljanje prirodnim resursima su Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) u FBIH i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) u RS. Nadležnost za korišćenje i zaštitu vodnih resursa je dodijeljena pripadajućim agencijama za vode. U Federaciji BiH, neki kantoni u FBIH (Hercegovačko-neretvanski kanton, Unsko-sanski kanton, Tuzlanski kanton, Zeničko-dobojski kanton, Posavski kanton, Srednjobosanski kanton i Kanton 10 (Hercegbosanska županija) imaju svoja ministarstva za upravljanje prirodnim resursima (poljoprivredno zemljište, vode i šume) dok je u ostalim kantonima (Kanton Sarajevo, Bosanskohercegovački i Zapadnohercegovački kanton) ova problematika u nadležnosti ministarstava privrede. Regulativa u oblasti korišćenja prirodnih resursa u BD leži u nadležnosti Odjeljenja za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu.

Međuentitetsko tijelo za okoliš/životnu sredinu osnovano je 2006. godine, a bavi se svim pitanjima iz područja okoliša /životne sredine koja zahtijevaju usuglašen pristup entiteta, kao i drugim pitanjima propisanim zakonom (Sl. novine FBIH, br. 15/2021). Međuentitetsko tijelo nema upravne ingerencije.

Institucionalni okvir zaštite i održive upotrebe biodiverziteta u Bosni i Hercegovini nije dovoljno i ujednačeno razvijen na svim administrativnim nivoima. U EAS-u BiH se navodi da u BiH nisu određene nadležne institucije za provođenje propisa o zaštiti prirode koje će nositi odgovornost za određivanje i uspostavljanje Područja pod posebnom zaštitom, te uspostavljanje snažnog sistema za provedbu i monitoring stanja biodiverziteta (Sl. glasnik BiH, br. 91/18).

Prema EAS-u BiH (MVTEO BiH, 2017), u BiH nisu osigurani kapaciteti nadležnih institucija za adekvatno vršenje poslova planiranja, zaštite i upravljanja područjem prirode, što govori o nedostatku

institucionalnih kapaciteta za biodiverzitet u cijeloj vertikalnoj strukturi upravljanja (Sl. Glasnik BiH, br. 91/18).

Udruženja građana i fondacije. Formalno povezivanje fizičkih ili pravnih lica radi ostvarenja zajedničkih ciljeva u oblasti zaštite biodiverziteta i životne sredine zasniva se na zakonima o udruženjima građana i fondacijama na državnom ili nivoima entiteta (Sl. novine FBiH, 45/02, 2002; Sl. glasnik BiH, 32/01 i 42/03, 2003; Sl. glasnik RS, 52/01 i 42/05). Termin „nevladina organizacija“ ili NVO vrlo često se pogrešno koristi kao sinonim za udruženja građana (UG).

Registracija udruženja građana i fondacija u BiH se može se izvršiti na jednom od četiri administrativna nivoa: državnom (Ministarstvo pravde BiH), entitetskom (u FBiH u Ministarstvu pravde, dok se u RS registracija može izvršiti u jednom od pet okružnih sudova - Banja Luka, Bijeljina, Doboj, Sokolac i Trebinje), kantonalnom nivou u FBiH (u 10 kantonalnih ministarstava pravde) i na nivou Distrikta Brčko (u Sudu Distrikta Brčko).

Ministarstvo civilnih poslova BiH je kao rezultat projekta „Izgradnja kapaciteta institucija vlasti za vođenje dijaloga o javnim politikama s civilnim društvom“ uspostavilo javno dostupan „zbirni e-registar udruga i zaklada u Bosni i Hercegovini“ (<http://zbirniregistri.gov.ba/Home>). Registar sadrži podatke o registrovanim udruženjima, fondacijama i drugim neprofitnim organizacijama u BiH, bez obzira koje nadležno tijelo ih je registrovalo i po kojem zakonu su registrovane. Broj registrovanih UG u BiH kontinuirano raste. Prema podacima Studije mapiranja organizacija civilnog društva u BiH (2016) i aktuelnim podacima iz e-registra, u periodu 2016-2022, broj registriranih UG i fondacija porastao je za 12%. Ovaj sektor u BiH ima sve značajke civilnog društva u državi u tranziciji, gdje dominiraju sportsko-rekreativne udruge i udruge koje zastupaju interese određenih društvenih grupa (Žeravčić, 2016).

Broj registrovanih UG i fondacija u oblasti istraživanja i zaštite prirode također raste (Djuric i Golub, 2018; Pakeza Drkenda i Zečević, 2018; USAID, 2016). Njihov broj se gotovo udvostručio od 2016. godine (671) (Žeravčić, 2016) do danas (1.155). Ova UG i fondacije se bave pitanjima biološke raznolikosti kroz provođenje različitih projekata finansiranih od strane domaćih i stranih institucija i organizacija (Tabela 6.4).

Između UG postoji određeni stepen saradnje bez obzira na entitetsku pripadnost, jer se okupljaju oko zajedničkih ciljeva. Primjer za to je Koalicija za zaštitu rijeka BiH (<http://rijekebih.org/>). Procjenjuje se da postoji oko 30 aktivnih mreža UG i fondacija od kojih samo 4-5 mreža postoji više od 10 godina. Zvanični podaci iz entitetskih zavoda za statistiku i poreznih uprava o broju stalno uposlenih variraju između 3.063 i 4.247 uposlenih, što je u 2016. godini činilo oko 3,5% ukupno uposlenih (bez poljoprivrednog sektora) u BiH.

Udruženja građana i fondacije se bore s problemom finansiranja ljudskih, tehničkih ili organizacionih kapaciteta što ukazuje na potrebu da se obuka na temu upravljanja podacima o biodiverzitetu i unapređenje tehničkih kapaciteta postavi kao jedan od prvih prioriteta (GIZ, 2017). Domaći grantovi za finansiranje ne daju mogućnost obezbjeđivanja ličnog dohotka za zaposlenike u ovom sektoru, već su UG i fondacije koje imaju stalno i povremeno zaposlene osobe usmjerene na apliciranje na strane pozive. Ovo ograničava rast i razvoj sektora s obzirom da samo mali broj UG i fondacija posjeduje znanja, vještine i

kapacitete potrebne za uspješno apliciranje i dobivanje stranih grantova. Rezultati istraživanja pokazuju da je samo oko 150 - 180 ili 1 - 1,5% od ukupnog broja aktivnih UG i fondacija razvilo adekvatne organizacione, tehničke i stručne kapacitete (sa osnovnim stalnim osobljem i stalnim protokom sredstava) za implementaciju više kompleksnih projekata koji im omogućavaju pristup međunarodnim izvorima finansiranja. UG i fondacije koje su nastale i evoluirale u BiH nakon završetka ratnog sukoba nisu bile direktan lokalni odgovor na specifična pitanja obnove i reintegracije, već posljedica međunarodnih inicijativa i dostupnosti međunarodnog finansiranja i projekata razvoja civilnog društva. ratori podataka o biodiverzitetu (GIZ, 2017).

Institucije za proučavanje i inventarizaciju biološke raznolikosti. Obrazovanje igra važnu ulogu u podršci društvenim izborima koji utiču na biodiverzitet i usluge ekosistema. Prema Regionalnom izvještaju o procjeni biodiverziteta i ekosistemske usluge za Evropu i Centralnu Aziju (IPBES, 2018a), upravo kontinuirano obrazovanje, razmjena znanja i participativno donošenje odluka karakterišu najefikasnije puteve za kretanje ka održivoj budućnosti i osiguravaju dugoročnu društvenu transformaciju.

U BiH postoji razmjerno dobro razvijena mreža javnih visokoškolskih ustanova u svim značajnijim univerzitetskim bosanskohercegovačkim gradovima u oba entiteta, s izuzetkom Brčko Distrikta, koje nude studijske programe iz oblasti proučavanja i konzervacije biološke raznolikosti na I, II i III ciklusu studija (Tabele 6.5. i 6.6).

Prema regionalnom izvještaju o procjeni biodiverziteta i ekosistemskih usluga za Evropu i srednju Aziju (IPBES, 2018a) i Izvještaju o Bosni i Hercegovini za 2022. godinu (Evropska komisija, 2022) postignut je ograničeni napredak u oblasti nauke i istraživanja, ali još uvijek ima dosta prilika za poboljšanje.

Značajan dio aktivnosti u oblasti proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti odvija se u naučno-istraživačkim institutima (tabela 6.7) te u manjoj mjeri u okviru Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu (<https://www.zemaljskimuzej.ba/>), najstarije moderne kulturne i naučne ustanove zapadnog tipa u našoj zemlji, osnovane 1888. godine. Muzej objavljuje i svoj naučni časopis, „Glasnik Zemaljskog muzeja“.

Nedostaci u znanju:

- Pored usvojenih brojnih preporuka za poboljšanje institucionalnog okvira, nedostaju javni podaci o preduzetim mjerama u institucijama.
- Podaci o aktivnostima koje provode udruženja građana i fondacije nisu dovoljno dostupni.
- Ne postoji precizan podatak o broju, niti registar istraživačkog osoblja u BiH koje je angažovano na poslovima proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti, te nije moguće ocijeniti efikasnost finansijskih ulaganja, kao ni angažman i učinkovitost naučnoistraživačkih i visokoškolskih institucija.
- Nije dostupan podatak koliko se objavljenih radova iz ove skupine prirodnih nauka odnosi na oblast proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti.

Ključni nalazi:

- Javne institucije u oblasti životne sredine i prirode u BiH su uspostavljene u skladu sa ustavnim raspodelom nadležnosti na različitim nivoima vlasti (dobro utvrđeno). Institucije nadležne za donošenje i provođenje pravnog okvira za zaštitu biodiverziteta i životnu sredinu nisu nadležne za donošenje i provođenje pravnog okvira za koristi od prirode (dobro utvrđeno).
- U FBiH su ove nadležnosti podijeljene između entiteta i kantona, pri čemu samo neki kantoni imaju uspostavljene namjenske institucije za zaštitu biodiverziteta i prirode (dobro utvrđeno).
- Institucionalni okvir za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti u BiH je kompleksan (dobro utvrđeno).
- Postojeće institucije nisu dovoljno kadrovski osposobljene za provođenje i nadzor donesenih propisa (utvrđeno, ali nepotpuno).
- Udruženja građana i fondacije u BiH fokusirane na zaštitu prirode, proučavanje i monitoring biodiverziteta doprinose očuvanju i unapređenju biodiverziteta u BiH (dobro utvrđeno). Nevladine organizacije su institucionalno slabe, finansijski nekapacitirane i u velikoj mjeri ovisne o finansijskoj podršci međunarodne zajednice (dobro utvrđeno).
- Finansiranje bazičnih istraživanja kroz naučnoistraživačke institucije iz domaćih izvora je nedostatan (dobro utvrđeno), a pristup značajnijim stranim fondovima za istraživanje biodiverziteta je otežano ili onemogućeno (dobro utvrđeno).
- Socioekonomski izazovi nakon ratnih dešavanja 1992-1995. su doveli do zastoja u naučnoistraživačkoj djelatnosti u oblasti biodiverziteta, što se odrazilo na stanje podataka i stanje kapaciteta naučnoistraživačkih institucija (dobro utvrđeno).

6.2 ALATI (I INSTRUMENTI) ZA PROVOĐENJE POLITIKA ZA OČUVANJE I ODRŽIVU UPOTREBU BIODIVERZITETA I PRIRODNIH RESURSA

Uvod

Autor teksta: Mersudin Avdibegović

Jedna od ključnih funkcija IPBES platforme odnosi se na podršku pri kreiranju i implementaciji politika na osnovu identificiranih instrumenata, alata i metodologija za zaštitu biodiverziteta i usluga ekosistema, te promoviranju i iniciranju njihovog daljeg razvoja. U kontekstu opcija upravljanja i institucionalnih aranžmana za donošenje odluka, te analize instrumenata i alata za provođenje politika za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta i prirodnih resursa, neophodno je navesti nekoliko osnovnih definicija koje daje IPBES riječnik. Pojam politika se definiše kao “određen pravac ili metod djelovanja koji je izabran između različitih alternative i u datim okolnostima, sa ciljem usmjeravanja i oodređivanja trenutnih i budućih odluka”.

U svrhu identifikacije, analize i ocjene njihove efikasnosti, klasična kategorizacija instrumenata u sektorskim politikama (npr. u šumarstvu) prepoznaje regulatorne, ekonomske i informacione političke instrumente. Pri tome nije rijetka pojava tzv. hibridnih instrumenata, koji se ne mogu jednostavno kategorizirati ili konceptualno prozilaze iz više od jedne pomenutih kategorija. U IPBES kontekstu, politički

instrumenti predstavljaju set sredstava ili mehanizama za ostvarenje političkih ciljeva. Ovdje su prepoznate sljedeće 4 kategorije političkih instrumenata: pravno-regulatorni (npr. nacionalni parkovi), ekonomsko-finansijski (npr. plaćanja za općekorisne funkcije šuma), instrumenti zasnovani na pravima i običajne norme (npr. zaštićena područja formirana u cilju zadovoljavanja interesa starosjedilačkih zajednica) i sociološko-kulturološki instrumenti (npr. dobrovoljni standardi održivog upravljanja prirodnim resursima). Preklapanja između navedenih kategorija su česta i ponekad nisu potpuno jasne razlike između njih. Alati i metodologije za podršku politikama uključuju mnogobrojne pristupe i tehnike, zasnovane na različitim sistemima znanja, koji mogu pomoći u donošenju odluka i kreiranju/implementaciji politika za zaštitu prirode. IPBES prepoznaje nekoliko širih kategorija alata i metodologija za podršku politikama, kao što su: prikupljanje podataka, javne rasprave i participacija, obuka i izgradnja kapaciteta, itd.

U ovoj sekciji, u metodološkom smislu su analizirani instrumenti i alati razvrstani u 6 kategorija: (1) za očuvanje ekosistema i pejzaža, (2) za očuvanje vrsta/taksona, (3) za očuvanje genetičke raznolikosti, (4) za očuvanje, prostornu povezanost i održivo korištenje biodiverziteta, (5) za očuvanje i održivu upotrebu koristi od prirode i (6) za pravnu i institucionalnu sinergiju (međusektorski doprinos zaštiti prirode), u kojima je ukupno analizirano 18 specifičnih instrumenata/alata i 10 sektora. U slučaju postojanja dovoljno literarnih izvora (zakoni/podzakonski akti, strategije, akcioni planovi i izvještaji o njihovoj realizaciji, statistički bilteni, naučni/stručni radovi, itd.), efikasnost pojedinih instrumenata/alata je procijenjena analizom istih. U nedostatku dovoljno literarnih izvora, data je ekspertna ocjena efikasnosti konkretnog instrumenta/alata uz precizno obrazloženje. U cilju dobijanja što objektivnijih podataka o efikasnosti instrumenata/alata, provedena su originalna istraživanja na bazi stavova predstavnika ključnih aktera/institucija uključenih u proces kreiranja/implementacije politike za zaštitu prirode i održivu upotrebu koristi od prirode u Bosni i Hercegovini. Navedena kategorizacija je bila nužna, jer je time omogućen sistematičniji pregled, analiza i procjena efikasnosti svih instrumenata/alata u kontekstu unaprijeđenja upravljačkih opcija i institucionalnih aranžmana za donošenje odluka. Moguće je da analizom nisu obuhvaćeni svi postojeći instrumenata/alata, ali je potrebno imati u vidu da IPBES konceptualni okvir predstavlja relativno nov pristup u razumijevanju interakcije između društva i prirode, ne samo u Bosni i Hercegovini već i u svijetu.

U razmatranju opcija upravljanja i institucionalnih aranžmana za donošenje odluka u vezi zaštite biodiverziteta i usluga ekosistema, primarni fokus je na analizi onog elementa IPBES konceptualnog okvira koji se odnosi na institucije, načine upravljanja ("governance") i druge indirektno uticaje. Važno je napomenuti da je procjenu efikasnosti instrumenata i alata za zaštitu biodiverziteta i usluga ekosistema, potrebno sagledavati u kontekstu obaveznih faza svakog političkog kruga ("policy cycle"): formulisanje, implementacija i evaluacija. Evidentno je da u Bosni i Hercegovini postoji veliki broj političkih instrumenata i alata koji tretiraju pitanje upravljanja biodiverzitetom i koristima od prirode, ali da su podaci koji se odnose na procjenu njihove efikasnosti, posebno rezultati istraživanja zasnovanih na naučnim i stručnim osnovama i metodama, još uvijek skromni. U ovoj sekciji je na temelju koncepta "science-policy interface", kao suštine IPBES platforme, provedena analiza efikasnosti identificiranih instrumenata i alata, sa ciljem da se donosiocima odluka i svim drugim akterima politike zaštite prirode, omogući prepoznavanje mogućih opcija upravljanja prirodom i koristima od prirode (bez intencije da te opcije budu "policy-prescriptive"), vodeći računa o kompleksnosti društveno-političkog uređenja Bosne i Hercegovine i nadležnostima pojedinih nivoa vlasti.

6.2.1 ALATI ZA OČUVANJE VRSTA/TAKSONA

6.2.1.1 Crvene liste

Autori teksta: Mirzeta Memišević Hodžić, Dalibor Ballian

Uvod

Crvene liste ugroženih vrsta predstavljaju set informacija o stanju biodiverziteta koji igraju veliku ulogu u planiranju njegove zaštite. Crvena lista ugroženih vrsta Međunarodne unije za zaštitu prirode osnovana je 1964. godine danas predstavlja svjetski izvor informacija o globalnom statusu zaštite životinja, gljiva i biljnih vrsta, na koju se uglavnom naslanjaju nacionalne crvene liste. IUCN lista dijeli vrste u devet kategorija: neevaluirane, nedostaju podaci, najmanje zabrinjavajuće, gotovo ugrožene, ranjive, ugrožene, kritično ugrožene, izumrle u divljini i izumrle. Prema podacima Međunarodne crvene liste ugroženih vrsta (IUCN lista) u 2015. godini u Evropi i Centralnoj Aziji je 0,2% ukupnog broja vrsta izumrlo, 2% kritično ugroženo, 3% ugroženo, 7% ranjivo, 10% gotovo ugroženo, za 7% nema dovoljno podataka i 71% je najmanje zabrinjavajućih (IPBES, 2018).

Stanje i analiza

Za FBiH urađena je Crvena lista flore (EU "Greenway," 2013a), Crvena lista faune FBiH (EU „Greenway", 2013), te Crvena lista gljiva FBiH (EU "Greenway," 2013b). Za RS objavljena je Crvena lista zaštićenih vrsta flore i faune RS (Crvena lista zaštićenih vrsta flore i faune RS, 2012.)

Crvena lista flore FBiH sadrži podatke o ugroženim vrstama po kategorijama ugroženosti. U kategoriji izumrlih je navedena jedna vrsta, kritično ugroženo je 69 vrsta, ugroženo 145 vrsta, ranjive su 173 vrste, gotovo ugroženo 58 vrsta, najmanje zabrinjavajuće 52 vrste, nedovoljno podataka 161 vrsta. Za svaku vrstu dat je podatak o statusu na IUCN listi (ako postoji), familija, latinski i narodni naziv, rasprostranjenost, te osnovne reference. Crvena lista flore FBiH navodi da se u IUCN Crvenoj knjizi ugroženih biljaka iz 1997. godine navodi da je broj ugroženih vrsta u Bosni i Hercegovini 64, odnosno da postoji 1 istrebljena, 3 ranjive, 59 rijetkih te 1 vrsta bez definisanog statusa u skladu sa tada važećim kategorijama (1997 IUCN Red List Threat. Plants, 2011).

Crvena lista faune FBiH sadrži 79 vrsta sisara, 328 vrsta ptica sa pregledom ugroženih, listu od 28 prisutnih vrsta gmizavaca sa pregledom ugroženih, listu od 14 prisutnih vrsta vodozemaca sa pregledom ugroženih, 115 predloženih vrsta riba za crvenu listu, 56 vrsta reda *Ephemeroptera* sa pregledom ugroženih, 59 vrsta reda *Odonata* sa pregledom ugroženih, 69 vrsta reda *Plecoptera* sa pregledom ugroženih, 215 vrsta reda *Trichoptera* sa pregledom ugroženih, 186 vrsta dnevnih leptira sa pregledom ugroženih, 75 vrsta trčuljaka sa pregledom ugroženih, 180 vrsta listorožaca sa pregledom ugroženih, 39 vrsta reda Amphipoda sa popisom ugroženih, 40 vrsta u fauni kosaca sa pregledom ugroženih, 43 vrste pseudoškorpiona sa pregledom ugroženih.

Crvena lista gljiva FBiH obuhvata 14 vrsta u kategoriji kritično ugrožene, 4 vrste u kategoriji ugrožene, 7 vrsta u kategoriji ranjivi, 2 vrste u kategoriji gotovo ugrožene, te 59 vrsta sa nedovoljno podataka. Za svaku vrstu dat je podatak o statusu na IUCN listi (ako postoji), familija, latinski i narodni naziv,

rasprostranjenost, te osnovne reference. Za najveći broj taksona (69%) u crvenoj knjizi se navodi da će biti neophodno pribaviti dodatne podatke prije definisanja njihovog statusa. Kritično ugroženo je čak 16% taksona. U kategoriju ranjivih spada 8% taksona, dok 5% spada u kategoriju ugroženih, a 2% u kategoriju gotovo ugroženih.

Crvena lista RS sadrži 818 vrsta vaskularne flore, 304 vrste ptica, 48 vrsta riba, 57 vrsta sisara, 20 vodozemaca, 25 gmizavaca, te 308 vrsta navedenih kao vrste iz podcarstva *Metazoa* (od toga 1 vrsta iz klase *Demospongia*, 1 vrsta iz klase *Hydrozoa*, 2 vrste iz klase *Turbellaria*, 1 vrsta iz klase *Oligochaeta*, 1 vrsta iz klase *Hirudinea*, 10 vrsta iz klase *Gastropoda*, 1 vrsta iz klase *Bivalvia*, 6 vrsta iz klase *Malacostraca*, 12 vrsta iz klase *Arachnida* i 273 vrste iz klase *Insecta*). U ovoj listi navedeni su latinski i narodni nazivi vrste, sinonimi, te familije kojima vrsta pripada. Nije naveden stepen ugroženosti.

Za Brčko Distrikt nisu urađene crvene liste.

Liste ugroženih vrsta na području BiH nisu međusobno usaglašene. Za pojedine grupe organizama, što se posebno odnosi na gljive, neophodna je sistematska provjera podataka o stepenu ugroženosti u Bosni i Hercegovini. Jasno je da procjena konzervacijskog statusa vrsta potpuno zavisi od monitoringa i dostupnosti podataka na terenu, o čemu govore i IUCN metodološka uputstva. Za dalji progres u identifikaciji konzervacijskog statusa ugroženog biodiverziteta u Bosni i Hercegovini, neophodno je osigurati odgovarajuće stručne, tehničke i finansijske kapacitete.

Na osnovu crvenih listi, u Republici Srpskoj je donesena Uredba o strogo zaštićenim i zaštićenim divljim vrstama (Sl. glasnik Republike Srpske, 65/20), a u Federaciji BiH je usvojen Pravilnik o mjerama zaštite za strogo zaštićene i zaštićene vrste i podvrste (Sl. novine Federacije BiH, 21/20).

Podaci o ugroženom biodiverzitetu u Bosni i Hercegovini nisu povezani sa prostorno-planskim dokumentima, a mjere zaštite se provode za vrste značajne za lovstvo, ribolov i šumarstvo.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoji monitoring biološke raznolikosti koji može dati realne podatke o konzervacijskom statusu ugroženih vrsta.

Ključni nalazi:

- Prema literaturnim izvorima, u BiH postoji veći broj vrsta koje se nalaze pod određenim stepenom ugroženosti (dobro utvrđeno).
- Podaci o ugroženim vrstama se razlikuju u FBiH i RS, dok za BD BiH ne postoje liste ugroženih vrsta biljaka, životinja ili gljiva (dobro utvrđeno).
- Vrste sa crvenih listi u FBiH i RS su proglašene strogo zaštićenim i zaštićenim. Mjere zaštite se provode djelomično, primjenom propisa o lovstvu, ribolovu i šumarstvu.

6.2.1.2 Botanički i zoološki vrtovi / bašte

Autori teksta: Gordana Đurić, Vedad Škapur

Uvod

Botanički i zoološki vrtovi / bašte su najviše korišćene konvencionalne metode *ex-situ* konzervacije kao načina očuvanja vrsta / taksona, odnosno gdje se zaštićeni primjerci čuvaju za gajenje i ponovno uvođenje u prirodu kada je to potrebno i moguće. Ovi objekti imaju i obrazovnu vrijednost, a takođe informišu javnost o statusu ugroženih vrsta i faktorima koji uzrokuju prijetnje, s ciljem stvaranja javnog interesa (Pešić i Petrović, 2013; Ballian 2017).

Najšire prihvaćena definicija botaničkih bašti je data od strane BGCI (Botanical Gardens Conservation International) 1999. godine, po kojoj su to "institucije koje održavaju dokumentovane kolekcije živih biljaka sa ciljem naučnog istraživanja, konzervacije, pokazivanja i obrazovanja ("Action Plan for Botanic Gardens in the European Union," 2000). Tek u posljednjih 50 godina botaničke bašte su zaživjele kao naučne institucije. Prepoznate su kao izuzetno važan alat za zaštitu biodiverziteta zbog postojećih kolekcija i naučnog znanja koje su sakupile u razmnožavanju biljnih vrsta. Danas u svijetu postoji preko 1700 botaničkih bašti i arboretuma u preko 140 zemalja širom svijeta (BGCI, 2016).

Zaštita divljih životinjskih vrsta izvan njihovog prirodnog staništa važna je za očuvanje biološke raznolikosti. U tom kontekstu, EU je usvojila Direktivu Vijeća 1999/22 / EZ od 29. marta 1999. godine o držanju divljih životinja u zoološkim vrtovima. Direktiva o zoološkim vrtovima ima za cilj ojačati ulogu zooloških vrtova u očuvanju biološke raznolikosti. Danas se većina *ex situ* konzervacijskih programa za životinje, provodi u zoološkim vrtovima. Umjesto prethodno korištenog izraza „zatočeništvo“, korištenje izraza *ex situ* naglašava naučni pristup ovom tipu konzervacije (Braverman, 2014). Kako se staništa i ekosistemi mijenjaju, a populacije više zavise od ljudske aktivnosti, sve veći broj vrsta zahtijevat će neki oblik upravljanja kako jedinkama, tako i populacijama da bi se osigurao njihov opstanak. *Ex situ* upravljanje jedna je od mogućih opcija koja može pridonijeti očuvanju ugroženih vrsta (IUCN/SSC, 2014).

Stanje i analiza

Botaničke bašte. Botaničke bašte u BiH nemaju dugu istoriju. Prema podacima BGCI, u BiH ima 5 registrovanih botaničkih bašti: Botanička bašta Univerziteta u Banjoj Luci, Institut za genetičke resure; Alpinetum na Šumarskom fakultetu Sarajevo Trebević, Arboretum Slatina, Arboretum Parsino brdo i Botanička bašta Sarajevo u Zemaljskom muzeju (BGCI, 2022).

Prva botanička bašta u BiH osnovana je 1912/13. godine pod rukovodstvom botaničara Karla Malija (Malý) (1874–1951) u Sarajevu, a danas je dio Zemaljskog muzeja. Površina botaničke bašte iznosi 14.270 m². Sadrži vrlo vrijedne zbirke endemskih vrsta i tercijalnih relikata, naših florističkih rijetkosti. Danas se u Botaničkoj bašti uzgaja oko 1.700 vrsta biljaka sa nekoliko hiljada jedinki. Od toga je oko 750 primjeraka drveća i grmlja, a ostalo su višegodišnje i jednogodišnje biljke. Istraživanja biodiverziteta u botaničkoj bašti Sarajevo sa ciljem očuvanja ambijentalnih vrijednosti (Bečić et al. 2011) su pokazala da su tokom vremena nastale izmjene u osmišljavanju zelene površine Zemaljskog muzeja u u funkciji gradske zelene površine

Botanička bašta Univerziteta u Banjoj Luci, sa površinom od 5,17 ha, dio je zaštićenog područja za upravljanje resurima "Univerzitetski grad" koji ima površinu oko 29 ha. Botanička bašta se nalazi na nekadašnjem taktičkom poligonu koji je korišćen u vojne svrhe do 2004. godine. Planiranje i obezbjeđivanje prostora i planske dokumentacije za izgradnju ove bašte započeta je tokom 2002-2003. godine (Đurić et al. 2014). Danas se u botaničkoj bašti nalazi skoro 1500 jedinki, od čega oko 600 jedinki drvenastih i žbunastih vrsta (oko 100 vrsta drveća i 50 vrsta žbunja). Sa preko 20 vrsta i 900 jedinki zastupljene su perene, šumske . zeljaste biljke i ukrasne trave (Ђурић, 2019). U sastavu zaštićenog područja "Univerzitetski grad", pored botaničke bašte, nalazi se i parkovski dio kompleksa, koji takođe predstavlja ekološku vrijednost i svojom lokacijom, prostornošću i bogatim biljnim resursima jedan je od najvrednijih objekata pejzažne arhitekture u Banjoj Luci. Istraživanjem dendrofonda u parku kompleksa provedenim 2021. godine (Бодружић, 2021), evidentirano je 1650 jedinki drveća i grmova. Procjenom značaja stabala za zaštitu biodiverziteta utvrđeno je da 27,89% stabala izuzetno vrijedno a 30,43% stabala ima značaja za zaštitu biodiverziteta.

Alpinetum na Trebeviću je formiran 1948. godine, u podnožju vrha Sofe, kao planinska botanička bašta "Alpinetum" kojeg je osnovao biljni fiziolog prof. dr. Vojin Gligić (1901– 1965). Alpinetum je bio u sastavu Fakultetskog šumskog ogleđnog dobra "Igman" Ilidža. Osnovan je kao edukacijska podrška u radu nastavnica u oblasti botaničkih studijskih programa, ali je bio potreban i istraživačima. Planinska botanička bašta je 1963. godine, pripojena Šumarskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, kao nastavni i istraživački objekat (Babić i Bozja, 2006). Nema podataka o stanju alpinuma danas.

Arboretum „Slatina“ je naučno–nastavni i demonstrativni objekat Šumarskog fakulteta u Sarajevu. Ovaj arboretum svojom oblikovnom, prostornom i funkcionalnom organizacijom predstavlja prirodnu i biološku cjelinu sa budućim gradskim parkom Betanija. U organizacionom smislu njegova primarna funkcija je kulturno–prosvjetna kojom se zadovoljavaju i obezbjeđuju osnovne naučno–obrazovne potrebe učenika i studenata, ali i drugih posjetilaca i ljubitelja prirode (Hadzidervisagic, 2015).

U Centru za edukaciju, sport i rekreaciju „Safet Zajko“, 2017. godine otvorena je botanička bašta sa vodenim sadržajima. Botanička bašta prostire se na oko 2,5 hektara novog dijela parka, gdje su izgrađena tri vještačka jezera sa vodopadom. Ima preko stotinu raznovrsnih biljnih vrsta koje ukrašavaju parkovski prostor.

Zakonom o zaštiti prirode RS (Sl. glasnik RS, 50/02) definisana je uloga botaničkih bašti, kao mjesta u kome se mogu naći jedinke iščezle vrste (vrsta koje nema više u prirodi) i koja se *ex-situ* metodama može uzgajati za potrebu reintrodukcije (čl. 6, tč. p). Botaničke bašte, kao i drvoredi, parkovi, arboretumi i pojedinačna stabla ili skupine stabala, mogu se u skladu sa ovim zakonom zaštititi kao spomenik prirode (zaštićeno područje, kategorija III) ili kao objekat oblikovane prirode (zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa, kategorija VI – objekti oblikovane prirode, tj. spomenik parkovske arhitekture). Ova mogućnost nije iskorišćena u praksi.

U Zakonu o zaštiti prirode FBiH (Sl. novine FBiH“, broj 33/03) botaničke bašte su navedene u okviru definicija kao mjesta *ex-situ* (izvan prirode) očuvanja komponenti biološke raznolikosti i kao primjer oblikovane prirode Međutim, botaničke bašte nisu navedene kao konkretni primjeri zaštićenih područja.

Zakon o zaštiti prirode BD (Zakon o zaštiti prirode BD, 2004) nije usklađen sa novom IUCN kategorizacijom zaštićenih područja a botaničke bašte / vrtovi se i ne pominju u ovom zakonu.

Zoološki vrtovi. Danas se kao glavni zadaci zoološkog vrta navode: zaštita prirode, edukacija, istraživanje i odmor i rekreacija. Potencijal, pa i odgovornost zooloških vrtova da obrazuju i utiču na milijune ljudi su ogromni (Adetola, 2021). Zoološki vrtovi imaju izuzetno važnu ulogu u edukaciji ljudi (prvenstveno djece, ali i ostalih dobnih skupina najrazličitijeg stepena obrazovanja, zanimanja, profila i interesa) o problemima i važnosti zaštite biološke raznolikosti (Buj et al. 2020).

Sedamdesetih godina prošlog vijeka ograničena je mogućnost uzimanja životinja iz divljine za smještaj u zoološke vrtove te se počelo s programom razmnožavanja u zatočeništvu. Osim zooloških vrtova, važnu ulogu u *ex situ* konzervaciji imaju akvariji i banke gena (Ljubej, 2014). U svjetskim zoološkim vrtovima se drži 1672 vrste, od toga 37% je ugroženih i 18% vrsta kojima prijete izumiranje (Conde et al. 2011).

Cilj modernih zooloških vrtova je osigurati samoodrživu i zdravu populaciju određene vrste unutar zoo vrta, neovisnu o divljoj populaciji. Shodno tome Evropsko udruženje zooloških vrtova i akvarija (European Association of Zoos and Aquaria, EAZA) (www.eaza.net) ustanovilo je stručne skupine za sve vrste životinja tzv. TAG – ove (Taxon Advisory Group). Jedan od glavnih zadataka TAG-ova je izrada regionalnih planova kolekcije (Regional Collection Plan, RCP) koji daju preporuke za držanje i upravljanje populacijama određenih vrsta u zatočeništvu. Nedavna evropska analiza stanja zaštite oko 6.000 evropskih vrsta koju je poduzelo Međunarodno udruženje za očuvanje prirode i prirodnih bogatstava (IUCN, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) procjenjuje da za 25% evropskih životinjskih vrsta prijete izumiranje.

Uprkos očitim prednostima i jasnim ciljevima, ovaj pristup ima svoje mane i nedostatke. Kao glavni nedostatak navodi se odsutnost interakcije taksona s prirodnim staništem. Životinjama koje su odrasle u zatočeništvu nedostaju vještine usvojene od starijih jedinki, što ima za posljedicu teže snalaženje u divljini, a samim time i teži opstanak (Davis et al. 2011).

Zakon o zaštiti prirode FBiH (Zakon o Zaštiti Prirode FBiH, 2013) definiše *ex-situ* očuvanje komponenti biološke raznolikosti izvan njihovih prirodnih staništa (zoološki vrtovi, akvariji i botanički vrtovi). Slično definiše i Zakon o zaštiti prirode RS (Zakon o Zaštiti Prirode RS, 2014), dok Zakon o zaštiti prirode BD (Zakon o Zaštiti Prirode BD, 2004) ne definiše *ex situ* očuvanje.

Osnovni pravni akt koji reguliše osnivanje zooloških vrtova u BiH je Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja (Sl. glasnik RS, 111/08; Sl. glasnik BiH, 25/09 i 9/18). Navedenim zakonima je propisano da su životinje iz zooloških vrtova, životinje koje slobodno žive, koje se slobodno izlažu u stalnom objektu najmanje sedam dana u godini, sa izuzetkom cirkusa i trgovina kućnim životinjama. Ured za veterinarstvo Bosne i Hercegovine propisao je Pravilnik o uvjetima za osnivanje i rad zooloških vrtova (Sl. glasnik BiH, 27/10), kojim se propisuju uvjeti za osnivanje i rad zooloških vrtova radi zaštite i dobrobiti životinja.

Zaštita, trgovina i dobrobit životinja je međunarodno regulisana CITES konvencijom, kojoj je BiH pristupila 2009. godine, a Odluka je stupila na snagu 21. aprila 2009. godine. Upravno tijelo nadležno za provedbu

CITES konvencije (CITES MA) i izdavanje dopuštenja je Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH (Lelo, 2017).

U BiH dva su registrovana zoološka vrta. Zoološki vrt u Sarajevu je u državnom vlasništvu (KJKP Park d.o.o. Sarajevo) i u kandidatskom je statusu za punopravno članstvo u Evropsko udruženje zooloških vrtova i akvarija (EAZA), a drugi zoološki vrt je u privatnom vlasništvu (Bingo import export Tuzla d.o.o.) i nema definisan status u krovnom udruženju Evropske unije. Državni zoološki vrtovi u Tuzli i Doboju kao i privatni u Banja Luci su zatvoreni. U registrovanim zoološkim vrtovima drži se malo autohtonih životinjskih vrsta iz BiH, a posebno ugroženih životinjskih vrsta sa crvenih lista entiteta.

Kandidatski status za punopravno članstvo u EAZA-u zoološkog vrta u Sarajevu je dobar pokazatelj kojim putem zoološki vrtovi u BiH trebaju da idu, jer bez regionalnih planova upravljanja (RCP) nije moguć *ex situ* pristup u zoološkim vrtovima. Uključivanje naših zooloških vrtova u punopravno članstvo EAZA -e je neophodno za učešće u evropskim programima zaštite ugroženih vrsta u zoološkim vrtovima.

Zoološki vrtovi u našoj zemlji trebaju staviti programe zaštite ugroženih životinjskih vrsta izvan njihovog staništa kao prioritet u svom djelovanju uz edukaciju i podizanje svijesti posjetilaca o zoološkim vrtovima kao alatu za *ex situ* očuvanje ugroženih životinjskih vrsta. Trenutni fokus zooloških vrtova u BiH na zabavu i rekreaciju je osnovna prijetnja njihovoj održivosti i postojanju u budućnosti.

	Nedostaci u znanju: - Nije poznato kakvu ulogu mogu imati botaničke bašte na očuvanje genetičke konstitucije neke vrste. - Nema podataka o monitoringu u postojećim botaničkim baštama. - Nema podataka i istraživanja o pokušajima reintrodukcije ugroženih vrsta u prirodu. - Nedostatak dostupne literature i domaćih istraživanja na temu <i>ex situ</i> programa zaštite autohtonih vrsta u zoološkim vrtovima BiH.
	Ključni nalazi: - Ne postoje programi <i>ex situ</i> očuvanja autohtonih ugroženih vrsta u BiH u botaničkim baštama i zoološkim vrtovima u BiH (dobro utvrđeno). - Postojanje samo dvije botaničke bašte koje zadovoljavaju opšte kriterijume, govori da ovaj alat nije dovoljno iskorišćen (dobro utvrđeno). - Za razliku od botaničkih bašti, zakonski okvir u BiH ne prepoznaje zoološke vrtove kao efikasan alat za <i>ex situ</i> zaštitu ugroženih autohtonih vrsta (pouzdan utvrđeno).

6.2.2 ALATI ZA OČUVANJE EKOSISTEMA I PEJZAŽA

6.2.2.1 Zaštićena područja

Autori teksta: Dragan Romčević, Mirjana Milićević

Prema definiciji IUCN-a, zaštićeno područje je jasno definisan geografski prostor, koji je prepoznat, određen i kojim se, putem pravnih ili drugih efikasnih sredstava, postiže dugoročno očuvanje prirode sa

povezanim uslugama ekosistema i kulturnim vrijednostima (Tabela 6. 2). Upravljanje zaštićenim područjima u BiH je u skladu sa ustavnom raspodjelom nadležnosti.

Trenutno stanje znanja

Oblast zaštićenih područja u BiH regulisana je zakonima o zaštiti prirode entiteta i BD.

Zakonom o zaštiti prirode u RS (Sl. glasnik RS, 20/14) propisano je da poslove zaštite prirode RS vrši Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju. Za finansiranje zaštite uspostavljen je Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti RS. Značajnu ulogu u vezi zaštićenih područja ima i Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Republike Srpske. Nacionalni park proglašava Narodna skupština zakonom. Vlada Republike Srpske proglašava zaštićenim sljedeće: strogi rezervat prirode, posebni rezervat prirode, zaštićeno stanište i zaštićene pejzaže. Skupština jedinice lokalne samouprave proglašava spomenik prirode, kao i zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa na svom području. U zavisnosti od kategorije, upravljanje se može povjeriti javnom preduzeću, javnoj ustanovi, jedinici lokalne samouprave ili drugom pravnom licu koje ispunjava propisane uslove.

Na spisku zaštićenih područja danas se u Republici Srpskoj nalaze 33 zaštićena područja, i to dva stroga rezervata prirode (592,82ha), tri nacionalna parka (26.275,20ha), 16 spomenika prirode (1.552,65 ha), tri zaštićena staništa (1.159,76ha), pet parkova prirode (38.340,46ha), tri zaštićena područja s održivim korištenjem prirodnih resursa (66,07ha), što je ukupno 73 023,33 hektara ili 2,96% ukupne teritorije Republike Srpske ([Strategija zaštite životne sredine RS 2022-2032](#)).

Republika Srpska ima izdvojena 3 područja na osnovu međunarodnih sporazuma i konvencija. Jedno je Ramsarsko područje (Močvrni kompleks Bardača), jedno je UNESCO prirodno dobro od svjetskog značaja (Strogi prirodni rezervat Prašuma "Perućica"), dok se jedno područje nalazi na tentativnoj UNESCO listi (transnacionalni serijski lokalitet Prašuma "Janj" u okviru "Iskonskih bukovih šuma Karpata i drugih regiona Evrope").

Prema čl. 87. Zakona, sredstva za finansiranje zaštićenog prirodnog dobra obezbjeđuju se iz: budžeta Republike, budžeta jedinice lokalne samouprave, sredstava Fonda za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti Republike Srpske, vlastitih prihoda, sredstava obezbijeđenih za realizaciju programa, planova i projekata u oblasti zaštite prirode, donacija, poklona i pomoći i drugih izvora u skladu sa zakonom.

Zaštićena područja u Federaciji BiH uređuje Zakon o zaštiti prirode (Sl. novine FBiH, 66/13), Polazeći od Ustavom Federacije BiH utvrđene zajedničke nadležnosti Federacije BiH i kantona za zaštitu prirode, član 9. ovog zakona propisuje da poslove zaštite prirode iz nadležnosti Federacije BiH vrši Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOIT), a poslove zaštite prirode iz nadležnosti kantona vrši kantonalno ministarstvo nadležno za poslove okoliša i kantonalni zavod za zaštitu prirode.

U glavi IX, Zakon o zaštiti prirode Federacije BiH propisuje šest kategorija zaštite. Zaštićene prirodne vrijednosti Ia, Ib i II kategorije proglašavaju se putem zakona koje usvaja Parlament Federacije BiH (Zakon

o Nacionalnom parku Una), dok se ostale kategorije zaštićenih područja proglašavaju se po osnovu kantonalnih zakona. Iznimno, u slučajevima proglašavanja zaštićenog područja na prostoru dva ili više kantona, zakon o proglašenju donosi Parlament Federacije BiH uz saglasnost zakonodavnih tijela kantona.

Upravljanje zaštićenim područjima u Federaciji BiH je povjereno javnim preduzećima ili javnim ustanovama. Zakonom o proglašenju područja određuje se način upravljanja i finansiranja. Planom upravljanja i/ili razvoja se određuju mjere i radnje, koje utiču na finansiranje rada zaštićenog područja, odnosno njegovog upravitelja.

Na nivou Federacije, za slučaj Nacionalnog Parka „Una“, osnovano je javno preduzeće, čiji osnivač je Federacija BiH. Svoja prava i svoje obaveze Federacija obavlja preko Vlade FBiH. Upravljanje zaštićenim područjima koja su osnovana kantonalnim propisom vrši se na osnovu akta kojim je područje proglašeno zaštićenim.

U Federaciji BiH su zaštićenim područjima proglašeni jedan nacionalni park (36.629,08 ha, (Sl. glasnik FBiH, broj 92/14), četiri spomenika prirode (9.207 ha), dva parka prirode (43.624,07 ha) i pet zaštićenih pejzaža (14.415,59 ha). To čini 12 zaštićenih područja ukupne površine 103.875,74 ha (FMOIT, 2020). Posljednje proglašeno područje je Zaštićeni pejzaž/krajolik Vjetrenica - Popovo Polje, površine 4.712,19 ha (Skupština HNK, 2021). Ukupna površina zaštićenih područja iznosi 3,98% teritorije Federacije BiH ([Federalna strategija zaštite okoliša 2022-2032](#)).

Federacija BiH ima dva izdvojena područja na osnovu međunarodnih sporazuma i konvencija. Hutovo blato i Livanjsko polje se nalaze na listi Međunarodno važnih močvarnih područja prema Ramsar konvenciji.

Ukupna površina zaštićenih područja u BiH je izuzetno niska u odnosu na druge zemlje regiona i svijeta (Vijeće ministara BiH, 2017). Dok je globalni cilj svjetske zajednice u prethodnom desetogodišnjem periodu iznosio 17% kopnenog i 10% akvatičnog teritorija svake zemlje pod zaštićenim područjima, ta površina u BiH je 3,46%.

Kada se govori o finansiranju zaštićenih područja, Zakon o zaštiti prirode Federacije BiH propisuje da se sredstva za zaštitu prirodnih vrijednosti osiguravaju u budžetu Federacije BiH i Fondu za zaštitu okoliša. U budžetu kantona osiguravaju se sredstva za zaštitu prirodnih vrijednosti koje proglašava kanton. Pored budžeta i Fonda za zaštitu okoliša, sredstva za rad upravitelja, bilo da su to preduzeća ili ustanove, obezbjeđuju se i iz vlastitih prihoda preduzeća/ustanove, donacija, transfera od drugih nivoa vlasti po osnovu odobrenih i drugih izvora u skladu sa propisima.

I u Brčko Distriktu BiH, ovu oblast uređuje Zakon o zaštiti prirode (Sl. glasnik, BD 24/04; 01/05; 17/07 i 09/09). Definisane su četiri kategorije zaštićenih područja. Prirodno zaštićena područja i nacionalne parkove proglašava Skupština Brčko distrikta zakonom, a spomenik prirode i zaštićene pejzaže proglašava gradonačelnik, podzakonskim aktom.

Finansiranje zaštićenih područja obezbjeđuje se iz sredstava budžeta BD i Fonda za zaštitu životne sredine.

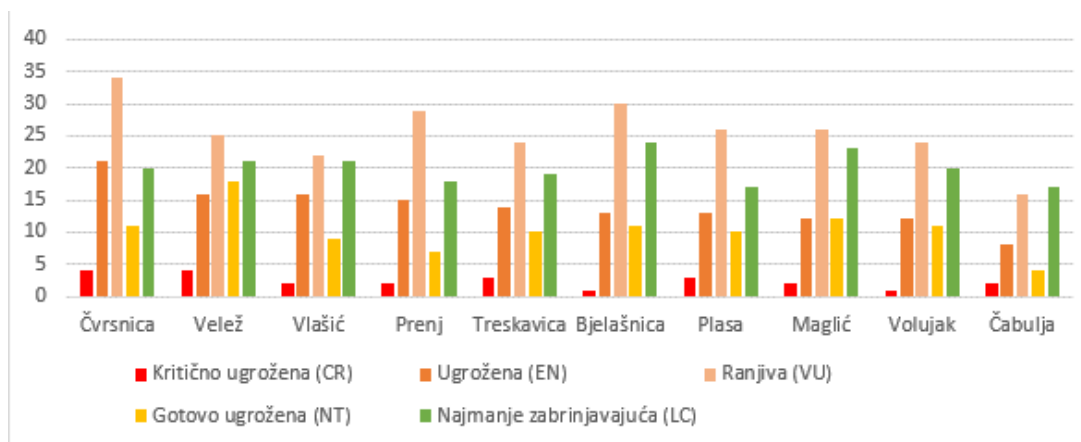
Tabela 6. 2 Kategorije zaštićenih područja u Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Brčko Distriktu BiH

RS	FBiH	BD BiH
Kategorija Ia: strogi rezervat prirode; zona stroge zaštite	Kategorija Ia: Strogi rezervat prirode;	Kategorija I: Prirodna zaštićena područja ustanovljena u naučne svrhe ili radi zaštite divljine
Kategorija Ib: posebni rezervat prirode (područje divljine)	Kategorija Ib: Područje divljine	
Kategorija II: nacionalni park,– zona aktivne zaštite	Kategorija II: Nacionalni park	Kategorija II: Nacionalni parkovi ustanovljeni u svrhu zaštite ekosistema i rekreacije
Kategorija III: spomenik prirode	Kategorija IIIa: Park prirode Kategorija IIIb Spomenik prirode i prirodnih obilježja	Kategorija III: Spomenici prirode ustanovljeni u svrhu očuvanja specifičnih prirodnih karakteristika
Kategorija IV: zaštićeno stanište	Kategorija IV: Područje upravljanja staništima/vrstama	Kategorija IV: Zaštićeni pejzaži ustanovljeni u svrhu očuvanja kopnenih pejzaža, priobalnih područja i rekreacije.
Kategorija V: zaštićeni pejzaži a. zaštićeni prirodni pejzaži; b. zaštićeni kulturni pejzaži; c. park prirode	Kategorija V: a. zaštićen pejzaži (kopneni pejzaž; morski pejzaž) b. regionalni park	
Kategorija VI: zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa a) park šuma; b) objekti oblikovane prirode	Kategorija VI: Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa	

Poredeći poznate lokalitete vrsta sa Crvene liste Federacije BiH sa površinama zaštićenih područja Ramadanović (2020) nalazi da današnja zaštićena područja u BiH ne štite većinu ugroženih vrsta. Zaštićenim područjima u Federaciji BiH je obuhvaćeno manje od 50% pripadnika biljaka, životinja i gljiva sa Crvene liste Federacije BiH (Tabela 6. 3) Ovaj rezultat ukazuje na hitnu potrebu proglašenja novih zaštićenih područja koja će obuhvatiti staništa ugroženih vrsta.

Tabela 6. 3 Broj vrsta obuhvaćenih zaštićenim područjem u FBiH (Ramadanović, 2020)

Skupina	U zaštićenom području	Nije u zaštićenom području	Procenat u zaštićenom području
Biljke	296	364	44%
Životinje	89	189	32%
Gljive	21	67	23,90%

Grafikon 6. 1 Područja u Bosni i Hercegovini sa najvećim brojem ugroženih biljnih vrsta (Ramadanović, 2020)

Rezultati rada jasno ukazuju da se najveći broj ugroženih biljnih vrsta nalazi u planinskim područjima Čvrtnice, Prenja, Veleža i Vlašića, dok se najveći broj ugroženih životinjskih vrsta nalazi u kraškim poljima (Livanjsko, Duvanjsko i Popovo polje), te području Mostarskog i Hutovog Blata (Ramadanović, 2020). Rezultati ukazuju na prioriteta područja sa potrebom zaštite (Grafikon 6. 1).

Nedostaci u znanju:

- Podaci o kontroli ili nadzoru nad primjenom zakona iz oblasti zaštićenih područja su oskudni i najčešće se svode na izvještaje o radu samih zaštićenih područja.
- Podaci o mjerama koje se provode u cilju zaštite i oporavka ugroženih vrsta i staništa u okviru zaštićenih područja nisu javno dostupne.

Ključni nalazi:

- Ukupna površina zaštićenih područja u BiH je mala (dobro utvrđeno).
- Administrativne jedinice u BiH nemaju iste kategorije zaštite prirode (dobro utvrđeno).
- Upravljanje i finansiranje zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini je uređeno zakonima o zaštiti prirode (dobro utvrđeno).
- Zaštićena područja u BiH se najvećim dijelom finansiraju iz javnih sredstava osnivača (dobro utvrđeno).
- Postojeća zaštićena područja samo djelomično štite ugrožene vrste i njihova staništa u BiH (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.2.2.2 Okolinska/Ekološka dozvola i Procjena uticaja na okoliš/životnu sredinu

Autori teksta: Amina Nikolajev, Samir Lemeš, Sandra Kobajica, Nerma Alagić, Amila Brajić

Uvod

Okolinska/ekološka dozvola predstavlja upravni akt kojim se propisuju mjere zaštite svih sastavnica okoliša/životne sredine, sa ciljem smanjenja svih utjecaja koje određena privredna aktivnostima na segmente okoliša i na okoliš u cjelini (FMOIT, 2010 u Mujakić et al. 2016). Ovaj pravni institut za privredni subjekt predstavlja promjenu u načinu poslovanja, jer utvrđuje njegovu odgovornost za posljedice po okoliš. Okolinskom dozvolom se propisuju finansijski zahtjevni uslovi i obaveze za privredni subjekt, koje su dugoročno gledano, isplative (Bjelić et al. 2012).

Prva EU direktiva koja je definirala integrisanu prevenciju i kontrolu zagađenja je Direktiva Vijeća 96/61/EC od 24. septembra 1996 (IPPC). Kodificirana verzija, uz izmjene i dopune je poznata kao Direktiva 2008/1/EC Evropskog Parlamenta i Vijeća od 15. januara 2008, a kasnije je zamijenjena Direktivom 2010/75/EU Evropskog Parlamenta i Vijeća od 24. novembra 2010 o industrijskim emisijama (IE).

Zakoni o zaštiti okoliša/životne sredine u BiH su u različitoj mjeri transponovali predmetne EU fdirektive, dok se transpozicija svih ostalih horizontalnih direktiva još uvijek se nalazi u početnoj fazi ili nije ni započeta (Bogdanović et al. 2017).

Za razliku od IPPC procesa, koji definiše integrisanu prevenciju i kontrolu, trenutno važeći proces izdavanja okolinskih dozvola u BiH nije integralan. Iako relevantni pravni propisi u BiH omogućavaju integralno izdavanje dozvola, proces njihovog izdavanja je fragmentiran, te ih izdaju različiti organi koji međusobno nisu u koordinaciji. Odvojene dozvole se izdaju za zagađivanje zraka, tla i vode, a inspekcijski nadzor se ne provodi koordinirano. Postupak nije efikasan u smislu troškova i povećava administrativno opterećenje i za vlast i za operatore (Arnika i Eko forum, 2016).

Proces procjene utjecaja na okoliš (EIA), sa studijom uticaja na okoliš (EIS), predstavlja dio postupka izdavanja okolinske dozvole (Arnika i Eko forum, 2020).

Procjena uticaja na okoliš je postupak identifikacije, predviđanja, tumačenja i procjene informacija o mogućem uticaju predložene privredne aktivnosti ili projekta na životnu sredinu i ljude, sa prijedlogom mjera za sprječavanje i ublažavanje tih uticaja (Kalezić et al. 2009).

Trenutno stanje znanja

Sam proces izdavanja okolinskih dozvola (uključujući i reguliranje proceduralnih pitanja) u BiH reguliran je nizom zakona o zaštiti okoliša na svim administrativnim nivoima vlasti. Odredbe ovih zakona su kompatibilne s obzirom da okolinsku dozvolu definiraju kao rješenje kojim se propisuju mjere i utvrđuju uvjeti izgradnje i rada pogona ili postrojenja (Sl. glasnik BD BiH, broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09; Sl. novine FBiH, broj 15/21; Sl. glasnik RS, br. 71/2012, 79/2015 i 70/2020).

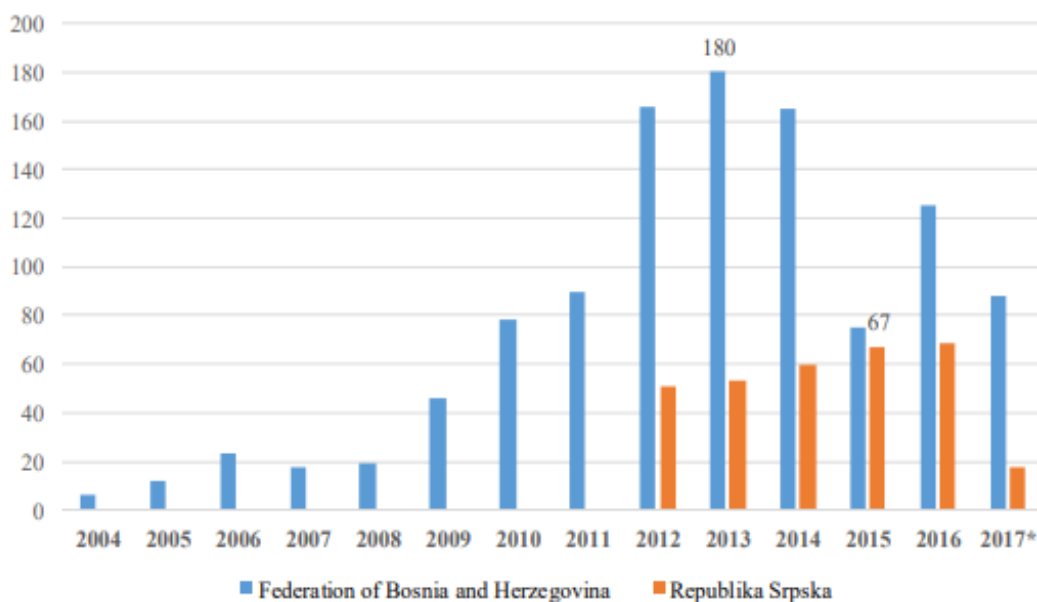
Nizom podzakonskih propisa na entitetskim i nižim nivoima vlasti definirano koji pogoni i postrojenja zahtijevaju pribavljanje okolinske dozvole, uključujući i odredbe o tome za koje je od njih obavezna procjena utjecaja na okoliš i koji mogu biti izgrađeni i pušteni u rad samo uz okolinsku dozvolu. Odredbama ovih propisa definirane su i djelatnosti za koje se izdaje okolinska dozvola, granične vrijednosti emisija zagađujućih supstanci kao i kriteriji za utvrđivanje potreba za provođenjem procjene utjecaja na okoliš.

U Federaciji BiH izdavanje okolinskih dozvola je u nadležnosti Federalnog ministarstva okoliša i turizma (F BiH, 2021a), odnosno kantonalnih ministarstava nadležnih za okoliš (F BiH, 2021b). U Republici Srpskoj ova nadležnost pripada Ministarstvu za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju, te organima lokalne samouprave (Sl. glasnik BD BiH, broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09). U Brčko Distriktu BiH, nadležnost za izdavanje okolinske dozvole pripada Odjelu ovlaštenom za zaštitu životnog okoliša (Sl. glasnik BD BiH, broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09).

Normativni okvir na svim nivoima vlasti predviđa ostvarivanje i unaprjeđenje međunarodne, međuentitetske saradnje i saradnje sa BD kada je riječ o planovima i projektima koji mogu imati međuentitetske i prekogranične utjecaje na stanje okoliša.

Okolinske dozvole u BiH izdaju se na period od pet godina, nakon čega organi nadležni za izdavanje okolinskih dozvola vrše reviziju izdatih dozvola, obnavljaju dozvolu te eventualno, po potrebi mijenjaju uvjete iz dozvola. U RS institut revizije izdatih dozvola reguliran je Pravilnikom o postupku revizije i obnavljanja ekološke dozvole (Pravilnik o postupku revizije i obnavljanja ekološke dozvole, 2013). U FBiH ovakav akt ne postoji zbog čega se nakon isteka važenja zakonskog roka okolinskih dozvola postupa po ustaljenoj praksi obnove dozvole (Mujakić et al. 2016). Nadzor nad poštivanjem uslova propisanih okolinskom dozvolom i važećih propisa vrši nadležni inspekcijski organ na nivou vlasti organa koji je donio dozvolu.

Grafikon (Grafikon 6. 2) pokazuje broj izdatih okolinskih dozvola u FBiH za period 2004–2017. godine i u RS za period 2012–2017. godine. U Trećem pregledu stanja okoliša u BiH navodi se da broj izdatih dozvola u FBiH u posmatranom periodu ukazuje na brzi razvoj postupaka za izdavanje dozvola. Evidentan je dvostruki porast broja izdatih okolinskih dozvola u periodu od 2010. do 2012. godine koji se najvećim dijelom povezuje sa razvojem regulatornog okvira u ovoj oblasti (Ekonomska komisija UN-a za Europu, 2018). Najveći broj okolinskih dozvola (180) u FBiH izdat je 2013. godine. Okolinske dozvole sa kojima su povezane studije procjene uticaja na okoliš u FBiH nisu javno dostupne. U bazi izdatih okolinskih dozvola Federalnog ministarstva okoliša i turizma navedeni su podnosioci zahtjeva za okolinsku dozvolu i njihovo područje poslovanja, ali ne i sadržaj dozvole. Od 2012. do 2015. godine broj izdatih ekoloških dozvola u RS se konstantno povećavao. Najveći broj dozvola izdat je 2015. godine (67). U FBiH registri okolinskih dozvola na kantonalnom i federalnom nivou su umreženi. U RS, entitetski registar ekoloških dozvola nije uvezan sa registrima jedinica lokalne samouprave (Ekonomska komisija UN-a za Europu, 2018).

Grafikon 6. 2 Izdate okolinske dozvole u Federaciji BiH (2004–2017) i u Republici Srpskoj (2012-2017) (Ekonomska komisija UN-a za Europu, 2018)

Napomena: * = prvih šest mjeseci 2017. godine

Federalno ministarstvo okoliša i turizma u prosjeku godišnje izda od 35 do 90 okolinskih dozvola, dok Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS na godišnjem nivou izda oko 70 dozvola (Mujakić et al. 2016). Veliki dio ovih dozvola i podnesenih studija uticaja na okoliš se odnosi na male hidroelektrane (VI nacionalni izvještaj BiH prema za CBD, 2019).

Prva ekološka dozvola u BD BiH je izdata u augustu 2006. godine. Prema podacima Odjeljenja za prostorno planiranje i imovinsko pravne poslove BD BiH, od tada pa do mjeseca avgusta 2021. godine u Distriktu su izdate 143 ekološke dozvole (kako za velike pogone kao što su Bimal d.d. Brčko, Fabrika šećera, Topionica olova Tesla, farme većih kapaciteta, tako i za manje, kao što su farme za tov pilića kapaciteta 10 000 – 12 000 brojlera, pilane i sl) (I. Abdurahmanović, personalna komunikacija, 3. avgust 2021).

Operateri pogona i postrojenja (nosioci okolinske/ekološke dozvole) godišnje izvještavaju o emisijama i ispuštanjima u životnu sredinu, putem registara ispuštanja i prenosa onečišćivača. Podaci o ispuštanju zagađivanja, okolišnim dozvolama, aktivnostima okolišne inspekcije i supstancama štetnim za zdravlje ljudi se unose u baze podataka (VI nacionalni izvještaj BiH prema CBD, 2019).

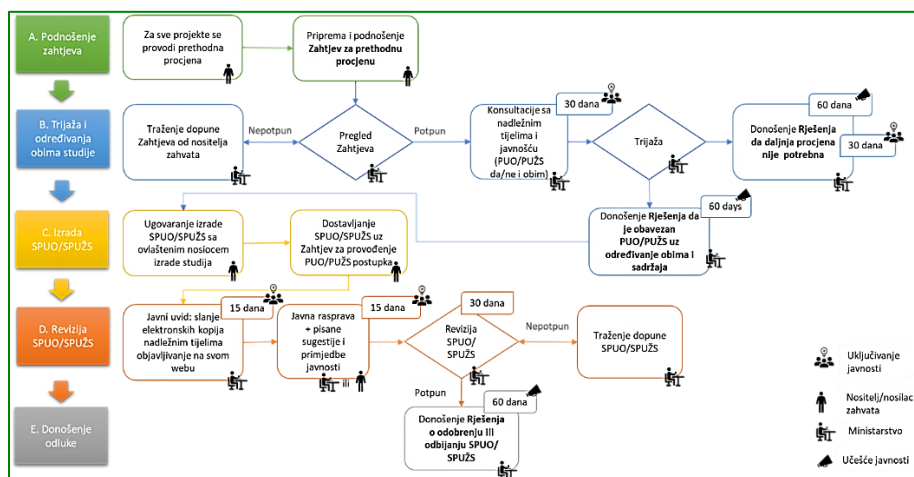
Ekvivalent integrisanog javno dostupnog registra zagađenja, u skladu sa evropskim zakonodavstvom, ne postoji u BiH. Uspostavljanje jedinstvene baze podataka onemogućavaju problemi sa prenosom nadležnosti na jednu instituciju koja bi vršila prikupljanje i analizu podataka. Sadašnji registri zagađivača (odvojeni registri postoje za FBiH, RS i BD BiH) su zatvorene baze podataka koje vode zadužene institucije, gdje su podaci dostupni na zahtjev, ali u koje veoma mali broj operatera ikada i dostavi bilo kakvu informaciju (Havránková, 2016).

Registri uspostavljeni na nivou entiteta i Brčko distrikta nisu međusobno harmonizirani što dovodi do problema u objedinjavanju podataka. Otežavajući faktor je i nedovoljan nadzor nad uslovima koje operateri trebaju ispunjavati nedovoljno obučeno osoblje u operaterima koji su zakonski dužni unositi podatke u registre. Ne postoji sustav verifikacije podataka koji se unose u registre od strane operatera (Štokholmski institut za okoliš, 2020). Analiza dostupnih podataka iz elektronskog registra o postrojenjima i zagađivanjima u Federaciji BiH ukazuje da mali broj operatera dostavlja svoje podatke i ispunjava zakonski propisane obaveze po pitanju izvještavanja. Prikupljeni podaci se za sada ne prosljeđuju institucijama BiH, s obzirom da ovaj proces nije reguliran. Također, nije reguliran niti proces prijenosa ovih podataka institucijama EU (Štokholmski institut za okoliš, 2020).

Također, treba napomenuti da su Zakoni o zaštiti okoliša omogućili javnosti da učestvuje i ističe eventualne primjedbe tokom procesa izdavanja okolinskih dozvola, mada u praksi to nailazi na brojna ograničenja (Havránková, 2016).

Procjena uticaja na okoliš/životnu redinu

Postupkom procjene uticaja na okoliš se nastoji postići ravnoteža između potrebnog razvoja i neophodne zaštite prirode. Zbog toga je danas EIA izuzetno značajan i nezaobilazan instrument u savremenoj praksi upravljanja okolišem. Integralni pristup uključuje procjenu uticaja ne samo na sve komponente okoliša (voda, zrak, zemljište, biološka raznolikost), već i na društvene i ekonomske aspekte, kao i uticaje na zdravlje ljudi (Barudanović et al. 2015).

Slika 6. 1 Shematski prikaz proceduralnih koraka Procjene uticaja/utjecaja na životnu sredinu/okoliš (izvor: GIZ, 2019)

Proces procjene uticaja na okoliš je definisan prilagođenom EIA Direktivom, te transponiran u zakone o zaštiti okoliša/životne sredine/životnog okoliša u Bosni i Hercegovini. Osnovne odredbe koje se odnose na procjenu uticaja na okoliš su sadržane u zakonima o zaštiti okoliša na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH. Postupak procjene utjecaja na okoliš u nadležnosti je Federalnog ministarstva za okoliš i turizam,

Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske, te Ovlaštenog odjela za zaštitu životnog okoliša u Brčko Distriktu.

Kako odluku o tome koji pogoni i postrojenja zahtijevaju procjenu uticaja na okoliš donose nadležna ministarstva, proces nije dovoljno transparentan (Arnica i Eko forum, 2020) Iako je javna rasprava o Studiji uticaja na okoliš obavezna po zakonu, a da je organizuje nosilac projekta, dešava se da se ona uopšte ne održi, da javnost nije pravilno informisana o održavanju rasprave ili o sadržaju studije, ili da prikupljeni komentari i sugestije budu zanemareni (Havránková, 2016).

Dosadašnja praksa provođenja procjene uticaja na okoliš, u dijelu koji se odnosi na postojeće stanje biodiverziteta na području planiranog zahvata, ne osigurava održivost prirode, a time ne osigurava ni održivi razvoj. Poboljšanje postupka procjene uticaja na okoliš je jasan zahtjev procesima približavanja Evropskoj Uniji. To ujedno znači i potrebu za gradnjom kapaciteta, kako za pripremu studije utjecaja na okoliš, tako i za njenu ocjenu i zadovoljavanje uslova okolinske dozvole (Barudanović et al. 2015).

Zakoni u oba entiteta i u BD sadrže i mogućnost okončanja postupka bez učešća javnosti. U Federaciji BiH, u postupku procjene uticaja na okoliš u "izuzetnim slučajevima" Ministarstvo donosi obavezujuće mišljenje. U Republici Srpskoj se ta mogućnost odnosi na „ekonomske ili socijalne preovladavajuću razloge od javnog interesa". U BD korištenje javnog interesa ostavljeno je da se propiše podzakonskim aktom koji još nije usvojen.

Osnovni nedostatak postojećeg pristupa u navedenim zakonima, , ogleda se u nedovoljno definisanim kriterijima za utvrđivanje preovladavajućeg javnog interesa. Odluke se često donose suprotno strateškim dokumentima i prostorno-planskoj dokumentaciji, što ukazuje na činjenicu da ne predstavljaju javni interes. Zabilježeni su slučajevi gdje se čak i prostorno-planska dokumentacija prilagođava interesima investitora, bez provedene procjene utjecaja na okoliš⁶. Gradsko vijeće Zenica proglasilo je javni interes za izgradnju hidroelektrane Janjići iako je studija o utjecaju na okoliš pokazala da bi izgradnja dovela do izumiranja vrste sa crvene liste⁷. Nadležno ministarstvo RS oslobodilo je investitora obaveze izrade studije uticaja na životnu sredinu za malu hidroelektranu u opštini Kalinovik, ali je Centar za životnu sredinu iskoristio instrument upravnog spora da poništi izdatu ekološku dozvolu za taj objekat⁸. Navedeni slučajevi ukazuju da je u daljem razvoju postupka ocjene prihvatljivosti u BiH, u cilju usklađivanja sa EU pravnom tekovinom, neophodno razviti i implementirati jasne kriterije za utvrđivanje preovlađujućeg javnog interesa (Slika 6. 1).

Sadržaj studije uticaja na okoliš/životnu sredinu propisan je podzakonskim aktima entiteta. Prema GIZ (2019) već u opisu „područja na kojem se provodi Projekt naročito je potrebno obraditi....ona koja imaju

⁶ Vareš dobio Prostorni plan, najvažniji razvojni dokument, <https://federalna.ba/vares-konacno-dobio-prostorni-plan-lb0zc>

⁷ Gradsko vijeće Zenica "ne tres in idem", <https://www.ekoforumzenica.ba/2021/06/03/gradsko-vijece-zenica-ne-tres-in-idem/>

⁸ Lučka Dejan (2022) *Priručnik za pravnu zaštitu životne sredine u Bosni i Hercegovini*, Banjalučki centar za ljudska prava, pp 134, <https://www.blchr.org/wp-content/uploads/2022/03/Prirucnik-za-pravnu-zastitu-zivotne-sredine-u-BiH-latinica.pdf>

visoku vrijednost biološke raznolikosti, koja su važna ili osjetljiva zbog svoje ekologije, koja sadrže zaštićene, važne ili osjetljive vrste faune ili flore itd. Konkretno terensko ispitivanje za polazne studije se treba osmisliti s ciljem obezbjeđivanja dovoljnog broja informacija za pomoć u predviđanjima utjecaja .... izraditi mape svih staništa i lokaliteta ključnih vrsta...Utvrđiti usluge ekosistema...inventar biljnih, te kopnenih i vodenih životinj, puteve migracije ptica i šišmiša, utvrditi razmjere uticaja...“.

Šabić (Šabić, 2020) istražuje efikasnost okolinske dozvole u očuvanju biološke raznolikosti u BiH. Za analizu koristi ukupno 20 javno dostupnih studija utjecaja na okoliš/životnu sredinu, (11 iz RS i 9 iz FBiH). Rezultati pokazuju da ni u jednoj studiji nisu obavljena terenska istraživanja u svrhu utvrđivanja karakteristika biološke raznolikosti na području projekta. Opisi biološke raznolikosti su nepotpuni, sa formalno navedenim literaturnim izvorima, koji su u niskoj mjeri relevantni za područje projekta. Utvrđeno je da su opisi biološke raznolikosti vrlo slični u nekoliko različitih studija utjecaja. Što se tiče razmjere utjecaja, on je procijenjen kao „mali utjecaj“ u 56 % (FBiH) i 27% (RS) studija, „nema utjecaja“ u 22% (FBiH) i 55%(RS) studija, dok u 22% (FBiH) i 18% (RS) studija utjecaj nije uopšte analiziran.

Nedostaci u znanju:

- Nedostaju naučna istraživanja kojima bi se na sistematičan i obuhvatan način analizirao kvalitet postupka izdavanja okolinske/ekološke dozvole i procjene utjecaja na okoliš/životnu sredinu.

Ključni nalazi:

- Postupak sticanja i imanja okolinske/ekološke dozvole nije dovoljno transparentan (dobro utvrđeno).
- Odvojene dozvole se izdaju za zagađivanje zraka, tla i vode, a inspekcijski nadzor se ne provodi koordinirano (dobro utvrđeno).
- Postupak procjene utjecaja na okoliš/životnu sredinu, iako normativno uređen, ne osigurava odgovarajući kvalitet zaštite biološke raznolikosti (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.2.3 ALATI ZA OČUVANJE GENETIČKE RAZNOLIKOSTI

6.2.3.1 Banke gena

Autor teksta: Gordana Đurić

Uvod

Banka gena kao *ex-situ* (ili van lokacije) kolekcija genetičkog materijala, se prije svega, koristi za dugoročno očuvanje genetičkog diverziteta, odnosno genetičkih izvora / resursa. Genetički resursi su (United Nations, 1992) „genetički materijal od stvarne ili potencijalne vrijednosti”, odnosno „bilo koji biljni, životinjski, mikrobn ili materijal drugog porijekla koji sadrži funkcionalne jedinice nasljeđivanja“ (FAO, 2019)(Fao/Ipgri/Onu, 2014). Genetički materijal je obično u obliku živih propagula (sjeme, krtole, gomolji, lukovice, cijele biljke) ili polnih ćelija (Engels i Fassil, 2007) mada se sve više drži čista DNK (Gollin, 2020). Banka takođe može biti kolekcija odraslih biljaka koje predstavljaju raznolikost određenih vrsta (poljska banka gena) ili skup kultura (ćelija, tkivo, embrion ili mikroorganizam (Linington, H. Simon, 2001).

Trenutno stanje znanja

U BiH su banke gena uređene entitetskim zakonima o zaštiti prirode i nekim sektorskim zakonima.

U RS, Zakon o zaštiti prirode (Sl. glasnik RS, 50/02) definiše da se na genetičkom materijalu stvorenom od genetičkog materijala divljih biljaka, životinja i gljiva ne može steći svojina i da su upotreba, uslovi i način uzimanja genetičkog materijala, pristup genetičkim resursima i banka gena regulisani posebnim propisima. Posebni propisi i programi su Program za očuvanje biljnih genetičkih resursa Republike Srpske (Đurić et al. 2012) i Program za očuvanje šumskih genetičkih resursa Republike Srpske (Marapyra et al. 2013).

U FBiH, Zakon o zaštiti prirode (Sl. novine FBiH, 33/03) propisuje obaveze Federacije BiH u vezi očuvanja genetičke raznolikosti autohtonih i odomaćenih vrsta/podvrsta, koje se trebaju štiti metodama *in-situ* i *ex-situ*. Uzimanje genetičkog materijala iz prirode ne smije ugroziti opstanak ekološkog sistema ili populacija vrsta u njihovim staništima. Uslove za uzimanje genetičkog materijala iz prirode propisuje federalni ministar pravilnikom. Federalno ministarstvo je nadležno da uspostavi banku gena i odredi subjekte za njeno uspostavljanje, a uslovi i kriterijumi za uspostavljanje i način dodjele ovlaštenja trebaju biti propisani posebnim pravilnikom.

Kao rezultat regionalnog projekta Seednet - South East European network for Plant Genetic Resources, 2004-2011, uspostavljene su banke gena u RS i FBiH. Dokument koji je postavio okvir za aktivnosti na očuvanju i održivom korištenju biljnih genetskih resursa je „Operativni program za biljne genetske resurse u poljoprivredi Federacije BiH“ (<https://fmpvs.gov.ba/publikacije/>) (Gaši et al. 2014).

Banka biljnih gena u RS je jedan od je najznačajnijih rezultata ovog regionalnog projekta (Thörn, 2012). Banka gena je formalno uspostavljena kao dio Instituta za genetičke resurse Univerziteta u Banjoj Luci koji je osnovan u januaru 2009. godine na osnovu preporuke u Programu za očuvanje biljnih genetičkih resursa

(Đurić et al. 2012). U Institutu su smještene sjemenske i poljske kolekcije poljoprivrednih biljaka (Đurić i Golub, 2018). Zaključno sa 2020. godinom, preko 1100 prinova smješteno je u dugoročni sistem konzervacije. Sve kolekcije su skladištene u skladu sa Standardima banke gena za biljne genetičke resurse za hranu i poljoprivredu (*Pravilnik o Postupku u Sjemenskoj Banci Geni Republike Srpske*, 2019). Duplikatne sigurnosne kolekcije deponovane su u sjemenskom trezoru u Svalbardu od 2016. godine. Uspostavljene su *in vitro* kolekcije i protokoli za *in vitro* konzervaciju kruške, luka, maline i krompira (Đurić i Golub, 2018). Pored sjemenske banke gena uspostavljene su i poljske kolekcije voćaka i vinove loze. Podignute su tri kolekcije autohtonih sorti sa preko 500 sorti voćaka i jedna kolekcija sa 35 autohtonih sorti vinove loze. Prinove su karakterizovane i evaluirane uglavnom kroz različite naučne projekte ili studentske završne radove, master teze ili doktorske disertacije. Izvršene su pomološke, biohemijske i molekularne analize i karakterizacija kolekcije krušaka, jabuka, trešanja i vinove loze. Na osnovu dobijenih rezultata, potvrđena je visoka unikatnost i različitost sorti kruške (Kajkut-Zeljković et al. 2021), trešnje (Barreneche et al 2021) i jabuke (Ђурић et al. 2022), na prinovama vinove loze je urađena morfometrijska i molekularna karakterizacija, evaluacija hranjive vrijednosti grozdova i za neke sorte je izvršena vinifikacija i analize vina (Jovanović-Cvetković et al. 2021; Јовановић Цветковић et al. 2022).

U FBiH je banka biljnih gena uspostavljena u sklopu oglednog poligona "Butmir" Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta, Univerziteta u Sarajevu, gdje se nalaze sjemenske kolekcije poljoprivrednih biljaka za oko 600 prinova u uslovima za kratkoročno i dugoročno čuvanje. Duplikatne sigurnosne kolekcije deponuju se u sjemenskom trezoru u Svalbardu od 2022. godine. U 2023. je također uspostavljena *ex situ* kolekcija 70 genotipova jabuke pri Banki gena Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta, Univerziteta u Sarajevu. Nadalje, u poljskoj kolekciji u rasadniku u Srebreniku održava se 31 sorta jabuka i 24 sorte krušaka. Takođe su evidentirane dvije privatne aktivne kolekcije voćaka (u Goraždu i u Gradačcu). Za većinu sorti jabuke su izvršene pomološke, biohemijske i molekularne analize (Gaši et al. 2013). *Ex-situ* poljska kolekcija vinove loze ima 14 prinova (autohtonih sorti) i nalazi se u okolini Mostara i u nadležnosti je Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Sistem dokumentovanja banke gena nije uspostavljen. Iako je Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH u 2014. godini donijelo Operativni program za biljne genetske resurse u poljoprivredi FBiH (Gaši et al. 2014) nikada nisu dodjeljena sredstva za njeno formiranje i održavanje (Drkenda i Zečević, 2018). S tim u vidu, rad Banke gena se finansira od strane domaćih i međunarodnih projekata, kao i sredstava Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta, Univerziteta u Sarajevu.

Što se tiče životinjske banke gena, u RS je ona tek na početku uspostavljanja, takođe u sklopu Instituta za genetičke resurse. Dosada je pohranjeno 336 uzoraka (dlaka sa folikulom) gatačkog goveda iz Hercegovine (Gacko i okolina). Pohranjeni su i uzorci od buše, magarca i podveleške pramenke (podaci sa internet stranice Instituta, april 2021). *Ex-situ* in vivo model očuvanja autohtonih rasa zastupljen je u Centru za razvoj i unapređenje sela – REC „Manjača“, Banja Luka, gdje se održava autohtona rasa goveda, buša. Ovaj centar je i jedina ustanova ovog tipa koji čuva živa grla autohtonih rasa gajenih životinja. Glavni problem sa kojim se u ovom centru suočavaju je inbriding i genetičko opterećenje, zbog malog broja jedinki koje su međusobno rodbinski povezane. Ostvarena je razmjena sjemenog materijala sa Centrom za očuvanje genoma autohtonih pasmina i obrazovanje Buhovo - Široki Brijeg (Đurić i Golub, 2018). Mogu se izdvojiti i postojeće ergele konja. Ergela "Borike" je privatizovana i praktično ne postoji (Maletić et al. 2018). U

2020. godini donesen je program očuvanja lipicanera i time je ergela "Vučijak" obnovila program održavanja ove rase (Министарство пољопривреде шумарства и водопривреде РС, 2020b). Kroz donesene propise i programe, u RS (Nikitović et al. 2017) je zaštićeno nekoliko autohtonih rasa životinjskih genetičkih resursa: goveda (gatačko govedo i buša), ovce (vlašićka pramenka, podveležska pramenka i kupreška pramenka), koze (balkanska koza), konji (bosanski poni ili bosanski brdski konj), svinje (mangulica) i kokoši (pogrmuša ili živičarka). Od 2020. godine obezbjeđuje se podsticaji za uzgajivače koji održavaju grla gatačkog goveda, buše, bosansko-brdskog konja, mangulice, pramenke (sojevi: vlašićki, podveleški, kupreški) (Министарство пољопривреде шумарства и водопривреде РС, 2015). U 2020. godini donesen je i Program očuvanja genetičkih resursa iz stočarstva od 2020. do 2024. godine (Министарство пољопривреде шумарства и водопривреде РС, 2020a).

U FBiH ne postoji banka gena životinja, niti ima sistemskog učešća poljoprivrednika u održavanju autohtonih rasa. Trenutno nema institucija koje posebno rade po ovom pitanju. Ne postoje strategije ili akcioni planovi koji se bave pitanjem očuvanja životinjskih genetičkih resursa (Drkenda i Zečević, 2018), iako se uzgajaju različite rase domaćih životinja, pa i autohtonih rasa, koje su veoma ugrožene. Prema Programu finansijske podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju za 2017. godinu (Sl. novine FBiH 24/2, mart 2017.), postoje podsticaji za uzgoj autohtonih rasa goveda (buša) i konja (bosanski brdski konj). Praktična aktivnost očuvanja genetičkih resursa životinja u FBiH ne postoji, niti zvanične institucije imaju programe ili planove očuvanja.

U BD ne postoje banke gena niti aktivnosti na očuvanju genetičkih resursa.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoji dovoljan broj naučnih istraživanja koja će ukazati na potrebu uspostave banaka gena autohtonih sorti i pasmina.
	Ključni nalazi: - Ne postoji javna svijest, niti adekvatan zakonski okvir za očuvanje genetičkih resursa i formiranje banki gena kao načina njihovog <i>ex situ</i> očuvanja (dobro utvrđeno). - Banka gena na Univerzitetu u Banja Luci je funkcionalna u smislu dugoročnog očuvanja, a institucionalno izvan nadležnog ministarstva, što je barijera za njen dalji razvoj. Finansira se grantovima različitih ministarstava (dobro utvrđeno). - Banka gena šumskih genetičkih resursa nije formirana u RS (dobro utvrđeno). - Banke gena u FBiH su formirane u okviru visokoškolskih javnih institucija u Sarajevu i Mostaru, te se, uz konzervaciju, koriste za obrazovanje i istraživanje. Pored postojanja zakonskog okvira, nema redovnog izdavanja sredstava sredstava za održavanje postojećih <i>ex situ</i> kolekcija poljoprivrednih, hortikulturnih i šumskih vrsta (dobro utvrđeno). - U Brčko Distriktu BiH nema aktivnosti na formiranju banaka gena.

6.2.3.2 Sjemenski objekti

Autori originalnog teksta: Branislav Cvjetković

Uvod

Sjemenski objekti predstavljaju izvor šumskog reproduktivnog materijala, u prvom redu sjemena, kao i objekte za *in-situ* i *ex-situ* konzervaciju. Zakonska regulativa prepoznaje sjemenske objekte te je navedena zakonska regulativa usklađena sa regulativom koja se primjenjuje u Evropskoj Uniji. Zakoni u BiH i podzakonski akti u šumarstvu prepoznaju kategorije sjemenskih objekata: regione provenijencija, pojedinačna stabla, grupe stabala, sjemenske sastojine (obuhvataju i one podignute vještačkim putem – šumske kulture) i sjemenske plantaže. Definirano je upravljanje sjemenskim objektima, načini održivog korišćenja i upravljanja, te su sjemenski objekti u funkciji sakupljanja sjemena i očuvanja genetičkih resursa *in situ*. Implementacija nekih segmenata pravnih akata o šumskom reproduktivnom materijalu, u oba entiteta nije realizovana i to se prije svega odnosi na neizdvajanje regiona provenijencija. Planiranje podizanja novih šuma kao i procesi oplemenjivanja šumskog reproduktivnog materijala uglavnom kreću od izvora sjemena, odnosno, sjemenskih sastojina. Iako ih ima preko 200, potencijal sjemenskih sastojina je slabo iskorišćen, a postoji i otpor prema izdvajanju sjemenskih objekata (pojedinačna stabla, grupe stabala i sjemenske sastojine) i osnivanju (sjemenske plantaže) zbog nemogućnosti valorizovanja novog proizvoda (sjemena) i nedovoljnih znanja na upravljanju.

Trenutno stanje znanja

Izdvajanje sjemenskih objekata u cilju sakupljanja genetički kvalitetnog sjemena predstavlja jednu od prvih aktivnosti u pravcu unapređenja sjemensko-rasadničke proizvodnje jedne države (Mataruga et al. 2005), a ujedno predstavlja i vid zaštite prirodnog resursa *insitu* koji se odlikuje natprosječnim kvalitetom (Mataruga et al. 1998). Poznavanje porijekla i kvaliteta sadnog materijala predstavlja osnovu razvoja strategije za uspješno podizanje i upravljanje šumskim kulturama (Mataruga, 2003). Sjemenski objekti se izdvajaju na osnovu fenotipskih osobina. Sjemenski objekti su značajni, jer pored obezbjeđenja proizvodnje šumskog reproduktivnog materijala (najčešće sjemena) služe i kao objekti za *insitu* konzervaciju. U sjemenske objekte ubrajamo: sjemenske sastojine, grupe stabla, pojedinačna stabla i sjemenske zone (regione provenijencija). Prema Ballian (2011), osnovna sjemenska jedinica treba da zadovolji sljedeće kriterije u cilju proizvodnje šumskog reproduktivnog materijala: (a) da sadrži pojedinačna stabla sličnih genetskih svojstava koja će se međusobno replicirati, (b) da bude dovoljno veliko da garantuje dovoljnu zastupljenost autohtonog genpola (c) da garantuje trajnu proizvodnju sjemena u skladu sa karakteristikama vrsta kako bi se zadovoljile potrebe rasadničke proizvodnje i (d) da bude geografski dobro pozicionirana.

Isti autor navodi da zbog velike raznolikosti staništa u BiH i kombinacije sa antropogenim faktorima i klimatskim promjenama, često nije moguće postići genetičku homogenost. Prve značajnije aktivnosti u BiH na izdvajanju sjemenskih predmeta za potrebe proizvodnje sjemena i zaštite *in situ* mjesta započete su 1953. , kada je izdvojeno 28 sjemenskih sastojina na ukupnoj površini od 731,1 ha. Još jedan važan

korak napravljen je izradom Ekološko-vegetacijske rejonizacije (Stefanović et al. 1983), koja je bila predviđena da se koristi i kao osnova za izdvajanje sjemenskih zona (regiona provenijencija) i drugih sjemenskih objekata, primarno - sjemenskih sastojina. Tokom 1987. izvršena je revizija postojećih sjemenskih predmeta i dat prijedlog za izdvajanje novih, a na osnovu potreba sjemensko-rasadničarske proizvodnje za šumskim sjemenom i za dalji proces oplemenjivanja u BiH (Dizdarević et al. 1987). Definisane su strategije za razvoj šumskog sjemena i sadnica i predložene su konkretne mere na izdvajanju novih sjemenskih objekata, gazdovanju postojećim sjemenskim objektima i reviziji. Nažalost, rat u periodu 1992.-1995. god. prekinuo je sve aktivnosti u vezi sa šumskim sastojinama. Prvi koraci nakon rata su napravljeni deset godina posle, tj. 2005. Tada je u RS, kao rezultat višegodišnjeg projekta i saradnje Šumarskog fakulteta, Univerziteta u Banjoj Luci i JP „Šume Republike Srpske“ objavljen prvi Registar šumskih sjemenskih objekata RS, koji je obuhvatio 56 sjemenskih objekata obilježenih na terenu, sa detaljnim podacima o njihovim bioekološkim karakteristikama (Mataruga et al. 2005). Na području Federacije BiH, sjemenski objekti (sjemenske sastojine) su izdvajani na nivou preduzeća u kantonima i prema potrebama rasadnika koji proizvode sadni material.

Paralelno sa izdvajanjem sjemenskih objekata vrši se prilagođavanje evropskim normativima. Direktiva EU 1999/105/EZ predstavlja akt Evropske Unije koji definiše postojanje sjemenskih sastojina kao izvora šumskog reproduktivnog materijala. Zakon o šumskom reproduktivnom materijalu (Sl. glasnik RS, 60/09) u RS je usklađen sa navedenom direktivom dok je u FBiH, Nacrtom Zakona o reprodukcijom materijalu šumskog i ukrasnog drveća i grmlja, predviđeno usaglašavanje Zakona sa Direktivom. Na području BiH izdvojeno je preko 200 sjemenskih sastojina. Postoji neusaglašenost oko termina "sjemenska sastojina" u RS i u FBiH. U RS postoji podjela na prirodne sastojine (sjemenske sastojine) i vještački osnovane sastojine (šumske kulture) kao sjemenke objekte, a u FBiH se i prirodne i vještačke sastojine iz kojih se sakuplja sjeme, kategorišu kao sjemenske sastojine. Cvjetković et al. (2019) i Mataruga et al. (2020) navode brojno stanje sjemenskih objekata u RS i u BiH. Broj sjemenskih sastojina, kod dominantnih sjemenskih objekata po brojnosti i površini iznosio je 102 sjemenske sastojine četinarara i 22 sjemenske sastojine liščara (Tabela 6. 4) (Error! Reference source not found.).

Tabela 6. 4 Brojno stanje sjemenskih objekata u BiH (Izvor: Cvjetković et al. 2019)

N°	Sjemenski objekt	RS		FBiH		BiH	
		Četinari	Liščari	Četinari	Liščari	Četinari	Liščari
1	Sjemenske sastojine	47	13	55	9	102	22
2	Pojedinačna stabla	12	20	0	0	12	20
3	Grupe stabala	6	14	0	32	6	46
4	Sjemenske zone	0	0	1	0	1	0
Ukupno		65	47	56	41	121	88

Tabela 6. 5 Površina sjemenskih objekata u BiH (Izvor: Cvjetković et al. 2019)

Vrste	RS	FBiH	BiH
Četinari [ha]	640.65	1000.43	1641.08
Liščari [ha]	309.27	204.58	513.85
Ukupno [ha]	949.92	1205.01	2154.93

Svi sjemenski objekti, na području RS vode se u Registru šumskih sjemenskih objekata. Isti slučaj je u FBiH, s tim da treba napraviti iskorak u pravcu kreiranja i vođenju adekvatnog registra i evidencije sjemenskih objekata (Šumarski program FBiH, 2018). Naredni koraci u oba entiteta bi trebali da budu usmjereni u formiranju elektronskog registra šumskih sjemenskih objekata sa svim neophodnim podacima o istim. Sjemenski objekti u BiH se ne koriste u punom potencijalu iako su uglavnom prirodnog porijekla i imaju dobru genetičku osnovu. Istovremeno su definisane kao konzervacione jedinice jedinstvenog genetičkog diverziteta kojem se u strateškim dokumentima predviđa održivo upravljanje (Zakon o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja, Sl. novine FBiH 71/05, Zakon o reproduktivnom materijalu šumskog drveća, Sl. Glasnik, 60/09; Karadžić et al. 2012; Mararuga et al. 2013; Šumarski program FBiH, 2018 i dr.). Međutim, proizvodnja šumskog sjemena je dugoročna investicija koja sadašnjim generacijama uzrokuje troškove, a benefiti se očekuju desetinama godina nakon sprovedenih aktivnosti. Tretiranje djelatnosti genetičkih melioracija i uređenja sjemenskih objekata, sakupljanja sjemena i svih drugih kratkoročnih i dugoročnih radova u sjemenskim objektima kao troška u šumarskim preduzećima, uz zapostavljanje naučno-istraživačkog rada te sporo uvođenje novih tehnologija i nedovoljna racionalizacija proizvodnje, predstavljaju osnovne kočnice razvoja stanja sjemenarstva. Postojeća sjemensko-rasadnička proizvodnja se odvija bez dugoročnih planova proizvodnje šumskog reproduktivnog materijala (sjemena), bez jasnih planova distribucije sjemena i sadnog materijala u oba entiteta i bez uređenih registara rasadnika i sjemenskih objekata u FBiH (Šumarski program FBiH, 2018).

Strateškim ciljevima za razvoj šumarstva, kroz postojeće, relevantne dokumente (Karadžić et al. 2012; Šumarski program FBiH, 2018) navodi se da je potrebno promijeniti pristup sjemenskoj i rasadničkoj proizvodnji na način da se isti bazira na savremenim naučnim dostignućima, uz uvođenje novih tehnologija i racionalizaciju u proizvodnji, te promovisanje proizvodnje šumskog reproduktivnog materijala u kojoj će se obavezno koristiti sjeme poznatog autohtonog porijekla, iz domaćih sjemenskih sastojina.

Nedostaci u znanju:

- Rezultati izdvajanja sjemenskih objekata (sjemenskih sastojina, grupa stabala i pojedinačnih stabala), sa aspekta postignutog genetičkog cilja nisu dostupni.
- Efekti primjene kratkoročnih i dugoročnih mjera na sjemenske izvore i na potomstvo nisu istraženi.
- Postojeći rezultati iz sjemenskih plantaža ne pružaju dovoljno znanja o potencijalima sjemenskih plantaža.
- Nema dovoljno literaturnih izvora koji bi ukazali da li je primjena zakonskih i podzakonskih akata u vezi sa očuvanjem sjemenskih objekata efikasna.

Ključni nalazi:

- Sjemenski objekti predstavljaju jedan od osnova razvoja šumarstva kroz podizanje novih šuma (dobro utvrđeno).
- Stručna javnost nije upoznata sa koristima koje proizilaze iz korišćenja potencijala sjemenskih objekata (utvrđeno, ali nepotpuno).
- EU direktiva 1999/105/EC kao temelj za proizvodnju, očuvanje, transfer u unapređenje stanja u ovoj oblasti, nije u potpunosti transponovana.
- Iako su previđeni u strateškim dokumentima, regioni provenijencija se ne izdvajaju (dobro utvrđeno).

6.2.3.3 Očuvanje zdravlja bilja i životinja i bezbjednost hrane

Autori originalnog teksta: Gordana Đurić, Vedad Škapur, Belma Kalamujić Stroil, Armin Čolaković, Diana Bilić Šobot

Uvod

Pravila, mjere i propisi dizajnirani da zaštite život i zdravlje ljudi, životinja i biljaka od rizika koji proizilaze iz aditiva, zagađivača, toksina ili organizama koji izazivaju bolesti, čine komplet mjera u okviru SPS Sporazuma (WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures - SPS Agreement). Oni osiguravaju da je hrana bezbjedna za konzumiranje. SPS sporazum nadovezuje se na prethodna pravila GATT-a kako bi se ograničila upotreba neopravdanih sanitarnih i fitosanitarnih mjera u svrhu zaštite trgovine. Osnovni cilj SPS Sporazuma je da zadrži suvereno pravo bilo koje vlade da obezbjedi nivo zdravstvene zaštite koji smatra odgovarajućim, ali i da obezbjedi da se ova suverena prava ne zloupotrebe u protekcionističke svrhe, kako ne bi rezultirala nepotrebnim preprekama međunarodnoj trgovini⁹.

Trenutno stanje znanja

Očuvanje zdravlja biljaka - fitosanitarne mjere. Očuvanje zdravlja biljaka obezbjeđuje se fitosanitarnim mjerama propisanim u zakonima o zaštiti zdravlja biljaka. Fitosanitarne mjere podrazumjeva: zaštitu bilja, biljnih proizvoda i regulisanih objekata od štetnih organizama; sprečavanje unošenja, širenja štetnih organizama i njihovo suzbijanje primjenom fitosanitarnih mjera; detekciju i determinaciju štetnih organizama; omogućavanje optimalne proizvodnje i prometa bilja, biljnih proizvoda i regulisanih objekata; zaštitu životne sredine od posljedica djelovanja štetnih organizama; mjere i uslove za održivo upravljanje, očuvanje cjelovitosti i raznovrsnosti u oblasti zdravlja bilja; mjere i postupke za zaštitu zdravlja bilja, te edukaciju i javno informisanje.

Ovim pitanjima bavi se Međunarodna konvencija o zaštiti bilja (International Plant Protection Convention – IPPC), a u EU Evropska agencija za bezbjednost hrane (EFSA - European Food Safety Authority). Međunarodna konvencija o zaštiti bilja (IPPC) je međuvladin ugovor koji je potpisalo preko 180 zemalja, čiji je cilj zaštita svjetskih biljnih resursa od širenja i unošenja štetočina i promovisanje bezbjedne trgovine.

⁹ https://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsund_e.htm (pristupljeno 9.3.2023)

Konvencija je uvela međunarodne standarde za fitosanitarne mjere (ISPM) kao svoj glavni alat za postizanje ciljeva, čime je postala jedina globalna organizacija za postavljanje standarda za zdravlje biljaka. IPPC je jedna od „Tri sestre“ priznate Sporazumom Svjetske trgovinske organizacije (STO) o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama (SPS), zajedno sa Komisijom Codex Alimentarius za standarde bezbjednosti hrane i Svjetskom organizacijom za zdravlje životinja (OIE) za životinjske zdravstvene standarde.

Zaštitne mjere protiv unošenja u Evropsku uniju organizama štetnih za biljke ili biljne proizvode i protiv njihovog širenja unutar EU utvrđene su Direktivom Savjeta 2000/29/EC, koja sadrži spiskove štetnih organizama koji ugrožavaju zdravlje biljaka u EU. Direktiva 2000/29/EC je zamjenjena Uredbom (EU) 2016/2031 (Zakon o zdravlju bilja), koja je stupila na snagu decembra 2016. godine i primjenjuje se od 14. decembra 2019. godine.

Pitanje zdravlja biljaka u Bosni i Hercegovini regulisano je propisima na nivou BiH i na nivou entiteta i BD-a. Osnovni propis koji uređuju ovo područje je Zakon o zaštiti zdravlja bilja (Sl. glasnik BiH, 23/03). Zakon se primjenjuje preko relevantnih provedbenih propisa (12 pravilnika). Pored ovog zakona, u primjeni je Zakon o fitofarmaceutskim sredstvima BiH (Sl. glasnik BiH, 49/04) koji uređuje promet i nadzor fitofarmaceutskih sredstava (sredstava za zaštitu bilja).

U RS relevantan je Zakon o zaštiti zdravlja bilja (Сл. гласник РС, 399/09) koga prate relevantni provedbeni propisi (6 pravilnika). U RS je donesen i propis za fitofarmaceutska sredstva (Sl. glasnik RS, 2010), kojim se uređuje promet i nadzor sredstava za zaštitu zdravlja bilja na području RS.

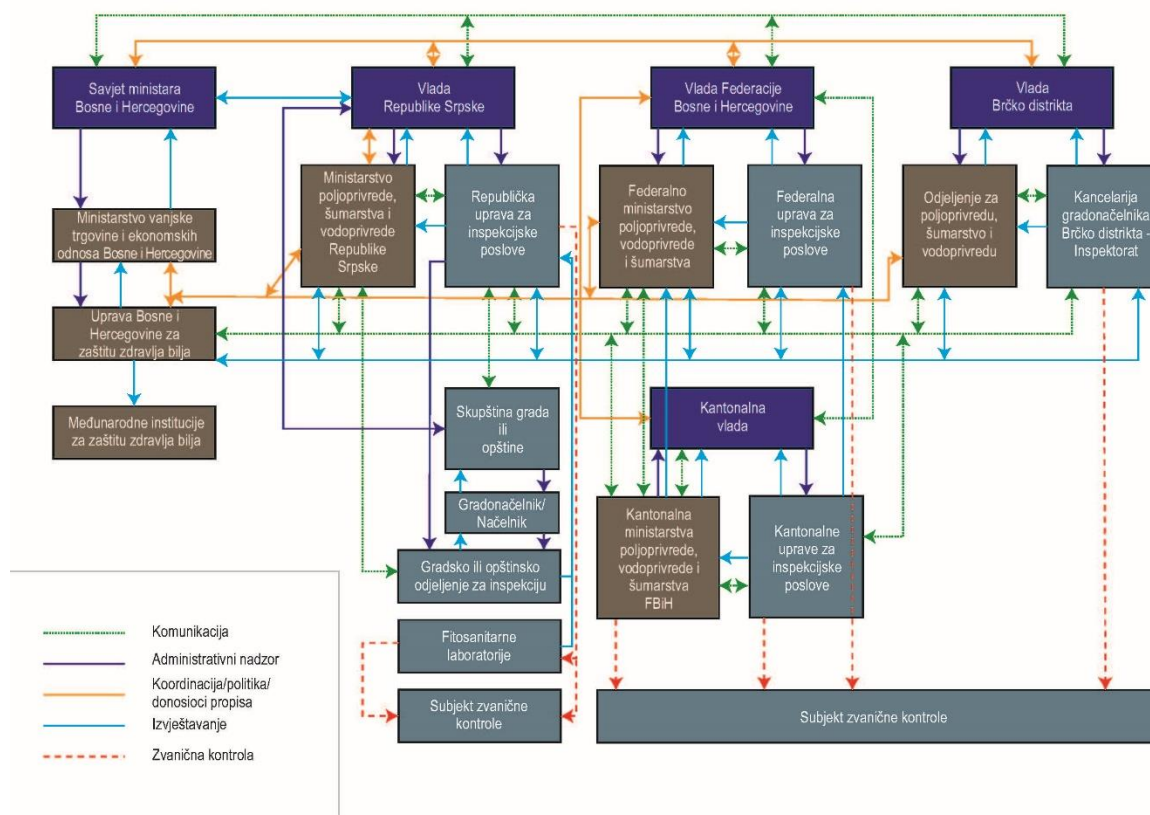
U FBiH, za fitosanitarno područje primjenjuje se gore navedeni zakoni na nivou BiH, s tim da se djelimično primjenjuju odredbe Zakona o zaštiti bilja od bolesti i štetočina koji ugrožavaju cijelu zemlju (preuzet Uredbom sa zakonskom snagom (Sl. glasnik R BiH, 2/1992 i 13/1994) u dijelu koji se odnosi na uvoz i stavljanje u promet fitofarmaceutskih proizvoda za zdravlje bilja (izdavanje dozvola i registracija fitofarmaceutskih proizvoda), jer zakon na nivou BiH to pitanje delegira entitetima.

Nadležne institucije u fitosanitarnoj oblasti u BiH (**Error! Reference source not found.**) su institucije Vijeća ministara BiH i institucije entiteta i BD. Institucije Vijeća ministara su Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Sektor za poljoprivredu, hranu, šumarstvo i ruralni razvoj i Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja, kao upravna organizacija u sastavu ovog ministarstva.

Nadležnosti i odgovornosti za fitosanitarne mjere podijeljene su između Uprave BiH i nadležnih organa entiteta i BD. Nadležnosti entitetskih tijela i BD-a odnose se na njihovo upravno područje.

Unutar FBiH, dio nadležnosti i odgovornosti leži na 10 kantona (Slika 6. 2).

Slika 6. 2 Organizaciona šema u nadležnosti u oblasti zaštite zdravlja bilja u BiH (preuzeto iz Technical dossiers to support demands for import of high-risk plants, plant products and other objects as foreseen in Article 42 of Regulation (EU) 2016/2031 Bosnia and Herzegovina - Malus sp. Planting Material (EFSA, 2018).

Uprava za zdravlje bilja BiH (Uprava BiH) je centralno odgovorno tijelo za fitosanitarna pitanja za saradnju i razmjenu informacija sa međunarodnim zvaničnim tijelima i obavještanje međunarodnih tijela. Uprava BiH nije nadležna za inspeksijski nadzor. Inspeksijski nadzor nad primjenom zakona i propisa vrše poljoprivredni i fitosanitarni inspektori FBiH, RS i BD BiH.

Nadležni organ u RS za poslove u oblasti zaštite zdravlja bilja je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (resor za poljoprivredu, prehrambenu industriju i ruralni razvoj sa odjeljenjem za za biljnu proizvodnju). U skladu sa kriterijumima za davanje ovlaštenja ispitnim i referentnim fitosanitarnim laboratorijama, ovo ministarstvo ovlašćuje fitosanitarne laboratorije za obavljanje poslova od javnog interesa u oblasti dijagnostike štetnih organizama (posljednjom odlukom ovlašćeni su: Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Javna ustanova "Poljoprivredni institut Republike Srpske, Banja Luka" i Institut za genetičke resurse Univerziteta u Banjoj Luci). Monitoring (prognostiranje i izvještavanje) štetnih organizama vrši Savjetodavna služba u okviru Sektora za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi pri Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS. Inspeksijski nadzor u RS vrše fitosanitarni i poljoprivredni inspektori u okviru Republičke uprave za inspeksijske poslove.

Odgovornost za fitosanitarno područje u Federaciji BiH podijeljena je između federalnog i kantonalnog nivoa. Nadležni organ na nivou Federacije je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, sa nadležnim Sektorom za poljoprivredu i prehrambenu industriju i njegovo nadležno odeljenje - Odeljenje za biljnu proizvodnju. Na kantonalnom nivou nadležna su kantonalna ministarstva nadležna za poljoprivredu i šumarstvo. Ovlaštene institucije / laboratorije u FBiH su Federalni agromediterranski institut u Mostaru i Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu, kao federalne upravne organizacije, čije su nadležnosti utvrđene zakonom o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednih biljaka FBiH. Monitoring ostalih biljaka (koje nisu namijenjene sjetvi i / ili sadnji) vrše se u skladu sa Godišnjim programom izvještavanja i predviđanja (IPP) koji je napravljen na osnovu planova svih 10 kantona i pridruženih opština. Svi podaci o praćenju štetnih organizama dostavljaju se Federalnom ministarstvu. Federalna uprava za inspeksijske poslove vrši inspekcije u fitosanitarnom području na graničnim prelazima u nadležnosti Federacije BiH i u unutrašnjosti FBiH (federalni fitosanitarni inspektori i federalni poljoprivredni inspektori). Kantonalni poljoprivredni inspektori izvršavaju zadatke propisane federalnim propisima samo u unutrašnjem inspeksijskom nadzoru.

Nadležnost u oblasti fitosanitarne politike u BD pripada Vladi BD BiH, Odeljenju za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu i Inspektoratu BD. Pravni okvir za sprovođenje inspekcija u fitosanitarnom polju zasnovan je na zakonima i podzakonskim aktima na nivou BiH. Nadzor vrše poljoprivredni i fitosanitarni inspektori u okviru Odeljenja za biljno zdravlje i životnu sredinu.

Programi posebnog nadzora karantinskih štetnih organizama. Ovlašćene institucije sprovode monitoring štetnih organizama u okviru posebnih programa. Pored ovih zadataka, ove institucije su obučene za nadgledanje drugih štetnih (i korisnih) organizama) kao dio svojih redovnih zadataka. Pored ovlašćenih institucija, postoje i druge institucije, obučene za rad u fitosanitarnoj oblasti kroz naučne i istraživačke aktivnosti, ali bez zvaničnog odobrenja (imaju značajne resurse u osoblju i laboratorijama). Objavljeni radovi iz fitosanitarne oblasti u Bosni i Hercegovini rezultat su rada istraživača iz svih ovih institucija.

Poseban nadzor vrši se za propisane (karantinske) štetne organizme putem programa posebnog nadzora. Ovi programi propisuju mjere, površine, kategorije biljaka, laboratorijske analize, izveštavanje i institucije koje sprovode ove programe. Program provode ovlašćene institucije u RS, FBiH i BD. Od 2011. godine u BiH se provodi program posebne kontrole (sistemske kontrole) karantinskih štetnih organizama na krompiru. Pokrivena područja su mjesta ulaska, proizvodnje, prerade i distribucije krompira u BiH. Nadzor pokriva ulazna mesta za otpremu krompira na graničnim prelazima, kao mogući put unošenja karantinskih štetnih organizama u BiH, kao i mjesta na kojima se uzgaja krompir (zemljište i usjevi za proizvodnju semena i merkantilnog krompira) i prostorije u kojima se prerađuje i čuva. Program se izrađuje za svaku godinu i objavljuje u službenom glasilu BiH, a u RS i službenom glasilu RS. Za provođenje mjera programa posebnog nadzora doneseni su i posebni provedbeni akti (10). Do sada nije usaglašeno donošenje programa posebnog nadzora za druge biljne vrste ili štetne organizme.

U RS je, pored programa posebnog nadzora krompira, razvijeno još 20-tak programa posebnog nadzora, a usvojeni su odgovarajući podzakonski akti za kontrolu propisanih štetnih organizama (3).

U FBiH i BD se posebne mjere suzbijanja provode u skladu sa programima posebne kontrole karantinskih štetočina na krompiru . Ne postoje posebni programi za teritoriju FBiH i BD BiH.

Ipak, poslednji izvještaj Evropske komisije o napretku BiH govori da je BiH postigla određeni nivo pripremljenosti u ovoj oblasti, ali da nije postigla napredak (*Izvještaj o BiH za 2022*).

Velika primjena hemijskih sredstava u zaštiti i niska zastupljenost i primjena bioloških mjera zaštite zdravlja biljaka i agroekoloških mjera u proizvodnji predstavljaju jaku prijetnju postojećem biodiverzitetu korisnih organizama, posebno polinatora i zemljišnih mikroorganizama (Marković, 2013). Nije dovoljno razvijena svijest o značaju koncepta agroekologije (Mičić et al. 2022).

Očuvanje zdravlja životinja - sanitarne mjere. Očuvanje zdravlja životinja obezbjeđuje se sanitarnim mjerama propisanim u zakonima o zaštiti zdravlja životinja i ovo je takođe oblast od posebnog interesa (Grafikon 6. 3). Zaštita zdravlja životinja sprovodi se radi obezbjeđivanja: uzgoja i proizvodnje zdravih životinja, bezbjednih i zdravstveno ispravnih proizvoda životinjskog porijekla i hrane za životinje, zaštite ljudi od zoonoza, zaštite dobrobiti životinja i zaštite životne sredine. Zdravstvena zaštita životinja veoma je važna aktivnost, naročito kroz efektivan nadzor i istraživanja patogenih uzročnika. Prema podacima WHO (World Health Organisation) 75% novih bolesti koje su pogodile ljudsku populaciju u zadnjih desetak godina uzrokovano je patogenima koji potječu od životinja ili od proizvoda životinjskog porijekla (Omeragić et al. 2020).

Praćenje zoonoza temelj je svakog pristupa u sprječavanju pojave i suzbijanju zoonoza. U širim razmjerima time se bave institucije poput Svjetske organizacije za zdravlje životinja (World Organisation for Animal Health – OIE), Svjetske zdravstvene organizacije (World Health Organization – WHO) ili Evropske agencije za sigurnost hrane (European Food Safety Authority – EFSA), no u mnogim slučajevima potrebno je u lokalnim razmjerima multidisciplinarno pratiti pojavu zoonoza, kao i utvrditi njihovu vezu među ljudima i životinjama (Shanko et al. 2015).

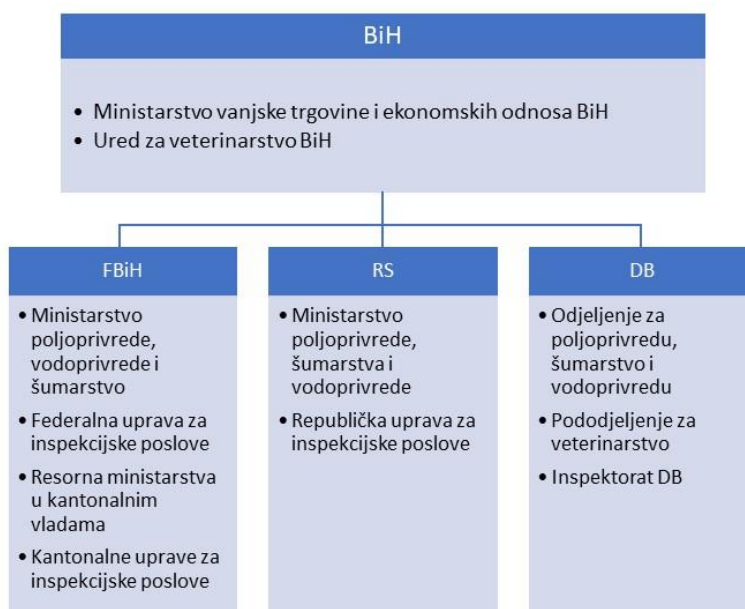
Zdravstvenim stanjem životinja se bave autori u BiH (Fejzić et al. 2008, Omeragić et al. 2021), ali broj takvih istraživanja nije dovoljan. Divlje životinje mogu biti rezervoari zoonotičnih patogena (virusa, bakterija, parazita i dr.) i time predstavljati potencijalnu opasnost za zdravlje ljudi i imati snažan ekonomski impakt. Razumijevanje zdravstvenog statusa divljih životinja otvara mogućnosti za hitno reagiranje ukoliko se poveća mortalitet i ukoliko prijeti opasnost od njihove ekstinkcije i širenja zoonotičnih bolesti (Omeragić et al. 2020). Stoga ne samo da divlje životinje predstavljaju potencijalni rizik i zaražavaju domaće životinje, već put širenja može biti i obrnut (Jones et al. 2013).

Institucionalni alati u oblasti zdravstvene zaštite životinja dijele se na nadležnosti institucija BiH, entiteta i BD BiH. Pored Zakon o veterinarstvu u BiH, usvojeni su i i Zakon o veterinarstvu u FBiH i Zakon o veterinarstvu u RS. Zakone prate odgovarajući podzakonski akti (pravilnici, odluke, programe, naredbe, uputstva).

Dijagnostičke i analitičke aktivnosti u BiH vrši mreža veterinarskih laboratorija. Ispitivanja koja se odnose na zdravlje životinja, javno zdravlje i rezidue izvodi četrnaest ovlaštenih veterinarskih laboratorija. Od toga osam (8) laboratorija obavljaju dijagnostički rad u sektoru zdravlja životinja. U skladu sa Odlukom o

uslovima koje moraju ispunjavati ovlaštene dijagnostičke veterinarske laboratorije u BiH (Sl. glasnik BiH, 25/04, 16/05 i 43/09), ovlašćivanje laboratorija vrše nadležna entitetska ministarstva u skladu sa procedurama opisanim u navedenoj odluci. U skladu sa Odlukom o određivanju ovlaštenih laboratorija u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH, 68/05 i 90/05) tri laboratorije su imenovane kao državne referentne laboratorije (NRL) za određene dijagnostičke odnosno analitičke metode (Anonimus, 2011).

Na osnovu člana 10. stav 7. Zakona o veterinarstvu u BiH (Sl. glasnik BiH, 34/02), Ured za veterinarstvo BiH donosi godišnje Naredbe i određuju se mjere za sprječavanje, otkrivanje, kontrolu i suzbijanje zaraznih i parazitarnih bolesti kod životinja. Ovom Naredbom je propisana ocjena efikasnosti provođenja mjera i Ured je dužan osigurati analizu provedenih aktivnosti kroz Stručnu grupu za epidemiologiju i izradu programa kontrole bolesti koja ima za cilj osigurati naučni osnov u provođenju programa zaštite zdravlja životinja i ljudi (Anonimus, 2016).

Grafikon 6. 3 Institucionalni okvir u oblasti očuvanja zdravlja životinja u BiH

Na osnovu člana 10. stav 7. Zakona o veterinarstvu u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH, 34/02), Ured za veterinarstvo BiH donosi svake godine Program mjera zdravstvene zaštite životinja kojim se određuju mjere za sprječavanje, otkrivanje, kontrolu i suzbijanje zaraznih i parazitarnih bolesti kod životinja. Ured za veterinarstvo BiH je dužan osigurati analizu provedenih aktivnosti kroz Stručnu grupu za epidemiologiju i izradu programa kontrole bolesti. Stručna grupa ima za cilj osigurati naučni osnov u provođenju programa zaštite zdravlja životinja i ljudi, a laboratorije koje su određene za referentne, a za pojedine bolesti u BiH, dužne su uspostaviti saradnju s odgovarajućim referentnim laboratorijama OIE ili EU koje odredi Ured i učestvovati u ring testovima koje oni organiziraju (Anonimus, 2019).

Iz oblasti veterinarstva, identifikovano je: dvanaest (12) zaraznih bolesti životinja, za koje je procijenjeno da mogu imati veliki značaj na zdravlje životinja a time i na zdravlje ljudi, kao i uticaj na cjelokupnu socioekonomsku situaciju u BiH. Veterinarske organizacije implementiraju mjere primarne zdravstvene

zaštite životinja, uključujući mjere vakcinacije i kurative. Zajedno sa veterinarskom inspekcijom veterinarske organizacije čine prvu liniju odbrane protiv zaraznih bolesti životinja (Anonimus, 2011).

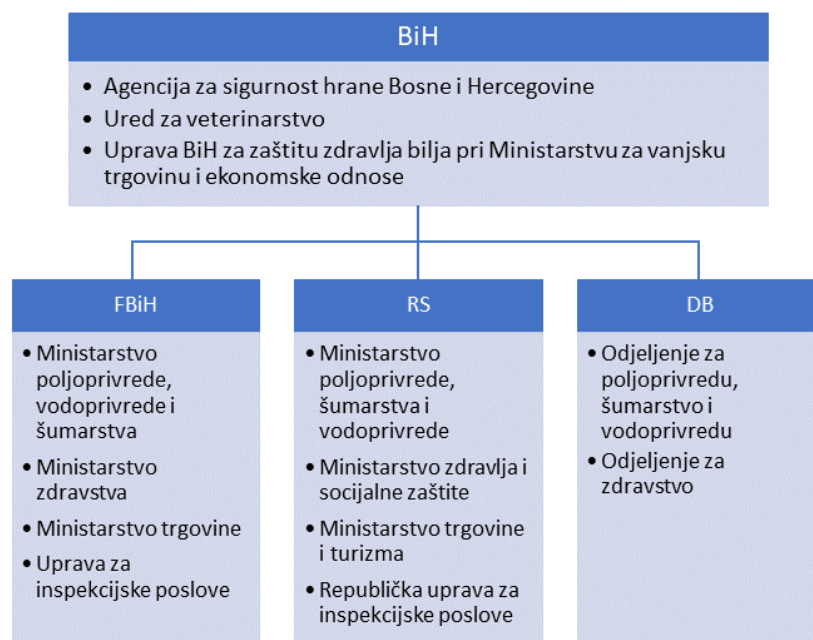
Organizacija veterinarske službe u BiH reflektira kompleksnu strukturu njenog institucionalnog okvira. Ipak, preuzeti su značajni koraci u cilju njenog kvalitetnog funkcionisanja kroz donošenje i implementaciju niza pravnih akata i programa, koji su usaglašeni s aktima EU (Anonimus, 2014).

U skladu sa Ustavom BiHvine, veterinarske službe entiteta i BD BiH odgovorne su za implementaciju nadzora i kontrole zaraznih bolesti u BiH, uključujući i zoonoze, pri čemu je za humane slučajeve odgovorna javna zdravstvena služba. Na osnovu podataka dobijenih od entitetskih nadležnih tijela i BD BiH, Ured za veterinarstvo BiH prikuplja podatke o pojavi zaraznih bolesti životinja, te planira dalje mjere na njihovoj kontroli, suzbijanju i iskorjenjivanju (Anonimus, 2011).

Među brojnim zakonskim propisima na snazi u BiH, ističe se Pravilnik o praćenju zoonoza i uzročnika zoonoza, usklađen s Direktivom Evropske komisije br. 2003/99/EC. Ovim Pravilnikom su, između ostalog, propisane liste zoonoza i njihovih uzročnika koji podliježu obaveznom monitoringu. Zatim su precizirane odgovornosti nadležnih entitetskih i državnih tijela u BiH za prikupljanje i analiziranje epidemioloških podataka o zoonotskim bolestima i njihovim uzročnicima i antimikrobnoj rezistenciji uzročnika, kao i formiranje Zajedničke komisije za praćenje zoonoza na nivou BiH sa zadatkom prikupljanja epidemioloških podataka i analize na nivou BiH, te određivanje referentnih dijagnostičkih laboratorija za svaku bolest (Alagić et al. 2015).

Očuvanje sigurnosti hrane - sanitarne mjere. Očuvanje sigurnosti hrane obezbjeđuje se sanitarnim mjerama propisanim u zakonima o hrani i predstavlja oblast od posebnog interesa. Približno 2/3 ukupnih potreba za hranom BiH zadovoljava kroz uvoz, najvećim dijelom iz Hrvatske, Srbije te zemalja Evropske unije (EU). Prema članu 2. Zakona o hrani (Sl. glasnik BiH, 50/04), hrana je definisana kao svaka materija ili proizvod prerađen, djelimično prerađen ili neprerađen, a namijenjen je konzumiranju od strane ljudi ili se može očekivati da će ga ljudi konzumirati. Članom 3. istog Zakona, sigurnom hranom se smatra ona koja ne može štetno uticati na zdravlje ljudi i koja je prikladna za ljudsku upotrebu. Ovaj Zakon tretira i hranu za životinje, a sigurnom se smatra ona koja podrazumjeva neškodljivost za zdravlje životinja te posredno za zdravlje ljudi koji konzumiraju proizvode dobivene od tih životinja, s obzirom na prisutnost određenih bioloških, hemijskih, radioloških ili fizičkih materija u hrani za životinje.

Institucionalni okvir u oblasti osiguranja sigurnosti hrane i hrane za životinje u BiH je jasno uspostavljen (Grafikon 6. 4). Agencija za sigurnost hrane BiH (ASH) je kontakt tačka za aktivnosti u komisiji Codex Alimentarius, u kojoj je BiH aktivna članica od 22. oktobra 2007. godine. Opšte i posebne norme za sigurnost hrane (Codex Standards) Codex Alimentarius ugrađene su u bh. zakon i norme.

Grafikon 6. 4 Institucionalni okvir u oblasti osiguranja sigurnosti hrane u BiH na državnom i entitetskim nivoima (Izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021).

U saradnji s laboratorijama za kontrolu hrane u BiH iz oblasti javnog zdravstva, veterinarstva, poljoprivrede i privatnog sektora, ASH prikuplja i analizira podatke iz područja prehrambenih navika stanovništva, biološke opasnosti (zoonoze, bolesti koje se prenose hranom) te hemijske materije (kontaminanti, hemijske rezidue, aditivi, sastav hrane). Laboratorije za analizu hrane od kojih Agencija prikuplja podatke moraju zadovoljiti proces akreditacije za određene metode analize hrane. Akreditaciju tijela za ocjenjivanje usklađenosti u BiH prema nacionalnom standardu BAS ISO EN/IEC 17025, a na osnovu Zakona o akreditaciji (Sl. glasnik BiH, 19/01) obavlja Institut za akreditiranje BiH (BATA). Na zvaničnoj internetskoj stranici ASH BiH javno je dostupna baza podataka o akreditiranim laboratorija za kontrolu hrane u BiH koja se ažurira svakih 15 dana.

Tabela 6. 6 Ukupan broj laboratorijskih analiza uzoraka hrane u BiH u periodu 2015-2019. godina (izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016-2021)

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Broj analiziranih uzoraka	60 013	80 382	93 222	85 601	84 719	44 341

Tabela 6. 7 Procenat neodgovarajućih uzoraka detektovanih u okviru laboratorijskih analiza hrane u BiH u periodu 2012-2019. godina (izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016-2019)

	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Procenat neodgovarajućih uzoraka	4,26	4,31	5,99	5,16	5,42	4,78	4,68	3,90

Od analiziranih uzoraka (Tabela 6. 6), procenat uzoraka koji nisu bili u skladu s važećim propisima u BiH (Tabela 6. 7) kreće se oko 5% na godišnjem nivou za period 2015-2019. (Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021), a 2% u 2020. godini (Agencija za sigurnost hrane BiH, 2021).

Fizičko-hemijske i mikrobiološke analize vode su kategorije laboratorijskih analiza u kojima je zabilježen najveći procenat neodgovarajućih uzoraka. Najveći broj neodgovarajućih uzoraka vode za piće u periodu 2015-2020. godina zabilježen je u kategoriji „Individualno vodosnabdijevanje (bunari, čatrnje, cisterne, pumpe...)“, što s javno-zdravstvenog aspekta predstavljaju najveći rizik jer se voda potrošačima isporučuje bez ikakve obrade, a često i bez dezinfekcije.

U praćenju, prikupljanju i analizi podataka o pojavi i kretanju oboljenja čiji je uzrok/put prenosa hrana, ASH sarađuje sa svim institucijama javnog zdravstva u BiH. Najveći broj detektovanih slučajeva oboljenja čiji je put prenosa hrana otpadao je na salmonelozu, potom na trovanje hranom (Toxiinfectio/Intoxicatio alimentaris) te trihinelozu u svim dostupnim izvještajnim godinama. Trend pojedinačnih oboljenja i epidemija prikazan je u Tabela 6. 8.

Tabela 6. 8 Kretanje broja pojedinačnih oboljenja i epidemija u periodu 2012-2020. godina (izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016-2021)

	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Broj pojedinačnih oboljenja	1295	1175	1029	881	702	819	820	1005	255
Broj epidemija	7	8	9	5	3	5	5	11	1

Iako su doneseni svi potrebni pravilnici o općem deklariranju ili označavanju upakovane hrane (Sl. glasnik BiH, 87/08, 78/12, 103/12, 82/13), iz izvještaja ASH nije vidljivo da postoje laboratorije koje redovno rade provjeru tačnosti podataka navedenih u deklaraciji. S obzirom na nepravilnosti koje su uočene u prerađenoj hrani na bh. tržištu primjenom DNK tehnologije (Ahatović et al. 2018), evidentna je potreba za jačanjem kapaciteta kontrolnog sistema, uključujući prekograničnu kontrolu.

Prema reviziji kontrole proizvodnje i certificiranja u mliječnoj industriji (Generalna direkcija za zdravlje i sigurnost hrane Evropske komisije, 2016), pravni okvir i sistem službene kontrole općenito je u mogućnosti osigurati da ustanove ispunjavaju relevantne zahtjeve EU, a osoblje odgovorno za službenu kontrolu na odgovarajući je način obučeno i kompetentno za primjenu ovih zahtjeva. Određeni nedostaci u nadzoru aktivnosti koje provode službenici odgovorni za službene kontrole su uočeni pa stoga nadležna tijela ne mogu osigurati da službenici obavljaju svoje zadatke na odgovarajući način, što može biti riješeno odgovarajućim sistemom obuke.

Nedavno usvojeni Strateški plan ruralnog razvoja 2018-2021. predviđa poboljšanu koordinaciju i upravljanje u sektoru, poboljšanu regulaciju sigurnosti hrane, veterinarskih i fitosanitarnih pitanja i osigurava međuinstitucionalnu koordinaciju i usklađivanje zakonodavstva u svrhu usklađivanja sa EU i međunarodnim standardima. Primjena EU standarda u oblasti sigurnosti hrane, veterinarskih i fitosanitarnih standarda u poljoprivredno-prehrambenom lancu povećat će proizvodnju u konkurentnim

sektorima u BiH, poput mesa i mliječnih proizvoda, voća i povrća, usjeva i žitarica, te ribarstva (European Commission, 2018).

Genetički modificirani organizmi. Zakonom o genetički modificiranim organizmima (GMO) (Sl. glasnik BiH, 23/09) utvrđuju se uslovi za ograničenu upotrebu, uvoz, namjerno puštanje u životnu sredinu i stavljanje u promet biljnih proizvoda koji se sastoje od GMO, sadrže GMO ili su izvedeni iz GMO. ASH BiH je odgovorna za stavljanje na tržište genetički modificirane (GM) hrane i hrane za životinje. Pored institucija prikazanih na grafikonu 6.4., pri Agenciji djeluje i Vijeće za GMO BiH kao savjetodavno tijelo. Entitetska i kantonalna inspekcija, kao i inspeksijski odjel Brčko Distrikta odgovorni su za provjeru ispravnog označavanja GM proizvoda koji se stavlja u bh. tržište. Kontrolu, ispitivanje i praćenje GMO i proizvoda koji se sastoje, sadrže ili potječu od GMO provode ispitne laboratorije ovlaštene od strane Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Odjel za poljoprivredu BD BiH. Naučni kapaciteti za dizajniranje novih sistema za istovremeno otkrivanje GM događaja postoje (Ahatovic et al. 2021; Ahatović, Ljekperić, et al. 2018; Ahatović i Durmić-Pašić, 2018), ali nisu dovoljno iskorišteni.

Proizvodi koji sadrže odobrene GM događaje na nivoima iznad 0,9% po sastojku proizvoda moraju biti označeni. Zakon o sjemenu i sadnicama (Sl. glasnik BiH, 3/05) samo spominje da GM sjeme i sadnice moraju biti označene. Do 2019. godine, ASH je izdala odobrenje za 36 uvoznika za stavljanje GM soje (MON-Ø4Ø32-6) na tržište za životinjsku hranu (USDA, 2019). GM sjeme ili sadni materijal nisu do sada odobreni za kultivaciju ili niti za uzgoj na oglednim poljima, pa se u BiH ne provode terenska ispitivanja GM biljaka (Tabela 6. 9).

ASH je u 2017. godini usvojila dobrovoljni standard za hranu bez GMO-a i izdala smjernice za proizvodnju i označavanje hrane proizvedene bez GMO-a. Jedini proizvodi koji su do sada certificirani kao „bez GMO“ su jaja i biljna ulja. BiH je stvorila svoj standard u okviru "Dunavske inicijative za soju".

Tabela 6. 9 Laboratorijska ispitivanja na prisustvo GMO u periodu 2015-2019. godina. (+) GM pozitivni uzorci, (-) GM negativni uzorci (Izvor: Agencija za sigurnost hrane BiH, 2016-2020)

Kategorija prisustva GMO	2019.		2018.		2017.		2016.		2015.	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
U hrani za ljude	0	0	2	13	0	16	0	45	0	4
U hrani za životinje	3	2	5	8	1	1	7	5	55	55
U sjemenu i sadnom materijalu	1	1	1	22	0	11	0	15	-	-

Iako to nalaže Zakon o GMO, prema podacima dostupnim na FAO GM Foods platformi (FAO, 2022) iz avgusta 2019. godine koje je dala ASH BiH, u BiH se ne provodi procjena sigurnosti GM hrane i niti se planira razvoj smjernica za procjenu sigurnosti GM hrane. U navedenom obrascu također stoji da BiH nikada nije izvršila procjenu sigurnosti GM hrane niti će je (moći) izvršiti u bliskoj budućnosti.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoje programi posebnog nadzora štetnih organizama na biljnim vrstama na cijeloj teritoriji BiH, izuzev krompira.
- Nema podataka o primjenjivosti bioloških mjera u zaštiti zdravlja biljaka.
- Nedostaje plansko provođenje programa monitoringa divljih životinja u cilju kontrole zdravstvenog stanja.
- Nema dovoljno originalnih naučnih i stručnih radova u BiH o zdravstvenom stanju divljih životinja.
- Sistem ranog otkrivanja bolesti nije razvijen.
- Smjernice za procjenu sigurnosti GM hrane još uvijek nisu razvijene.
- Znanja o poljoprivrednoj biotehnologiji su niska.

Ključni nalazi:

- Oblast zaštite zdravlja biljaka u BiH je relativno dobro zakonski uređena (dobro utvrđeno), ali kapaciteti nisu odgovarajući (dobro utvrđeno).
- Oblast očuvanje zdravlja životinja i pored složene političke strukturu BiH, je relativno dobro uređen (dobro utvrđeno).
- Oblast sigurnosti hrane u BiH je dobro uređen (dobro utvrđeno), ali kapaciteti nisu odgovarajući (dobro utvrđeno).

6.2.4 ALATI ZA OČUVANJE, PROSTORNU POVEZANOST I ODRŽIVO KORIŠTENJE BIODIVERZITETA

6.2.4.1 Ekološke mreže

Autori teksta: Aleksandar Šobot, Lejla Hukić, Amina Nikolajev

Uvod

Ekološka mreža je sistem međusobno povezanih ili prostorno bliskih ekološki značajnih područja koja uravnoteženom biogeografskom raspoređenošću značajno doprinose očuvanju prirodne ravnoteže i biološke raznolikosti (Sl. novine FBiH, broj 33/03). Na području EU uspostavljena je ekološka mreža Natura 2000, koja se zasniva na Direktivi za staništa (org. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora) i Direktivi za ptice (org. Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds).

Zaštitu divlje flore i faune, kao i staništa divlje flore i faune definiše i Bernska konvencija iz Berna (org. Council Decision of 3 December 1981 concerning the conclusion of the Convention on the conservation of European wildlife and natural habitats (82/72/EEC)). Na osnovu ove konvencije nastale su mreže zaštićenih područja pod nazivom "Emerald". Države ne-članice EU, a članice Bernske konvencije obavezale su se da ispune njene ciljeve i mjere.

Ciljevi i mjere iz Bernske konvencije u odnosu na ciljeve i mjere iz Direktive za staništa i Direktive za ptice su komplementarne. Države ne-članice EU, a koje su ušle u pristupne procese, koriste proces uspostave Emerald mreže kao temelj razvoja Natura 2000 u svojoj zemlji.

S obzirom na činjenicu da je BiH ratificirala Bernsku konvenciju, kao i druge međunarodno obavezujuće dokumente, samim tim je prihvatila i njihovo neposredno provođenje u BiH.

Trenutno stanje znanja

Program usklađivanja okolinskog zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU (EAS BiH) navedi da su Direktiva za staništa i Direktiva za ptice djelimično transponovane u zakone entiteta i BD BiH. Bernska konvencija je u većoj mjeri transponovana u entitetska zakonodavstva, ali nije došlo do kreiranja ekoloških mreža na nivou entiteta i BD BiH.

U posljednjih 15 godina na području BiH realizovano je nekoliko međunarodnih projekata koji se tiču uspostavljanja Natura 2000 mreže u BiH (Šobot i Lukšić, 2020), a to su:

(A) WWF Living Neretva (2007) – pilot projekat sa ciljem izrade metodologije i akcionog plana za identifikaciju vrijednih područja biodiverziteta prema standardima EU u slivu rijeke Neretve. Ovaj projekat je dao i prvu Referentnu listu vrsta i stanišnih tipova u BiH, kao i popis relevantne literature i potencijalnih učesnika u procesu stvaranja ekološke mreže;

(B) WWF Europe's Living Heart Project (2008) – ovim projektom dopunjena je referentna lista vrsta i staništa iz prethodnog WWF projekta, uz dodanu referentnu listu vrsta ptica u BiH;

(C) WWF Europe's Living Heart Project – faze 2-4 (2009-2011) – osnovni cilj bio je kartiranje svih vrsta i stanišnih tipova sa referentne liste na teritoriji BiH, izuzimajući ptice. Jedan od najznačajnijih rezultata projekta je interaktivna mapa, koja je nastala u saradnji sa mnogim stručnjacima, koji su obavili veliki posao prikupljanja podataka, terenskog istraživanja i izrade geografskog informacionog sistema (GIS), koji su služili kao osnova za izradu interaktivne mape;

(D) Podrška provođenju Direktive o pticama i Direktive o staništima u Bosni i Hercegovini (2013-2015). Glavni rezultat ovog projekta je prvi prijedlog potencijalne Natura 2000 mreže u BiH uz reviziju postojeće referentne liste. Projekat je identificirao moguća 122 Natura 2000 područja koja pokrivaju 18,6% zemlje. Prema tipu lokaliteta, postoji 1 mjesto tipa A (SPA), 72 mjesta su tipa B (SCI) i 49 mjesta su tipa C (i SPA i SCI). Prema administrativnoj distribuciji 3 lokacije su u Brčko Distriktu, 61 lokalitet je u Republici Srpskoj i 58 lokaliteta je u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Iako je u periodu nakon provedenih projekata došlo do određenog povećanja površine zaštićenih područja u BiH (3,46 %), ekološke mreže nisu proglašene, niti su podzakonski propisi o Naturi 2000 doneseni. Broj Ramsarskih i IBA lokacija ostaje nepromijenjen (3 Ramsarska i 4 IBA mjesta), ali bez planiranja i upravljanja. Ne postoji inventura močvara ili inventara na BiH ili na entitetskom nivou.

Ukupna površina obuhvaćena prijedlogom buduće ekološke mreže Natura 2000 iznosi 956.776,59 ha (Milanović i Golob, 2015; Milanović et al. 2015). Predložena plan za ekološku mrežu Natura 2000 područja u BiH obuhvata staništa 209 vrsta (18 vrsta sisara, od toga 11 vrsta šišmiša, 109 vrsta ptica, 6 vrsta gmizavaca, 5 vrsta vodozemaca, 28 vrsta riba, 21 vrsta beskičmenjaka i 22 vrste biljaka) te 70 stanišnih tipova. Terenska verifikacija vrsta i staništa nije provedena, također nisu dalje razvijani ni kapaciteti za uspostavih ekoloških mreža.

	Nedostaci u znanju: - U BiH ne postoji jedinstvena klasifikacija tipova staništa, niti karta koja bi mogla biti osnova za odabir tipova staništa od evropskog značaja. - Ne postoji monitoring, niti terenska istraživanja vrsta i staništa sa aneksr Direktive za staništa i Direktive za ptice.
	Ključni nalazi: - Proces uspostave ekoloških mreža nije dovoljno poznat u stručnoj i naučnoj javnosti (dobro utvrđeno). - Provedeni su projekti identifikacije EU vrsta i staništa u BiH, ali ekološke mreže u entitetima i Brčko distriktu nisu uspostavljene, iako postoji zakonski osnov (dobro utvrđeno). - Kapaciteti za uspostavu ekoloških mreža i aktivno provođenje mjera oporavka i očuvanja ne postoje (dobro utvrđeno).

6.2.4.2 Ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodi

Autor teksta: Samir Lemeš

Uvod - opis (cilj mjere / alata) definicija

Zahvat u prirodu podrazumijeva svako privremeno ili trajno djelovanje čovjeka na prirodu koje može narušiti prirodnu ravnotežu, dovesti do uništenja ili druge znatne ili trajne štete na ekološki značajnom području. Cilj ocjene prihvatljivosti, koju uvodu Direktiva o staništima (Direktiva Vijeća 92/43/EEC od 21. maja 1992) je preventivna zaštita vrsta i staništa na od mogućeg negativnog uticaja zahvata u prirodi u području ekološke mreže. Pojam zahvata u prirodu definiran je u FBiH kao "svako privremeno ili trajno djelovanje čovjeka na prirodu koje može narušiti prirodnu ravnotežu, ako to djelovanje nije u cilju zaštite i očuvanja prirode"¹⁰

Stanje i analiza

¹⁰ Zakon o zaštiti prirode FBiH (Sl. glasnik FBiH 66/13)

Zakon o zaštiti prirode FBiH¹¹ opisuje i ocjenu prihvatljivosti i kompenzacijske uslove, a posebno za planirane zahvate u području ekološke mreže. Detalje postupka ocjene prihvatljivosti plana, programa i zahvata za ekološku mrežu u odnosu na ciljeve očuvanja i cjelovitost područja mreže, način utvrđivanja prevladavajućeg javnog interesa i kompenzacijskih uslova, način obavještanja javnosti, kao i sadržaj prateće dokumentacije ministar je trebao propisati pravilnikom do 2016. godine.

Čak i ako se ocjenom o prihvatljivosti zahvata za ekološku mrežu utvrdi da planirani zahvat ima štetan uticaj na mrežu i da nema drugih pogodnih mogućnosti, zahvat se ipak može provesti ako postoje imperativni razlozi prevladavajućeg javnog interesa, uz utvrđivanje kompenzacijskih uslova. Članom 246 Zakona¹² odgođena je izrada Ocjene prihvatljivosti za ekološku mrežu i zahvata u prirodu, sve dok se ne propišu mjere zaštite i očuvanja prirodnih vrijednosti i ekološki značajnih područja kao dijelova ekološke mreže.

Zakon o zaštiti prirode RS¹³ ne sadrži definiciju zahvata u prirodu, ali članom 28. zabranjuje "zahvate i radnje koje mogu dovesti do uništenja ili neke druge znatne ili trajne štete na ekološki značajnom području." Zakon propisuje da nadležno Ministarstvo, odnosno nadležno odjeljenje jedinice lokalne samouprave, sprovodi ocjenu prihvatljivosti planova, osnova, programa, projekata, radova i aktivnosti koje mogu imati značajan uticaj na ekološki značajno područje. Saglasnost se izdaje samo ukoliko ne postoji drugo alternativno rješenje, ukoliko postoje imperativni razlozi preovladavajućeg javnog interesa, te ako je moguće preduzeti kompenzacijske mjere. Vlada RS trebala je do 2016. godine donijeti niz uredbi i pravilnika kojima se propisuje ocjena prihvatljivosti, kompenzacijske mjere, kriteriji, tehničko-tehnološka rješenja, ali nijedan taj podzakonski akt još uvijek nije usvojen.

Brčko distrikt u svom Zakonu o zaštiti prirode¹⁴ (Zakon o zaštiti prirode Brčko distrikta (Sl. glasnik BD 24/04, 01/05, 19/07, 09/09) nema odredbe vezane za zahvate u prirodu.

	Nedostaci u znanju: - Postupak i svrha ocjene prihvatljivosti u upravljanju ekološkom mrežom nisu dovoljno poznati stručnoj i naučnoj javnosti u BiH. - Nisu utvrđene potrebe u stručnim i naučnim kapacitetima za primjenu postupka ocjene prihvatljivosti.
	Ključni nalazi: - Neophodno je donijeti podzakonske akte koji detaljnije uređuju oblast ocjene prihvatljivosti zahvata u prirodi, način utvrđivanja prevladavajućeg javnog interesa i kompenzacijske uvjete (dobro utvrđeno).

¹¹ Zakon o zaštiti prirode FBiH (Sl. glasnik FBiH 66/13)

¹² Zakon o zaštiti prirode FBiH (Sl. glasnik FBiH 66/13)

¹³ Zakon o zaštiti prirode RS (Sl. glasnik Republike Srpske 20/14)

¹⁴ Zakon o zaštiti prirode Brčko distrikta (Sl. glasnik BD 24/04, 01/05, 19/07, 09/09)

6.2.4.3 Strateška procjena uticaja na životnu sredinu/okoliš

Autor teksta: Dušica Pešević

Uvod

U skladu sa Direktivom SEA (2001/42/EZ)¹⁵ (ref. Direktiva o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (2001/42/EC)), procjena se mora provesti za sve planove i programe koji se donose iz područja poljoprivrede, šumarstva, ribarstva, energetike, industrije, saobraćaja, upravljanja otpadom, upravljanja vodama, telekomunikacija, turizma, prostornog planiranja ili upotrebe zemlje. SPU istražuje procjenu uticaja na životnu sredinu na nivou projekta i analizira njegova ograničenja. Svrha SPU, u širem smislu, je da informiše strateško donošenje odluka u cilju podrške ekološki prihvatljivom i održivom razvoju. Konkretno, uloga procesa SPU u odnosu na donošenje odluka opisana je sa tri međusobno povezane funkcije (Sadler, 2001)¹⁶ (Ref. Sadler, B. (2001).):

- da analizira i dokumentuje uticaj predloženih strateških akcija na životnu sredinu;
- da identifikuje alternative i mjere za ublažavanje značajnih štetnih efekata; i
- da osigura da se relevantni nalazi razmotre i integrišu u proces donošenja odluka.

Najveći i najuspješniji sektor primjene SPU je prostorno planiranje, ali takođe i transport, upravljanje vodama i rudarska industrija. Uslov za efikasnu SPU je rano pokretanje postupka, a najbolje na samom početku izrade plana.

Prema SEA direktivi strateška procjena mora se provesti i za planove ili programe kojima je određeno da im je potrebna procjena u skladu sa čl. 6. ili 7. Direktive 92/43/EEZ o očuvanju prirodnih staništa te divljih životinjskih i biljnih vrsta (Direktiva o staništima), s obzirom na moguće djelovanje na područja (čl. 3/2. (b) SEA/SPU direktive). Ako je za neki plan ili projekt određeno da ima značajan ekološki efekat na određeno područje na osnovu čl. 6/3. Direktive o staništima, to povlači za sobom i primjenu SEA direktive.

Trenutno stanje znanja

Zemlje kandidati za članstvo u EU trebaju da transponuju Direktivu o SEA u nacionalne zakone. Bosna i Hercegovina je potpisala Protokol o strateškoj procjeni uticaja na okolinu Espoo konvencije 2003 godine. U toku prilagođavanja evropskoj politici, nakon saglasnosti Parlamentarne skupštine BiH (Odluka broj 01,02-05-2-2867/16 od 15.12.2016.godine¹⁷), Predsjedništvo BiH je 2016. godine donijelo je Odluku o

¹⁵Direktiva o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (2001/42/EC)

¹⁶ Sadler, B. (2001). A framework approach to strategic environmental assessment: aims, principles and elements of good practice. In Proceedings of international workshop on public participation and health aspects in Strategic Environmental Assessment (Vol. 11). The Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe Szentendre, Hungary.

¹⁷ Parlamentarna skupština BiH: Odluka broj 01,02-05-2-2867/16 od 15.12.2016.godine

ratifikaciji Protokola o strateškoj procjeni životne sredine¹⁸ uz Konvenciju o procjeni uticaja na životnu sredinu preko državnih granica (Sl. glasnik BiH, 3/2017¹⁹).

Glavni cilj strateške procjene uticaja je da se osigura da implikacije određenih odluka po životnu sredinu budu uzete u obzir prije njihovog donošenja. Zato se evropska direktiva o strateškoj procjeni uticaja primjenjuje na široku lepezu javnih planova i programa. Planove i programe usvajaju, odnosno pripremaju nadležni nacionalni, regionalni ili lokalni organi (MVTEO, 2016)²⁰.

Strateška procjena uticaja u RS. Prema navodima iz ESAP RS (Влада Републике Српске, 2022) postignuta je gotovo potpuna usklađenost zakonodavstva Republike Srpske sa Direktivom SEA (2001/42/EZ), posebno zahvaljujući Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine iz 2020. godine (Sl. glasnik RS, br. 71/12, 79/15, 70/20). Najvažnija unapređenja uvedena Zakonom o zaštiti životne sredine u julu 2012. godine utvrđena su novim Poglavljem VI, pod nazivom Strateška procjena uticaja na životnu sredinu, kojim je utvrđena zakonska obaveza organa nadležnih za pripremu planova i programa da vrše procjene uticaja na životnu sredinu u procedurama izrade i usvajanja određenih javnih planova i programa.

Zakon sadrži definicije u skladu sa Direktivom o SPU, kao i potpunu listu sektora u kojima se Strateška procjena mora uraditi za sve javne planove i programe. Zakon predviđa pripremu izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu u slučajevima izrade planova i programa koji će vjerovatno imati značajan uticaj na životnu sredinu. Pored opisa potencijalnih uticaja planova i programa na životnu sredinu, zakon predviđa da izvještaj mora sadržavati i dio o javnim konsultacijama koje su izvršene tokom procesa odlučivanja. Zakonom je utvrđen i zakonski osnov za usvajanje dva propisa kojim bi se precizno definisali kriterijumi na osnovu kojih se odlučuje o sprovođenju strateške procjene za planove i programe i sadržaj izvještaja o strateškoj procjeni: Pravilnik o sadržaju izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu i Pravilnik o kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja strateške procjene uticaja na životnu sredinu (Sl. glasnik RS broj 28/13)²¹. Imajući u vidu složenost cjelokupnog paketa horizontalnog zakonodavstva i jaku povezanost među različitim pravnim aktima koji čine horizontalno zakonodavstvo EU, postoji potreba za dodatnim pregledom (u narednoj fazi) cjelokupnog sektora u zakonskim propisima RS. Po pitanju statusa ažuriranja i usvajanja procedura za prekogranična obavještenja i konsultacije u postupku sprovođenja SPUŽS procedure nisu potpune. Kao ključni razlozi za nepotpuno sprovođenje zakona identifikovani su izazovi: nedovoljni kapaciteti institucija odgovornih za pitanja životne sredine i

---

¹⁸ Predsjedništvo BiH: Odluka o ratifikaciji Protokola o strateškoj procjeni životne sredine, 2016. godine

¹⁹ Protokol o strateškoj procjeni životne sredine uz Konvenciju o procjeni uticaja na životnu sredinu preko državnih granica (Sl. glasnik BiH, 3/2017)
(<http://www.mvteo.gov.ba>)

²⁰ MVTEO (2016). Protokol o strateškoj procjeni životne sredine uz Konvenciju o procjeni uticaja na životnu sredinu preko državnih granica (<http://www.mvteo.gov.ba>)

²¹ Pravilnik o sadržaju izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu; Pravilnik o kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja strateške procjene uticaja na životnu sredinu (Sl. glasnik RS, 28/13)

nedostatak vertikalne i horizontalne koordinacije između institucija po svim segmentima zaštite životne sredine (Влада Републике Српске, 2022).

Strateška procjena uticaja u FBiH. Provođenje Strateške procjene uticaja na okoliš (SPO) na nivou FBiH je regulisano Zakonom o zaštiti okoliša i Zakonom o prostornom planiranju i korištenju zemljišta. Zakon o zaštiti okoliša postavlja opštu obavezu javnih vlasti da osiguraju procjenu na okoliš vezano za moguće uticaje planova i programa koje su razvile javne vlasti. Prvobitni tekst Zakona usvojenog 2003. godine je imao dvije odredbe vezano za SPO. Ove odredbe su ustanovile obavezu vlasti nadležnih za prostorno planiranje da uzmu u obzir aspekte okoliša i moguće uticaje prostornih planova tokom faze izrade njihovih nacрта. Zakon je takođe sadržavao određena uputstva i zahtjeve vezano za pitanje šta bi se trebalo procijeniti u procesu SPO. Međutim, bilo je upitno da li je bilo moguće provesti takve odredbe i takođe kakva procedura za primjenu SPO bi se morala primijeniti u određenim slučajevima. Izmjenama i dopunama usvojenim 2009. godine učinjeno je poboljšanje procedure SPO.

Novi Zakon o zaštiti okoliša FBiH (Sl. novine FBiH, 15/21) je donesen 2021. Zakon poglavljem VIII identifikuje sve uticaje pri implementaciji strateških dokumenata (strategije, plana i programa) i nalaže kreiranje nacрта istih prije utvrđivanja konačnog prijedloga. Ovaj zakon propisuje da “Utvrđivanje obima, sadržaja i ocjene strateške studije detaljno se reguliše podzakonskim aktom koji donosi Vlada Federacije BiH”. U ESAP FBiH (Federalna strategija zaštite okoliša 2022-2032; FMOIT, 2022) je identifikovana potreba da se strateška procjena uticaja planova i programa na okoliš provodi u većoj mjeri, za šta je potrebno podizanje stručnih kapaciteta ([Federalna strategija zaštite okoliša 2022-2032](#)).

Strateška procjena uticaja u Brčko Distriktu. Brčko Distrikt je 2004. godine usvojio set zakona iz oblasti zaštite životne sredine. Pitanja vezana za zaštitu životne sredine u razvoju određenih planova i programa uređene su Zakonom o zaštiti životne sredine (Sl. glasnik BD BiH, br. 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09.) i Zakonom o prostornom planiranju i građenju (Sl. glasnik BD BiH, 29/08). Zakon ne navodi tačno određene obaveze organa vlasti u smislu vršenja procjene uticaja koje takvi planovi i programi mogu imati na životnu sredinu. Zakon o prostornom planiranju i građenju na navodi da je prilikom izrade prostornih planova potrebno uzeti u obzir i pitanja uticaja na životnu sredinu, ali ne postoji preciznija odredba o postupku.

Prema Zakonu o zaštiti životne sredine Brčko Distrikta BiH Savjetodavno vijeće za zaštitu životne sredine Brčko distrikta učestvuje u ocjenjivanju strateških procjena životne sredine i nacрта koji služe kao osnova za stratešku procjenu životne sredine. Realizacija strateške procjena uticaja je odgovornost organa nadležnih za razvoj plana ili programa. Izvještaj o strateškoj procjeni uticaja priprema isključivo pravno lice koje ima licencu nadležnog odjeljenja ili ministarstva entiteta BiH, a isti se predaje Savjetodavnom vijeću za pitanja životne sredine. Ovo vijeće u okviru svoje nadležnosti, zaduženo je za usvajanje mišljenja o izvještaju o strateškoj procjeni uticaja, te ima obavezu, u tom postupku, omogućiti javnosti da iznosi komentare i sugestije o o strateškoj procjeni uticaja prije donošenja konačne odluke. Međutim, u dokumentu pod nazivom “Strategija aproksimacije propisa pravnoj stečevini EU oblasti zaštite životne sredine/okoliša Brčko Distrikta” se navodi da Savjetodavno vijeće nije uspostavljeno u BD iako je propisano Zakonom o zaštiti životne sredine BD BiH (član 40). Činjenica je da SPU u BD nije detaljno propisana, te do sada u BD nije urađena niti jedna strateška procjena uticaja na životnu sredinu.

Učešće javnosti u izradi SEA/EIA. Da bi se zaštita životne sredine u potpunosti integrisala u planove, programe i aktivnosti, značaj pristupa informacijama i javnog učešća smatra se jednom od preventivnih mjera za minimiziranje potencijalnih negativnih efekata na razvojne aktivnosti. Učešće javnosti u pitanjima životne sredine, na nacionalnom i lokalnom nivou, omogućeno je transponovanjem konvencija Aarhus i ESPOO, ali i EU direktiva o EIA i SEA u nacionalne propise. Relevantni nacionalni propisi o EIA i SEA uključuju odredbe o učešću javnosti na javnim raspravama i o pravu na izražavanje mišljenja i zabrinutosti o aktivnostima/radovima koje će se izvesti.

Procedure učešća javnosti koje se odnose na pitanja zaštite životne sredine su razrađene u Zakonu o zaštiti okoliša u BiH i Zakonu o zaštiti životne sredine RS. U RS je 2008. godine Vlada usvojila Smjernice za postupanje republičkih organa uprave o učešću javnosti i konsultacijama u izradi zakona (Sl. glasnik RS, br. 123/08)²², kojima se definiše obaveza institucija koje predlažu i izrađuju propise da utvrde "značajan uticaj na javnost" propisa koji će se usvojiti.

Očekivanja od strateške procjene životne sredine u vezi sa integracijom pitanja životne sredine i održivosti u kreiranje politike su visoka. Međutim, neka istraživanja pokazuju da, iako su sve zakonske obaveze vrlo često poštovane u pogledu sadržaja strateških procjena uticaja na životnu sredinu, relevantne oblasti se ne obrađuju na adekvatan način. U većini slučajeva, sadržaj procjene sadrži sve stavke predviđene zakonom, ali se oni često „rutinski“ tretiraju i identičan tekst se može naći u gotovo svim primjerima koje je izradila jedna stručna organizacija (Vrbaški i Krnjetin, 2009). Rutinska obrada strateških procjena uticaja na životnu sredinu gubi smisao bez primjene adekvatnih metoda i prije svega bez odgovarajućih ulaznih podataka. To se prvenstveno odnosi na poglavlja koja se bave ekološkim indikatorima, procjenom mogućih uticaja sa opisom zaštitnih mjera, smjernicama za izradu strateških ekoloških procjena na nižim hijerarškim nivoima, prikazom i evaluacijom alternativnih rješenja i korištenih metodologija (Vrbaški i Krnjetin, 2009).

U većini slučajeva **učešće javnosti** nije implementirano na odgovarajući način. Učešće javnosti može se ostvariti kroz različite interesne grupe kao što su: lokalno stanovništvo, stručna javnost, poslovni sektor, nevladine organizacije i organi uprave. Rješavanje ovog problema moguće je u saradnji sa mjesnim zajednicama koje bi pisanim obaveštenjima mogle da podignu svijest i interesovanje za relevantne teme svojih građana.

Nedostaci u znanju:

- Nedostatak dostupne literature i domaćih istraživanja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu u BiH. Raspoloživa znanja uglavnom proizilaze iz pravnih akata, kao i izvještaja relevantnih organa i civilnog društva.
- U BiH nisu provođena naučna istraživanja kojima bi se na sistematičan i sveobuhvatan način analizirao uspostavljeni sistem izrade SPO za planove i programe, ili njihove izmjene, kao ni njena efikasnost u zaštiti životne sredine.

²² Smjernice za postupanje republičkih organa uprave o učešću javnosti i konsultacijama u izradi zakona (Sl. glasnik RS, 123/08)

Ključni nalazi:

- Postoji neusklađenost zakonskih odredbi o strateškoj procjeni uticaja na okoliš u entitetima I Brčko distriktu BiH (dobro utvrđeno).
- Strateška procjena se često radi odvojeno od plana/programa (utvrđeno, ali nepotpuno).
- Kvalitet provedenih SPU u dijelu okolinskih opisa I mjera nije zadovoljavajući (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.2.4.4 Prostorni planovi kao alat za očuvanje biodiverziteta

Autori teksta: Jelena Davidović Gidas

Uvod - opis (cilj mjere / alata), definicija

Prostorno planiranje je metod (instrument) kojim javni sektor utiče na distribuciju aktivnosti i komunikacija u prostoru da bi time obezbjedio kvalitetnije uslove ekonomskog i društvenog razvoja u uređenoj prirodnoj i životnoj sredini.

Trenutno stanje znanja

Oblast prostornog planiranja u Bosni i Hercegovini (BiH) se nalazi u nadležnosti entitetskih Ministarstava i Vlade Brčko distrikta. Ovakva podjela nadležnosti je regulisana Ustavom BiH, a za pitanja prostornog uređenja su nadležni (Korjenić, 2015):

- Federalno ministarstvo prostornog uređenja, 10 kantonalnih Ministarstava prostornog uređenja i gradovi/opštine;
- Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju u Vladi Republike Srpske i gradovi/opštine; i
- Odjeljenje za prostorno planiranje i imovinsko-pravne poslove pri Vladi Brčko distrikta.

Usklađenost i povezanost prostornih planova može biti vertikalna (između različitih nivoa vlasti) i horizontalna (između istih nivoa vlasti) (Bijelić i Đorđević, 2017). U navedenom istraživanju vršeno je horizontalno poređenje Prostornog plana Republike Srpske sa prostornim planovima Federacije BiH i Brčko distrikta, s tim da u vrijeme provođenja ovog istraživanja nije postojao usvojen Prostorni plan Federacije BiH pa su kao zamjena korišteni kantonalni prostorni planovi i to prostorni planovi Srednjobosanskog kantona, Tuzlanskog kantona, Kantona Sarajevo, Zeničko-dobojskog kantona, Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i Prostornog plana Brčko Distrikta. U navedenom istraživanju je utvrđena ukupna neusklađenost od 78,79%, dok je neusklađenost sa prostornim planom Brčko distrikta iznosila 66,67%.

Prema (Vasiljević et al. 2018) jedan od glavnih pritisaka na biodiverzitet u zemljama Jugoistočne Evrope predstavlja ubrzana urbanizacija i izgradnja saobraćajne infrastrukture, a kao razlog se navodi loše prostorno planiranje koje se prilagođava zahtjevima tržišta sa malom pažnjom posvećenom očuvanju prirode, kao i neprimjerenom implementacijom dokumenata prostornog planiranja. Kao jedan od osnovnih razloga u BiH se navodi intenzivna izgradnja naročito na teritoriji budućih zaštićenih prostora.

Republika Srpska. Sistem prostornog planiranja u RS je regulisan Zakonom o uređenju prostora i građenju (Sl. glasnik RS, 40/13, 106/15, 3/16 i 84/19) i pratećim podzakonskim aktima. Za donošenje dokumenata prostornog planiranja u RS su nadležni Vlada RS i Narodna skupština RS, dok je Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju nadležno za pripremu dokumenata prostornog uređenja i njihovo sprovođenje. S druge strane, organi jedinica lokalne samouprave koji obavljaju poslove prostornog uređenja su nadležni za pripremu i sprovođenje dokumenata prostornog uređenja, a njihovo usvajanje vrše skupštine u okviru jedinica lokalne samouprave.

Dokumenti prostornog uređenja u RS su podijeljeni u dvije osnovne kategorije:

- 1) Strateški dokumenti prostornog uređenja i
- 2) Sprovedbeni dokumenti prostornog uređenja.

Strateški dokumenti prostornog uređenja ili tzv. planski dokumenti višeg reda obuhvataju: Prostorni plan RS, Prostorni plan područja posebne namjene RS, Zajednički prostorni plan za teritorije dvije ili više jedinica lokalne samouprave i Urbanistički plan jedinice lokalne samouprave.

Sprovedbeni dokumenti prostornog uređenja ili tzv. planski dokument nižeg reda obuhvataju: Zoning plan, Zoning plan područja posebne namjene, Regulacioni plan, Urbanistički projekat i Plan parcelacije.

Strateški dokumenti prostornog uređenja se u Republici Srpskoj donose na planski period do 20 godina, dok se sprovedbeni dokumenti prostornog uređenja donose na planski period do 10 godina.

Principi na kojima se zasniva prostorno planiranje, prostorno i plansko uređenje u RS obuhvataju i zaštitu životne sredine i zaštitu kulturnog i prirodnog nasljeđa, a u skladu sa ravnomjernim privrednim, društvenim i kulturnim razvojem RS, uz poštovanje i razvijanje prostornih specifičnosti područja i jedinica lokalne samouprave. Zakon propisuje i obavezno usaglašavanje dokumenata prostornog uređenja RS i FBiH, kao i usaglašavanje sa prostornim uređenjem susjednih država. U prostornom planiranju se, između ostalog, utvrđuju i kategorije područja karakteristične flore i faune, kao i zaštićena područja. Predviđeno je da se dokumentima prostornog uređenja utvrđuju i zaštitne zone i lokacije na kojima postoji trajna zabrana građenja, a koje obuhvataju posebno vrijedne pejzaže, obale i druga karakteristična i vrijedna područja.

Prostorni plan RS je do sada donesen dva puta i to 2008. godine (Prostorni plan RS do 2015. godine) i 2015. godine (Izmjene i dopune prostornog plana RS do 2025. godine). Ovaj dokument određuje dugoročne ciljeve i mjere prostornog razvoja Republike Srpske u skladu sa planiranim ukupnim razvojem i drugim razvojnim dokumentima, a na osnovu razvojnog značaja i prioriteta određenih u postupku usaglašavanja ciljeva i relativizacije sukoba interesa u razvoju prostora.

U istraživanju koje su sproveli Bijelić i Đorđević (Bijelić i Đorđević, 2017), stepen implementacije Prostornog plana Republike Srpske do 2015. godine je iznosio za sva tematska polja 5,90 %, dok je za tematska polja „prirodni resursi“ iznosio 7,50%, „životna sredina“ 23,85%, i „smjernice za provođenje plana“ 20,97%.

Izmjenama i dopunama prostornog plana RS do 2025. godine je predviđena zaštita 15-20% teritorije, odnosno ukupno 130 novih područja različitih IUCN klasa, od čega je do 2022. godine zaštićeno njih 4 na republičkom nivou. Ovdje je značajno navesti da su na republičkom nivou dodatno zaštićena 3 parka prirode, 3 spomenika prirode, jedno zaštićeno stanište i jedna park šuma, koji nisu bili predviđeni Planom. Plan tretira biodiverzitet kroz posebno poglavlje u kom je detaljnije izvršena ocjena stanja i problema kao

i postavljanje operativnih ciljeva i koncepcija razvoja i zaštite biodiverziteta, područja karakteristične flore i faune i zaštite i očuvanja zaštićenih područja.

Prostorni planovi područja posebne namjene RS se donose obavezno za nacionalne parkove i druga područja koja su definisana dokumentom višeg reda, odnosno Prostornim planom RS. U ovim dokumentima se posebno naglašavaju mjere za zaštitu prirodnih i antropogeno vrijednih prostora, kao i mjere za unapređivanje i zaštitu životne sredine. Do sada je izrađen samo prostorni plan za Nacionalni park Kozara.

Prostorni planovi jedinica lokalne samouprave proizilazi iz planskih rješenja predviđenih Prostornim planom RS, uz uvažavanje prirodnih i kulturno-istorijskih vrijednosti podrčja jedinica lokalne samouprave, dok se urbanistički plan donosi za urbano područje jedinice lokalne samouprave na osnovu njenog prostornog plana. Prema podacima Saveza opština i gradova RS²³. U RS postoji ukupno 64 jedinice lokalne samouprave, od čega 8 ima status gradova, a 56 status opština. Važeće prostorne planove imaju gradovi Banja Luka, Bijeljina, i Zvornik, dok gradovi Gradiška, Istočno Sarajevo i Prijedor imaju usvojenje prostorne planove kojima je istekao planski period, a gradovi Doboj i Trebinje još uvijek nemaju usvojene prostorne planove. Što se tiče opština u Republici Srpskoj njih 25 ima važeće prostorne planove, opštine Petrovo i Vlasenica imaju planove čiji je planski period istekao 2021., odnosno 2020. godine, 5 opština je u fazi izrade prostornih planova, a njih 24 nemaju izrađen ovaj planski dokument.

Federacija BiH. Oblast prostornog planiranja u FBiH je regulisana sledećim zakonima: Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10, 45/10, 85/21 i 92/21), Zakon o prostornom uređenju i građenju Bosansko-podrinjskog kantona Goražde (Sl. novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, 15/09 i 4/13), Zakon o prostornom uređenju (Sl. novine Srednjobosanskog kantona, 11/14), Zakon o prostornom uređenju i građenju Tuzlanskog kantona (Sl. novine Tuzlanskog kantona, 06/11, 04/13, 15/13 i 02/16), Zakon o prostornom uređenju i građenju (Sl. glasnik Unsko-sanskog kantona, 12/13, 3/16 i 15/20), Zakon o prostornom uređenju i građenju (Sl. novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 1/14), Zakon o prostornom uređenju (Narodne novine Županije zapadnohercegovačke, 4/99, 15/01, 10/03 i 18/11), Zakon o prostornom uređenju (Narodne novine Hercegbosanske županije, 12/14), Zakon o prostornom uređenju (Sl. novine Hercegovačko-neretvanskog kantona, 4/04 i 4/14), Zakon o prostornom uređenju (Sl. novine Kantona Sarajevo, 24/17), i Zakon o prostornom uređenju i građenju Županije Posavske (Narodne novine Županije Posavske, 6/16).

Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH (Sl. novine FBiH, 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10, 45/10, 85/21 i 92/21) definiše planske dokumente kao dokumente koji određuju organizovanje, korištenje i namjenu zemljišta, te mjere i smjernice za zaštitu prostora. Prema navedenom Zakonu, planski dokumenti su podijeljeni u tri kategorije: Prostorni plan, Urbanistički plan i Detaljni planski dokumenti.

Prostorni planovi se donose posebno za nivo FiH, kantona, područja posebnih obilježja i opština (osim za opštine koje ulaze u sastav gradova Sarajevo i Mostar). Prema članu 7. Zakona obavezno je donošenje: Prostornog plana Federacije BiH, Prostornog plana kantona, Urbanističkih planova za gradove Sarajevo i Mostar, Prostornih planova opština na području gradova Sarajevo i Mostar, Prostornog plana područja

²³ Izvor: <https://www.alvrs.com/cir/51.gradovi-i-opstine-republike-srpske.html>

posebnik obilježja, Urbanističkog plana za urbano područje opštine u kojoj je smješteno sjedište kantona i Regulatornih planova i Urbanističkih projekata za područja za koja je ta obaveza utvrđena planom šireg područja.

Za donošenje dokumenata prostornog planiranja u FBiH su nadležni Parlament i Vlada FBiH, zatim zakonodavni i izvršni organi kantona i službe za upravu jedinica lokalne samouprave.

Prostorni i urbanistički planovi, koje donosi Parlament FBiH se smatraju razvojnim planskim dokumentima i donose se na period od 20 godina, s tim da postoji mogućnost da se produže najviše za 10 godina, dok prostorne planove kantona i opština donosi zakonodavno tijelo kantona, odnosno skupština jedinice lokalne samouprave na period koji je utvrđen kantonalnim zakonom o prostornom uređenju.

Definicija dokumenata prostornog uređenja u kantonalnim zakonima (osim u Zakonu o prostornom uređenju Županije Posavske u kom se posebno ne navodi) se bitnije ne razlikuju i u skladu su sa definicijom iz Člana 6., stava 1 Zakona o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH. Nadležnosti nad donošenjem dokumenata prostornog planiranja, kao i njihovog sprovođenja na kantonalnom i nivoima gradova i opština, su takođe usklađene sa propisima na nivou FBiH. Kantonalni zakoni o prostornom uređenju imaju sličnu ili različitu klasifikaciju dokumenata prostornog uređenja i planske periode na koje se donose. Ovo je i razumljivo s obzirom na to da Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije Bosne i Hercegovine ostavlja mogućnost propisivanja obaveze donošenja pojedinačnih dokumenata prostornog uređenja i njihovog planskog perioda kantonalnim vladama. U većini kantona planski period za prostorno uređenje kantona i opština/gradova je od 10-20 godina, sa izuzetkom Posavske županije u kojoj je planski period za prostorni plan županije nešto duži (20-30 godina), a u Zapadnohercegovačkoj županiji ovaj period nije posebno definisan zakonom.

Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH propisuje načelo planiranja koje se odnosi na usklađivanje sa planskim dokumentima RS i susjednih država, dok je ovo načelo različito definisano u kantonalnim zakonima. Tako npr. ovo načelo nije navedeno u Zakonu o prostornom uređenju Zapadnohercegovačke županije, a obaveza usklađenosti samo sa dokumentima prostornog uređenja Federacije BiH definisana u zakonima o prostornom uređenju Kantona 10 (Hercegbosanske županije), Hercegovačko-neretvanskog Kantona i Posavske županije.

Prostorni plan FBiH još uvijek nije usvojen u Domu naroda Parlamenta FBiH, ali je usvojen u Zastupničkom domu Parlamenta FBiH Prijedlog Prostornog plana FBiH i to 9. jula 2014. godine. Prostornim planom Federacije BiH za period 2008-2028. godine je predviđeno uspostavljanje 14 novih zaštićenih područja na ukupnoj površini od 4488 km², odnosno oko 18% ukupne površine Federacije BiH. Od planiranih zaštićenih područja, do sada je procedura i proglašenje zaštite završena za Nacionalni park Una i Zaštićeni pejzaž Vjetrenica-Popovo Polje.

Do konačnog donošenja Prostornog plana FBiH, primjenjuje se prostorni plan BiH za period 1981-2000. godine, i to u dijelu koji nije u suprotnosti sa Ustavom FBiH. Iako je Prostorni plan BiH i dalje na snazi, dio područja koja su zaštićena ovim prostornim planom, zvanično nisu „preuzeta“ od strane institucija nadležnih za njihovu zaštitu i ne nalaze se u zvaničnim registrima zaštićenih područja u BiH.

Brčko Distrikt BiH. Oblast prostornog uređenja u Brčko Distriktu je regulisana Zakonom o prostornom planiranju i građenju (Sl. glasnik BD BiH, 29/08, 18/17, 48/18, 54/18, 10/20, 29/20). Planiranje prostora u Distriktu osiguravaju Vlada Brčko Distrikta i Skupština, a pripremu i provođenje vrši Odjel za prostorno planiranje i imovinsko-pravne poslove Brčko Distrikta.

Razvojni, odnosno strateški dokumenti prostornog uređenja u BD BiH su: Strategija prostornog razvoja Distrikta, Prostorni plan Distrikta i Urbanistički plan.

Strategija se donosi za razdoblje do 20 godina, dok se prostorni plan i urbanistički plan donose za razdoblje od 10 do 15 godina. Zakon propisuje i princip prostornog planiranja koji se odnosi na usklađivanje dokumenata prostornog planiranja BD BiH, RS i FBiH. Prostorni plan BD 2007-2017. godine i Urbanistički plan Grada Brčko za period 2007-2017. godina su strateški dokumenti koji se, iako su istekli, još uvijek koriste, dok se Strategija prostornog razvoja BD 2018-2038. godine nalazi u fazi nacрта. Prostornim planom Brčko Distrikta je definisano jedanaest postojećih parkova i prirodnih rezervata, međutim ne postoje dostupne informacije o njihovom trenutnom statusu i stepenu zaštite, odnosno o izradi propisanih Planova očuvanja životne sredine za ova područja.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje jedinstvene smjernice za izradu prostornih planova na svim nivoima. - Ne postoje istraživanja o efikasnosti prostornog planiranja u odnosu na ugroženi biodiverzitet.
	Ključni nalazi: - Dio prirodnog nasljeđa koje je obuhvaćeno prostornim planom BiH za period 1981-2000. godine je ostao neregistrovan u novim prostornim planovima (dobro utvrđeno). - Dio usvojenih prostornih planova na svim nivoima uprave ne valorizuje adekvatno vrijednosti prirodnog nasljeđa i biodiverziteta (utvrđeno, ali nepotpuno). - Neophodna dalja harmonizacija domaćih propisa i politika sa pravnim okvirom EU, razvoj instrumenata prostornog planiranja, tranzicionih planskih dokumenata i uključivanje javnosti u proces planiranja (dobro utvrđeno).

6.2.4.5 Alati za očuvanje prirodnih staništa od invazivnih vrsta

Autori teksta: Dalibor Ballian, Biljana Kelečević, Mirzeta Memišević Hodžić

Uvod

Invazivne strane vrste (IAS) se sada smatraju drugim uzrokom globalnog gubitka biodiverziteta nakon direktnog uništavanja staništa i imaju negativne ekološke, ekonomske i društvene uticaje od lokalnog nivoa naviše. Evropska zajednica je prepoznala širenje IAS kao problem u nastajanju uz napomenu da je uvođenje IAS jedan od glavnih evidentiranih uzroka gubitka biodiverziteta i nanosi ozbiljnu štetu ekonomiji i zdravlju²⁴ (ref.). Pošto su IAS globalni problem, jednostrano delovanje nekoliko država nikada ne može biti dovoljno da spriječi neželjeno unošenje. Saradnja na međunarodnom, regionalnom, prekograničnom i lokalnom nivou je od suštinskog značaja da razviju kompatibilne pristupe uobičajenim problemima. Mnogi međunarodni instrumenti ili tehničke smjernice već se bave pitanjima IAS iz različitih perspektiva: zdravlje biljaka i životinja, očuvanje biodiverziteta, vodeni ekosistemi, neki sektorski putevi (sažetak

²⁴ European Council (Environment), Conclusions of 4 March 2002: 6592/02 (Presse 47 - G) 24.

ključnih instrumenata dat je u Aneksu Evropske strategije o invazivnim stranim vrstama (Genovesi i Shine, 2004). Ovi obavezujući ili dobrovoljni instrumenti obezbjeđuju osnovu od koje se države i regionalna ekonomska integracija organizacije kao što je Evropska zajednica razvijaju političke, pravne i upravljačke okvire za rešavanje pitanja IAS.

Trenutno stanje znanja

Regulatorni alati za očuvanje prirodnih staništa od invazivnih vrsta su propisani od entiteta i Brčko Distrikta.

Zakon o zaštiti prirode u FBiH (Zakon o Zaštiti Prirode FBiH, 2013) u čl. 77 navodi: "Zabranjena je introdukcija (unošenje) stranih vrsta/podvrsta u prirodu na područje Federacije BiH. Zabranjena je introdukcija alohtonih vrsta riba u prirodne i doprirodne vode, kao i prenošenje takvih vrsta iz ribogojilišta u druga vlažna staništa. Izuzetno, introdukcija iz stava 1. ovoga člana je dopuštena ako je naučno i stručno osnovana i prihvatljiva s gledišta zaštite prirode, stručnog mišljenja naučnog tijela i održivog upravljanja. Nadležno ministarstvo izdaje dozvolu iz stava 3. ovog člana na osnovu studije o procjeni rizika introdukcije na prirodu, i uz prethodno pribavljenu saglasnost nadležnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Dozvola se daje rješenjem. "

Zakon o zaštiti prirode RS (Zakon o Zaštiti Prirode RS, 2014) definiira invazivnu vrstu: "invazivna vrsta je strana vrsta koja unošenjem i/ili širenjem ugrožava druge vrste i ukupnu biološku raznovrsnost" (čl. 6, tačka n), te u čl. 35, stav 7 i 8 navodi "(7) Alohtone divlje vrste koje unošenjem i/ili širenjem ugrožavaju druge vrste i ukupnu biološku raznovrsnost na području Republike proglašava invazivnim Ministarstvo, na osnovu opšteprihvaćenih međunarodnih kriterijuma, naučnih saznanja i obaveza preuzetih iz međunarodnih ugovora i međunarodnih dokumenata, na prijedlog Zavoda i drugih stručnih i naučnih institucija, a po prethodno pribavljenom mišljenju ministarstva nadležnog za poslove poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. (8) Aktom iz stava 7. ovog člana propisuju se mjere kontrole i suzbijanja invazivnih vrsta."

Zakon o zaštiti prirode BD BiH (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09), kao ni Zakon o zaštiti životne sredine BD BiH (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09) ne tretiraju pitanje invazivnih vrsta.

U dokumentu "Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke raznolikosti Bosne i Hercegovine (2015-2020)" (NBSAP 2015-2020)²⁵, za nacionalni cilj 10 (do 2018. godine pripemiti strategija za invazivne vrste), definirane su sljedeće mjere: 10.1. Identifikacija vrsta i populacija invazivnih životinja, biljaka i gljiva, te formiranje baza podataka, 10.2. Priprema strategije za invazivne vrste, 10.3. Formiranje sistema praćenja i definiranje metoda za kontrolu širenja invazivnih vrsta.

Projektom "Inventarizacija i geografska interpretacije invazivnih vrsta u FBiH" (UNSA, 2019), identifikovane su invazivne vrste i njihova distribucija u FBiH. Lista invazivnih vrsta flore obuhvata 81 vrstu,

²⁵ Izvor: https://vijeceministara.gov.ba/akti/prijedlozi_zakona/default.aspx?id=25304&langTag=hr-HR

a lista invazivnih vrsta faune 20 vrsta. U projektu su date preporuke za kontrolu invazivnih vrsta. U skladu sa zaključcima Vlade FBiH 788/2020 od 10.6.2020. godine usvojen je Izvještaj o provođenju Akcionog plana za upoznavanje javnosti, uništavanje i suzbijanje širenja ambrozije (*Ambrosia artemisiifolia* L.) na području FBiH (Federalno ministarstvo okoliša i turizma, 2019).

Na osnovu odluke Vlade RS od 30. avgusta 2007. godine, a u skladu sa članom 34. stav 2. Zakona o Vladi Republike Srpske (Sl. glasnik RS, 3/97 i 3/98) donesena je Odluka o mjerama za suzbijanje i uništavanje korovske biljke ambrozija - *Ambrosia artemisiifolia* L. Lista invazivnih vrsta flore nije urađena za RS.

Prema važećim aktima propisano je da su entitetski organi (uprave za inspeksijske poslove u saradnji s ministarstvima za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu) dužni obavljati kontrolu i učestvovati u nadzoru nad biljem, biljnim proizvodima i reguliranim objektima u cilju otkrivanja i izvještavanja o pojavi ili širenju štetnih organizama i njihovom suzbijanju. S tim u vezi donose se i odgovarajuće odluke i akcioni planovi na entitetskom nivou kojima se regulira praćenje, kontrola i smanjivanje negativnih utjecaja nekih od ovih vrsta, prvenstveno onih koje ispoljavaju štetno djelovanje na ljudsko zdravlje (Akcionni plan za upoznavanje javnosti, uništavanje i suzbijanje širenja ambrozije na području FBiH, 2009); Odluka o mjerama za sprečavanje širenja i uništavanje korovske biljne vrste *Ambrosia artemisiifolia* – ambrozija FBiH, 2011) (Sl. novine FBiH, 89/11), Odluka o mjerama za suzbijanje i iskorjenjivanje korovske biljke ambrozija (Sl. glasnik RS, 81/07).

Naučni radovi o invazivnim vrstama spadaju u informacijske alate, i uglavnom se bave istraživanjem prisustva određene invazivne vrste na određenom području. Invazivne biljne vrste istraživali su Maslo (2014, 2016), Memišević Hodžić i dr. (2016), Boškailo i dr. (2017), (Bakrač i dr. (2017) i drugi, a životinjske vrste Škrijelj (2002), Trožić-Borovac i dr. (2018, 2019), Vesnić i Lelo (2010), Mihajlović i Stanivuković, (2009); Milotić i dr. (2015); Lelo (2006, 2014) i drugi.

Posebno značajnu grupu invazivnih vrsta čine invazivni korovi, koji osim ugrožavanja biodiverziteta izazivaju značajna ekonomske štete u poljoprivrednoj proizvodnji (Vrbničanin i dr. 2020; Kovačević et al. 2015). Osim ekonomskih i zdravstvenih šteta, a usljed jednostranog pristupa u njihovom suzbijanju vrlo često dolazi do razvoja rezistentnosti invazivnih korova. Pojava rezistentnosti dovodi do daljih negativnih posljedica, kako ekonomskih tako i ekoloških. Posebno detaljno je analizirana ambrozija (*Ambrosia artemisiifolia* L.), štete koje ona prouzrokuje, sa prijedlogom mjera suzbijanja (Trkulja i dr. 2010), kao i druge (ukupno 22) invazivne i ekonomski štetne korovske vrste (Kovačević i Mitrić 2013). Štete koje prouzrokuje ambrozija su toliko značajne da je ovoj invazivnoj vrsti posvećen i naučni skup pod nazivom: Ambrozija – opasna invaziona i alergena biljna vrsta (Janjić /ed./, 2015).

Kako je navedeno u izvještaju MVTEO (2015), "Neke od endemičnih vrsta su u posebnoj opasnosti, kako zbog izmjena staništa, tako i zbog prisutnosti invazivnih vrsta. Uneseni vodeni organizmi u BiH nisu predstavljeni samo ribama, već i nekim vrstama rakova, puževa i školjki. Kada je riječ o beskičmenjacima, u BiH postoji nekoliko invazivnih vrsta, a među najpoznatijim je krompirova zlatica ili koloradska zlatica (*Leptinotarsa decemlineata*) i kukuruzna zlatica (*Diabrotica virgifera*)."

Također je registrirano nekoliko vrsta invazivnih insekata. Pored navedenog, od velikog značaja su i invazivne morske vrste, za koje, kada je riječ o BiH, ne postoji dovoljno podataka. Određena istraživanja

pokazuju da je u Jadranskom moru ukupno zastupljeno 113 invazivnih vrsta (Njegovan, 2014), te je za očekivati da i u dijelu mora koji pripada BiH postoji određena zastupljenost ovih vrsta.

Predviđanje bioloških invazija je posao u koji treba da se uključe sve naučne institucije države i neophodno je da se ovaj posao odvija kontinuirano. U predviđanju invazivnosti moraju se uzeti u obzir biološke, ekološke i fiziološke osobine vrste, rasprostranjenost u nativnoj sredini, kao i njenu rasprostranjenost u zemljama u okruženju.

	Nedostaci u znanju: - Liste invazivnih vrsta za BiH nisu kompletirane niti usaglašene. - Nije izvršeno mapiranje poznatih invazivnih vrsta. - Ne postoji monitoring invazivnih vrsta u BiH. - Ne postoji istraživanje puteva širenja invazivnih vrsta u BiH. - Nije poznato koje autohtone vrste su ugrožene od invazivnih i u kojoj mjeri. - Nisu propisane obavezne niti preporučene mjere zaštite prirodnih staništa od invazivnih vrsta.
	Ključni nalazi: - Regulatorni alati ne propisuju ne propisuju konkretne mjere za borbu protiv invazivnih vrsta, osim za ambroziju (dobro utvrđeno). - Postoji lista invazivnih vrsta za Federaciju BiH, a ne postoji za Republiku Srpsku i Brčko Distrikt (dobro utvrđeno). - Postoji određen broj naučnih radova o pojedinim invazivnim vrstama, ali ne postoje sistematska istraživanja niti istraživanja efikasnosti mjera borbe protiv invazivnih vrsta (dobro utvrđeno).

6.2.5 ALATI ZA OČUVANJE I URAVNOTEŽENU UPOTREBU KORISTI OD PRIRODE

6.2.5.1 Certificiranje šuma

Autor originalnog teksta: Mersudin Avdibegović

Uvod

Pod certificiranjem gospodarenja šumskim resursima podrazumijeva se dobrovoljna procedura, u kojoj neovisno tijelo za certificiranje izdaje pismenu potvrdu (certifikat), da su performanse gospodarenja koje se provode na određenom šumskom području, usklađene sa unaprijed definiranim standardima. Proizvodi koji potiču iz šuma u kojima je gospodarenje certificirano, označavaju se na jedinstven i prepoznatljiv način, tako da ih krajnji potrošači mogu uočiti, razlikovati i kupiti. Na taj način se krajnjim potrošačima, osigurava pismena garancija (certifikat) da drvo od kojeg je napravljen finalni proizvod, potiče iz šuma kojim se gospodari na ekološki, sociološki i ekonomski održiv način.

Trenutno stanje znanja

Za razliku od ostalih inicijativa za sprečavanje gubitka površina pod šumama, certificiranje se u cjelosti zasniva na zahtjevima međunarodnog tržišta šumskih proizvoda. Najvažniji ciljevi certificiranja ogledaju se u dostizanju održivog gospodarenja šumskim resursima, te u unaprjeđenju konkurentskih prednosti preduzeća koja plasiraju certificirane proizvode šumarstva. Pored toga, certificiranje podrazumijeva transparentnost u gospodarenju, koje podrazumijeva adekvatan stepen uključenosti svih interesnih grupa u skladu sa njihovim legitimnim zahtjevima prema šumskim resursima (Avdibegović, 2001a).

Od 1991 godine, kada je u Meksiku izdat prvi FSC certifikat, do danas je u različitim zemljama i pod različitim programima, certificirano preko 500 miliona hektara svih tipova šuma. Do 2000. godine nije postojao nijedan domaći literarni izvor koji je razmatrao problematiku certificiranja gospodarenja šumskim resursima u BiH. Međutim, u posljednjih 20-ak godina su provedena mnogobrojna istraživanja i realizirani različiti projekti, koji su za rezultat imali certificiranje velikih površina državnih šuma i razvoj ovog koncepta u BiH šumarstvu. Po podacima FSC-a, trenutno je u BiH certificirano 1.887.971 ha šuma (FSC, 2021).

Inicijalna istraživanja su problematizirala niz pitanja u vezi uvođenja i implementacije koncepta certificiranja gospodarenja šumskim resursima u BiH. Tako je utvrđeno da većina potencijalnih potrošača proizvoda šumarstva i drvne industrije razumije koncept certificiranja, te smatra da isti može doprinijeti zaštiti čovjekove okoline i poboljšanju stanja šumskih ekosistema. Sa druge strane, inicijalna istraživanja su pokazala da je nivo spremnosti za aktivno djelovanje potrošača na tržištu BiH, na nižem nivou nego što je to slučaj na tržištu razvijenih zemalja (Avdibegović, 2001a).

Principi FSC-a (Forest Stewardship Council) su od strane šumarske struke u BiH, ocjenjeni kao prikladni eksterni standardi za realizaciju procesa certificiranja gospodarenja šumskim resursima. Međutim, inicijalno je utvrđen relativno nizak stepen zadovoljenja principa FSC-a u šumarstvu BiH. To je ukazivalo na neophodnost provođenja određenih korektivnih aktivnosti u smislu unaprijeđenja performansi šumarskih preduzeća, koje se odnose na efikasno korištenje širokog spektra ekološko-socioloških koristi šuma, zakonsko ustanovljenje dugoročnih prava korištenja šumskih resursa, te očuvanje biodiverziteta, usluga šumskih ekosistema i cjelovitosti šumskih kompleksa. Pri tome je naglašena neophodnost postizanja konsenzusa sa predstavnicima ostalih relevantnih interesnih grupa (preduzeća drvne industrije, nevladine ekološke organizacije, vlasnici privatnih šuma itd.), po pitanju uvođenja certificiranja i prihvatljivosti FSC programa u šumarstvu BiH (Avdibegović, 2001b). Utvrđeno da FSC principi nisu u cjelosti zadovoljeni u šumarstvu BiH, da postoje određene primjedbe kada je u pitanju ocjena trenutnog kvaliteta gospodarenja šumskim resursima, te da je neophodno provesti niz korektivnih aktivnosti kako bi se unaprijedile performanse šumarskih preduzeća (Avdibegović et al. 2003).

Među mjerama, koje je neophodno provesti u cilju usklađivanja performansi gospodarenja šumskim resursima u BiH sa principima FSC-a su identificirane sljedeće (Avdibegović, 2001a):

- Procjena biološke raznolikosti šumskih ekosistema, kao i ekološkog uticaja aktivnosti gospodarenja, te uključivanje rezultata ovih procjene u sistem gospodarenja,

- Zaštita rijetkih i ugroženih vrsta flore i faune i njihovih staništa, uključujući ustanovljenje područja za zaštitu ovih vrsta, te kontrolu lova, ribolova i sakupljanja ostalih šumskih proizvoda,
- Nenarušavanje, poboljšanje ili ponovno uspostavljanje vrijednosti, funkcija i usluga šumskih ekosistema, uključujući i zaštitu reprezentativnih primjera postojećih prirodnih ekosistema unutar šumskih kompleksa,
- Definiranje i primjena pisanih uputstava za kontrolu erozije, zaštitu izvorišta pitke vode i smanjenje šteta tokom iskorištavanja šuma i gradnje šumskih komunikacija,
- Ekološki prihvatljiv i bezbjedan način uklanjanja neorganskog otpada, korištenog goriva i maziva, zabrana korištenja genetski modifikovanih organizama, te kontrola unošenja alohtonih vrsta, posebno šumskog drveća.

Pri izboru adekvatnog okvira za certificiranje u BiH, uzete su u obzir karakteristike dva najvažnija međunarodna programa (FSC-Forest Stewardship Council i PEFC-*Programme for the Endorsement of Forest Certification*), kao i neke specifičnosti BiH šumarstva. Predstavnici relevantnih interesnih grupa su dali prednost FSC-u iz razloga što se radi o međunarodnom programu sa globalnim kredibilitetom, koji je prilagođen vlasničkoj strukturi u šumarstvu BiH, primarno namijenjen za certificiranje velikih šumskih površina, i koji je tražen od strane međunarodnih poslovnih partnera sa kojima posluju domaća preduzeća šumarstva i drvne industrije (Avdibegović, 2004). Krajem 2020. godine je udruženje privatnih šumovlasnika "NAŠA ŠUMA" primljeno u članstvo PEFC-a sa idejom pokretanja procesa definiranja kriterija i indikatora za održivo gospodarenje šumama u skladu sa PEFC procedurama (NAŠA ŠUMA, 2020a). Sve trenutno certificirane šume u BiH su certificirane po FSC programu i radi se o državnim šumama kojim gospodare javna preduzeća šumarstva. Šume u privatnom vlasništvu nisu još certificirane, mada postoje istraživanja koja pokazuju da je FSC program logičan izbor za privatne šume, uvažavajući činjenicu da su i šume u državnom vlasništvu certificirane u skladu sa FSC standardima (Čomić, 2011).

Zbog ekoloških, socioloških i ekonomskih specifičnosti u gospodarenju šumskim resursima u BiH, nametnula se potreba razvoja FSC Standarda za održivo gospodarenje šumama u BiH. U okviru projekta "*Promote responsible forest management in Bosnia and Herzegovina*" kojeg je realizirao Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, uz koordinaciju WWF Adria i finansijsku podršku IKEA-e, formirana je Grupa za razvoj FSC standarda u BiH, koja je radila na pripremi FSC Standarda za održivo gospodarenje šumama u BiH. Unatoč kompleksnim političkim i ekonomskim realitetima, te širokom dijapazonu zainteresiranih strana i njihovih zahtjeva, ovi standardi su usvojeni od strane FSC-a krajem 2019. godine, čime je BiH postala prva država na prostoru zapadnog Balkana koja posjeduje vlastite FSC standarde za održivo gospodarenje šumama (Marić et al. 2018). Paralelno sa ovim procesom su nastavljene i već pomenute aktivnosti na definiranju kriterija i indikatora za održivo gospodarenje šumama u skladu sa PEFC procedurama, tako da je 28.12.2020. godine javnosti predočena radna verzija PEFC standarda za održivo gazdovanje šumama u RS/BiH (NAŠA ŠUMA, 2020b). FSC Standardi za održivo gospodarenje šumama u BiH sadržavaju 10: usklađenost sa zakonima; prava radnika i uvjeti za zapošljavanje; prava autohtonog stanovništva; odnosi sa lokalnom zajednicom; koristi od šume; okolišne vrijednosti i uticaji; planiranje gospodarenja; monitoring i procjena; visoke zaštitne vrijednosti; implementacija aktivnosti gospodarenja (Grupa za razvoj FSC standarda u BiH, 2019).

Po prvi put su od strane šumarskih preduzeća koja su implementirala koncept certificiranja, razvijeni interni programi zaštite biodiverziteta koji su podrazumijevali identifikaciju i opis staništa rijetkih i ugroženih vrsta flore i faune, te prijedlog mjera gospodarenja i ograničenja u cilju očuvanja biodiverziteta. Pored toga, šumarska preduzeća su razvila internu metodiku procjene sociološko-ekološkog uticaja aktivnosti gospodarenja na osiguranje općekorisnih funkcija šuma (usluga šumskih ekosistema) i lokalno stanovništvo, te integrirala istu u proces izrade operativne planske dokumentacije (izvedbeni projekti). Tamo gdje je ocjenjeno neophodnim, izrađene su i posebne studije ranjivosti šumskih ekosistema, koje su uključivale identifikaciju djelatnosti koje utiču na ranjivost šuma i ocjenu ranjivosti različitih kategorija šuma u ovisnosti od njihove funkcije. Na osnovu naprijed navedenog evidentno je da koncept certificiranja gospodarenja šumskim resursima na efikasan način nadopunjuje tradicionalne instrumente šumarske politike, usmjerene ka osiguranju ekoloških efekata gospodarenja šumskim resursima (Avdibegović i Delić, 2008).

Ocjena efekata primjene certificiranja u šumarstvu BiH, kao i komparacija sa iskustvima iz drugih država, bazirala se na izvještajima akreditiranih tijela za certificiranje (procjeni performansi šumarskih preduzeća koja su se prva certificirala), odnosno na analizi korektivnih aktivnosti koja su ta preduzeća morala poduzimati da dobiju ili održe FSC certifikate. Najčešće zahtijevane korektivne aktivnosti odnosile su se na FSC princip 4 (Odnosi sa zajednicom i prava radnika, 35% korektivnih aktivnosti), FSC princip 9 (Šume visoke zaštitne vrijednosti, 22% korektivnih aktivnosti), FSC princip 8 (Monitoring, 13% korektivnih aktivnosti) i FSC princip 6 (Uticaj na okoliš, 13% korektivnih aktivnosti) (Avdibegović et al. 2014; Halalisan et al. 2016).

Najnovija istraživanja su se odnosila na sveobuhvatnu procjenu doprinosa FSC certificiranja održivom gospodarenju šumskim resursima u BiH i komparativnu analizu sa državama u okruženju (Pezdevšek Malovrh et al. 2019). Na osnovu analize službenih izvještaja akreditiranih tijela za certificiranje za sva FSC certificirana javna preduzeća šumarstva u BiH u periodu 2014.-2018. godine, potvrđeno je da se najveći broj zahtijevanih korektivnih aktivnosti odnosio na FSC princip 4 (Odnosi sa zajednicom i prava radnika, 39% korektivnih aktivnosti) i FSC princip 6 (Uticaj na okoliš, 25% korektivnih aktivnosti). Slični rezultati su utvrđeni i u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji, pri čemu je na FSC Princip 6 otpadao najveći procenat zahtijevanih korektivnih aktivnosti. Analizom službenih izvještaja FSC tijela za certificiranje u ŠPD "Unsko-sanske šume" d.o.o. Bosanska Krupa, u periodu 2010-2019. godine, utvrđeno da se najviše korektivnih aktivnosti (a samim tim i unaprjeđenja gospodarenja i poslovanja) odnosilo na: poboljšanje procedura i aktivnosti nadzora, procjenu ekološko-sociološkog uticaja šumarskih aktivnosti na režim voda i zemljišta, odgovornije zbrinjavanje otpadnih materija, korištenje zaštitne opreme i unaprijeđenje mjera zaštite na radu, unaprijeđenje planiranja gospodarenja šumskim resursima i izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti (Solaković et al. 2020).

Većina znanja o certificiranju gospodarenja šumskim resursima u BiH je zasnovano na originalnim naučnim i stručnim radovima domaćih autora. Objavljeni u domaćim, ali i renomiranim međunarodnim naučnim časopisima, rezultati ovih istraživanja na zadovoljavajući način tretiraju najveći broj teoretskih i praktičnih pitanja vezanih za certificiranje gospodarenja šumskim resursima u BiH.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje istraživanja o doprinosu certificiranja konkurentnosti domaćih preduzeća šumarstva i drvne industrije. - Ne postoje istraživanja o doprinosu certicificiranja procesima EU integracija, problematici certicificiranja privatnih šuma. - Ne postoje istraživanja o doprinosu certicificiranja u očuvanju i održivom upravljanju biodiverzitetom u BiH.
	Ključni nalazi: - Certificiranje gospodarenja šumskim resursima predstavlja efikasan alat za zaštitu i održivo korištenje šumskih resursa, a samim tim i očuvanje općekorisnih funkcija šumskih ekosistema (koristi koje društvo dobija od šume) (dobro utvrđeno). - Certificiranje predstavlja dobar primjer ostvarenja naučno-političko-poslovne interakcije u upravljanju šumama, kao jednom od najvažnijih prirodnih resursa BiH (dobro utvrđeno)

6.2.5.2 Šume visoke zaštitne vrijednosti

Autori originalnog teksta: Bruno Marić, Amila Brajić

Uvod

Koncept šume visoke zaštitne vrijednosti (eng. High Conservation Value Forests-HCVF) je razvijen od strane Forest Stewardship Council-a (u daljem tekstu FSC) 1999. godine sa ciljem da se pruži okvir za identifikaciju šuma i šumskih područja sa posebnim atributima za očuvanje i unapređenje biodiverziteta i potreba lokalnih zajednica. U okviru FSC principa 9 definirani su zahtjevi za Visoke zaštitne vrijednosti: „Organizacija koja gospodari šumom mora održavati i/ili poboljšati visoke zaštitne vrijednosti na šumskom području kroz primjenu principa predostrožnosti“ (Grupa za razvoj FSC Standarda BiH, 2019). Šumske površine se mogu definirati kao šume visoke zaštitne vrijednosti kada imaju najmanje jednu od šest kategorija visokih zaštitnih vrijednosti navedenih u Tabela 6. 10., te kada se identificirane vrijednosti smatraju od izuzetnog značaja ili kritične važnosti (Avdibegović, et al. 2017).

Tabela 6. 10 Kategorije šuma visoke zaštitne vrijednosti (Izvor: Avdibegović, et al. 2017)

HCVF 1	Šumske površine koje sadrže koncentracije biološkog diverziteta, uključujući endemične, rijetke i ugrožene vrste koje su značajne na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou
HCVF 2	Netaknuti šumski pejzaži i veliki ekosistemi na nivou pejzaža i mozaici ekosistema koji su značajni na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou i koji sadrže održive populacije velike većine vrsta koje se javljaju u prirodnim uzorcima distribucije i obilnosti
HCVF 3	Šumska područja koja sadrže rijetke i ugrožene ekosisteme, staništa ili refugijume
HCVF 4	Šumska područja koja pružaju osnovne usluge ekosistema u kritičnim situacijama, uključujući zaštitu vodnih slivova i kontrolu erozije ranjivih zemljišta i padina
HCVF 5	Šumska područja i resursi od fundamentalnog značaja za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica ili starosjedioca (sredstva za život, zdravlje, prehrana, voda itd.) identificiranih kroz angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima

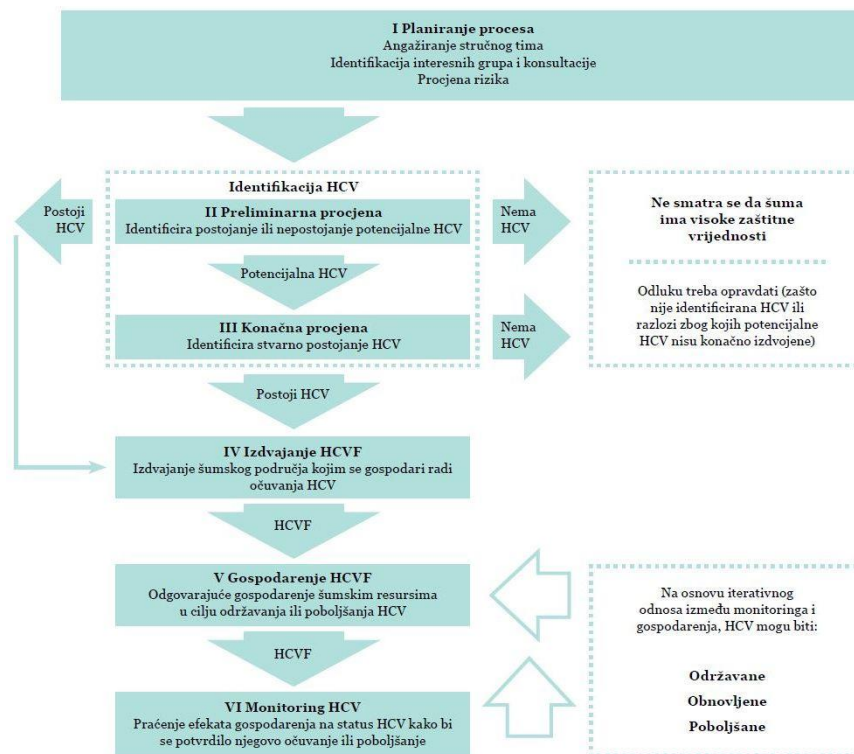

HCVF 6

Šumska područja, resursi, staništa i pejzaži globalno ili nacionalno kulturološkog, arheološkog ili historijskog značaja i/ili kritične kulturološke, ekološke, ekonomske ili religijske/svete vrijednosti za tradicionalne kulture lokalnih zajednica ili starosjedilaca, identificirane kroz odgovarajući angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima.

Trenutno stanje znanja

Implementacijom i zaživljavanjem koncepta certificiranja u šumarstvu BiH, šume visoke zaštitne vrijednosti su postale sastavni dio svakog certificiranog područja. Mogućnosti za primjenu šuma visoke zaštitne vrijednosti za unapređenje i očuvanje usluga ekosistema, sprečavanje erozije tla i očuvanje rijetkih, ugroženih i endemskih vrsta su analizirane tek sporadično (Ioras et al. 2009), a 2008. godine je Federalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva objavilo prvi "Vodič za vrednovanje i izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti u BiH". U okviru projekta "Bosnia and Herzegovina - Promote responsible forest management to support sustainable development", WWF Adria i Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu su 2017. godine objavili „Vodič za izdvajanje, gospodarenje i monitoring šuma visoke zaštitne vrijednosti u Bosni i Hercegovini“, kako bi unaprijedili postojeće prakse izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti i integrirali unaprijeđenu definiciju visokih zaštitnih vrijednosti koja se ne odnosi samo na šumske ekosisteme i područja, nego je fokus usmjeren na vrijednosti. U metodološkom smislu se za identifikaciju, izdvajanje, gospodarenje i monitoring šuma visoke zaštitne vrijednosti, može koristiti pristup prikazan na slika (Slika 6. 3).

Slika 6. 3 Proces identifikacije, izdvajanja, gospodarenja i monitoringa HCVF (Izvor: Avdibegović, et al. 2017)

Mjere gospodarenja u područjima u kojima su identificirane šume visoke zaštitne vrijednosti, moraju se implementirati na način da održavaju ili poboljšavaju vrijednosti zbog kojih su te šume izdvojene kao HCVF. Proces monitoringa HCVF se uspostavlja u cilju osiguranja djelotvornog održavanja i/ili poboljšanja identificirane visoke zaštitne vrijednosti tokom vremena. Glavna svrha monitoringa u šumama visoke zaštitne vrijednosti je da se utvrdi da li se identificirane VZV održavaju ili poboljšavaju (Avdibegović et al. 2017).

Regulatorna pozadina izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti, kao koncepta koji je svoju afirmaciju doživio ekspanzijom certificiranja gospodarenja šumskim resursima, pojašnjena je kroz analizu mogućnosti integrisanja ovog koncepta u važeću šumarsku legislativu (Avdibegović et al. 2013). U kontekstu povećanja površina zaštićenih područja provođena su određena istraživanja, u cilju identifikacije i upravljanja šumama visoke zaštitne vrijednosti u potencijalnim NATURA 2000 staništima (Bećirović et al. 2019). Kroz analizu korektivnih aktivnosti utvrđeno je da certificiranje gospodarenja šumskim resursima kroz unapređenje socioloških i ekoloških aspekata, u okviru kojih su prepoznate i šume visokih zaštitnih vrijednosti, doprinosi unapređenju održivog gospodarenja šumama u BiH i zemljama regiona (Halalisan et al. 2016; Pezdevšek-Malovrh et al. 2019).

Kada je riječ o zakonodavnom okviru koji u FBiH reguliše oblast šumarstva, Zakon o šumama FBiH iz 2002. godine je stavljen van snage 2011. godine zbog neusklađenosti sa Europskom poveljom o lokalnoj samoupravi i Zakonom o principima lokalne samouprave FBiH. U navedenom zakonu su bile prepoznate

šume posebne namjene i zaštitne šume (Zakon o Šumama Federacije BiH, 2002). U prijedlogu Zakona o šumama FBiH iz 2017. godine u članu 28. su također prepoznate zaštitne šume ili šume s posebnom namjenom. Prijedlogom Zakona je definisano da će se njima gospodariti na način koji će obezbijediti namjenu zbog koje su proglašene i smatraju se šumama visoke zaštitne vrijednosti (Prijedlog Zakona o Šumama Federacije BiH, 2017).

U RS na snazi je Zakon o šumama iz 2008. godine, uz određene naknadne izmjene. Interesantno je da je u Zakonu o šumama RS, koncept šuma visoke zaštitne vrijednosti prepoznat kao regulatorni instrument šumarske politike, u smislu očuvanja općekorisnih funkcija šuma. U tom smislu Vlada RS može da utvrdi prioritete općekorisne funkcije pojedinih šuma, kao šume visoke zaštitne vrijednosti, na prijedlog resornog Ministarstva, a na osnovu podnesenog zahtjeva zainteresiranog pravnog lica, ako planovima i programima gospodarenja šumama nisu utvrđene prioritete općekorisne funkcije. Prije utvrđivanja prioriteta funkcija ovih šuma, Vlada treba da pribavi mišljenje nadležnog Ministarstva i jedinica lokalne samouprave na čijoj teritoriji se one nalaze. Izuzetno, utvrđivanje prioriteta općekorisnih funkcija šuma, ako su te šume ili njeni dijelovi manji od 20 hektara, vrši resorno Ministarstvo, po prethodno pribavljenom mišljenju vlasnika privatnih šuma ili korisnika šuma i šumskog zemljišta u svojini RS, kao i pravnog lica koje obavlja stručne poslove u šumama u privatnoj svojini i lokalne zajednice (Zakon o Šumama Republike Srpske, 2008). Šumama nad kojima je utvrđena prioriteta općekorisna funkcija kao šumama visoke zaštitne vrijednosti, gospodari se u skladu sa Zakonom o šumama RS i propisima donesenim na osnovu njega. Aktom kojim su utvrđene prioritete općekorisne funkcije šuma određuju se i mjere koje se moraju poduzeti u gospodarenju tom šumom (Avdibegović, 2017).

Za površine šuma visoke zaštitne vrijednosti ne postoje precizni podaci u BiH. Na osnovu zahtjeva certificiranja gospodarenja šumskim resursima, neophodno je na minimalno 5% ukupne površine kojom gospodari preduzeće šumarstva izdvojiti šume visoke zaštitne vrijednosti. S obzirom na površinu šuma u BiH koje su FSC certificirane, te činjenicu da je izdvajanje HC VF sastavni dio procesa certificiranja, efekti ovog instrumenta na zaštitu različitih atributa u šumama visoke zaštitne vrijednosti su značajni. Uprkos tome, preduzeća šumarstva još uvijek ne koriste šume visoke zaštitne vrijednosti u dovoljnoj mjeri, prije svega u kapacitetu informacionog instrumenta šumarske politike i pregovaračkog alata kada je u pitanju zaštita prirode. Promoviranjem šuma visoke zaštitne vrijednosti, šumarska struka može u značajnoj mjeri vratiti povjerenje javnosti i zadržati upravljačku funkciju nad šumama, bez obzira na njihovu namjenu (Avdibegović, et al. 2017).

Nedostaci u znanju:

- U BiH nisu provođena istraživanja koja bi imala za cilj da ustanove koliko su efikasne mjere gospodarenja u održavanju i unapređenju identificiranih visokih zaštitnih vrijednosti u šumama visoke zaštitne vrijednosti u odnosu na šumske ekosisteme sa uobičajenim režimom gospodarenja.

Ključni nalazi:

- U kontekstu pridruživanja EU integracionim procesima, koncept HCVF ima solidan potencijal za održivu implementaciju odredbi europske legislativne koja se odnosi na zaštitu prirode (dobro utvrđeno).
- Kroz proces certificiranja preduzeća su nastojala razviti posebne programe upravljanja i gospodarenja ovim šumama, te je došlo i do unaprijeđenja internih procedura za efikasniji monitoring i kontrolu svih aktivnosti i smanjenja negativnog uticaja na stanje biodiverziteta, te režim vode i tla (dobro utvrđeno).
- U procesu izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti osigurana je uključenost svih relevantnih interesnih grupa u procesu planiranja upravljanja i gospodarenja (dobro utvrđeno).
- Šume visoke zaštitne vrijednosti mogu poslužiti kao primjer miksa instrumenata šumarske politike (ekonomski, informacioni i regulatorni), kojim se istovremeno postiže uravnotežena upotreba i zaštita važnih usluga šumskih ekosistema (dobro utvrđeno).

6.2.5.3 Vodozaštitne zone

Autor teksta: Emina Hadžić Drežnjak

Uvod

Cilj definiranja vodozaštitnih zona jeste prije svega zaštita izvorišta od sadašnjih ali i budućih onečišćenja i zagađenja, ali na način da se ne naruši razvoj područja na kojem se izvorište nalazi, te izbjegnemo mogući ekonomski i socijalni problemi. Zaštita izvorišta vode se provodi utvrđivanjem i provođenjem zona sanitarne zaštite, čija se veličina, granice, sanitarni režim i drugi uvjeti određuju sukladno rezultatima istražnih radova i utvrđivanjem drugih zaštitnih mjera. Odluka o provođenju zaštite izvorišta, osim navedenog sadrži i druge mjere zaštite, zabrane i ograničenja, izvore i način financiranja za provođenje zaštitnih mjera, nazive organa i pravne osobe koje će provoditi odluku te kazne za povredu odredaba te odluke.

Trenutno stanje znanja

Definiranje zaštitnih zona na izvorištima koja se koriste za potrebe snabdijevanja vodom ili se namjeravaju koristiti u budućnosti, veoma je značajan alat za očuvanje vodnih resursa. Pojam vodozaštitne zone ili „zone sanitarne zaštite izvorišta“ - označava jasno definisani (geodetski tačno određenu i omeđenu površinu zemljišta) podzemni i površinski dio sliva izvorišta na kojem se ograničava i kontroliše način provođenja određenih ljudskih aktivnosti koje mogu da izazovu promjenu izdašnosti izvorišta ili pogoršanje kvaliteta vode u odnosu na kvalitet koji je definisan u propisima o zdravstvenoj ispravnosti vode za piće i o prirodnim mineralnim i prirodnim izvorskim vodama (ZoV FBiH, ZoV RS).

Zakonska regulativa iz ove oblasti, najčešće nije sama dovoljna da bi se negativni trend zaustavio. Da bi se izvorišta zaštitila, da bi se gradovi mogli razvijati potrebno je puno više od uočavanja problema i njihovog rješavanja kada se već pojave (Hadžić i Milišić, 2017).

Pitanje zaštite izvorišta voda koja se koriste ili se planiraju koristiti u budućnosti, kroz zakonsku regulativu u BiH, definirano je na nivou entiteta i BD BiH, kroz Zakone o vodama FBiH i RS, te Zakon o zaštiti voda DB, i odgovarajuće podzakonske akte.

Federacija BiH. Zaštićena područja u FBiH namijenjena zahvatanju vode za piće određuju se na osnovu Zakona o vodama (Sl. novine FBiH, 70/06) i "Pravilnika o načinu utvrđivanja uslova za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta vode za javno vodosnabdijevanje stanovništva" (Sl. novine FBiH, 88/12). Prema odredbama ovog Pravilnika zaštita izvorišta se obezbjeđuje uspostavom četiri zaštitne zone i to: I zaštitna zona - zona sa najstrožijim zabranama i ograničenjima; II zaštitna zona - zona sa strogim zabranama i ograničenjima; III zaštitna zona - zona sa umjerenim zabranama i ograničenjima; IV zaštitna zona - zona sa preventivnim zabranama i ograničenjima.

Tačan broj, veličina i granice zaštitnih zona utvrđuje se nakon provedenih istražnih radova i ispitivanja, koji su sastavni dio pri izradi dijela Elaborata zaštite izvorišta (i to na osnovu analize rizika o specifičnoj osjetljivosti izvorišta u odnosu na ljudske aktivnosti koje se odvijaju ili planiraju da se odvijaju u slivu izvorišta, a koje mogu direktno ili indirektno ugroziti izdašnost i/ili kvalitet vode na izvorištu). Ukoliko se pokaže opravdanim, unutar II, III ili IV zaštitne zone mogu se utvrditi određena ograničena područja koja će imati strožije zabrane i ograničenja od onih utvrđenih u Pravilniku za predmetnu zaštitnu zonu, kako bi se dodatnim mjerama zaštite smanjio potencijalni rizik zagađenja, što je nekada vrlo važna mogućnostu u cilju bolje zaštite.

Za sva izvorišta čija voda nije namijenjena ljudskoj upotrebi, kao i za korištenje izvorišta mineralnih podzemnih voda, odredbama Pravilnika se utvrđuje i uspostavlja samo I zaštitna zona sa najstrožijim zabranama i ograničenjem. Zone sanitarne zaštite unose se u prostorne planove te u Registar zaštićenih područja kao "područja posebne zaštite voda".

Općinski organ uprave nadležan za vode na čijem području se nalazi izvorište dužan je da samostalno ili na prijedlog operatora vodovodnog sistema organizuje izradu Elaborata zaštite izvorišta čiji je sadržaj preciziran Pravilnikom. Naručilac izrade elaborata zaštite izvorišta dužan je predmetne podatke dostaviti nadležnoj Agenciji za vode nakon donošenja odluke o provođenju zaštite izvorišta.

Na osnovu usvojenog Elaborata zaštite izvorišta nadležni organ definiran kroz zakon o vodama donosi odluku o zaštiti izvorišta i zaštitne mjere, a to je: (1) općinski organ uprave nadležan za vode na čijem području se nalazi izvorište; (2) nadležno gradsko, odnosno općinsko vijeće za izvorišta čije se zone sanitarne zaštite prostiru na području jednog grada ili općine; (3) organ kantona određen propisom kantona za izvorišta čije se zone sanitarne zaštite prostiru na području više gradova ili općina u sastavu kantona; (4) Vlada Federacije na prijedlog Federalnog ministarstva za izvorišta čije se zone sanitarne zaštite prostiru na području dvaju ili više kantona; (5) vlade Federacije i Republike Srpske, odnosno Distrikta Brčko za izvorišta čije se zone sanitarne zaštite prostiru na području Federacije i Republike Srpske,

odnosno Distrikta Brčko. Odluka o zaštiti izvorišta čije se zone sanitarne zaštite prostiru na području BiH i susjedne države mora biti usklađena sa međunarodnim ugovorom koji je potpisala BiH.

Za oko 56% izvorišta vode koje se koriste za potrebe vodosnabdijevanja u dijelu sliva rijeke Save u FBiH, postoji Elaborat o zaštitnim zonama, a mjere koje su predviđene Pravilnikom, sprovode se u praksi. Zabrinjavajuće je da za skoro 14% izvorišta ne postoje podaci. Za 17% izvorišta još nisu urađeni elaborati o zaštitnim zonama izvorišta dok za njih 7% takvi elaborati postoje ali se odluke ne provode. Treba naglasiti da je većina navedenih Elaborata zaštite urađena po starom podzakonskom aktu vezano za ovu oblast, te postoji potreba za inoviranjem zona zaštite prema važećem podzakonskom aktu. Svega 1% izvorišta imaju usvojenu Odluku o zaštiti izvorišta, sa definiranim mjerama unutar zaštitnih zona, dok 5% izvorišta nema usvojenu Odluku o zaštiti izvorišta. Među ovih 5% je i glavno izvorište za snabdijevanje Sarajeva vodom – Sarajevsko polje.

Na vodnom području Jadranskog mora u FBiH, za sada postoje proglašene zone zaštite, odnosno izrađeni elaborati i donesene odluke o zaštiti prema navedenom Pravilniku za izvorišta: Krupić, Blace, Šanica i Žvatić. Prema važećem Pravilniku izrađeni su elaborati i nacrti odluke, a donošenje odluka je u toku za izvorišta: Vrelo Lištice, Izvor Borak, Vrioštica, Grudsko vrilo i Prud. Elaborati su izrađeni za akumulaciju Tribistovo i izvorišta Radobolja, Studenac, Salakovac, Biletić, Polje, Bjelave, Bošnjaci-Potoci, vrelo Studenci, Ostrožac, Mukišnica, Opačac u Republici Hrvatskoj čiji je veliki dio sliva u Federaciji BiH, treba novelirati prema važećem Pravilniku. Za izvorišta: Komadinovo vrelo, Konjička ljuta, Gabela polje, Vrba i Suhalj, Hajdarevac i Kraljevac, Duman, Žabljak, Sturba, Letka, Brišnik, Šuica, Gudaja, treba izraditi Elaborate o zonama sanitarne zaštite i donijeti Odluke. Za neka od ovih izvorišta postoje Odluke od prije 2012.g., za neka samo odluke o neposrednoj zaštiti izvorišta/crpilišta, ili za neka nije napravljeno ništa.

Republika Srpska. Zakonom o vodama RS (Sl.glasnik RS, broj 50/06 i 92/09), naglašeno je da područja, na kojima se nalaze izvorišta vode za piće i ljudsku upotrebu, a koja se po količini i kvaliteti mogu koristiti na javni način, trebaju biti zaštićena od zagađivanja i drugih činilaca koji mogu negativno utjecati na zdravstvenu ispravnost vode ili na izdašnost izvorišta, i da se na njima treba sprovesti zaštita izvorišta, zaštitne mjere, uspostavljanjem zona sanitarne zaštite. Veličinu, granice, sanitarni režim, mjere zaštite i druge uvjete određuje nadležno entitetsko Ministarstvo, u saradnji sa Ministarstvom za oblast zdravstva.

Ministarstvo poljorivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, u saradnji a Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite RS, donijelo je Pravilnik o mjerama zaštite, načinu određivanja, održavanja i obilježavanja zona sanitarne zaštite (Sl. glasnik RS, 76/16). U skladu sa Pravilnikom uspostavljaju se tri zone sanitarne zaštite, prva zona - zona neposredne zaštite, zatim druga zona - zona uže zaštite i treća zona - zona šire zaštite. Pravilnikom su jasno definirane granice vodozaštitnih zona ovisno od tipa izvorišta, te mjere i ograničenja koja se definiraju u svakoj od zona zaštite.

U skladu sa Pravilnikom, radi utvrđivanja zona sanitarne zaštite, kao i osiguranja provođenja mjera higijenske ispravnosti vode namijenjene ljudskoj upotrebi, donosi se Program zaštite sanitarnih voda za piće i ljudsku upotrebu (Program), na nivou svake općine ili grada. Program se donosi za objekte i količine koje su u funkciji opskrbe pitkom vodom ili se koriste za ljudsku upotrebu, odnosno za svako izvorište i deponiranu vodu pravne osobe, koja se koristi za ljudsku upotrebu, a nalazi se na pripadajućem zemljištu. Program sanitarne zaštite voda odlukom donosi Skupština općine, grada, odnosno osobe koja zastupa

svako pravno ili fizičko lice čiji je rezultat proizvodnja i stavljanje u promet proizvoda namijenjenih ljudskoj ishrani, a u tehnološkom procesu koristi vodu iz posebnog izvorišta, kojim upravlja. Ako su izvorišta na području dvije ili više općina za koje su utvrđene iste zone sanitarne zaštite, Program istovjetnog sadržaja donijet će skupštine tih općina. Ako je izvorište u jednoj općini, a zone sanitarne zaštite protežu se na ukupno dvije ili više općina, prije donošenja Programa potrebna je pisana saglasnost Skupštine općine na čije područje se prostire zona sanitarne zaštite.

Program i Odluka o njegovom donošenju objavljuju se u Službenom glasniku tijela koje je te akte donijelo. Program se donosi za razdoblje od najmanje 4 godine, a najduže 8 godina. Za svaki Program, kao i za zone, objekte i količine vode koje opskrbljuju 500 i više stanovnika, saglasnost daju Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Za svaki Program koji se odnosi na zone, objekte i količine vode koji opskrbljuju 20 do 500 stanovnika, saglasnost izdaje vodni inspektor u skladu s uvjetima i odredbama ovoga Pravilnika.

Programi se ne donose za izvorišta i objekte koji opskrbljuju pojedine korisnike, a ukupan broj stanovnika ili osoba koje istovremeno koriste vodu ne smije biti veći od 20 (dvadeset).

Odluku o zaštiti izvorišta, čije se zone sanitarne zaštite nalaze na području dva entiteta, donose sporazumno nadležna entitetska ministarstva. Odluka o zaštiti izvorišta čije se zone sanitarne zaštite protežu na području BiH i susjednih država, donose se, uz poštovanje međunarodnih ugovora čiji je potpisnik BiH.

Distrikt Brčko BiH. U DB BiH je situacija sa zakonskom regulativom koja se odnosi na vodozaštitne zone nešto drugačija. Nadležna organizacija riječnog sliva određuje zaštićena područja radi zaštite vodnih tokova ili dijelova vodnih tokova putem kojih podzemne vode teku prema slivnim područjima da bi se koristile za javno snabdijevanje vodom za piće, flaširanje prirodne vode za piće ili za korištenje mineralne, termalne ili termomineralne vode za proizvodnju pića, zaštite protiv zagađenja ili drugih vrsta opterećenja voda, koja bi mogla uticati na zdravstvenu podobnost vode i na njenu količinu, i za zaštitu područja iznad tokova vode iz kojeg površinske vode otiču ili se slivaju u vodni tok.

U cilju uspostavljanja različitih nivoa zaštite, zaštićeno vodno područje se klasifikuje u zaštićene vodne pojaseve. Zaštitu voda u zaštićenim vodnim područjima organizuju i sprovode nadležne organizacije riječnog sliva i javno preduzeće nadležno za gazdovanje vodama, svako u okviru svojih nadležnosti.

Pravila zaštite voda u zaštićenim vodnim područjima utvrđuje gradonačelnik u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti voda BD, a naročito: mjere, zabrane i ograničenja u zaštićenim vodnim područjima i pojedinačnim zaštićenim vodnim pojasevima (režim zaštite voda); metode finansiranja zaštite i održavanja područja; te nadzor sprovođenja propisanog režima.

Prema Prostornom planu BD, definišu se tri vodozaštitne zone: uža zaštitni pojas, kao zona unutar radijusa od 10 metara sa centrom u bunaru i 20 m sa centrom u izvorištu; širi zaštitni pojas, kao zona unutar radijusa od 200 metara sa centrom u bunaru ili izvorištu unutar koje su zabranjene aktivnosti koje bi mogle negativno djelovati na stanje voda izvorišta; te prošireni zaštitni pojas.

	Nedostaci u znanju: - Nije riješeno pitanje kako optimizirati interese svih korisnika prostora, a istovremeno očuvati izvorišta vode. Treba naglasiti potpunu neusaglašenost zakonske legislative u entitetima i BD. Ne postoje istraživanja doprinosa vodozaštitnih zona u očuvanju biodiverziteta.
	Ključni nalazi: - Definiranje vodozaštitnih zona i donošenje Odluke o zaštiti izvorišta sa ciljem usmjeravanja i ograničavanja ljudskih aktivnosti ili zabrane pojedinih djelatnosti, te definiranja izvora i načina finansiranja za provođenje zaštitnih mjera je potencijalno efikasan i važan instrument zaštite vodnih resursa kao dijela prirode, koji je u BiH dosta precizan regulisan važećim zakonskim propisima i podzakonskim aktima (dobro utvrđeno). - Implementacija zakonskih rješenja na terenu nije zadovoljavajuća što je rezultat različitih interesa za korištenje prostora (utvrđeno ali nepotpuno). - Postoji neusaglašenost Zakona o vodama FBiH i RS u dijelu koji se odnosi na donošenje Odluke o zaštiti izvorišta (dobro utvrđeno).

6.2.5.4 Pravna zaštita tradicionalnog znanja

Autori teksta: Gordana Đurić, Mirjana Vila, Armin Macanović

Uvod

Tradicionalno znanje (TZ) predstavlja značajan ekonomski resurs, dostignuće i centralni dio identiteta jedne društvene zajednice. Kao takvo, ono mora biti na pravilan, potpun i efikasan način zaštićeno pravnim instrumentima. Međutim, izučavanje tradicionalnog znanja u BiH, objektivno govoreći je tek u povoju. Upravo radi toga je potrebno izvršiti temeljitu razradu i sistematizaciju problematike tradicionalnog znanja i njegove potpune pravne zaštite. Posebno treba naglasiti da oni igra ključnu ulogu u zaštiti i održavanju biološke i kulturne raznolikosti lokalnih zajednica. Sa druge strane, njegovo prepoznavanje i uključivanje u procese donošenja odluka vezanih za politiku zaštite biodiverziteta i upravljanja zaštićenim područjima, dobija se niz koristi, a naročito kroz: 1) korištenje na pravima zasnovanog participativnog pristupa dovodi do boljih i isplativijih rezultata očuvanja; 2) podržavanje upotrebe tradicionalnog znanja pomaže da se zaštiti ovaj jedinstveni sistem znanja i kulturno nasljeđa zajednice i 3) napredak u postizanju globalnih ciljeva očuvanja biodiverziteta i razvoja se postiže kada su svi sistemi znanja ispoštovani i uključeni u bazu dokaza (UNEP-WCMC, 2021).

Pitanje pravne zaštite tradicionalnog znanja je postalo aktuelno zadnjih 40 godina. Danas postoji nekoliko međunarodnih pravnih instrumenata za zaštitu tradicionalnih znanja kao intelektualne svojine zajednice (UNESCO/WIPO, 1985; United Nations, 1992; Brink et van Hintum, 2020; Salī, 2020), kao što su: Konvencija o biološkoj raznolikosti (1992), Nagoya protokol (2010) o poštenoj i pravednoj podjeli dobara od korištenja genetičkih resursa, Međunarodni sporazum o biljnim genetičkim resursima za hranu i poljoprivredu Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija – ITPGRFA (2001); UNESCO Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa (2003), UNESCO Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne

baštine (1972); Obrazac odredbi za nacionalne zakone za zaštitu izražaja folkloru protiv nedozvoljenog izrabljivanja i drugih predrasudnih radnji (UNESCO, WIPO); Zaštita intelektualne svojine (IPR) uređena kroz WIPO organizaciju (Barudanovi et al. 2023).

Međunarodni instrumenti kao što su: Konvencija o biološkom diverzitetu; Agenda za održivi razvoj do 2030; Globalni okvir za biodiverzitet nakon 2020. godine, prepoznaju kritičnu ulogu tradicionalnog znanja za očuvanje i održivo korištenje biodiverziteta. Uprkos ovom priznanju značaja TZ za očuvanje biološke i kulturne raznolikosti, još uvijek je malo primjera nacionalnih politika koje efektivno uključuju tradicionalno znanje u donošenje odluka. Sa druge strane, brze promjene društveno-ekoloških uslova dovode do smanjenja ove vrste znanja širom svijeta. Do sada nije bilo dovoljno pažnje usmjerene na razvoj i korišćenje participativnih, transparentnih metoda i alata zasnovanih na dokazima za rješavanje ovih izazova u BiH. Više od deset agencija UN-a danas radi na aktivnostima zaštite, očuvanja i promocije TZ u okviru svojih posebnih mandata i sfera nadležnosti (Swiderska, 2012).

Međunarodni instrumenti, kao što su kao što su: Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima autohtonih naroda (UNDRIP) i Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima seljaka i drugih ljudi koji rade u ruralnim područjima (UNDROP) također ističu očuvanje tradicionalnog znanja i njegovo uključivanje u razvoj politika biodiverziteta. Agenda za održivi razvoj do 2030. i njeni ciljevi održivog razvoja, te Globalni okvir za biodiverzitet (CBD, 2022) prepoznaju kritičnu ulogu TZ za očuvanje i održivo korištenje biodiverziteta. Strateški plan za biodiverzitet 2011-2020 i Aichi ciljevi su uključili autohtone narode i lokalne zajednice, kao i njihovo tradicionalno znanje, među svoje prioritete. Aichi cilj 18 postavio je globalni cilj da se tradicionalna znanja poštuju i potpuno integrišu i reflektuju u implementaciji Strateškog plana do 2020. Ipak, Globalni pregled biodiverziteta 5 pokazao je da napredak nije dovoljan da bi se dostigao ovaj cilj 18. Najnoviji nacionalni izvještaji prema Konvenciji o biološkom diverzitetu pokazuju da je samo 16% zemalja ostvarilo svoje nacionalne ciljeve za tradicionalno znanje, pri čemu 66% ne izvještava o ovom cilju uopšte (CBD, 2020).

Postoji mišljenje da postojeća prava intelektualne svojine (IPRs), kao što su patenti, PVP, autorska prava itd., nisu prikladna za zaštitu tradicionalnog znanja, te da su za to potrebni alternativni „*sui generis*“ sistemi (Swiderska, 2012). Članice Konvencije o biodiverzitetu (CBD) vide *sui generis* sisteme kao mehanizme za dijeljenje koristi od komercijalne upotrebe TZ sa zajednicama. U međunarodnim političkim forumima postoji izvjesno prihvatanje potrebe da se priznaju običajni zakoni i praksa kao dio mjera za zaštitu tradicionalnog znanja (Swiderska, 2012). ABS okvir Konvencije o biodiverzitetu priznaje suverena prava država nad prirodnim resursima i ovlašćenje država da odlučuju o korišćenju genetičkih resursa. Sa druge strane CBD zahtjeva prethodno informisani pristanak (PIC) država članica za pristup genetičkim resursima, a ne i pristanak autohtonih i lokalnih zajednica. CBD - ABS okvir razdvaja prava nad prirodnim i genetičkim resursima koji su „u vlasništvu“ države, od prava nad tradicionalnim znanjima koja su „vlasništvo“ autohtonih i lokalnih zajednica. Jedan broj strana WIPO i dalje naglašava potrebu da zaštita tradicionalnog znanja bude u skladu sa standardima intelektualne svojine. Swiderska (2012) ističe neke fundamentalne razlike između ABS i IPR režima sa jedne strane i običajnih zakona koji se odnose na zaštitu TZ i genetičkih resursa sa druge strane.

Ciljevi zaštite geografskih oznaka imaju brojne zajedničke ciljeve sa zaštitom tradicionalnih znanja (Blakeney, 2009).

Zaštita ovih znanja korišćenjem geografskih oznaka (GI) nastoji da očuva kolektivna prava zajednice. GI su kolektivno pravo u vlasništvu svih proizvođača u geografskom regionu koji poštuju navedene kodove za proizvodnju. GI se mogu održavati sve dok zajednica održava praksu koja garantuje prepoznatljiv kvalitet lokalnog proizvoda i to prevazilazi ograničene uslove zaštite koje daju drugi oblici zaštite intelektualne svojine. Slow Food Presidia je takođe određeni mehanizam zaštite TZ, fokusiran na zaštitu biodiverziteta, male poljoprivrednike i zanatske proizvođače, kao i srodne poljoprivredne prakse. GIAHS je FAO program koji omogućava sticanje oznake koja pokriva cijelu poljoprivrednu teritoriju i poljoprivredni sistem, uključujući sve njegove društvene, ekonomske i ekološke dimenzije. Iako su biodiverzitet, očuvanje pejzaža i održivost fundamentalni za GIAHS i Slow Food Presidia, GI sistemi ipak pravno ne obavezuju interesne strane da doprinesu ovim aspektima. Slično kao Slow Food Presidia, i GIAHS se fokusira uglavnom na agroekosisteme koji imaju pozitivan uticaj na biodiverzitet i očuvanje kulturnog nasleđa (Fernandez et al. 2020).

Nacionalni izvještaji prema Konvenciji skreću pažnju na nedostatak kapaciteta i resursa za preduzimanje akcija za očuvanje i uključivanje TZ. Dalje, ističu da je komunikacija između autohtonih naroda i lokalnih zajednica, vlada, naučnika i drugih nacionalnih zainteresovanih strana teška i ograničena. Sve je veće prepoznavanje potrebe da se osiguraju prava autohtonih i lokalnih zajednica na njihovo TZ. Napori Međuvladine platforme za biodiverzitet i ekosistemske servise (IPBES) na sinergiji klasičnih i tradicionalnih znanja vode ka formiranju široke jedinstvene baze za donošenje informisanih odluka o zaštiti i održivoj upotrebi biodiverziteta širom svijeta (Barudanović et al. 2023).

Trenutno stanje znanja

Detaljan pregled regulatornog okvira i stanja tradicionalnih znanja u zakonskim okvirima predstavljen je u okviru publikacije Barudanović et al. 2023, gdje je po prvi put istraženo stanje tradicionalnih znanja o biodiverzitetu u Bosni i Hercegovini sa aspekta mehanizama upravljanja. Publikacija predstavlja rezultat projektnih istraživanja stanja tradicionalnih znanja u periodu 2021 do 2023 godine. Poseban značaj ove publikacije se ogleda u tome što je prvi put na ovakav način istraženo tradicionalno znanje, jer prvobitno ne postoje istraživanja ovog tipa u BiH.

Održiva upotreba komponenti biološke raznolikosti ima veoma dobre osnove u tradicionalnim znanjima, inovacijama i praksama u BiH. Dugotrajni procesi etnogeneze sa izraženim diverzitetom kultura dali su dovoljno vremena i prostora za razvoj praksi koje je karakterizirala raznolikost korištenja prirodnih dobara s jedne strane i umjerenost u njihovoj potrošnji s druge strane. Tradicionalna znanja o upotrebi biološke raznolikosti u najvećoj mjeri se odnose na proizvodnju hrane i sakupljanje ljekovitih biljaka, koja se u bogatim i klimatski povoljnim uslovima BiH odvijala uz stalno razvijanje novih praksi u obradi zemlje. U današnjoj ekonomskoj situaciji tradicionalna znanja predstavljaju osnovu za intenzivnu proizvodnju bezbjedne hrane i očuvanju autohtonog genofonda. To potvrđuje i NBSAP 2015-2020 BiH koji navodi da su tradicionalna znanja o korištenju biološke raznovrsnosti u BiH u velikoj mjeri vezana za proizvodnju hrane i upotrebu ljekovitog bilja. Međutim, konstatovano je i brzo gubljenje ovih tradicionalnih znanja (NBSAP, 2019). Kao nacionalni strateški plan u vezi Aichi cilja 18 planirano je da se do 2017. godine uspostavi Centar za očuvanje i primjenu tradicionalnog znanja i praksi posebno u ruralnim područjima od posebnog interesa, a za indikatore realizacije predviđen je određen broj naučnih i stručnih radova u vezi

tradicionalnih znanja i praksi. VI izvještaj BiH prema Sekretarijatu Konvencije za biološki diverzitet (UNEP, 2019) izvještava da u vezi ovog cilja nije postignut očekivan rezultat.

Pravni poredak u BiH osigurava zaštitu intelektualnih tvorevina koje su nastale individualnim kreativnim djelovanjem ljudskog bića putem objektivnog prava intelektualnog vlasništva. Međutim, kada je u pitanju zajednička kumulacija intelektualnih djelovanja, spoznaja, otkrića, ubjeđenja, vrijednosti i ostalih intelektualnih dostignuća jednog društva, pravni poredak u BiH ne poznaje adekvatne i efektivne mehanizme zaštite takvog tradicionalnog znanja (Alija et Hasić, 2014). Postojeći regulatorni okvir u BiH omogućava zaštitu TZ kroz instrumente zaštite intelektualne svojine (zaštita oznaka porijekla, žig) i zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa. Međutim, ne postoji ni jedan mehanizam zaštite genetičkih resursa i sa njima povezanih TZ, jer BiH nije članica ITPGRFA niti ABS protokola iz Nagoje. U 2017. godini BiH je ratifikovala UPOV - Međunarodnu konvenciju o zaštiti biljnih sorti iz 1991. godine, a da prethodno nije uredila pitanje očuvanja i korištenja lokalnih populacija gajenih biljaka, pitanje ugroženih vrsta kojima prijete genetička erozija i prava malih poljoprivrednika i lokalnih zajednica u pristupu, proizvodnji i korišćenju sjemena (Đurić i Golub, 2018).

U pogledu zaštite tradicionalnih proizvoda i geografskog porijekla proizvoda važno je istaći da u BiH postoje dva paralelna zakonska okvira. Jedan se primjenjuje od strane Agencije za bezbjednost hrane BiH, dok se drugi primjenjuje od strane Instituta za intelektualno vlasništvo BiH. Agencija je stvorila niz propisa na osnovu Zakona o hrani (Sl. glasnik BiH, 50/2004), dok Institut za intelektualnu svojinu primjenjuje Zakon o zaštiti geografskog porijekla (Sl. glasnik BiH, 53/2010), Zakon o žigu (Sl. glasnik BiH, 53/2010) i Zakon o vinu, rakiji i drugim proizvodima od vina i grožđa (Sl. glasnik BiH, 25/08). Institut za intelektualnu svojinu takođe vrši zaštitu oznaka porijekla. Zaštita objedinjuje dva zasebna postupka: postupak za registrovanje imena porijekla ili geografske oznake i postupak priznanja statusa ovlaštenog korisnika geografske oznake porijekla. Institut primjenjuje i Zakon o žigovima kojim se uređuje način sticanja, održavanja, sadržaja, trgovačke evidencije, prestanka i zaštite žigova na teritoriji BiH. Žig predstavlja znak koji u privrednom prometu služi za razlikovanje dobara ili usluga jednog fizičkog ili pravnog lica od istih ili sličnih dobara ali i usluga drugog fizičkog ili pravnog lica.

Sve navedene aktivnosti kao i realizacija FAO projekta tokom 2021-2022. godine "Jačanje administrativnog sistema za upravljanje i podršku oznaka zaštite geografskog porijekla u BiH - TCP/BIH/3801/C1", koji je bio usmjeren ka utvrđivanju potencijala poljoprivrednih proizvoda za zaštitu geografskog porijekla, dovela je do veće zainteresovanosti i želje proizvođača krenu u proces zaštite. Istraživanjem na terenu konstatovano je da 68 proizvoda ispunjava kriterijume da budu opisani kao proizvodi sa potencijalom geografskih oznaka u BiH. Na nivou Evropske unije (EU), do kraja 2021. godine, zaštićeno je i ukupno registrovano 1.635 naziva poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, od čega 668 naziva oznakom porijekla, 905 naziva oznakom geografskog porijekla i 62 naziva oznakom garantovano tradicionalnog specijaliteta. U EU je prepoznat značaj i vrijednost zaštićenih proizvoda sa oznakama geografskog porijekla i tradicionalnih specijaliteta hrane (Agencija za bezbjednost hrane, 2022).

Osim poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nastalih kao produkt tradicionalna znanja i praksi u publikaciji autora Barudanović et al. (2023) navodi se i niz drugih aktivnosti koje se obično vode kao kulturno nematerijalno nasljeđe, a što se štiti instrumentima kulturnog nasljeđa putem UNESCO Konvencije o zaštiti svjetskog kulturnog i prirodnog nasljeđa i UNESCO Konvencije o zaštiti nematerijalnog

kulturnog naslijeđa. BiH je strana u obe konvencije. Zakoni koji regulišu status kulturnog naslijeđa u BiH su:

- **Zakon o kulturnim dobrima** (Sl. glasnik RS, 38/22) uređuje zaštitu materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara i
- **Zakon o zaštiti i korištenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa** (Sl. list SRBiH, 20/85), koji je na snazi u FBiH, jer je ustavna nadležnost za kulturna dobra na nivou kantona, te svaki kanton ima svoj zakon o zaštiti kulturnih dobara. Nadležna ministarstva u FBiH i RS vode otvorene preliminarnu listu nematerijalne baštine, koje zajedno čine Preliminarnu otvorenu listu nematerijalne kulturne baštine BiH.

Sa druge strane tradicionalni zanati predstavljaju različite vještine malih privrednika, odnosno zanatlija, u koje spadaju različiti oblici proizvodnje proizvoda bitnih za svakodnevnu upotrebu u domaćinstvima, kao i usluge popravka ili održavanja predmeta za domaćinstvo i određene ekonomske aktivnosti (Institut za intelektualnu svojinu BiH, 2022). Legislativa koja reguliše zanate u BiH obuhvata:

- **Zakon o obrtu u FBiH** (Sl. novine FBiH, 75/21) reguliše domaću radinost kao djelatnost izrade i dorade predmeta kod kojih preovlađuje ručni rad i usluge u domaćinstvu. Takođe su definisani tradicionalni i stari zanati kao obrti za koje je potrebno posebno poznavanje zanatskih vještina i umijeća u obavljanju djelatnosti i koji se obavljaju pretežnim udjelom ručnog rada.
- **Zakon o zanatsko-preduzetničkoj djelatnosti u RS** (Sl. glasnik RS, 117/2011, 121/2012, 67/2013, 44/2016 i 84/2019) pod starim zanatima podrazumijeva djelatnosti izrade i dorade predmeta pretežno ručnim radom, pod uslovima i na način kojim se čuva i odražava izraz tradicionalnog narodnog stvaralaštva, znanja i vještina.

U cilju zaštite tradicionalnih znanja, donosioci odluka na svim nivoima vlasti u BiH trebaju pokrenuti reformu prava intelektualnog vlasništva. Reforma treba da odgovori specifičnim potrebama kroz *sui generis* sistem zaštite svih oblika tradicionalnih znanja, koji bi bio kompatibilan sa svrhom i institutima prava intelektualnog vlasništva. Istovremeno, takav sistem zaštite tradicionalnih znanja može pomoći BiH da odgovori na obaveze prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti i obaveze prema zaštiti nematerijalnog kulturnog naslijeđa. Takođe, BiH treba što prije da realizuje status članice ITPGRFA i ABS Protokolu iz Nagoje. U publikaciji *Prepreke za razvoj obrta u BiH* istaknuti su i brojni problemi u ispunjavanju zadanih ciljeva održivog razvoja prisutni u praksi. Tu su prikazani rezultati istraživanja o razlozima koji su prepreka za razvoj tradicijskih i starih zanata kako u zakonskom dijelu o tradicijskim i starim zanatima, tako i u praksi. Prema mišljenju poduzetnika najistaknutiji problem je obavljanje više djelatnosti od strane jednog obrta, te problem edukacije. Naglašena je potreba prilagodbe zakonske legislative uvjetima na terenu i tradiciji poslovanja, osigurati mehanizme koordinacije kroz različita tijela ministarstava ili komore; uspostaviti jedinstven registar obrtnika i isti u cilju boljeg praćenja izložiti javnosti putem Interneta (Klepi, 2014). Pravni okvir za zaštitu tradicionalnih proizvoda i proizvoda sa oznakama porijekla u BiH još uvijek nije sasvim jasan potencijalnim podnosiocima zahtjeva za zaštitu. Zbog toga su potrebne edukacije i proizvođača i lokalne zajednice o mogućnostima zaštite tradicionalnih znanja i praksi preko Agencije za bezbjednost hrane i preko Instituta za intelektualnu svojinu. Postojeći pravni okvir za zaštitu tradicionalnog znanja, praksi i vještina nažalost nije dovoljno prepoznat i iskorišten. Osnovni razlog je nedovoljna svijest o značaju ovog znanja u odnosu na savremeno, naučno znanje, ali i mali broj udruženja građana i fondacija koji se bave ovim pitanjem (Barudanović et al. 2023).

	Nedostaci u znanju: - Utvrđen je nedostatak kontinuiranog praćenja i dokumentovanja tradicionalnih i lokalnih znanja o biodiverzitetu BiH. - Ne postoji sistem zaštite intelektualnog vlastišva koji bi bio kompatibilan sa svim obavezama BiH prema konvencijama koje je ratificirala.
	Ključni nalazi: - Tradicionalna i lokalna znanja igraju ključnu ulogu u očuvanju biološke i kulturne raznolikosti u BiH (dobro utvrđeno). - U BiH je dokazan gubitak tradicionalnih i lokalnih znanja o održivoj upotrebi medicinske flore i svih drugih grupa biljaka, životinja i gljiva (dobro utvrđeno). - BiH nije članica Nagoya protokola i ITPGRFA, koji bi predstavljali međunarodni okvir za razvoj domaćih propisa za očuvanje i poštenu podjelu dobiti od regulisanog korištenja genetičkih resursa i sa njima povezanih tradicionalnih znanja (dobro utvrđeno). - Pravni okvir za zaštitu tradicionalnih proizvoda i proizvoda sa oznakama porijekla u BiH nije dovoljno poznat javnosti i potencijalnim podnosiocima zahtjeva za zaštitu (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.2.6 ALATI PRAVNE I INSTITUCIONALNE SINERGIJE SA DRUGIM SEKTORSKIM POLITIKAMA

Autori teksta: Gordana Rokvić Knežić, Gordana Đurić

U ovoj podsekciji su prezentovani i analizirani alati u instrumentima drugih sektorskih politika koje imaju uticaja na stanje biodiverziteta i koristi od prirode BiH. Druge politike se odnose na djelatnosti ljudi koje se obavljaju u prirodi i/ili korišćenjem prirodnih resursa. U BiH je u primjeni klasifikacija djelatnosti (Anonymous, 2010), zasnovana na Statističkoj klasifikaciji ekonomskih djelatnosti u EU (NACE Rev. 2), uporediva je sa Međunarodnom standardnom industrijskom klasifikacijom svih ekonomskih djelatnosti ISIC Rev. 4. Djelatnosti se generalno mogu podijeliti na proizvodne i uslužne, i razvrstane su u 21 područje. Obe vrste djelatnosti ostavljaju trag u prirodi, a proizvodne se u osnovi odnose na direktno (u prirodi) ili indirektno (u objektima) korišćenje prirodnih resursa. Ove djelatnosti direktno koriste prirodne resurse, te su stoga regulisane i od posebnog su interesa za svaku državu.

6.2.6.1 Poljoprivreda

Autor originalnog teksta: Gordana Rokvić Knežić

Trenutno stanje znanja

Ustav BiH dijeli prava i ovlašćenja u oblasti poljoprivrede između institucija BiH i entiteta. Nadležnosti institucija BiH sa velikim uticajem na poljoprivredni sektor su u sledećim oblastima (član III.1): spoljna politika i međunarodni ugovori; spoljnotrgovinska politika; carinska politika (carine, zaštita domaće proizvodnje). Za navedena pitanja nadležno je Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH.

Pregled institucija na nivou BiH nadležnih za oblast poljoprivrede je predstavljen u Tabela 6. 11.

Tabela 6. 11 Pregled institucija na nivou BiH nadležnih za oblast poljoprivrede (Rokvić i Vaško, 2017)

Institucija	Godina osnivanja	Pravni osnov
Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa	1995	Ustav BiH (Član 5); Zakon o savjetu ministara (4/97)
Kancelarija za veterinarstvo BiH	2002	Savjet ministara: Odluka o uspostavljanju Kancelarije za veterinarstvo (18.12.2000); Zakon o veterinarstvu (34/02)
Kancelarija za zaštitu zdravlja biljaka BiH	2004	Zakon o zaštiti zdravlja biljaka, (23/03); Odluka savjeta ministara (23/04)
Agencija za sigurnost hrane BiH	2004	Zakon o hrani BiH (50/04)
Agencija za obilježavanje životinja BiH	2002	Zakon o veterinarstvu (34/02)
Državni veterinarski savjet BiH	2002	Zakon o veterinarstvu (34/02)
Veterinarska komora BiH	2002	Zakon o veterinarstvu (34/02)
Kancelarija za harmonizaciju i koordinaciju platnih sistema u poljoprivredi i ruralnom razvoju BiH	2009	Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine (58/08); Odluka savjeta ministara, 2009

Kada je u pitanju oblast očuvanja biodiverziteta i koristi od prirode, relevantni zakoni na nivou BiH su: Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju (Sl. glasnik br. 50/08), Zakon o genetički modificovanim organizmima (Sl. glasnik BiH, 23/09), Zakon o zaštiti zdravlja bilja (Sl. glasnik BiH, 23/03), Zakon o fitofarmacetskim sredstvima (Sl. glasnik BiH, 49/04), Zakon o veterinarstvu u BiH (Sl. glasnik BiH, 34/2002) i Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja (Sl. glasnik BiH, 5/2009 i 9/2018).

Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH definiše kao jedan od okvirnih sektorskih ciljeva i cilj osiguranja racionalne upotrebe i zaštite prirodnih resursa i biodiverziteta. U okviru mjera politike ruralnog razvoja, zakon propisuje tri osnovne grupe mjera a među njima i mjere za zaštitu ruralne okoline koje uključuju mjere za manje povoljna ruralna područja, održivu poljoprivredu uključujući organsku, integralnu i proizvodnju prihvatljivu za okolinu, podršku dobrobiti životinja i druge mjere u vezi s ruralnom okolinom.

Strateški plan ruralnog razvoja BiH (2018- 2021) - Okvirni dokument već u analizi stanja kao jednu od slabosti identifikuje nedovoljnu razvijenost svijesti o potrebi zaštite okoline i očuvanja biodiverziteta. Kao logičan slijed takve analize stanja proističe i definisanje četvrtog strateškog cilja 4: *Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagođavanje klimatskim promjenama kroz promovisanje i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu*. Kao faktori koji utiču na pristup prirodnim resursima u BiH, identifikovani su: kontaminiranost poljoprivrednog zemljišta minama, posebno u područjima pogođenim poplavama i klizištima, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, nepostojanje dobrih praksi uređenja zemljišnih površina poput arondacije i komasacije, demografski problemi i sl.

Pored strateških ciljeva definisane su i strateške mjere, od kojih se izdvajaju dvije: podrška istraživanjima i zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog naslijeđa i podrška organskoj proizvodnji, zaštiti okoline i smanjenju uticaja klimatskih promjena. Finansiranje navedenih mjera je iz entitetskih budžeta i budžeta BD, pa je način i sistem praćenja i ocjene zamišljen kao kompilacija stepena realizacije entitetskih strateških mjera. Za realizaciju strateškog cilja 4 predviđena su ukupna sredstva u iznosu 3,9 miliona KM za cijeli period implementacije strateškog plana, što je u odnosu na 1,06 milijardi KM ukupne vrijednosti realizacije strateškog plana, samo 0.3%.

Entitetska ministarstva poljoprivrede i Odjeljenje za poljoprivredu BD BiH imaju primarnu odgovornost za razvoj i unapređenje proizvodnje biljaka i životinja, ribolov i lov, zaštitu i upotrebu poljoprivrednog zemljišta, prehrambenu industriju i proizvodnju stočne hrane, zaštitu voda, veterinarska oblast, fitosanitarne vlasti, javno zdravstvo i šumarstvo. U Federaciji BiH određene nadležnosti se dalje prenose na kantonalne uprave nadležne za poljoprivredu, veterinarstvo, šumarstvo i vodoprivredu.

Republika Srpska. Pravni okvir za zaštitu biodiverziteta i koristi od prirode na nivou RS čine sljedeći akti: Zakon o poljoprivredi (Sl. glasnik RS, 7/06, 20/07, 86/07 i 71/09), Zakon o stočarstvu (Sl. glasnik RS, 44/15), Zakon o organskoj proizvodnji (Sl. glasnik RS, 12/13), Zakon o mineralnim đubrivima (Sl. glasnik RS, 24/12), Zakon o sredstvima za zaštitu bilja (Sl. glasnik RS, 52/10), Zakonom o zaštiti zdravlja bilja u Republici Srpskoj, (Sl. glasnik RS, 25/09), Zakon o sjemenu poljoprivrednog bilja (Sl. glasnik RS, 37/09 i 100/11), Zakon o sadnom materijalu (Sl. glasnik RS, 37/09 i 117/11), Zakon o reproduktivnom materijalu šumskog drveća (Sl. glasnik RS, 60/09), Zakon o genetički modifikovanim organizmima (Sl. glasnik RS, 103/08), Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Sl. glasnik RS, 93/06, 86/07, 14/10, 5/12 i 58/19).

Zakon o poljoprivredi (čl.15), u okviru mjera strukturne politike, propisuje podršku razvoju poljoprivrede koja ne zagađuje prirodnu okolinu i osigurava očuvanje biodiverziteta i to kroz podsticaje integralnoj i organskoj proizvodnji, kao i putem očuvanja životne sredine ugroženih područja i sprečavanju nastanka neplodnih, neobrađenih i neodržanih poljoprivrednih površina na poljoprivrednim gazdinstvima, te očuvanje biodiverziteta ekoloških sistema. **Zakon o stočarstvu** propisuje jedan od ciljeva očuvanje genetičke varijabilnosti, biološke raznovrsnosti i izvornih (autohtonih) rasa gajenih životinja, definiše da izvorne i zaštićene rase domaćih životinja čine biološku baštinu Republike te propisuje donošenje Programa očuvanja i iskorištavanja za pojedine izvorne i zaštićene rase i sojeve. **Zakon o organskoj proizvodnji** u cjelini predstavlja alat za realizaciju cilja zaštite biodiverziteta i očuvanju prirodnih resursa, te time maksimizaciji koristi od prirode. Donošenjem Pravilnika o obilježavanju organskih proizvoda postignut je cilj zaštite potrošača i tržišne konkurencije. **Zakon o mineralnim đubrivima i Zakon o sredstvima za zaštitu bilja** definišu pojam dobre poljoprivredne prakse koja ima za cilj očuvanje prirodne plodnosti poljoprivrednog zemljišta i sprečavanja prekomjernog zagađenja životne sredine, prekomjerne upotrebe mineralnih đubriva, prekomjerne upotrebe sredstava za ishranu bilja i oplemenjivača zemljišta i sredstava za zaštitu bilja. **Zakon o zaštiti zdravlja bilja** definiše pojam autohtonih organizama kao one vrste organizma koja je u određenom ekosistemu prirodno prisutna. Takođe definiše pojam biološke zaštite bilja kao strategije suzbijanja štetnih organizama u poljoprivredi i šumarstvu korišćenjem prirodnih neprijatelja ili njihovih proizvoda i drugih samoreprodukujućih živih bića. Bitan član (čl.7) ovog Zakona odnosi se na propisivanje obaveze Ministarstva i Uprave za zaštitu zdravlja bilja u primjeni međunarodno

prihvaćenih standarda, smjernica i preporuka, sporazuma o primjeni sanitarnih i fitosanitarnih mjera (SPS agreement) i međunarodnih konvencija. **Zakon o sjemenu poljoprivrednog bilja, Zakon o sadnom materijalu i Zakon o reproduktivnom materijalu šumskog drveća** definišu pojam banke biljnih gena kao mjesto čuvanja, opisivanja, sakupljanja i upotrebe biljnih genetičkih resursa, koja je uređena posebnim programom, pojam odomaćene sorte kao autohtone domaće ili odomaćene strane sorte i čuvanje gena ovakvih sorti u banci biljnih gena. **Zakon o genetički modificovanim organizmima** razlikuje se od zakona BiH, jer propisuje zabranu upotrebe genetički modificovanih organizama i proizvoda od genetički modificovanih organizama, dok su članom 6 Zakona propisani su uslovi za dobijanje dozvole za ograničenu upotrebu genetičkih organizama u zatvorenim sistemima. **Zakon o poljoprivrednom zemljištu** je značajan za očuvanje biodiverziteta i koristi od prirode jer propisuje zaštitu zemljišta kao osnovnog prirodnog resursa na kojem počiva biodiverzitet.

Strateški plan razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske za period 2021. do 2027. godine, već definisanjem vizije razvoja, jasno je opredjeljen ka očuvanju životne sredine te navodi: "*Prirodni resursi na raspolaganju se obogaćuju i reprodukuju u proizvodnim procesima u okviru ruralne ekonomije i koriste na način da obezbjeđuju maksimalnu korist u socijalnom i ekonomskom smislu, a istovremeno čuvaju zalihe za buduće generacije.*" U obrazloženju vizije se naglašava značaj poljoprivrede za obezbjeđenje javnih dobara kao što je očuvanje biodiverziteta: „*doprinos poljoprivrede razvoju ruralnih područja je multifunkcionalan i osim hrane kao osnovne vrijednosti poljoprivreda doprinosi očuvanju biodiverziteta, zaštiti životne sredine, zaposlenju ruralnog stanovništva, te doprinosi razvoju drugih djelatnosti u ruralnom području.* Ovakvo opredjeljenje je potvrđeno definisanjem Strateškog cilja br. 4: *Održivo upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje posljedica klimatskih promjena.*

U okviru politike ruralnog razvoja i strateškog cilja koji se odnosi na *Uravnotežen teritorijalni razvoj* predviđena je mjera podrške za *Istraživanje i zaštitu prirodnog nasljeđa*. U okviru ove mjere predviđeno je finansiranje projekata koji će intenzivirati istraživanje prirode, izvršiti inventarizaciju posebno značajnih prirodnih resursa i vrsta, a one koje su od posebne vrijednosti i značaja, kao i one čija je populacija ugrožena treba staviti pod određeni vid zaštite.

Takođe u okviru strateškog cilja 6. *Sistemska podrška razvoju sektora poljoprivrede i ruralnih područja* predviđeno je donošenje programa za revitalizaciju pašnjaka i prirodnih livada, kao i podrška bankama gena i botaničkim baštama u cilju očuvanja i održive upotrebe genetičkih resursa.

U okviru procesa praćenja i evaluacije uticaja strateškog dokumenta, identifikovan je kao jedan od sedam indikatora uticaja: *Promjene trenda pada biodiverziteta*, pri čemu je preuzet metod koji propisuje EU okvir za monitoring i evaluaciju koji za ovaj indikator propisuje kao način mjerenja promjene u populaciji ptica na farmi.

Analizom podzakonskih akata kojim se propisuju uslovi koje su obavezna da ispunjavaju fizička i pravna lica za ostvarivanje prava na novčane podsticaje iz sredstava agrarnog budžeta kao osnovnog instrumenta za realizaciju gore opisanih strateških ciljeva i mjera nalazimo sledeće mjere podrške:

- Podrška za Institut za genetičke resurse Univerziteta u Banjoj Luci kao vid institucionalne podrške za realizaciju djelatnosti u nadležnosti navedene institucije u iznosu 100.000 KM (mjera uvedena 2020. godine);
- Podsticajna sredstva za očuvanje i zaštitu izvornih rasa i sojeva domaćih životinja u stočarstvu (*in situ*), sa maksimalnim iznosom premije do 5.000 KM (mjera uvedena 2020. godine);
- Premija za certifikovanu organsku proizvodnju i certifikovanu proizvodnju u prelaznom periodu (konverziji) za površine i grla koja su u RPG prijavljeni kao način korišćenja/držanja u sistemu organske proizvodnje,
- Podsticajna sredstva za podršku konjičkim klubovima, hipodromima i razvoju konjarstva ostvaruju korisnici podsticaja za uzgoj čistih rasa: bosansko-brdske, lipicanerske, arapske i engleske punokrvne rase,
- Podsticajna sredstva za razvoj brdsko-planinskog, planinskog i mediteransko-planinskog područja za meliorativne mjere obogaćivanja florističkog sastava travnih površina (livada i pašnjaka),
- Podrška analizi kontrole plodnosti poljoprivrednog zemljišta za poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG po osnovu Programa pedoloških analiza zemljišta u Republici Srpskoj (mjera prisutna u kontinuitetu);
- Podrška za poljoprivredna gazdinstva koja se nalaze iznad 600 m.n.v. za podršku kapitalnim investicijama, pri čemu je ta podrška za ova gazdinstva veća za 10% u odnosu na gazdinstva iz ostalih područja (mjera uvedena 2020. godine).

Navedena analiza pokazuje visok stepen realizacije strategijom utvrđenih mjera i načina podrške realizaciji cilja koji se odnosi na *Održivo upravljanje prirodnim resursima*, te da je pet od sedam mjera prisutno u cijelom periodu realizacije Strategije, dok se dvije mjere podrške uvode u poslednjoj godini realizacije. Ovo opet nije dovoljan osnov za ocjenu efikasnosti navedenih mjera u odnosu na stanje prirodnih resursa.

Federacija BiH. Prema nalazima Strategije razvoja sektora poljoprivrede, u FBiH je na snazi 12 propisa/zakona koji su relevantni za upravljanje resursima i zaštitu okoliša, dok je za sprovođenje ovih propisa nadležno 14 federalnih institucija (ministarstva, agencije, zavodi, fondovi).

Pravni okvir za zaštitu biodiverziteta i koristi od prirode na nivou Federacije BiH čine sledeći akti: Zakon o poljoprivredi (Sl. novine FBiH, 88/07, br. 7/13, br. 4/10), Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji (Sl. novine FBiH, 72/16), Zakon o stočarstvu (Sl. novine FBiH, 66/13), Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Sl. novine FBiH, 52/09), Zakon o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Sl. novine FBiH, 42/10, 99/19), Zakon o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja (Sl. Novine FBiH, 55/2001 i 31/2014) i Zakon o o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja (Sl. novine FBiH, 71/05, 8/10).

Zakon o poljoprivredi definiše kao glavne ciljeve poljoprivredne politike i cilj koji se odnosi na racionalno korištenje i očuvanje prirodnih resursa, zaštita okoline i unapređenje integralne i organske poljoprivrede. Zakon takođe propisuje između ostalih i mjere strukturne politike kao mjere razvoja poljoprivrede koja ne zagađuje prirodni okoliš i osigurava očuvanje biološke raznovrsnosti, te čitav niz mjera podrške u okviru mjera strukturne politike. **Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji** u cjelini predstavlja instrument za obezbjeđenje ciljeva biološke raznovrsnosti i doprinosima koristi od prirode. **Zakon o stočarstvu**

značajan je sa aspekta zaštite genetičkog materijala. Članom 13 Zakona propisano je da su Izvorne i zaštićene pasmine i sojevi domaćih životinja nastale na teritoriji Federacije dio nacionalne biološke baštine, pod posebnom zaštitom države. **Zakon o poljoprivrednom zemljištu** propisuje mjere uređenja zemljišta kao skup tehničkih, hidrotehničkih, agrotehničkih i bioloških mjera za poboljšanje uvjeta poljoprivredne proizvodnje, te povećava plodnost i proizvodni potencijal zemljišta; Član 15 Zakona propisuje da korištenje poljoprivrednog zemljišta može da se vrši samo do stepena na kojem se ne umanjuju njegove prirodne osobine (fizička, hemijska i biološka) i proizvodna sposobnost.

Zakon o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju propisuje novčane podrške u sklopu mjera poticanja proizvodnje i plaćanja u sklopu mjera strukturne politike. Plaćanja u sklopu mjera strukturne politike provode se kroz: model kapitalnih ulaganja, model ruralnog razvoja i model podrške dohotku. Model poticaja ruralnom razvoju obuhvata podršku mjerama zaštite ruralnog okoliša i to: područja sa težim uvjetima privređivanja u poljoprivredi, organska proizvodnja, očuvanje autohtonih biljnih i životinjskih vrsta (sorte i pasmine), uređenje agro okoliša. Prema ovom zakonu Vlada Federacije donosi godišnji Program podrški. Uvidom u godišnje programe, u periodu 2016. do 2021. godine može se konstatovati:

- Da su ukupna budžetska sredstva za poticaje poljoprivredi povećana sa 65 na 87 miliona KM;
- Da su se izdvajanja za realizaciju modela podrške ruralnom razvoju povećavala od 2 do 20%, pri čemu se značajnije povećanje izdvajanja u 2020. i 2021. godini odnosi na mjere podrške investicijama u sektoru poljoprivrede;
- Da se u strukturi mjera podrške kao redovna mjera podrške pojavljuje samo podrška zaštićenim izvornim rasama ali u okviru modela podrške proizvodnji a ne u okviru modela ruralnog razvoja, kao i podrška sertifikaciji organske proizvodnje.

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH za period 2015 - 2019. godine, čija važnost je produžena do 2021. godine još uvijek je važeća. U toku izrade ove analize odvija se proces definisanja novog strateškog okvira za period do 2027. godine. I u slučaju FBiH strategije razvoja glavni strateški ciljevi i vizija razvoja potvrđuju opredeljenje ka održivom razvoju, očuvanju prirodnih resursa i povećanju otpornosti sektora na klimatske promjene. Kao jedan od ključnih programa za realizaciju Strateških ciljeva navedeni su *Program unapređenja sistema upravljanja prirodnim resursima*, *Program racionalnog korištenja i održivog upravljanja poljoprivrednim zemljištem* i *Program razvoja ruralnih područja* kao i njima pripadajući operativni ciljevi. Predviđa se i uključivanje drugih nadležnih ministarstava i institucija pri kreiranju i implementaciji agro-okolišnog programa, programa integralnog i održivog upravljanja vodama, ali i programa jačanja korištenja obnovljivih izvora energije, te korištenje sredstava za podršku malom i srednjem biznisu. Strategija takođe predviđa mjere podrške organskoj proizvodnji, mjere podrške za zaštitu i jačanje autohtonih genetskih resursa, i pilot poljoprivredno-okolišne mjere i mjere za ublažavanje klimatskih promjena po uzoru na EU CAP.

U okviru Programa razvoja ruralnih područja predviđen je operativni cilj zaštite i očuvanja prirodne i kulturne baštine.

U okviru aktivnosti potrebnih za reformu zakonodavno-institucionalnog okvira i unapređenja sektora u cjelini, Strategija predviđa izradu programa promocije održivog upravljanja i korištenja pašnjačkih površina, kao i donošenje Federalnog programa promocije i zaštite autohtonih pasmina i sorti, te provođenje aktivnosti Identifikacija okolišno senzitivnih područja sa naglaskom na očuvanju biodiverziteta.

Ukoliko se navedena strateška opredjeljenja uporede sa realizacijom agrarnog budžeta i strukture mjera podrške može se primjetiti da navedeni programi, relevantni za očuvanje biodiverziteta i koristi od prirode nisu dobili prioritet u realizaciji budžetskih sredstava, te da nivo njihove realizacije na niskom nivou. S obzirom da je zakon o poticajima predvidio finansiranje mjera ruralnog razvoja ne samo sa Federalnog nivoa već i iz budžeta kantona, te jedinica lokalne samouprave nivo izdvajanja sa realizaciju ovih mjera je nešto veći nego što su sredstva određena Programom poticaja sa federalnog nivoa.

Kada su u pitanju indikatori za praćenje realizacije, kao i mjerenje uticaja navedenih mjera, javno dostupni izvještaji koji bi potvrdili relevantnost realizovanih mjera sa aspekta broja podržanih gazdinstava, visine ukupnih sredstava isplaćenih za realizaciju pojedinih mjera, te krajnjeg uticaja pojedinih mjera, su oskudni.

Naučne i stručne ocjene doprinosa navedenih mjera očuvanju biodiverziteta u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja su oskudne. Predmet analiza je do sada bio usmjeren na uporednu analizu strukture podsticajnih mjera u odnosu na EU strateški okvir i način usmjeravanja finansijskih sredstava. Date analize pokazuju da nije postignut zadovoljavajući nivo usklađivanja sa EU u oblasti realizacije agrarnog budžeta u cjelini.

Žurovec (Žurovec i ostali, 2015) navodi da postojeća poljoprivredna politika u BiH oslikava politiku EU iz 80tih godina koja je dominantno usmjerena na unapređenje produktivnosti i direktnu podršku proizvođačima na bazi ukupnog outputa. Bajramović (Bajramović i ostali, 2016) takođe potvrđuju ovu konstataciju navodeći da postojeća struktura podrške nije u skladu sa Evropskim integracijama i harmonizacijom sa EU zajedničkom poljoprivrednom politikom. Bajramovic i ostali (2017) takođe daju kritički osvrt na realizaciju strategija oba entiteta pitajući se da li je stvarni cilj strateških programa i mjera aproksimacija EU politika ili samo deklarativno stajanje "na evropskom putu" bez pravih reformskih mjera. Mrdalj i ostali (2016) takođe zaključuju da na nivou RS nisu prepoznati instrumenti koje EU primjenjuje u okviru Ose 2 politike ruralnog razvoja. U analizi poljoprivrednog sektora u Jugoistočnoj Evropi (Albania, Bosna and Hercegovina, Sjeverna Makedonija, Kosovo, Crna Gora i Srbija), OECD u svojoj publikaciji iz 2018 godine navodi da postojeća podrška poljoprivrednim proizvođačima vodi ka poremećajima na tržištu i dugoročno ne može donijeti unapređenje produktivnosti.

Nedostaci u znanju:

- Nedostaju znanja o kvalitativnim doprinosima realizacije pojedinih mjera koje doprinose koristima od prirode i očuvanju biodiverziteta.
- Postoji praznina u dostupnosti podataka koji su na raspolaganju ministarstvima o stepenu realizacije pojedinih strateških mjera i programa, sa naglaskom na stepen realizacije onih mjera i programa koje doprinose zaštiti biodiverziteta i koristima od prirode, posebno onih definisanih Zelenim planom za Zapadni Balkan.

Ključni nalazi:

- Iako pravni okvir na različitim nivoima vlasti nije harmonizovan, pitanja od značaja za održivi razvoj i koristi od prirode definisana su na približno isti način u BiH (dobro utvrđeno).
- Strateški okvir u oblasti poljoprivrede pokazuje da svi nivoi vlasti u vrh prioriteta stavljaju održivo upravljanje prirodnim resursima, očuvanje biodiverziteta, Međutim, bilo po broju programa i mjera koje ulaze u godišnji okvir finansiranja, ovaj dio strategija nije prioritet (dobro utvrđeno).
- U praksi se realizacija strateških ciljeva svodi na podršku organskoj proizvodnji i zaštiti autohtonih rasa (dobro utvrđeno).
- Sistemi praćenja i ocjene realizacije strateških mjera i stepena primjene zakonskih rješenja nisu dovoljno dostupni (dobro utvrđeno).

6.2.6.2 Ribarstvo

Autori originalnog teksta: Enver Karahmet, Senita Isaković

Uvod

Ribarstvo obuhvata ribolov i akvakulturu, korištenje ribljih resursa iz morskih, slankastih i slatkovodnih voda radi ulova ili sakupljanja riba, ljuskara, mekušaca te drugih morskih organizama i proizvoda. Takođe uključuje i djelatnosti integrisane u proces proizvodnje za vlastiti račun (npr. razmnožavanje ostriga za proizvodnju bisera). Ovdje se svrstavaju i uslužne djelatnosti koje se odnose na morski ili slatkovodni ribolov ili akvakulturu. Klasifikacijom djelatnosti nisu obuhvaćeni sportski i rekreativni ribolov, niti prerada riba, ljuskara ili mekušaca, iako su sportski i rekreativni ribolov značajno utiču na stanje biodiverziteta.

Riba i riblji proizvodi su namirnice kojima se najviše trguje u svijetu. Čak 50% trgovine je porijeklom iz zemalja u razvoju, dok je skoro 80% uvoza ribe namijenjeno tržištu SAD, EU i Japana. Danas se u akvakulturi proizvodi 43% ribe namijenjene ljudskoj prehrani, dok je 1980. godine proizvodnja u akvakulturi iznosila samo 9%. Svake godine u svijetu se pojede 45,5 miliona tona ribe uzgojene u akvakulturi, vrijedne USD 63 milijarde. Količina ribe ulovljene u divljini od sredine 80-tih godina se kreće od 90 do 93 miliona tona godišnje, a svoj maksimum je dostigla 1997. godine, kada su proizvodnja i izlov iznosili 122 miliona tona. Od ulovljene divlje ribe oko 60 miliona tona namijenjeno je za ljudsku upotrebu. Globalno, zahtjevi konzumenata za ribom nastavljaju rasti, posebno u razvijenim zemljama, koje su 2004. godine uvezle 33 miliona tona ribe vrijedne 61 milijardu USD (Karahmet, Isaković i Toroman 2020).

Trenutno stanje znanja

Na nivou institucija BiH nema nadležnog ministarstva za sektor ribarstva i akvakulture. Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa ima ulogu koordinacije. Organi nadležni za pitanja vodnih resursa postoje na nivou entiteta: Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS. Što se tiče DB BiH, nadležno tijelo je Odsjek Odjeljenja za prostorno planiranje. Jedina agencija koje je nadležna za akvakulturu na nivou BiH je Kancelarija za

veterinarstvo BiH u sklopu Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa, koja se uglavnom bavi bolestima ribe.

Praćenje i nadzor u podsektoru akvakulture vrše se na sljedeći način: (i) Registrovana ribarska gazdinstva dostavljaju popunjen upitnik na godišnjem nivou. (ii) Podaci o količini proizvedene ribe se dostavljaju uz zvaničan dokument o prodaji ribe. On služi kao osnov za naknadu za vode i zahtjev za subvencije. (iii) Prodaja, nabavka i korišćenje gotovih hraniva uopšte, naročito uvezenih, predstavlja indirektan način praćenja proizvodnje ribe u zemlji. (iv) Prodaja proizvedene ribe se takođe smatra efikasnim načinom praćenja proizvodnje na ribarskim gazdinstvima.

U ovom sektoru su uočeni problemi koji se vežu za neefikasno korišćenje prirodnih resursa. Pored ovoga, izazovi su u sljedećem: a) nepostojanje strategije za ribarstvo, b) administracija podsektora je komplikovana i nezavršena, c) entitetske zakone ne prate podzakonska akta, smjernice i propisi, d) ne postoji adekvatna podrška, e) tehnička znanja proizvođača nisu savremena, f) ribarska gazdinstva su loše opremljena, g) teško se dolazi do proizvodnog materijala i tržišta ribe.

Glavni pritisci u sektoru ribarstva su: konverzija staništa i pretjerana eksploatacija prirodnih resursa, gradnja hidroelektrana, što nosi posljedice kao što su uništavanje korita rijeka sa visokim stepenom biološke raznolikosti i endemskim vrstama, uništavanje staništa zbog promjena hidrološkog režma, eutrofikacija, zagađivanje, nvazivne strane vrste i nekontrolisan ribolov.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoji sistem koordiniranog praćenja u podsektoru ribarstva. Statistički podaci za akvakulturu nisu adekvatno pokriveni kroz statističke agencije.
- Ne postoje koordinirani programi za podsektor ribarstva i akvakulture u BiH.
- Ne postoje istraživanja neohodnih i postojećih prirodnih, tehničkih i stručnih kapaciteta za podsektor ribarstva u BiH.

Ključni nalazi:

- Podsektor ribarstva i akvakulture ne koristi u dovoljnoj mjeri postojeće prirodne kapacitete (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.2.6.3 Vodoprivreda

Autor originalnog teksta: Emina Hadžić Drežnjak

Uvod

Vodoprivreda je organizirana djelatnost na vodama, kojom se postiže zaštita od štetnog djelovanja voda, korištenje vodnih resursa i zaštita voda, te plansko upravljanje i gospodarenje vodama. Zakonima o vodama FBiH, RS, te Zakonom o zaštiti voda BD, termin vodoprivreda je zamijenjen terminom upravljanje vodama, što će se koristiti u daljem tekstu.

Ciljevi upravljanja vodama su: postizanje dobrog stanja, odnosno dobrog ekološkog potencijala površinskih i podzemnih voda, odnosno vodnih i za vodu vezanih ekosistema, umanjeње šteta prouzrokovanih raznim štetnim djelovanjem voda, osiguranje potrebnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta za razne namjene i podsticanje održivog korištenja voda, uzimajući u obzir dugoročnu zaštitu raspoloživih izvorišta i njihovog kvaliteta. Navedeni ciljevi se odnose na osnovne djelatne oblasti upravljanja vodama: zaštita voda, zaštita od voda i korištenje voda, uz podsticanje održivog upravljanja vodama, što je prepoznato kao javni interes i što predstavlja odrednicu razvoja ove oblasti.

Trenutno stanje znanja

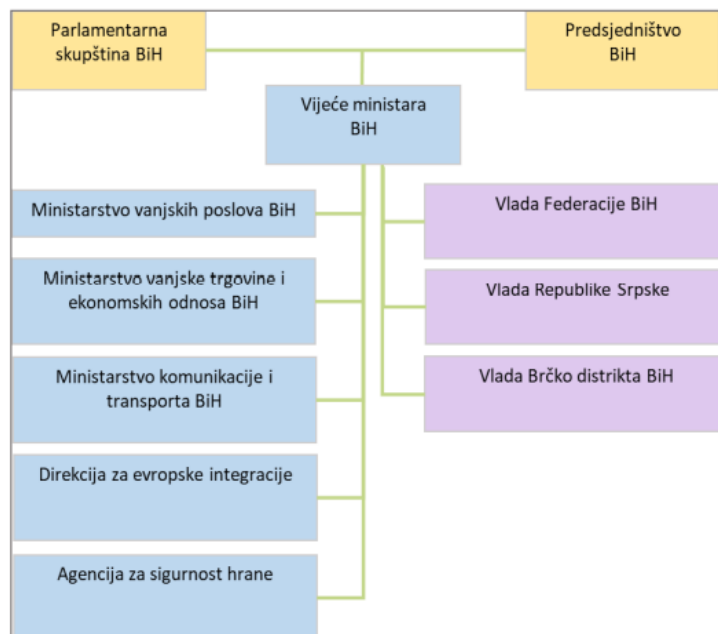
Upravljanje vodama u BiH je vrlo složeno. U skladu sa Ustavom BiH i ustavima Federacije BiH i Republike Srpske, te Arbitražnoj odluci o Distriktu Brčko, nadležnosti za upravljanje vodama (razvoj, zaštitu voda, korištenje voda, zaštitu od štetnog dejstva voda i uređenje vodotoka), a time i finansijama koje su u vezi sa vodnim resursima, u nadležnosti su Entiteta i Distrikta Brčko [Strategija upravljanja vodama FBiH, 2010].

Vezano za upravljanje vodnim resursima važno je naglasiti da su u periodu od 2000. do 2006. godine na prostoru BiH, sprovedeni brojni međunarodni projekti sa ciljem usklađivanja BiH zakonodavstva iz sektora voda sa EU propisima. Kroz navedene aktivnosti su usvojeni entitetski zakoni o vodama, te dijelom prateće zakonodavstvo, u velikoj mjeri usaglašeno sa Okvirnom direktivom o vodama (European Commission, 2014). Ovim je započeo proces strukturne promjene sistema upravljanja vodama u BiH na principima i u skladu sa zahtjevima politike i prava Evropske unije.

Upravljanje vodama u FBiH, u RS i BD BiH se uređuje zakonima: Zakonom o vodama FBiH ("Sl. novine FBiH", 70/06), Zakonom o vodama RS („Sl. glasnik RS“ 50/06 od 31.05.2006. i 92/09 od 16.10.2009.g.) , te Zakonom o zaštiti voda BD bih (Sl. glasnik BD, 25/04).

Za planiranje i upravljanje vodnim resursima veoma je važno načelo ODV-a da je riječni sliv prepoznat i prihvaćen kao osnovna jedinica za sve aktivnosti planiranja i upravljanja. Definicija riječnog sliva predstavlja prirodnu jedinicu upravljanja koja nadilazi političke, administrativne, socijalne i kulturne granice, što u konačnici nije primjenljivo u BiH s obzirom na njeno uređenje.

Slika (Slika 6. 4) prikazuje ključne institucije BiH relevantne za sektor voda.

Slika 6. 4 Organizacija upravljačke strukture sistema upravljanja vodama u BiH - primarno nadležne institucije za upravljanje vodama (Izvor: Draft vodne politike u BiH, 2011)

Premda je zakonodavstvo u sektoru voda, počev od zakona o vodama usaglašeno u velikoj mjeri sa ODV, nije se previše vodilo računa o međuentitetskom usaglašavanju, što i pored velikih napora, vodi vrlo kompleksnom ispunjavanju ciljeva upravljanja vodama.

Kako bi se sagledala složenost, isprepletenost nadležnosti, te kompleksnost uređenja ovog sektora i u institucionalnom, pravnom, ekonomskog i finansijskom pogledu unutar BiH, u nastavku se daje kratak opis nadležnosti značajnijih institucija koje su prikazane dijagramom na slici (Slika 6. 4).

Na nivou države BiH, Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, kroz Sektor za vodne resurse, turizam i zaštitu okoliša, Odjel za vodne resurse, ima određene nadležnosti po pitanju upravljanja vodama. Osim Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa, za upravljanje vodama u dijelu riječne i morske plovidbe je odgovorno Ministarstvo prometa i komunikacija BiH.

Na nivou entiteta FBiH, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Sektor za vode, Odsjek za upravljanje vodama, ima vrlo značajnu ulogu u sektoru voda: pripremanje strategija i razvojnih politika upravljanja vodama, vodoprivrednim objektima i javnim vodnim dobrom; predlaganje i praćenje provođenja razvojnih dokumenata integralnoga upravljanja vodama; pripremanje zakona i drugih propisa i institucionalno uređivanje u oblasti vodoprivrede iz nadležnosti Federacije; provođenje postupaka za dodjelu koncesija u skladu s nadležnostima Ministarstva u ovoj oblasti; sudjelovanje u pripremi, te koordinaciji i provođenju obaveza iz međunarodnih sporazuma i projekata s institucijama na razini BiH i institucijama iz RS; nadzor nad radom institucija za upravljanje vodama na federalnoj razini (agencije) i nadzor nad zakonitošću akata koje donose kantoni/županije i agencije u upravnom postupku; te koordinacija u upravljanju vodama sa županijama/kantonima.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, kroz resor za vodoprivredu je primarno odgovorno za sljedeće poslove: priprema i podnosi Vladi na dalju proceduru zakone, te politike u oblasti voda, kao i strategiju u oblasti voda; podnosi Vladi na usvajanje Plan upravljanja riječnim slivom; te podnosi Vladi inicijativu i učestvuje u pripremi akata (pravilnici, uputstva, dr.) iz svoje djelatnosti koje donosi Vlada. U nadležnosti ovog resora su sledeći poslovi: studijsko-analitički; upravni; nadzorni; poslovi uspostavljanja i vođenja informacionog sistema voda u Gis-u i ostalim formatima; vođenje registra; priprema strategije, programa, sprovođenja i koordinacije rada drugih organizacija uprave iz područja voda i ostalih zakonskih odredbi aktivnosti.

Upravljanje vodama na prostoru RS je u nadležnosti Javne ustanove "Vode Srpske" ([www.http://www.voders.org](http://www.voders.org)), dok je na prostoru Federacije BiH u nadležnosti Agencije za vodno područje rijeke Save (<http://www.voda.ba>) i Agencije za vodno područje Jadranskog mora (www.jadran.ba). U Brčko Distriktu, poslove iz oblasti voda vrši Odjeljenje za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu (<http://psv.bdcentral.net>). Pored navedenog Odjeljenja u BD, poslove iz oblasti voda obavlja i Odjeljenje za zdravstvo, odnosno pododjeljenje za Javno zdravstvo, i to u pogledu praćenja stanja kvaliteta voda.

Strateška dokumenta koja uređuju pitanje upravljanja vodama su donesena na nivou entiteta: Strategija integralnog upravljanja vodama u RS 2015-2024. i Strategija upravljanja vodama FBiH 2010-2022, te Prostorni plan BD 2007-2017.

Za provedbu Strategija doneseni su Planovi upravljanja vodama sa pratećom dokumentacijom. Trenutno su važeći planovi upravljanja: (i) Plan upravljanja vodama za vodno područje rijeke Save u FBiH (2016–2021) , (ii) Plan upravljanja oblasnim riječnim slivom (distriktom) rijeke Save RS (2017-2021), (iii) Plan upravljanja vodama za vodno područje rijeke Save u BD BiH, (iv) Plan upravljanja vodama za vodno područje Jadranskog mora u FBiH (2016-2021) te Plan upravljanja oblasnim riječnim slivom (distriktom) rijeke Trebišnjice RS (2017-2021).

Saradnja entiteta u oblasti voda se zasniva na zakonima o vodama entiteta. Oblici saradnje i koordinacije definirani su kroz pripremu vodnih akata, kroz izradu planova u regionalnim riječnim slivovima, kao i u provođenju nadzora nad primjenom zakona i drugih propisa, te inspekcijskim radom. U odnosu na učešće i saradnju po pitanju koordinacije izrade, razvoja i sprovođenje integrisanih planova upravljanja vodama JU „Vode Srpske“ ima direktnu i konkretnu stručno-tehničku saradnju sa odgovornim organizacijama iz Federacije BiH (Agencije za vode u Sarajevu i Mostaru).

Za upravljanje vodama i za nadzor nad cijenama vode na lokalnom nivou su u FBiH odgovorne kantonalne vlasti i općine, dok su u RS to općine.

Vrlo značajnu ulogu u segmentu upravljanja vodama u FBiH imaju i Kantoni preko svojih nadležnih kantonalnih ministarstava, pri čemu sektor vodoprivrede najčešće nije zastupljen u samo jednom kantonalnom ministarstvu. U RS ingerencije nad upravljanjem vodama su podjeljenje između Vlade RS, posredstvom Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, i lokalne zajednice. U FBiH je upravljačka struktura znatno složenija, jer je upravljanje vodama u podjeljenoj odgovornosti između Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i kantonalnih ministarstva u čijoj nadležnosti je resor voda, uz određene odgovornosti vlasti na lokalnom nivou.

Također, iako su u sektoru upravljanja vodama urađeni ogromni pomaci i naponi, treba istaći da: (i) nivo koordinacije i usaglašavanja aktivnosti u procesu transpozicije EU zakonodavstva između različitih nivoa vlasti nije zadovoljavajući; (ii) da postojeći ljudski i finansijski kapaciteti ne obezbjeđuju potrebnu osnovu za dugoročnu održivost i implementaciju EU zakonodavstva i međunarodnih obaveza, (iii) postoji potreba za poboljšanjem postojeće institucionalne infrastrukture; (iv) strategije, politike i planovi za upravljanje riječnim slivovima treba uskladiti sa preuzetim međunarodnim obavezama od strane BiH.

Još uvijek nisu potpisani bilateralni ugovori sa susjednim državama u pogledu načina upravljanja vodnim resursima u međugraničnim područjima. Nije definiran način upravljanja obalnim morskim područjem. Ne postoje standardi i norme za ključne oblasti korištenja voda. Evidentan je nedostatak kadra u službama ministarstava u skladu sa strateškim dokumentima, kao i nedostatak kontinuirane edukacije uposlenog kadra u skladu sa pozitivnim praksama EU u ovom sektoru. Postojeće tarife i naknade vodnih usluga nisu adekvatne.

Nedostaci u znanju:

- Evidentan je nedostatak naučno-tehničkih istraživanja (master planovi, studije, planovi, projekti, hidrogeološka istraživanja, i sl).
- Nema istraživanja utjecaja stanja biodiverziteta, klimatskih promjena i drugih pritisaka na vodne resurse.
- Nema istraživanja o mogućnostima korištenja ekonomskih instrumenata u upravljanju vodnim resursima (npr. javno-privatno partnerstvo, trgovina dopuštenim kvotama za korištenje voda).
- Nema istraživanja o koristima od prirode u regulisanju kvaliteta i protoka slatkih voda.

Ključni nalazi:

- Voda je indirektno sadržana u svim privrednim sektorima društva. Međusektorska saradnja i odgovornost između sektora voda i sektora zaštite okoliša, prostornog planiranja, komunalne privrede, industrije, transporta, poljoprivrede, šumarstva, turizama, a u cilju postizanja integralnog održivog upravljanja vodama nije definirana dovoljno (utvrđeno, ali nepotpuno).
- Neophodno je intergralno, holističko, održivo planiranje i upravljanje vodoprivrednim rješenjima i sistemima, usaglašeno na svim administrativnim nivoima (utvrđeno, ali nepotpuno).
- Javna svijest o značaju voda je niska (dobro utvrđeno).
- Kaznena politika u sektoru voda je slabo definirana i ne sprovode se kaznene odredbi vezane za kršenje vodnog zakonodavstva (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.2.6.4 Šumarstvo

Autori originalnog teksta: Mirjana Vila, Adnan Hodžić

Uvod

Međunarodno prihvaćeni principi gospodarenja šumama su: princip kontinuiteta (trajnosti), koji teži trajnom osiguranju koristi od šuma; princip polifunktionalnosti koji teži optimizaciji sveukupnih koristi od šuma; princip ekonomičnosti koji teži ostvarenju što povoljnijeg odnosa između sveukupnih koristi od šuma, s jedne, i utroška rada i sredstava, s druge strane, odnosno princip koji teži što većem stupnju realizacije ukupnih koristi od šuma sa što manjim (minimalnim) sredstvima (Avidibegović et al. 2011).

Šume za BiH predstavljaju jedan od najznačajnijih prirodnih resursa jer zbog svoje prirodne i raznolike strukture, kao i značajne prirodne regeneracije, predstavljaju ključni resurs za razvoj. BiH je geografski odlično pozicionirana u smislu različitih klimatskih utjecaja (mediteranske, sub-mediteranske i umjereno kontinentalne klimatske zone) i posjeduje preko stotinu vrsta drveća. Glavne vrste drveća su jela, smrča, bijeli i crni bor, bukva, različite vrste hrasta, a u manje značajnom broju zastupljene su vrste plemenitih lišćara, kao što su javor, brijest, jasen, te stabla voća kao što su trešnja, jabuka, kruška (Avidibegović i Wolfslehner, 2015).

Trenutno stanje znanja

Prema Drugom nacionalnom popisu šuma u BiH (NFI), provedenom između 2006. i 2009. godine, šume i šumsko zemljište u BiH pokrivaju 3 231 500 ha. Pod visokim šumama je 1 652 400 ha, a 1 252 200 ha su izdanačke šume. Ostatak područja okarakterizirano je kao „ostalo šumovito zemljište“ i obuhvaća grmlje, neplodno šumsko zemljište i ostala šumska područja. To sugerira da je oko 63 posto ukupne teritorije BiH pokriveno šumom i drugim šumovitim zemljištem, što je jedna od najviših vrijednosti u Europi (Nikolov, 2015).

Na razini FBiH nije usvojen Zakon o šumama, te kantonalni zakoni trenutno predstavljaju jedini važeći zakonodavni dokument koji regulira šumarski sektor u Federaciji Bosne i Hercegovine (Delić et al. 2016). Prema važećim zakonima u RS, kantonima FBiH i Brčko Distriktu (Zakon o šumama RS, – Sl. glasnik RS 75/08 i 60/2013; Zakon o šumama SBK, Sl. novine SBK 05/2014; Zakon o šumama ZDK, Sl. novine ZDK broj 8/13, Zakon o šumama TK - Sl. novine TK broj 09/2012; Zakon o šumama BPK- Sl. novine BPK 4/13, 5/13, 13/19 i 14/19), Zakon o šumama Brčko distrikta (Sl. glasnik BD BiH, broj 2/10; Zakon o šumama ZHŽ, Narodne novine ZHŽ 08/2013; Zakon o šumama HBŽ, Narodne novine HBŽ 04/14) i prijedlogu Zakona o šumama FBiH, šume i šumska zemljišta su prirodni resurs, odnosno prirodna dobra od općeg interesa, čije se vrijednosti manifestiraju kroz ekološke, socijalne i ekonomske funkcije šume i kao takve uživaju posebnu brigu i zaštitu entiteta, distrikta, kantona i jedinica lokalne samouprave.

Pod šumom, prema navedenim zakonima, podrazumijeva se zemljište obraslo šumskim vrstama drveća i grmlja čija površina prelazi 1 000 m² a širina najmanje 20 metara (iznimka Zakon o šumama BD BiH gdje je granica za površinu 500 m², a širinu 10 m), i njihove krošnje pokrivaju više od 30 % zemljišta. Šumom

se smatraju i šumski rasadnici, plantaže šumskog drveća, čistine za trase dalekovoda i drugu javnu infrastrukturu u šumi, površinske vode i močvare unutar šuma i sastojine šumskog drveća i žbunja koje su izrasle na poljoprivrednom zemljištu ako su starije od 30 godina i ako njihove krošnje pokrivaju više od 30 % zemljišta. Šumsko zemljište, pored zemljišta obraslog šumom, obuhvaća i neobrađeno, neiskorišteno ili neplodno zemljište izvan šume u onom omjeru u kojemu osigurava ili potpomaže funkcije susjedne šume. Šumsko zemljište također sačinjavaju područja sa smanjenim šumskim pokrivačem, krš, čistine i livade unutar šuma.

Navedeni zakoni predstavljaju pravne (regulatorne) instrumente te sadrže odredbe koje propisuju usaglašenost šumsko-gospodarskih osnova sa vodoprivrednim osnovama, planovima zaštite prirode, lovoprivrednim osnovama, planovima korištenja mineralnih sirovina i sl. (odredbe koje propisuju zaštitu određenih vrsta ili ograničenje njihovog korištenja; odredbe koje propisuju izdvajanje šuma posebne namjene i zaštitnih šuma u cilju očuvanja prirode i biodiverziteta; odredbe koje propisuju provođenje procjene uticaja na okoliš određenih aktivnosti u gospodarenju šumama, npr. pošumljavanje na većim površinama ili stranim vrstama sl.; odredbe o provođenju mjera integralne zaštite šuma, npr. kontrola potkornjaka i drugih štetočina, organizacija osmatračke protivpožarne službe i sl.; odredbe o korištenju sjemenskih objekata, šumskog sjemena i sadnog materijala kontroliranog porijekla i ostale odredbe koje su direktno ili indirektno usmjerene ka zaštiti biodiverziteta i očuvanje prirodnih resursa).

Šume i šumska zemljišta u BiH su u državnom i privatnom vlasništvu. Oko 80% šuma je u državnom vlasništvu (entiteti, kantoni, BD), a 20% u privatnom vlasništvu (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine). Vlasnici šuma i šumskog zemljišta su ujedno i upravljači. Privatnim šumama i šumskim zemljištem (katastarskim česticama) upravljaju njihovi vlasnici, a državnim šumama upravljaju entitetske i kantonalne nadležne institucije (Fin, 2014).

Iz složenosti državnog uređenja BiH, proizlazi i organizacijska složenost podsektora šumarstva koja se razlikuje u entitetima i DB BiH.

FBiH je pravo gospodarenja državnim šumama prenijela na 10 kantona. Kantoni su ova prava povjerili kantonalnim šumsko-privrednim/gospodarskim društvima (po jedno šumsko gospodarsko društvo u svakom kantonu), koja su formirana u skladu sa Zakonom o šumama iz 2002. godine. U sedam kantona ova kantonalna šumsko-privredna/gospodarska društva su osnovana kao 100% javna preduzeća u vlasništvu kantona. Jedini izuzetak je Kanton 3 (Tuzlanski kanton), gdje je kantonalno šumsko-privredno društvo osnovano kao akcionarsko/dioničko društvo. Ova organizacija nije u potpunosti prisutna u dva kantona; u Kantonu 2 (Posavina kanton) i Kantonu 7 (Hercegovačko-neretvanski kanton), gdje pojedina gospodarstva na nivou općina nisu integrirana u postojeće kantonalno šumsko-privredno/gospodarsko društvo. Na nivou FBiH, postoji Sektor za šumarstvo u sklopu Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, sa odjeljenjem za pravne poslove (svi aspekti koji se tiču zakona o šumama i prateće regulative) i Federalna uprava za šumarstvo (FUŠ) koja se bavi razvojem šumarstva, pružanjem podrške i poslovima monitoringa. Na nivou kantona, nadležnosti za šumarstvo obavljaju relevantna ministarstva u sklopu kojih postoje kantonalne uprave za šumarstvo (KUŠ). Njihova glavna uloga je da vrše nadzor nad aktivnostima kantonalnih šumsko-privrednih/gospodarskih društava, te pružaju savjete i podršku privatnim šumovlasnicima.

U RS, u sklopu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede postoji Sektor za šumarstvo koji je nadležan za šume i šumarstvo. Odlikuje se hijerarhijskom organizacijskom strukturom sa sjedištem, dvadeset pet šumskih/šumarskih gospodarstava, centrom za istraživanje, razvoj i projektiranje, centrom za rasadničku proizvodnju i centrom za gospodarenjem kršom. Šumska gospodarstva su odgovorna centrali, a raspoređena su na bazi šumsko-privrednih jedinica, koje obuhvaćaju određen broj šumsko-privrednih/gospodarskih područja (Avdibegović i Wolfslehner, 2015).

Gospodarenje šumskim resursima na području BiH suočava se s mnogim problemima koji su uglavnom povezani s organizacijom šumskog sektora.

Područja gospodarenja šumama se razlikuju sa aspekta strukture šuma i šumskog zemljišta, što se odražava na njihovu ekonomsku i reproduktivnu sposobnost i različite potrebe za ulaganjem u biološku reprodukciju. Da bi se omogućila optimalizacija radne snage u sektoru šumarstva, potrebna je diverzifikacija aktivnosti unutar sektora šumarstva, primjena novih tehnologija rada i modernizacija operativnih kapaciteta, i jačanje institucionalnih kapaciteta koji su izravno povezani sa šumarskim sektorom. . Principi održivog upravljanja i upravljanja šumskim resursima, osiguranje participativnog pristupa u procesu donošenja odluka i transparentnost su osnova za definiciju funkcionalnog modela upravljanja šumskim resursima. Za pružanje optimalnog modela organizacije šumarskog sektora u FBiH, je presudno za postizanje ekoloških, socioloških, ekonomskih i drugih kriterija koje bi korisnik šumskih resursa trebao poštivati. Optimalan broj organizacijskih jedinica koje upravljaju šumskim resursima na teritoriju FBiH ovisi o postizanju utvrđenih kriterija i stvarnih kapaciteta za osnivanje poduzeća, što bi dovelo do daljnje decentralizacije u upravljanju šumskim resursima u FBiH i dugoročne pozitivne učinke (Avdibegović et al. 2012). Usklađivanje s globalnim trendovima u šumarstvu i opredjeljenje BiH ka EU integracijama su osnova šumarstva u BiH. Europska unija nema zajedničku šumarsku politiku. Potrebno je napomenuti da je trenutno u izradi i Europska strategija za šume za period do 2030. godine. Glavni aspekti strategije trebali bi se prelijevati u politike i propise nacionalnih, regionalnih i lokalnih uprava nadležnih za šumarstvo. Jedan od glavnih problema jest kompatibilnost i moguće otežano usklađivanje snažnih protekcionističkih ambicija strategije sa socioekonomskim potrebama lokalnih dionika. Naime, navedenom strategijom bi se trebale promovirati one prakse upravljanja šumama koje su najpodobnije za klimu i biološku raznolikost. Predviđa se razvoj sheme plaćanja vlasnicima i upraviteljima šuma za pružanje alternativnih usluga ekosistema, primjerice, održavajući dijelove njihovih šuma netaknutima. Brojne europske politike i inicijative utječu na šume i to ne samo na njezinom teritoriju već i u trećim zemljama (Evropski parlament, 2017). Europska agencija za okoliš blisko surađuje sa Zajedničkim istraživačkim centrom Europske komisije i Eurostatom, kao i s programom Copernicus, europskim programom za praćenje Zemlje koji izrađuju karte šuma i vrsta šuma u sklopu praćenja stanja kopna, razmjenjuje podatke s agencijama UN-a i drugim međunarodnim organizacijama. Zahvaljujući opsežnom znanju o okolišu i aktivnostima svih partnera, otvaraju se mogućnost da se problemi i pitanja o šumama i šumarstvu, povežu s drugim ekološkim pitanjima, poput klime, poljoprivrede, prometa i biološke raznolikosti te tako oblikuju bolje i potpunije razumijevanje (Annemarie Bastrup-Birk Intervju je objavljen u izdanju br. 2016/1 biltena Europske agencije za okoliš iz ožujka 2016.)

U Republici Srpskoj postoji Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske za period 2011.-2021. u kojoj su predviđene bitne stavke djelovanja zasnovane na principu održivog razvoja ovog prirodnog resursa i sveukupnom doprinosu biodiverzitetu.

U Federaciji BiH, Šumarski program je koncipiran na način da obuhvaća 9 tematskih cjelina u okviru kojih su obrađene 22 pripadajuće ekspertne studije a što je i prikazano u tabeli (Tabela 6. 12). (Šumarski Program Federacije Bosne i Hercegovine Plan, Program Rada i Proračun Predsjedavajući Savjeta, 2017).

Tabela 6. 12 Šumarski program FBiH (Izvor: Šumarski Program Federacije Bosne i Hercegovine Plan, Program Rada i Proračun Predsjedavajući Savjeta 2017)

Tematska cjelina	Ekspertne studije
1. Nadležnost, zakonodavstvo i organizacija sektora šumarstva	1.1. Institucionalni okvir sektora šumarstva Federacije BiH 1.2. Integralni informacijski sustav u šumarstvu
2. Održivo gospodarenje šumskim ekosustavima	2.1. Očuvanje stabilnosti i unapređenje šumskih ekosustava 2.2. Minirana šumska područja 2.3. Program integralne zaštite šuma 2.4. Gospodarenje kršem
3. Socio-ekonomski aspekti gospodarenja šumskim resursima	3.1. Vrijednost šuma i šumskog zemljišta 3.2. Planiranje, ekonomika i marketing šumarskog poslovanja 3.3. Financiranje multifunkcionalnog šumarstva 3.4. Socijalni aspekti gospodarenja šumskim resursima 3.5. Šumska prometna infrastruktura
4. Odnosi šumarstva i drvno-prerađivačke industrije	4.1. Tehnologija šumarstvu, standardi šumskih drvnih sortimenata i šumska biomasa 4.2. Šumarstvo i drvno- prerađivačka industrija
5. Nedrvni šumski proizvodi i usluge	5.1. Uloga šumskih resursa u turizmu i rekreaciji 5.2. Razvoj lovstva 5.3. Ostali proizvodi šuma i šumskog zemljišta
6. Zaštita okoline i prostorno planiranje	6.1. Diverzitet šumskih ekosustava i zaštićena područja 6.2. Usklađivanje gospodarenja šumama i vodama 6.3. Prostorno planiranje
7. Šuma i klimatske promjene	7.1. Šuma i klimatske promjene
8. Obrazovanje, istraživanje i razvoj u šumarstvu	8.1. Obrazovanje, istraživanje i razvoj u šumarstvu
9. Informiranje, komunikacija i odnosi s javnošću	9.1. Informiranje, komunikacija i odnosi s javnošću

Smjernice za unaprjeđenje sektora šumarstva u FBiH su: osigurati trajnu stabilnost šumskih ekosustava kroz sustave gospodarenja; osigurati gospodarenje šumama na principu potrajnosti, uz osigurane

mehanizme kontrole gospodarenja šumom i certifikacije; standardizacija gospodarenja šumama na nacionalnom nivou; preferirati prirodnu obnovu u svim šumskim ekosustavima; osigurati autohtoni reprodukcijski materijal; osiguranje optimalnog korištenja proizvodnih mogućnosti šumskih staništa; modernizacija i planska proizvodnja šumskog reprodukcijskog materijala; razvijati međusektorski dijalog (Avdibegović et al. 2017).

	Nedostaci u znanju: - Identificirani su nedostaci u znanju vezani za ocjenu efikasnosti postojećih instrumenata, te integraciju EU pravne tekovine u politike i propise uprava nadležnih za šumarstvo. - Nedostaju istraživanja efikasnosti postojećih instrumenata u šumarstvu u BiH.
	Ključni nalazi: - U BiH postoje pravni (regulatorni) alati/instrumente sa odredbama koje su direktno ili indirektno usmjerene ka zaštiti biodiverziteta i očuvanje prirodnih resursa u šumama. Također postoje institucionalni i inovativni alati koji sinergijski i međusektorski doprinose zaštiti biodiverziteta i koristi od prirode (dobro utvrđeno). - Složenost organizacije šumarskog sektora doprinosi smanjenu uticaja šumarskog sektora u smislu efikasnosti alata/instrumenata koji doprinose očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta i prirodnih resursa u šumama (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.2.6.5 Lovstvo

Autori originalnog teksta: Saša Kunovac, Vedad Škapur, Gordana Đurić

Uvod

Lov, kao djelatnost koja se vezuje uz čovjeka od najranijih vremena, nastao je iz proste potrebe praljudi da sebi i pripadnicima svoje vrste pribave hranu, skrovište i zaštitu od hladnoće, kroz hvatanje i ubijanje divljih životinja. Lov je djelatnost, koja je omogućila opstanak čovjeka i usmjerila njegov razvoj prema organizovanoj zajednici ljudi. Razvoj ove zajednice donio je velike promjene u svim sferama života. Danas, lov nije samo odstrijel divljači, niti je puka potreba, već je evoluirao u *lovstvo*, odnosno “plansku i složenu djelatnost, zasnovanu na naučnim dostignućima, a koja se sastoji iz upravljanja (očuvanje, uzgoj i racionalno korištenje) prirodnim resursima (populacije divljih životinja i njihova staništa), a u skladu sa mogućnostima određenog područja i interesu društva u datom području” (KunovaciGrubešić 2011).

Trenutno stanje znanja

Pravni alati koji uređuju oblast lovstva u BiH, pojavljuju se 1893. godine, kada je, 15 godina nakon okupacije od strane Austro-Ugarske donesen prvi Zakon o lovu u Bosni i Hercegovini (Kunovac et al 2003). Danas se u BiH može identifikovati više pravnih alata za sinergiju sa drugim sektorskim politikama. Domaći

alati u primjeni (zakonski propisi koji regulišu oblast lovstva u entitetima i Brčko distriktu) zasnovani su prije svega na alatima definisanim međunarodnim aktima. Osnovni međunarodni akt je CITES (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora), kao međunarodni sporazum između vlada država potpisnica sa ciljem obezbjeđenja da međunarodna trgovina divljim životinjama i biljkama ne ugrožava njihov opstanak. Efikasnost CITES-a najbolje ilustrira podatak da, od kako je isti na snazi, nijedna vrsta zaštićena ovom konvencijom nije izumrla uslijed međunarodne trgovine (Avdibegović i Kunovac 2004). CITES konvencija obuhvata tradicionalno važne vrste divljači u BiH, posebno sa aspekta inostranog lovnog turizma (veliki karnivori i divokoza). BiH je pristupila CITES-u 21. januara 2009. godine, a Konvencija je stupila na snagu 21. aprila 2009. godine. Upravno tijelo nadležno za provedbu CITES konvencije (CITES MA) i izdavanje dopuštenja je Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH (Lelo, 2017).

Lovstvo je u BiH uređeno odgovarajućim zakonima na nivou entiteta i BD: Zakon o lovstvu Republike Srpske (Sl. glasnik RS 60/09); Zakon o lovstvu Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, 81/14) i Zakon o lovstvu Brčko distrikta (Sl. glasnik Brčko distrikta, 1/15), kao i podzakonskim aktima na osnovu navedenih zakona (pravilnici o lovostaju, pravilnici o korištenju lovačkog oružja i municije, pravilnici o upotrebi lovačkih pasa, pravilnici o uslovima gazdovanja lovištima, pravilnici o lovočuvarskoj službi, pravilnici o izradi godišnjeg plana i lovnih osnova, itd.).

Pobrojani važeći propisi o lovstvu u BiH, u svojim uvodnim dijelovima različito definišu svojinu nad divljači: divljač je državno vlasništvo (FBiH), dobro od opšteg interesa (RS) ili u vlasništvu Distrikta (BD). U svim zakonima divljač uživa posebnu brigu i zaštitu, „lovstvo predstavlja javnu djelatnost i obuhvata mjere zaštite i uzgoja divljači, uređenje lovišta, lovljenje divljači i racionalnu upotrebu divljači i lovišta, koji doprinosi očuvanju biološke raznolikosti ekoloških sistema i ekološke ravnoteže prirodnih staništa divljači“. Dalje, ovim zakonima je propisano da se aktivnostima u lovnom gazdovanju ne smije ugroziti opstanak bilo koje vrste u prirodi, a ne samo divljači kojom se gazduje. Takođe je regulisan i unos novih (alohtonih) ili ponovno naseljavanje nestalih autohtonih vrsta divljači, te je zakonima o lovstvu propisano da se ova naseljavanja vrše u skladu sa odredbama zakona o zaštiti prirode.

Zakoni, takođe predviđaju i mogućnost ustanovljenja *Posebnih lovišta*, koja se ustanovljavaju „na površinama šuma sa posebnom namjenom (naučnog, kulturnog, vjerskog, istorijskog i dr. značaja) kao i na površinama koje predstavljaju izuzetno pogodna staništa rijetkih, proriđenih i vrijednih vrsta divljači“. Ova mogućnost realizovana je već nakon donošenja prvog pravnog alata u oblasti lovstva u Bosni i Hercegovini, 1893. godine, te je ustanovljeno tadašnjih šest zaštitnih područja za divljač, čija je ukupna površina iznosila 251 333 ha, i kao takva su predstavljala *prvi organizovani oblik zaštite prirode* u BiH (Kunovac et al. 2007).

Važeći zakoni i podzakonski akti o lovstvu u BiH detaljno propisuju način gazdovanja lovištima, obavezan angažman stručnih lica za provedbu godišnjih i desetogodišnjih planova (godišnji plan gazdovanja i lovnoprivredna osnova). U zakonima i podzakonskim aktima propisano je da lovnna osnova, kao desetogodišnji plan gazdovanja lovištem *mora biti usklađena* sa dugoročnim programom razvoja

poljoprivredne proizvodnje i šumsko-privrednom osnovom za površine na kojima se lovište nalazi, kao i sa vodoprivrednom osnovom, prostornim planom i ratifikovanim međunarodnim ugovorom iz oblasti lovstva, zaštite prirode i prirodnih staništa divljači.

Važeći zakoni, obuhvataju jako veliki broj životinjskih vrsta, odnosno tretiraju ih kao divljač, ali je najveći broj njih pod trajnom zaštitom, dok je relativno mali broj vrsta pod lovostajem, odnosno dozvoljen za lov. Propisuje se ko i pod kojim uslovima može vršiti lov, te obavezno izdavanje dozvole za lov i/ili lovne karte, kao i to da su korisnici lovišta dužni pri lovljenju i upotrebi divljači spriječiti neetična ponašanja u lovištu, uznemiravanje divljači u njenom staništu (naročito sa psima u vrijeme reprodukcije), otrovima, omamljujućim sredstvima i sl.

U navedenim godišnjim i desetogodišnjim planovima, obavezno se u skladu sa zakonskim propisima predviđaju i mjere prihranjivanja divljači (fizičko iznošenje odgovarajuće hrane i zasijavanje parcela, voćkarica itd), a na ovim mjestima hranu nalaze i sve ostale životinjske vrste koje borave u lovištima. Prosječno lovačko društvo, na primjer na području Kantona Sarajevo, godišnje iznese oko 10 000 kg različite hrane za životinje (Kunovac i Starogorić, 2014).

Pravilnicima o lovostaju, regulisano je i vrijeme korištenja, odnosno lova divljači, koje se ne poklapa sa periodom reprodukcije životinjskih vrsta ili mirovanja (hibernacija), a sam lov se odvija u dozvoljenim kvotama koje se utvrđuju u desetogodišnjim i godišnjim planovima, a odobravaju ih nadležna ministarstva.

Pravilnicima o upotrebi lovačkog oružja i municije, detaljno je propisana vrsta oružja i municije koja se može koristiti za pojedine vrste divljači. Isključena je upotreba automatskog oružja, dok je poluautomatsko oružje dozvoljeno samo ako u spremište ne može stati više od dva metka.

Pravilnicima o upotrebi lovačkih pasa, ograničeno je i vrijeme upotrebe pasa tokom godine, van prostora određenog za trening pasa desetogodišnjim ili godišnjim planom.

Za svu ulovljenu divljač, zakonima i podzakonskim aktima propisana je i predviđeno izdavanje odgovarajuće dokumentacije (propratnica, trofejni list), bez koje se ne smije vršiti transport divljači i/ili njenih dijelova van lovišta.

Korisnici lovišta dužni su da preduzimaju mjere za sprečavanje štete koju divljač može pričiniti ljudima ili njihovoj imovini na zemljištu i vodi na kojima se nalazi lovište, održavanjem broja divljači prema utvrđenom kapacitetu lovišta. Nadoknadu šteta koji pričinu divljač, takođe snose korisnici lovišta, osim u slučaju šteta od medvjeda kada RS/FBiH plaćaju 45%, opština/kanton 25% i korisnik lovišta 30% od utvrđene vrijednosti štete.

Korisnici lovišta su obavezni da uspostave lovočuvarsku službu, zapošljavanjem lica koja ispunjavaju uslove predviđene navedenim zakonima na neodređeno vrijeme, te imaju status službenih lica. Lovočuvarska služba u skladu sa ovlaštenjima koja su propisana ima obavezu da spriječi sve nelegalne aktivnosti u lovištima, kao i da oduzme nelegalan ulov i sva sredstva kojima je isti počinjen.

Važećim zakonskim propisima predviđene su i brojne kaznene odredbe za korisnike lovišta i za fizička lica, ukoliko prekrše bilo kakvu zakonsku odredbu. Neke najvažnije propisuju da će se kazniti pravno ili fizičko

lice ako: dozvoli da se za vrijeme stalne i privremene zabrane lova, zaštićena divljač lovi, proganja ili namjerno uznemirava; pušta pse da se bez kontrole kreću po lovištu; lovi ptice i sisare korisne za poljoprivredu i šumarstvo, uništava, hvata i prisvaja mladunčad i jaja, oštećuje i uništava gnijezda, legla i jaja zaštićene i nezaštićene divljači; koristi divljač i lovište bez odobrene lovne osnove i saglasnosti na godišnji plan korištenja lovišta ili privremeni godišnji plan korištenja lovišta; ne donese i ne dostavi na odobrenje u propisanom roku privremeni plan korištenja lovišta ili godišnji plan korištenja lovištem; ne obezbijedi i ne organizuje lovočuvarsku službu i ne obezbijedi da stručne poslove za poslove lovstva obavlja lice koje ispunjava propisane uslove; vrši naseljavanje novih vrsta suprotno odredbama zakona; bez odobrenja Ministarstva hvata i drži divljač u zatvorenom ili ograđenom prostoru; lovi divljač hrtovima i nerasnim psima.

Upravni nadzor nad provođenjem ovih zakona vrše nadležna entitetska i kantonalna ministarstva (u Federaciji BiH), te u Brčko distriktu Odjeljenje za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu. Inspeksijski nadzor nad provođenjem ovih propisa vrše nadležne inspeksijske službe.

Institucionalni okvir u oblasti lovstva čine javne institucije (entiteti, distrikt, kantoni) i društvene organizacije (lovački savezi, udruženja građana).

Javni institucionalni okvir čine: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske; Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije Bosne i Hercegovine; Odjeljenje za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Brčko distrikta; ministarstva poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva po kantonima u FBiH (u kantonu Sarajevo – Ministarstvo privrede). Postojeća ministarstva i odjeljenja imaju sektore/odjeljenja/referente nadležne za lovstvo, te vrše i upravni nadzor nad provođenjem zakonskih propisa, raspisuju javne pozive za dodjelu lovišta i sklapaju ugovore o dodjeli lovištima sa korisnicima koji ispunjavaju uslove postavljene na javnom pozivu. Takođe, u skladu sa zakonskim propisima ova ministarstva/odjeljenje daju i saglasnost odnosno odobravaju obavezne godišnje i desetogodišnje planove gazdovanja, osim u slučaju posebnih lovišta u Federaciji BiH, za čije planove i osnove saglasnost daje Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Koordinacija u oblasti lovstva između ministarstava na entitetskom nivou i nivou distrikta, koja je neophodna najprije za usklađivanje propisa i implementaciju međunarodnih konvencija (CITES) ne postoji (Kunovac et al. 2011), kao ni između kantonalnih ministarstava na nivou Federacije BiH, u pogledu ustanovljenja i dodjele lovišta, niti donošenja planova unutar utvrđenih uzgojnih područja za medvjeda i divokozu (Kunovac, 2018). Odsustvo koordinacije otežava sinergiju sa drugim sektorima, jer se nekad zastupaju različiti stavovi.

Društveni institucionalni okvir čine različita udruženja: Lovачki savez Republike Srpske; Savez lovačkih organizacija u Bosni i Hercegovini; Lovачki savez Herceg-Bosne; Savez lovačkih društava Tuzlanskog kantona. Lovачka društva sa područja Brčko distrikta su članovi jednog od prva tri navedena Lovачka saveza. Nekadašnji Savez lovačkih društava BiH, osnovan 1925. godine, danas su zamijenila pobrojana četiri lovačka saveza. Od ovih, prva tri su punopravni članovi CIC (Međunarodni savjet za lovstvo i očuvanje divljači) i FACE (Federacija lovačkih asocijacija evropske unije), dok Savez lovačkih društava Tuzlanskog kantona to nije.

Svi lovački savezi imaju „stručni savjet za lovstvo“, koji djeluje u skladu sa važećim zakonskim propisima i statutima saveza. U kantonima, u Federaciji BiH, postoje i kantonalni savjeti/županijska vijeća za lovstvo, kao i po regijama u Republici Srpskoj. Ovi savjeti/vijeća, na nivou matičnih saveza učestvuju u kreiranju i izradi programa za unapređenje lovstva, kao i ostalih aktivnosti.

Formalno, tri saveza (LS RS, SLOuBiH, LS HB) su u Međunarodnom savjetu za lovstvo i očuvanje divljači (CIC) povezani u Uniju lovačkih Saveza u BiH. Osim formalnog, zajedničko djelovanje nije ostvareno. Ni u Federaciji BiH ne postoji koordinacija po zajedničkim pitanjima između tri lovačka saveza koja djeluju na prostoru FBiH.

	Nedostaci u znanju: - Nema dovoljno originalnih naučnih i stručnih radova na temu zdravstvene zaštite i utjecaja okoliša na divljač. - GPS/GSM telemetrijske ogrlice se vrlo malo koriste kao metod praćenja divljači. - Ne provodi se planski i kontinuirani monitoring divljači. - Nedovoljno se koristi procjena brojnosti genetskom analizom DNA.
	Ključni nalazi: - Domaći propisi o lovstvu su velikoj mjeri usklađeni sa politikama drugih sektora, kao i sa odredbama međunarodnih propisa koje je Bosna i Hercegovina prihvatila (dobro utvrđeno). - Ne postoji koordinacija po zajedničkim pitanjima između četiri lovačka saveza koja djeluju u BiH (dobro utvrđeno). - Relevantne interesne grupe ne participiraju dovoljno u procesu planiranja, upravljanja, gospodarenja i zdravstvene zaštite divljači (dobro utvrđeno). - CITES konvencija se ne implementira u potpunosti (dobro utvrđeno).

6.2.6.6 Industrije

Autor originalnog teksta: Samir Lemeš

Uvod

BiH ima znatno manje razvijenu industrijsku proizvodnju u odnosu na period prije 1990-ih. Danas su najznačajnije industrijske grane energetika, rudarstvo, metalurgija, šumarstvo i poljoprivreda. Utjecaj ovih industrija na okoliš i prirodu može varirati ovisno o vrsti industrije i njenoj lokaciji.

Sveukupno gledano, uticaj industrije na prirodu u BiH je značajan i postoji potreba za boljom regulativom zaštite okoliša i održivim praksama kako bi se minimizirali negativni efekti industrijskih aktivnosti na okoliš.

Trenutno stanje znanja

Jedan od najvećih ekoloških izazova u BiH je zagađenost zraka, za koju je u značajnoj mjeri odgovorno korištenje zastarjele tehnologije u fabrikama i elektranama. Rudarska industrija ima značajan uticaj na okoliš, posebno na kvalitet vode i zemljišta. Iskopavanje minerala, kao što su uglj i željezna ruda, može uzrokovati kontaminaciju vodenih puteva i uništavanje vodenih ekosistema. Rudarstvo također dovodi do krčenja šuma i erozije tla, što može dodatno degradirati okoliš. Šumarska industrija mogla bi biti održiva, ali postoje nalazi o prekomjernoj i nezakonitoj sječi, koje nanose značajnu štetu šumama u BiH. Krčenje šuma dovodi do erozije tla, gubitka biodiverziteta i smanjenja kvaliteta vode. Industrija, posebno metalurška i građevinska, generišu i značajne količine industrijskog otpada koji bi se mogao koristiti kao sirovina. Petrohemijaska industrija ima i direktna i indirektna djelovanja na prirodu, primarno u procesu proizvodnje, a poslije i kroz zagađenost okoliša hemijskim proizvodima tokom ili nakon njihove upotrebe.

Zakon o zaštiti okoliša FBiH (Zakon o zaštiti okoliša FBiH (Sl. glasnik FBiH, 15/21) sa nizom podzakonskih akata i instrumentom okolinskih dozvola prilično dobro tretira oblast industrijskog zagađenja, ali i dalje ima prostora za poboljšanja. Zakonom koji je stupio na snagu u martu 2021. godine ukinut je pojam "postojeća postrojenja" jer se ide od pretpostavke da su sva postrojenja koja su se koristila prije uvođenja sistema okolišnih dozvola (2003) već prilagodila strožijim propisima. Sad sva postrojenja moraju ispunjavati iste granične vrijednosti i uslove. Dodatni instrument uveden zakonom iz 2021. godine su najbolje raspoložive tehnike (BAT). Za djelatnosti za koje nisu definirane najbolje raspoložive tehnike u FBiH, primjenjuju se najbolje raspoložive tehnike EU, što bi trebalo garantovati visoke standarde zaštite okoliša.

Okolinska dozvola ne izdaje se za istraživačke aktivnosti, razvojne aktivnosti ili za testiranje novih proizvoda i procesa, ali nije ograničeno koliko istraživanja mogu trajati i koje količine se smatraju istraživanjem a koje eksploatacijom (Zakon o zaštiti okoliša FBiH (Sl. glasnik FBiH 15/21). Za istraživačke aktivnosti obavezna je procjena uticaja na okoliš, ali nije definisano čemu služi takva procjena jer nema mehanizma kojim bi se negativan rezultat procjene koristio za zaštitu okoliša. Hidroelektrane, asfaltne baze, šljunkare, rudnici i kamenolomi su Uredbom²⁶ oslobođene obaveze pribavljanja okolinske dozvole, te će za njih nadležni organ pri izdavanju drugih potrebnih dozvola (vodni akti, urbanistička saglasnost, građevinska dozvola i dr.) utvrditi da li su ispunjeni zahtjevi zaštite okoliša, koji predstavljaju opšte obaveze operatera i koji se trebaju ispuniti tokom izgradnje, rada, održavanja i prestanka rada pogona i postrojenja. Princip "zagađivač plaća" primjenjuje se selektivno, tako da u FBiH²⁷ naknade za zagađivače zraka plaćaju industrijska i energetska postrojenja po toni emitovanih zagađujućih materija, dok takva naknada u RS ne postoji (Jović I Maksimović, 2014).

²⁶ Uredba kojom se utvrđuju pogoni i postrojenja koja moraju imati okolinsku dozvolu (Sl. glasnik FBiH 51/21)

<http://ppp.dws.ba/udocs/Uredba20kojom20se20utvrC491uju20pogoni20i20postrojenja20koja20moraju20imati20okolinsku20dozvolu.pdf>

²⁷ Eko forum Zenica (2019) Analiza transparentnosti principa "zagađivač plaća" u Federaciji Bosne i Hercegovine <https://www.ekoforumzenica.ba/wp-content/uploads/2023/02/Analiza-principa-2019.pdf>

BiH još nije ratificirala PRTR protokol iz Aarhuske konvencije, tako da još uvijek nema funkcionalan registar postrojenja i zagađenja²⁸. Postoji veliki broj izvora koji govori o potrebi transparentnog dijeljenja informacija sa javnošću. Iako je EU obezbijedila 1.200.000 eura za implementaciju EU PRTR uredbe²⁹ iz 2009. godine u BiH³⁰, njena implementacija je daleko od zadovoljavajuće. U okviru projekta nabavljeni server i softver više nisu u funkciji. Informacije iz registra mogu se dobiti samo po zahtjevu o pristupu informacijama, iako bi trebali biti javno dostupni. Dijelovi informacija kojima su raspolagale institucije dostupni su na web stranicama Federalnog ministarstva okoliša i turizma (podaci za 88 postrojenja do 2018. godine)³¹ i Republičkog hidrometeorološkog zavoda RS (podaci do 2019. godine)³². Podaci nisu upotrebljivi jer nije uspostavljen sistem verifikacije i validacije izvještaja o emisijama koje dostavljaju operateri. Izvještaj za 2018. godinu za RS³³, emisije prašine PM10 (tabela 13) za jednog operatera daje u kg/god, a za drugog u mg/m³. Izvještaj za 2019. godinu sadrži podatke samo za 30 postrojenja kategorije A (za koja ekološku dozvolu izdaje Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS) i 27 postrojenja kategorije B (za koja ekološku dozvolu izdaje jedinica lokalne samouprave). S obzirom da u RS postoji 400 postrojenja kategorije A i nepoznat broj postrojenja kategorije B³⁴, znači da je Izvještaj obuhvatio samo 7% postrojenja od broja postrojenja u kategoriji A.

Nedostaci u znanju:

- Mali broj naučnih radova se bavi uticajima različitih industrija u BiH na stanje biodiverziteta.
- Ne postoje naučna istraživanja efikasnosti zakonski propisanih instrumenata (okolinska/ekološka dozvola; procjena uticaja na okoliš) za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta.
- Izvori emisija u zrak nisu potpuno mapirani u BiH.

²⁸ UNECE (2021): Četvrti izvještaj o provedbi Aarhuske konvencije u Bosni i Hercegovini <https://aarhusclearinghouse.unece.org/sites/default/files/2022-02/Bosnia%20and%20Herzegovina%20IV%20National%20Implementation%20Report%20AC%20-%20ENG.pdf>

²⁹ European Pollutant Release and Transfer Register Regulation (E-PRTR (EC)166/2006) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006R0166>

³⁰ Project N0. 2009/228-439, Reference: EuropeAid/126648/C/SER/BA. Tender No: EC/BIH/08/013 – “Support to Implementation of PRTR Directive”.

³¹ <https://www.fmoit.gov.ba/bs/okolisne-dozvole/registri-i-izvjesivanje>

³² <https://rhmrzrs.com/zivotna-sredina/registar-postrojenja-i-zagadivaca/izvjestaji/>

³³ Izvještaj o Registru postrojenja i zagađivača RS za 2018. godinu <https://rhmrzrs.com/wp-content/uploads/2020/04/Izvjestaj-o-Registru-postrojenja-i-zagadjivaca-Republike-Srpske-za-2018.-godinu.pdf>

³⁴ Izvještaj o Registru postrojenja i zagađivača RS za 2019. godinu <https://rhmrzrs.com/wp-content/uploads/2021/09/Izvjestaj-o-Registru-postrojenja-i-zagadjivaca-Republike-Srpske-za-2019.-godinu.pdf>

Ključni nalazi:

- Potpun i funkcionalan registar industrijskih pogona i postrojenja u entitetima i Brčko distriktu BiH može doprinijeti boljem planiranju i povećanju efikasnosti postojećih instrumenata za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH (dobro utvrđeno).
- Studija uticaja na okoliš ne garantuje očuvanje biodiverziteta, što je naročito važno u slučaju nepostojanja obaveze izdavanja okolinske dozvole. Ne postoji horizontalna veza između Studije i postupka izdavanja drugih akata, kao što su vodne dozvole, građevinske dozvole i odobrenja za rad (dobro utvrđeno).
- Koordinirano usaglašavanje sa EU pravnom tekovinom može doprinijeti ravnoteži između razvoja industrija i očuvanja biodiverziteta (dobro utvrđeno).

6.2.6.7 Energetika

Autori originalnog teksta: Tajana Serdar Raković

Uvod

Energetski sektor je zasigurno jedan od najvažnijih u Bosni i Hercegovini, sa velikim potencijalom i mnogobrojnim prilikama za privlačenje investicija. Energetski sektor u BiH obuhvata nekoliko glavnih podsektora: ugalj, električna energija, nafta i prirodni gas.

BiH je bogata prirodnim vodenim resursima i jedini je neto izvoznik električne energije na zapadnom Balkanu. BiH je osma zemlja u Evropi sa aspekta hidropotencijala, koji trenutno iskorišćen tek oko jedne trećine (37%) (Svjetska banka, 2008). Glavni izvori energije u BiH su hidro i termalne elektrane iz kojih potiče 62% ukupne potrošnje primarne energije. Procjenjuje se da BiH ima najveće potencijale za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora (vjetar, solarna energija, energija iz biomase, te geotermalna energija) na Balkanu. Iskoristivost izvora zelene energije u BiH je 30% viši od prosjeka EU (CPU, 2010). Posebno značajni su na energetski potencijal vjetra koji se procjenjuje na 600 MW, solarna energija sa procjenom od 67.2 PWh⁶ i biomasa. Pored toga, BiH ima i više od šest milijardi tona rezervi uglja, lignita i treseta. Naftu i gas BiH uvozi, i mada postoje kapaciteti za preradu iste, oni nisu dovoljno iskorišćeni.

Pravno i zakonodavno uređenje ove oblasti od ključnog je značaja za iskorišćavanje potencijala energetskog sektora kojim BiH obiluje. Zakonodavni okvir energetike u Bosni i Hercegovini uslovljen je njenim državnim uređenjem.

Trenutno stanje znanja

Međunarodne obaveze BiH u okviru energetskog sektora zasnovane su najvećim dijelom na odredbama Ugovora o uspostavljanju Energetske zajednice - Odluka o ratificiranju Ugovora o uspostavi Energetske zajednice ("Sl. glasnik BiH – Međunarodni ugovori" br. 9/06). Ugovor o uspostavljanju Energetske zajednice omogućava kreiranje najvećeg internog tržišta za električnu energiju i plin na svijetu, u kojem efektivno učestvuje Evropska unija s jedne strane i još osam Ugovornih strana: Albanija, Bosna i

Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Makedonija, Moldavija, Srbija i Ukrajina. Ključni ciljevi Energetske zajednice su kreiranje stabilnog i jedinstvenog regulatornog okvira i tržišnog prostora koji osigurava adekvatno snabdijevanje energentima.

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, zajedno sa relevantnim entitetskim ministarstvima saraduje s tijelima Energetske zajednice. Odlukom Ministarskog vijeća Energetske zajednice od 24. ? 2013. godine, Ugovor zaključen na period od deset godina, produžen je za dodatnih deset godina. BiH se potpisivanjem Ugovora o uspostavljanju Energetske zajednice obavezala na preuzimanje dijelova EU pravne tekovine, odnosno na usvajanje i implementaciju odgovarajućih direktiva i uredbi EU. Energetska zajednica prati razvoj pravnog okvira Evropske unije i obuhvata njenu energetska legislativu u područjima električne energije, gasa, sigurnosti snabdijevanja, zaštite životne sredine, konkurencije, obnovljivih izvora, energetske efikasnosti, nafte, statistike i infrastrukture.

Posmatrajući pravni i strateški okvir na nivou BiH, formirane su Državna regulatorna agencija za električnu energiju (DERK), Elektroprenos BiH i Nezavisni operator sistema u BiH (NOS BiH), *Zakonom o prenosu, regulatoru i operatoru sistema električne energije u BiH* (Sl. glasnik BiH, br. 7/2002, 13/2003, 76/2009 i 1/2011), *Zakonom o osnivanju kompanije za prenos električne energije u BiH* (Sl. glasnik BiH, br. 35/2004, 76/2009 i 20/2014) i *Zakonom o osnivanju nezavisnog operatora sistema za prenosni sistem u Bosni i Hercegovini* (Sl. glasnik BiH, br. 35/2004).

Državna regulatorna komisija za električnu energiju (DERK) je nezavisna i neprofitna institucija Bosne i Hercegovine, koja djeluje u skladu sa principima objektivnosti, transparentnosti i ravnopravnosti, i ima nadležnosti i odgovornosti nad prijenosom električne energije, operacijama prijenosnog sistema i međunarodnom trgovinom električnom energijom, kao i nad proizvodnjom, distribucijom i snabdijevanjem kupaca električne energije u Brčko Distriktu BiH (DERK, 2023).

Kompanija "*Elektroprenos – Elektroprijenos BiH*" a.d. Banja Luka je osnovana Zakonom o osnivanju kompanije za prenos električne energije u Bosni i Hercegovini („Sl. glasnik BiH“ broj 35/04) i nastala je prenosom sredstava, obaveza i vlasničkih prava nad imovinom neophodnom za prenos električne energije i djelatnosti koje se odnose na prenos, iz elektroprivrednih preduzeća u BiH. Elektroprenos BiH je jedino zajedničko preduzeće Republike Srpske i Federacije BiH, sa udjelom u vlasništvu u odnosu: Federacija Bosne i Hercegovine - 58,90% i Republika Srpska - 41,10%. Elektroprenos BiH ima prirodni monopol na tržištu, a njegovu djelatnost reguliše Državna regulatorna komisija za električnu energiju (DERK, 2023).

Nezavisni operator sistema u Bosni i Hercegovini (NOSBiH) je neprofitna kompanija u vlasništvu entiteta Republike Srpske i Federacije BiH koja svoju djelatnost obavlja na cijeloj teritoriji BiH. Kompanija upravlja sistemom prijenosa električne energije u BiH u svrhu osiguranja kontinuiranog snabdijevanja električnom energijom po definisanim standardima kvaliteta. Rad NOSBiH-a reguliše Državna regulatorna komisija za električnu energiju – DERK. NOSBiH ima tri ključne funkcije: (1) upravljanje radom svih visokonaponskih prenosnih uređaja u Bosni i Hercegovini naponskog nivoa 110 kV ili više, (2) upravljanje balansnim tržištem električne energije u BiH i (3) utvrđivanje Indikativnog plana razvoja proizvodnje, te pregled, odobravanje i neposredna revizija Dugoročnog plana razvoja prenosne mreže (NOSBiH, 2021).

Na nivou BiH usvojeni su i strateški dokumenti iz oblasti energetike, a dokumente je usvojio Savjet Ministara BiH (Tabela 6. 13).

Tabela 6. 13 Pregled strateških dokumenata usvojenih od strane Ministata Bosne i Hercegovine

Strateški dokumenti iz oblasti energetike u BiH	Kratak opis dokumenta
1. Nacionalni plan smanjenja emisija za Bosnu i Hercegovinu (NERP BiH)	Smanjenje emisija SO ₂ , NO _x i čvrstih čestica iz velikih postrojenja za sagorijevanje (VPS) u Bosni i Hercegovini (BiH), predstavljene po entitetima Federaciji BiH i Republici Srpskoj. Usvojen 30.12.2015.
2. Akcioni plan za korištenje obnovljive energije u Bosni i Hercegovini (NREAP BiH)	Ministarski savjet je 18. oktobra 2012. usvojio Odluku o implementaciji Direktive 2009/28/EC o promociji upotrebe energije iz obnovljivih izvora, kojom je za BiH utvrđen obavezujući cilj od 40% udjela obnovljivih izvora energije (OIE) u finalnoj potrošnji energije i učešća energije iz OIE u transportu u iznosu od 10% do 2020. godine. Akcioni plan za je proistekao iz međunarodne obaveze koju je Bosna i Hercegovina preuzela 2006. godine Odlukom o uspostavljanju energetske zajednice. Usvojen 30.03.2016.
3. Akcioni plan za energetske efikasnost u Bosni i Hercegovini	Zakon o korištenju obnovljivih izvora energije i efikasne kogeneracije (Sl. novine Federacije BiH, 70/13). Zakon o obnovljivim izvorima i efikasnoj kogeneraciji (Sl. glasnik Republike Srpske, 39/13 i 108/13 i 79/15,) Februara 2012. godine izrađen je Konačni nacrt Prvoga akcionog plana za energetske efikasnost Bosne i Hercegovine za period 2010.-2018. Konačni nacrt APEU BiH 2010-2018 nikad nije usvojen od strane nadležnih institucija Bosne i Hercegovine. Pri izradi ovoga dokumenta, u obzir su uzete i obaveze koje Direktiva 2012/27/EU o energetskej efikasnosti propisuje u pogledu energetske efikasnosti u potrošnji primarne energije. To je rezultiralo uključivanjem novih mjera za povećanje energetske efikasnosti.
4. Okvirna energetska strategija BiH do 2035. godine	Izrada Okvirne energetske strategije je dio projekta koji finansira Odjeljenje za međunarodni razvoj (DFID) Vlade Velike Britanije, a koordiniše ga PricewaterhouseCoopers u saradnji s ostalim partnerima. Konačni cilj projekta je izrada Okvirne energetske strategije Bosne i Hercegovine na osnovu ažurirane Energetske strategije Republike Srpske, Okvirne energetske strategije Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Usvojena 29.08.2018.

Na nivou entiteta, oblast energetike je regulisana zakonima na nivou istih. Proizvodnja električne energije, rad distributivnog sistema i snabdjevanje električnom energijom regulisani su zakonima dva entiteta, Federacije BiH i Republike Srpske, te Brčko Distrikta.

Nedostaci u znanju:

- U BiH ne postoje sistemska istraživanja o uticaju proizvodnje električne energije iz OIE na biodiverzitet. Rezultati malog broja obavljenih istraživanja nemaju uticaja na donošenje odluka u sektoru energetike.
- Nije poznato da li i kako Zelena agenda za Zapadni Balkan ima uticaja na propise sektora energetike u pravcu očuvanja biodiverziteta.

Ključni nalazi:

- BiH nije u potpunosti uskladila zakonodavstvo u sektoru energetike sa EU pravnom tekovinom (dobro utvrđeno).
- Bosna i Hercegovina je izradila prvu verziju integrisanog Nacionalnog energetskeg i klimatskog plana za period 2021-2030., koji će zamijeniti Nacionalni akcioni plan za energetske efikasnost (dobro utvrđeno).
- Entitetski parlamenti su usvojili deklaracije o zaštiti rijeka, pozivajući entitetske vlade da uvedu moratorij na izgradnju malih hidroelektrana dok se ne završi revizija štetnih uticaja i svih relevantnih propisa o obnovljivoj energiji. Male hidroelektrane se smatraju izuzetno štetnim po okoliš, jer njihov poguban uticaj na očuvanje biodiverziteta i održivi razvoj okoliša značajno prevazilazi njihovu efikasnost u proizvodnji električne energije (utvrđeno, ali nepotpuno).
- Pri izgradnji energetskih objekata i radu na jačanju održivosti snabdijevanja energijom, od presudne je važnosti obezbijediti zaštitu okoliša, umanjiti negativne efekte klimatskih promjena i održati biološku raznovrsnost (utvrđeno ali nepotpuno).

6.2.6.8 Saobraćaj

Autori originalnog teksta: Edvin Šimić, Adnan Omerhodžić, Aida Kalem

Uvod

Najveći uticaj saobraćaja na biodiverzitet potiče od saobraćajne infrastrukture. Porastom potrebe za prevozom roba i tereta raste i potražnja za saobraćajnom uslugom. Nepovoljan utjecaj saobraćaja na okoliš rezultira i onečišćenjem vode i zraka, tla, pojavom buke i vibracija te ukupnim negativnim djelovanjem na okoliš.

Stanje, istraženost, ključne prijetnje i trendovi

Regulatorni okvir u BiH koji tretira saobraćaj i njegov utjecaj na okoliš podrazumjeva cestovni, željeznički, zrakoplovni i vodni saobraćaj.

Zbog važnosti i rastućeg utjecaja transporta i transportne infrastrukture na okoliš i društveno- privredni razvoj države, ovim pitanjima se pridaje sve više važnosti, i to posebno zbog izgradnje autoputa Koridor Vc i strategija za razvoj cestovne infrastrukture u FBiH i RS (REF 2012). Propisi EU koji se odnose na saobraćaj su djelimično transponovani u pravni sistem u BiH.

Cestovni saobraćaj. Osnovni zakon koji regulise oblast cestovnog saobraćaja je Zakon o osnovima bezbjednosti saobraćaja (Sl. glasnik BiH, /18). Zakon propisuje da je na putu, parking-prostoru, trotoaru i

drugim saobraćajnim površinama zabranjeno ostavljati oštećena, dotrajala ili neregistrovana vozila, nanositi blato na put sa savremenim kolovozom ili ostavljati ili bacati otpatke ili predmete i materije koji mogu da ometaju ili ugrožavaju saobraćaj ili zagađuju okolinu. Zakon reguliše i osposobljavanje kandidata za vozače motornih vozila, što se odnosi i na ponašanje učesnika u čuvanju okoline. Vozila u saobraćaju na putu moraju da ispunjavaju propisane uslove u pogledu zaštite čovjekove okoline, kao i da imaju ispravne propisane uređaje i opremu (Usklađivanja Propisa Pravnoj Stečevini EU u Oblasti Zaštite Okoliša/Životne Sredine BiH; EAS-BiH, 2017).

Granične vrijednosti emisija u BiH definisane su propisima usvojenim od strane nadležnih institucija u oba entiteta. Ciljne vrijednosti treba da odgovaraju nacionalnim gornjim graničnim vrijednostima emisija u zemljama sa sličnim industrijskim djelatnostima kao BiH.

Pravni okvir temeljno reguliše emisije izduvnih gasova i kvalitete goriva. Međutim, postojeći standardi kvaliteta goriva omogućavaju visok sadržaj sumpora (do 350 ppm za dizel i 150 ppm za benzin), što nije u skladu s ograničenjem od 10 ppm sadržaja sumpora, koje predviđa zakonodavstvo EU. BiH poduzima mjere na ograničavanju uvoza polovnih vozila (minimum Euro 5 od 2019/2020 godine), a nedavno je razmatrano uvođenje privremenog ukidanja carina na uvoz novih vozila u cilju promocije uvoza novih električnih vozila.

U Odluci o kvalitetu tečnih naftnih goriva propisuju se uslovi kvaliteta koje moraju ispunjavati tečna naftna goriva, koja se na teritoriji BiH koriste u motorima sa unutrašnjim sagorijevanjem, kao i tečna goriva namijenjena za sagorijevanje radi neposredne proizvodnje toplotne energije (**Odluka o kvalitetu tečnih naftnih goriva** - Sl. glasnik BiH, 27/02, 28/04, 16/05, 14/06, 22/07, 101/08, 71/09, 58/10 i 73/10).

Saobraćajna buka. Problematika uticaja saobraćajne buke na okoliš u FBiH regulirana je Zakonom o zaštiti od buke (Sl. novine FBiH, 110/12), u kojem su u određenoj mjeri inkorporirane odrednice Direktive 2002/49/EC (EUR-Lex, 2002) o procjeni i upravljanju bukom iz okoliša, a u RS Zakonom o zaštiti buke u životnoj sredini (Sl. Glasnik RS, 96/2021). Posljedice zagađenja bukom od cestovnog saobraćaja u urbanim sredinama i uticaj na stanovništvo, smatraju se ozbiljnim zdravstvenim problemom (Omerhodžić i Džaferović, 2021). Iz tog razloga, u posljednje vrijeme intenzivirane su aktivnosti na unapređenju propisa koji omogućavaju efikasniji monitoring i izvještavanje o zagađenju bukom. Propisi EU o buci u okolišu/životnoj sredini propisuju obavezu zemalja članica da izrade strateške mape buke, koristeći usklađene indikatore buke.

Direkcija za civilno vazduhoplovstvo je nadležna za avionsku buku, kako je propisano Zakonom o vazduhoplovstvu BiH, Pravilnikom o početnoj homologaciji vazduhoplova i vazduhoplovnih komponenti i Pravilnikom o aerodromima (EAS-BiH, 2017). Aerodromi u BiH vrše mjerenja buke. Međutim, karte buke i mjerenja nisu izvršena i pripremljena u skladu sa propisanom međunarodnom regulativom.

Pri projektovanju građenja i rekonstrukcije objekata saobraćajne infrastrukture, industrijskih objekata, stambenih, stambeno-poslovnih i poslovnih objekata, nosilac projekta dužan je da predvidi i sprovede mjere zvučne zaštite u skladu sa ovim zakonom i drugim propisima..

U prostornim i urbanističkim planovima obezbjeđuju se mjere i uslovi zaštite od buke, a naročito: međusobni prostorni raspored infrastrukture, industrijskih, stambenih, rekreacionih i drugih zona i objekata; projektovanje sistema saobraćaja, planiranje saobraćaja, smanjivanje buke, mjere zvučne zaštite i kontrolu izvora buke; akustičko zoniranje.

Planovi i programi na koje se primjenjuju propisi kojima se uređuje postupak strateške procjene uticaja na životnu sredinu sadrže procjenu nivoa buke i mjere zaštite od buke u životnoj sredini.

Izgradnja saobraćajne infrastrukture spada u projekte za koje se obavezno provodi procjena utjecaja na okoliš. Izgradnja željeznica i intermodalnih objekata za prekrcaj, kao i intermodalnih terminala su okarakterizirani kao projekti za koje Ministarstvo odlučuje o potrebi provođenja procjene utjecaja na okoliš.

Standardi za goriva i pravni instrumenti vezani za stakleničke plinove. Savjet ministara je usvojio Odluku o kvalitetu tečnih naftnih goriva koja propisuje uslove i kvalitet koji moraju posjedovati tečna naftna goriva koja se u BiH koriste za pokretanje motora sa unutrašnjim sagorijevanjem, kao i tečnih goriva namijenjenih proizvodnji energije sagorijevanjem. Odluka propisuje standarde za fizičke i hemijske karakteristike tečnih naftnih goriva, gornje granice emisija za ista, procedure i metodologiju za ocjenjivanje ovih karakteristika, označavanje i pružanje dokaza da je kvaliteti goriva u skladu sa zahtjevima ove odluke, kao i praćenje i način izbora kompetentnih institucija koje će provoditi ovu Odluku. Odluka također sadrži odredbe o sadržaju sumpora u naftnim gorivima i nafti, čije vrijednosti nisu sasvim usklađene sa EU Direktivom. Odluka ne uključuje odredbe o izvještavanju. Odluka o uslovima i načinu provođenja Montrealskog protokola i postepenog isključivanja iz upotrebe supstanci koje oštećuju ozonski omotač propisuje uslove za provedbu međunarodnih obaveza koje proističu iz Bečke konvencije o zaštiti ozonskog omotača (1985) i Montrealskog protokola (1987) Konvencije, sa izmjenama (EAS-BiH, 2017).

Opasne supstance. Zakoni o prijevozu opasnih materija FBiH i RS, također uređuju oblast saobraćaja. Ovim zakonima uređuju se uvjeti za prijevoz opasnih materija u pojedinim oblastima prijevoza (cestovnom, željezničkom, zračnom saobraćaju i saobraćaju na unutrašnjim plovnim putevima) (Sapuro, 2016). Transport opasnih materija u BD je reguliran Zakonom o prometu eksplozivnih materija i zapaljivih tečnosti i plinova (Sl. glasnik BD, 27/07) i Zakonom o prevozu u drumskom saobraćaju BD (Sl. glasnik BD, br. 10/06, 19/07, 23/08 i 04/11), a u toku je izrada preostalih pravilnika prema ovom zakonu. Na državnom nivou je formirana radna grupa koja bi osigurala da prilikom izrade zakona o prevozu opasnih materija na nižim nivoima budu primijenjeni isti standardi, da se uzmu u obzir sva tri vida transporta (cestovni, željeznički i vodeni), kao i svi propisi EU koji reguliraju predmetnu oblast, te da propisi i standardi EU budu transponirani i primjenjivani u cijeloj državi. Radnu grupu čine predstavnici nadležnih institucija na državnom nivou, te predstavnici nadležnih institucija FBiH i RS, te BD.

Istrošeni radioaktivni izvori su prevoženi cestovnim saobraćajem do privremenih skladišta radioaktivnog materijala. Registrovani korisnici za prevoz radioaktivnih materijala cestovnim saobraćajem moraju biti licencirani prema Pravilniku o notifikaciji i autorizaciji djelatnosti i posjedovati ADR certifikat za vozilo kojim se prevozi radioaktivni materijal, kao i ADR certifikat, izdat od nadležnih organa, za posadu koja prevozi radioaktivni materijal (DARNS, 2014).

Vodni saobraćaj. Na nivou BiH nema Zakona o vodnom prometu. BiH ima dva plovna puta, a to su rijeka Sava i Neum. Općenito, u cijeloj BiH se malo pažnje posvećivalo izgradnji novih i poboljšanju uvjeta postojećih plovnih puteva. Saobraćaj brodicama obavljao se na Savi i na donjim tokovima rijeka Une, Vrbasa, Bosne, Drine i Neretve. Za prostor Federacije BiH se može reći da se plovidba povremeno odvija na dijelu toka Neretve, od Gabele do Metkovića, dužine oko 4 km, te duž obale mora, u dužini oko 24 km. Općenito, saobraćaj rijekom Savom je, za sada, relativno skroman. Na nekim višenamjenskim akumulacijama obavlja se plovidba lokalnog tipa malog intenziteta³⁵.

Kruzeri generalno mogu da izazovu razne vrste zagađenja, ali posebnu specifičnost predstavljaju balastne vode. Radi se o vodi koju brodovi uzimaju radi stabilnosti plovidbe. Pravni okvir djelovanja u oblasti zaštite voda definiran je ZOV-om FBiH (Zakon o vodama FBiH), naročito njegovo poglavlje VI, ali veliki i direktni utjecaj na zaštitu voda imaju i aktivnosti u vezi saobraćajem. Uplovljenje u akvatorij BiH nije regulisano. Predsjedništvo BiH je isključivo zaduženo za ratne brodove, te svaki brod koji je tehnički ispravan može uploviti u Neum. Ministarstvo sigurnosti BiH ili Ministarstvo odbrane BiH mogu zabraniti uplovljavanje jedino u slučaju pandemije, rata i elementarnih nepogoda.

Strateški dokumenti. Strategijom transporta RS utvrđuje se metodologija izrade strategije, opšti i posebni ciljevi, kao i Akcioni plan za kratkoročne, srednjoročne i dugoročne aktivnosti do 2030. godine. Prema transportnoj strategiji (Parlament Federacije BiH, 2016) Federacije BiH utvrđeni su strateški ciljevi i prijedlozi za osiguravanje minimalnih negativnih utjecaja na životnu sredinu. Specifični ciljevi Transportne strategije su: (I) Unaprijeđenje korištenja različitih vidova transporta za prevoz robe i putnika, (ii) Monitoring emisija, (iii) Unapređenje procjene uticaja na okoliš.

Okvirna strategija prometa BiH sačinjena je na osnovu prometnih strategija dvaju entiteta i Brčko distrikta (Parlamentarna skupština BiH, 2015).

Okvirna prometna politika BiH za period od 2015. do 2030. (Ref.) godine tretira okoliš u dijelu principa.aktivnog odnosa prema okolišu društvenim pitanjima. To uključuje mjere koje mogu doprinijeti troškovno najefektivnijem načinu smanjenja ili ublažavanja negativnih okolišnih efekata prouzrokovanih prometnim operacijama.

Prepreka za implementaciju ove politike je nedostatak kvalificiranog osoblja u javnom sektoru kod realiziranja procjene uticaja na okoliš i kontrole provođenja planova upravljanja okolišem, na osnovu čega Parlamentarna skupština (REF 2015) donosi zaključak da će entitetske vlade ojačati kapacitet za nadgledanje plana upravljanja okolišem putem namjenskih programa izgradnje kapaciteta

Važan budući pravac ka očuvanju i zaštiti okoliša je uvođenje koncepta zelene mobilnosti, prvenstveno elektromobilnosti, koja je uključena u Okvirnu strategiju prometa BiH 2016.-2030³⁶. Na nivou BiH ne postoje propisi koji bi na eksplicitan način regulisali bilo koji segment vezano za korištenje elektromobila (REF studija elektomobilnosoti EPBiH). U FBiH je 2014. godine donesen Akcioni plan FBiH za korištenje obnovljivih izvora energije, gdje se također ne spominje korištenje elektromobila (Izvor:studija

³⁵ <https://fmpvs.gov.ba/wp-content/uploads/2018/01/Strategija-upravljanja-vodama-FBiH-2010-2022.pdf>

³⁶ <https://mpv-hnz-k.ba/wp-content/uploads/2019/11/Okvirna-strategija-prometa-BiH-Bosanski.pdf>

elektromobilnosti EPBiH). U dokumentu „Okvirna energetska strategija FBiH – radna verzija“, samo na jednom mjestu (poglavlje 5.4.2.5.) spominje se korištenje električne energije u transport, a akcentat je uglavnom na biogorivu (REF! Izvor:studija elektromobilnosti EPBiH). U Prijedlogu zakona o električnoj energiji, jedno čitavo poglavlje nosi naziv Elektromobilnost, a u njemu se definišu usluge punjenja električnih vozila, tehnički zahtjevi za stanice za punjenje kao i ograničenja³⁷.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje istraživanja, niti praćenje uticaja cestovnog, željezničkog, vazdušnog ili vodnog saobraćaja na biološku raznolikost BiH (npr. uticaj na distribuciju različitih grupa životinjskih organizama, pojava korovske flore uz puteve i ceste, istraživanje puteva širenja invazivnih vrsta putem saobraćaja itd). - Ne postoje istraživanja, niti praćenje uticaja buke iz saobraćaja na biološku raznolikost BiH (npr. na populacije, ptica, sisara itd). - U procjeni uticaja gradnje saobraćajnih infrastruktura na okoliš, uticaj na biodiverzitet se ne analizira kvalitetno.
	Ključni nalazi: - Uticaj izgradnje i korištenja infrastrukturnih saobraćajnih objekata može biti reduciran i usporen uz kvalitetnu primjenu postojećih alata u pravnom okviru (dobro utvrđeno). - Nivo koordinacije i usaglašavanja aktivnosti u procesu transpozicije EU zakonodavstva u oblasti saobraćaja i buke nije zadovoljavajući (dobro utvrđeno). - Postojeći ljudski i finansijski kapaciteti ne obezbjeđuju potrebnu osnovu za dugoročnu održivost i implementaciju EU pravne tekovine i drugih međunarodnih obaveza iz oblasti saobraćaja i buke (dobro utvrđeno).

6.2.6.9 Turizam

Autori originalnog teksta: Mirjana Milićević, Amra Banda

Uvod

BiH je zemlja velikog turističkog potencijala koji se bazira na prirodnim resursima sa obiljem specifičnih prirodnih pejzaža, čiste prirode, bistrih rijeka, planina, te bogate tradicijske i kulturno-historijske baštine. Na ovakvoj resursnoj osnovi razvili su se brojni oblici turizma. Planine i riječni kanjoni nude kombinaciju planinskog, izletničkog, zimskog, sportsko-rekreacijskog, ruralnog, eko, lovnog, ribolovnog, rafting te gastro turizma. Turistička ponuda uključuje organizirane zimske sportove na skijalištu, planinarenje, agroturizam, biciklizam, rekreaciju i relaksaciju kao vid zdravstvenog turizma, izletnički turizam te organizirane aktivnosti namijenjene turistima. Turizam ima značajniju ulogu u ekonomskom razvoju u BiH, jer indirektno djeluje na ostale uslužne oblasti i privredne grane, kao što su usluge, trgovina, poljoprivreda, transport itd.

Stanje i analiza

³⁷<https://fbihvlada.gov.ba/bs/poticaje-za-elektricna-vozila-zatrzilo-oko-50-gradana-odluka-o-izboru-korisnika-cka-usvajanje>

Kompleksno uređenje države BiH, znatno utječe i na turizam i turistički sektor, tako da se on ne uspijeva normalno razvijati i postati akceleratorom ekonomskog razvoja BiH. Na različitim razinama vlasti postoji mnogo zakona, od kojih se neki bave identičnim pitanjima, te su kao takvi u koliziji.

U okviru Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, formiran je odjel za turizam u sastavu sektora za prirodne resurse, energetiku i zaštitu okoline. Ministarstvo je osnovalo Radnu grupu za koordinaciju aktivnosti, donošenje zaključaka i izradu prijedloga rješenja u turističkom sektoru BiH, koju čine predstavnici Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, nadležnih entitetskih ministarstava, predstavnik BD BiH i predstavnik Vanjskotrgovinske komore BiH.

Prema Ustavu FBiH, nadležnost nad turizmom podjeljena je između Federacije i kantona, pri čemu su kantoni ovlašteni za "stvaranje i primjenu politike kantonalnog turizma i razvoj turističkih resursa". Federalno ministarstvo turizma i okoliša nadležno je: za izradu strategije i politike razvoja turizma i ugostiteljstva; praćenje turističkih tokova na domaćim i stranim tržištima; usmjeravanje dugoročnog razvoja turizma u okviru cjelovitog gospodarskog sustava i druge poslove utvrđene zakonom. Na području FBiH egzistira deset kantonalnih turističkih zajednica i Turistička zajednica FBiH, čiji je osnovni zadatak promocija turističkih resursa, kao i privredne komore kantona u okviru kojih se nalaze i udruženja za ugostiteljstvo i turizam.

U RS, Ministarstvo trgovine i turizma nadležno je za sprovođenje politike iz oblasti turizma. U sastavu ministarstva se nalazi resor turizma i ugostiteljstva u okviru kojeg su unutarnje organizacione jedinice sa odjeljenjem za turizam i odjeljenjem za ugostiteljstvo.

U okviru Vlade BD BiH formirano je odjeljenje za privredni razvoj i kulturu, nadležno za oblast turizma, u okviru koga se nalazi pododjeljenje za turizam kulturu i sport. Odjeljenje za privredni razvoj i kulturu izvršava zakone i propise koji se primjenjuju na teritoriju Brčko Distrikta, predlaže i priprema propise koji se odnose i na oblast turizma.

U Federaciji BiH se sljedeći zakoni, podzakonski akti i prijedlozi propisa odnose na turizam i ugostiteljstvo: a) Zakon o turizmu (Sl. novine BiH, 32/2009), b) Zakon o turističkim zajednicama i promociji turizma u FBiH (Sl. ne BiH, /96, 28/2003), c) Prijedlog Zakona o turizmu (u Parlamentarnoj proceduri – 2016. godine u formi nacрта, a 2017. godina u formi konačnog prijedloga), d) Prijedlog Zakon o boravišnoj taksi - (u Parlamentarnoj proceduri - 2016. godine u formi nacрта, a 2017. godina u formi konačnog prijedloga), e) Zakon o ugostiteljstvu FBiH (Sl. novine FBiH, 32/2009) i f) Prijedlog Zakon o ugostiteljstvu (u Parlamentarnoj proceduri - 2017. godina u formi Nacrta).

U RS postoje zakoni i podzakonski akti koji se odnose na turizam: a) Zakon o turizmu (Sl. glasnik RS 45/2017), b) Zakon o banjama (Sl. glasnik RS, ,20/2018), c) Zakon o boravišnoj taksi (Sl. glasnik RS 78/2011), d) Zakon o javnim skijalištima (Sl. glasnik RS, 15/2010, 33/2016).

S obzirom na činjenicu da je turizam u BiH orijentiran prema prirodnim područjima, a kako bi se smanjila šteta koju turizam nanosi prirodi, kroz analizu zakona potrebno je uvrstiti i one koji se odnose na zaštitu prirode i okoliša.

Uzimajući u obzir bogato prirodno, kulturno i historijsko naslijeđe, raznolikost gastro ponude te izraženi biodiverzitet, ruralni turizam jedna je od djelatnosti kojom se ovi potencijali moraju bolje iskorištavati. Pozitivan primjer razvoja turizma u prirodnim područjima je UNDP-ov projekt Via Dinarica, planinarska ruta koja povezuje sedam zemalja i teritorija, temelji se na zajedničkoj ideji da ekonomski razvoj i zaštita prirodnog okoliša mogu i trebaju ići ruku pod ruku. Via Dinarica je potaknula povećanje ulaganja u turistički sektor, a obitelji u udaljenim područjima (ruralnim sredinama) prihvatile su mogućnost za ostvarivanje dodatnog prihoda otvaranjem novih „odredišta“.

Važno je spomenuti prirodne vrijednosti specifičnog biodiverziteta kao što su strogi prirodni rezervat „Prašuma Janj“, špilja Vjetrenica u Ravnom i vodopad Milančev buk u mjestu Martin Brod Nacionalnog parka „Una“ koji se nalaze se na UNESCO Tentativnoj listi, a predate su nominacije da se ova tri područja stave na Listu Svjetske baštine UNESCO-a. Budući da je turizam jedna od najvećih svjetskih privrednih grana, Konvencija o biološkoj raznolikosti je prepoznala potrebu da se uključi u procedure razvoja turizma, što je rezultiralo i smjernicama CBD-a o biološkoj raznolikosti i razvoju turizma.

Analiza sadržaja biodiverziteta koji je pod utjecajem turizma otkriva da turističke aktivnosti imaju neke zajedničke karakteristike na kojima se mora staviti naglasak: minimalni fizički i socijalni uticaja na posjećeno područje, omogućavanje ekološkog obrazovanja posjetioca na prirodnom području, poticanje sudjelovanja zajednice u procesu razvoja i društvene jednakosti, i stvaranje značajnih lokalnih ekonomskih koristi.

Nelegalna ili bespravna izgradnja fenomen je koji se javlja širenjem urbanizacije posebno u atraktivnim prirodnim područjima ili u zonama kupališta i skijališta. Uslijed ekspanzije gradnje u prirodnim područjima dolazi smanjenja površine staništa prirodnih, prije svega šumskih kompleksa, promjene krajolika i direktnog pritiska na biodiverzitet. Uz to, nepostojanje infrastrukturne mreže dovodi do pritiska na podzemne vode i tlo. Širenje vikend naselja bez ikakvog prostornog plana i nadora, uz građevinsku i pejzažno-arhitektonsku neusklađenost sa prostorom, postaje sve veća prijetnja prirodnom ambijentu, biodiverzitetu i ukupnom okolišu. Uz nelegalnu gradnju pojavljuje se i sve veći broj nelegalnih deponija otpada.

Nedostaci u znanju:

- Postoji nedostatak znanja o koristima, održivom korištenju i sinergiji prirodnih resursa (biološke raznolikosti) i turizma.
- Analiziraju se kapaciteti upravljača i identifikacija ključnih prirodnih vrijednosti bez naglaska na lokalnu zajednicu.
- Tradicionalna znanja u biodiverzitetu nisu iskorištena kao dio turističke ponude.

Ključni nalazi:

- Planiranjem promotivnog, edukativnog, infrastrukturnog i ekonomskog osnaživanja lokalnih zajednica koje su ključne za turistička područja, osigurao bi se dugoročan održivi razvoj područja (dobro utvrđeno).
- Turizam je djelatnost koja može doprinijeti očuvanju i održivoj upotrebi koristi od prirode, kao i povećanju prihoda lokalnog stanovništva u BiH, ukoliko se provodi na održiv način (dobro utvrđeno).
- Održivi turizam traži minimalne fizičke i socijalne uticaje na posjećeno područje, ekološko obtazovanje, ušćeće lokalne zajednice, te sprečavanje nelegalne ili bespravne izgradnja objekata u prirodi (dobro utvrđeno).

6.3 POTREBNI USLOVI ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE PRIRODOM I KORISTIMA IZ PRIRODE U BOSNI I HERCEGOVINI

Uvod

Autor teksta: Gordana Đurić

S obzirom na to da u svakom društvu, pa i u Bosni i Hercegovini, postoje interesi brojnih sektora za prostor u kojem su rasprostranjena prirodna staništa, neophodno je analizirati uslove za pozitivne promjene u cilju njihovog očuvanja i održivosti za dobro sadašnjih i budućih generacija.

U tom smislu, u sadašnjoj Procjeni su analizirana postojeća znanja o: mogućnostima integrisanja brige o biodiverzitetu u sektorske politike i programe, znanjima o efikasnim pravcima strateškog planiranja, sistemu koordinacije, gradnji kapaciteta, monitoringu biodiverziteta, edukaciji o biodiverzitetu, participatornom procesu u donošenju odluka, očuvanju i uključivanju tradicionalnih znanja u donošenje odluka, pristupu informacijama i učešću javnosti u donošenju odluka, komunikaciji i dijeljenju informacija, transparentnosti, socijalnoj pravdi, kao i o znanjima o ekonomskim poticajima za održivo korištenje prirode.

6.3.1 INTEGRISANJE OČUVANJA I ODRŽIVE UPOTREBE PRIRODE U SEKTORSKE POLITIKE

Autor teksta: Gordana Đurić, Amina Nikolajev

Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke raznolikosti BiH 2015 – 2020 (Ref.) je definisala nacionalni cilj 2: *Integracija biološkog diverziteta u razvojne strategije i strateške planove, sa posebnim naglaskom na ruralni razvoj*. Dostizanje ovog cilja zahtijeva uključivanje relevantnih vrijednosti biološke raznovrsnosti u nacionalne i lokalne razvojne strategije, strategije za eliminaciju siromaštva i procese planiranja, kao i u finansijske sisteme i sisteme izvještavanja.

Članom 6. Konvencije o biološkoj raznolikosti, od članica se zahtjeva da integrišu mjere očuvanja i održivog korišćenja biološke raznovrsnosti u relevantne sektorske i međusektorske planove, programe i politike, kao i jačanje koordinacije između svih nivoa vlasti.

Jedan od primjera takvog uključivanja u BiH su procesi prostornog planiranja za određena područja. Međutim, ova mjera sigurno nije dovoljna, jer efikasna integracija zahtjeva angažman i ostalih sektora kao što su šumarstvo, vodoprivreda, poljoprivreda, energetika, industrija, obrazovanje i drugi sa krajnjim ciljem očuvanja prirodnih resursa u sigurnim ekološkim granicama.

Prema Šestom izvještaju za Konvenciju o biološkoj raznolikosti, BiH je "na putu da postigne ovaj cilj". Na primjer, u februaru 2018. godine je usvojen Okvirni dokument Strateškog plana ruralnog razvoja BiH 2018-2021, koji integriše vrijednosti biodiverziteta u razvojne aktivnosti. Prema Strategiji, potrebno je integrisati pitanja agroekologije u proces planiranja ruralnog razvoja. To treba da spriječi uništavanje pejzaža i biodiverziteta, nestanak životinjskih i biljnih genetičkih resursa. Akcioni plan, koji je sastavni dio ovog Strateškog plana, sadrži mjeru za podršku organskoj proizvodnji, zaštitu životne sredine i smanjenje uticaja klimatskih promjena. Također je definisan niz podciljeva, kao što su: primjena dobre poljoprivredne i ekološke prakse; zaštita i održivo korišćenje poljoprivrednog zemljišta i šira zaštita biodiverziteta i ruralnih predjela.

Strateški plan razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske 2016-2020, (a sada i nova strategija za period 2021-2027) i Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH 2015-2019, u mnogim dijelovima i ciljevima, zasnivaju se na očuvanju biodiverziteta, naročito kroz održivu poljoprivrednu proizvodnju i očuvanje genetičkih resursa.

Prema USAID (2020) u BiH postoji nedostatak strategija i planskih dokumenata na nivou entiteta i opština, koji bi sadržavali specifične mjere zaštite i poboljšanja vrijednosti prirode i biodiverziteta. Ta situacija doprinosi jačanju direktnih pritisaka, što ukazuje na neophodnost razvoja sistemski dizajniranog programa ruralnog razvoja i zadržavanja ljudi u ruralnim područjima, neophodnost jasno definisanih zaštitnih mjera za vrijednosti prirode, neophodnost adekvatnog sistema monitoringa, poboljšanje multisektorskog pristupa, te jačanje horizontalne i vertikalne saradnje među vlastima.

U studiji Očuvanje biodiverziteta u BiH kroz otvaranje zelenih radnih mjesta u sektorima poljoprivrede i šumarstva (GEA, 2012) su definisani kriterijumi na osnovu kojih je moguće doći do nekoliko oblasti poljoprivredne proizvodnje, u kojoj svako područje može prepoznati potencijal za novo zapošljavanje istovremeno dajući doprinos „ozelenjavanju“ ukupne ekonomije. Vodeći se navedenim kriterijumima jedan od sektora koji u vrijeme pripreme studije doživlja ekspanziju jeste sektor ljekovitog bilja, gljiva i šumskih plodova. Prema podacima Vanjsko-trgovinske komore BiH, samo u 2010. godini iz BiH je izvezeno 3.406.573 kg ljekovitog bilja i šumskih plodova u vrijednosti od 26.277.602 KM, što je čak za 68% više nego 2009. godine. Radi se o jednom od najbrže rastućih tržišta gdje BiH ima čitav niz komparativnih prednosti u odnosu na okruženje. Kako se navodi u studiji, povoljni klimatski i geografski uslovi, prirodni resursi te duga tradicija sakupljanja ljekovitog i aromatičnog bilja predstavljaju osnovu za snažniji razvoj i novo zapošljavanje u ovom sektoru.

Što se tiče drugih razvojnih strategija, one na lokalnom nivou u određenoj (ograničenoj) mjeri uključuju vrijednosti biološke raznovrsnosti. RS je usvojila Strategiju i politiku razvoja industrije RS za period 2016-2020. Taj novi strateški dokument identifikuje prioritete i strateške ciljeve razvoja industrije i načine njihovog ostvarivanja u periodu od 2016. do 2020. godine. Ova strategija prepoznaje potrebu

implementacije ekoloških standarda u industriji, te efikasnijeg korišćenja resursa i očuvanja biodiverziteta u šumama kada se koristi biomasa kao resurs.

Na nivou entiteta i BD BiH, te kantona usvojeni su i drugi strateški dokumenti koji u određenoj mjeri uključuju zaštitu biodiverziteta.

Prema BiH NBSAP 2015-2020, "u BiH postoje razne sektorske strategije u kojima su integrirane vrijednosti biološke raznolikosti. Međutim, s obzirom na to da entitetski zakoni o zaštiti okoliša/životne sredine propisuju stratešku procjenu okoliša tokom izrade planova i drugih relevantnih dokumenata potrebno je integrirati biološku raznolikost i u strategije sektora poput energije, rudarstva, industrije i šumarstva. Na nivou BiH, kao i na nivou entiteta, usvajanje ove vrste strategija je sporo, što dodatno usporava i njihovu provedbu".

Krajem 2022. godine usvojene su entitetske i BD strategije zaštite životne sredine, koje su dio Strategije za zaštitu okoliša/životne sredine BiH (ESAP BiH 2030+), a koje uključuju očuvanje biodiverziteta kao jedne od sedam oblasti u upravljanju okolišem. Iako se time obezbjeđuje okvir za dugoročno planiranje, u pomenutim strategijama je istaknuto da integracija biodiverziteta nije efikasna ukoliko ostaje isključivo na nivou strateškog dokumenta, odnosno ukoliko se biodiverzitet ne integriše u sektorske programe i propise.

	Nedostaci u znanju: - Nedostaje stručna i naučna analiza integracije biološke raznolikosti u sektorske politike prema EU pravnoj tekovini. - Ne postoje istraživanja kojima bi se ispitali modeli i prednosti integracije biološke raznolikosti u sektorske politike, propise i programe.
	Ključni nalazi: - Biološka raznolikost je integrisana u određeni broj sektorskih strategija u Bosni i Hercegovini, ali većinom nije integrisana u sektorske programe i propise (dobro utvđeno).

6.3.2 MEHANIZMI ZA KOORDINIRANO PLANIRANJE, MONITORING I IZVJEŠTAVANJE O BIODIVERZITETU

Autor originalnog teksta: Gordana Đurić

6.3.2.1 Koordinirano planiranje očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta

Osnovni instrument za koordinirano planiranje očuvanja i održive upotrebe biološke raznolikosti u Bosni i Hercegovini je NBSAP - Strategija i akcioni plan za biodiverzitet, što je i obaveza svake članice Konvencije o biološkoj raznolikosti. NBSAP se ne odnosi samo na institucionalnu koordinaciju, nego na koordinirani plan kako svih aktivnosti u ovoj oblasti, tako i svih interesnih strana u dostizanju prihvaćenih ciljeva za biodiverzitet u Bosni i Hercegovini.

Prema novom Globalnom okviru za biodiverzitet (Kunming-Montreal Global biodiversity framework, CBD/COP/15/L.25), implementacija ovog okvira i dostizanje novih ciljeva za biodiverzitet su mogući jedino pod uslovom zajedničkog pristupa cijele vlade i cijelog društva.

Kako je ranije istaknuto, koordinacija u provođenju politika za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti je u nadležnosti Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave BiH, Sl. glasnik BiH, 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88//07, 35/09, 59/09 i 103/09).

Međutim, studija *Bosnia and Herzegovina biodiversity analysis and addressing the biodiversity needs* (USAID, 2020), kao jedan od uzroka gubitka biodiverziteta, navodi nedostatak organizacione strukture i mehanizma koordinacije za efektivnu implementaciju multilateralnih okolinskih sporazuma, što vodi jačanju direktnih pritisaka na biodiverzitet. Ista studija identifikuje jačanje horizontalne i vertikalne saradnje vlasti, jačanje multisektorskog pristupa, promjene načina upravljanja i odlučivanja i dalje usklađivanje legislative sa EU pravnom tekovinom kao neophodne akcije u cilju uspostave bolje koordinacije.

Posebno važno za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta jeste koordinirano planiranje aktivnosti na usklađivanju propisa sa EU pravnom tekovinom. Ova aktivnost se može provesti preko usvojenog Mehanizma koordinacije procesa evropskih integracija u BiH kojim se definišu institucionalni i operativni sistemi i način ostvarivanja koordinacije institucija u BiH na provođenju aktivnosti u vezi s procesom integrisanja BiH u EU (Sl. glasnik BiH, 72/16).

Prema Strategiji aproksimacije propisa pravnoj stečevini EU u oblasti zaštite okoliša/životne sredine BiH (MVTEO, 2017) "izrada nacrti i usvajanje brojnih strategija, politika i planova u BiH namijenjenih aproksimaciji sektora zaštite okoliša/životne sredine bi od strane nadležnih vlasti u BiH trebala biti tretirana kao koordinisani proces koji uključuje sve zainteresovane institucije BiH, entiteta i BD BiH. Ovi instrumenti moraju biti međusobno usaglašeni i koherentni po pitanju sadržaja i planiranog vremenskog rasporeda. Entiteti i BD BiH će usvojiti dokumente u skladu sa sopstvenim propisima u oblasti zaštite okoliša/životne sredine prema procedurama propisanim njihovim zakonima".

Zahtjevi za koordiniranim planiranjem zaštite i održive upotrebe biodiverziteta je jače izraženo u FBiH. Prema Ustavu FBiH, Vlada FBiH i vlade kantona dijele odgovornost za zaštitu okoliša, a ona se ispunjava zajednički ili odvojeno (od strane kantona pod koordinacijom Vlade FBiH).

Potreba donošenja inovirane Strategije i akcionog plana za biodiverzitet BiH (NBSAP-BiH), čiji će ciljevi biti usklađeni sa Globalnim okvirom za biodiverzitet, prepoznata je u Strategiji zaštite okoliša/životne sredine u Bosni i Hercegovini (ESAP BiH 2030+, www.esap.ba) kao jedan od prioriteta u oblasti očuvanja biološke raznolikosti.

Izvori znanja o pitanjima koordinacije plana za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH su isključivo tehnički izvještaji koji se podnose različitim međunarodnim organizacijama i sporazumima ili domaćim institucijama. Iako postoje naučni radovi koji tretiraju problematiku usklađivanja sa globalnim obavezama BiH prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti (Barudanović, 2012), naučni izvori na temu implementacije okolinskih sporazuma i usklađivanja sa EU pravnom tekovinom nisu utvrđeni.

	Nedostaci u znanju: - Nedostaje stručna i naučna analiza implementacije usvojenih strategija i planova za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti na različitim administrativnim nivoima, kroz utvrđene indikatore. - Ne postoje istraživanja kojima bi se ispitali modeli i scenariji razvoja u skladu sa strateškim ciljevima. - Ne postoje istraživanja modela efikasne koordinacije svih interesnih strana u društvu u pravcu očuvanja prirode i održive upotrebe biološke raznolikosti.
	Ključni nalazi: - Izvještaji o implementaciji Konvencije o biološkoj raznolikost, drugih konvencija vezanih za biodiverzitet i okoliš, te izvještaji međunarodnih organizacija ističu potrebu koordiniranog i efikasnog plana za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta kroz multisektorski pristup u BiH (dobro utvrđeno).

6.3.2.2 Funkcionalan sistem monitoringa biodiverziteta

Autor: Senka Barudanović

Monitoring stanja vrsta i ekosistema je kompleksan proces, koji zahtijeva stabilnu organizacionu strukturu, te kontinuiranu naučnu, tehničku i finansijsku podršku. U tom cilju se uspostavljaju i crvene liste, odnosno popisi vrsta sa utvrđenim stepenom ugroženosti, kako bi se propisale odgovarajuće mjere zaštite i oporavka vrsta. Na primjer, iako interesne grupe i izvještaji često govore da je došlo do smanjenja broja pčela i gubitka medonosnih pčela u BiH, ne zna se da li je neka ugrožena vrsta iščezla ili koliko je smanjena njena brojnost.

Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke raznolikosti BiH (NBSAP BiH 2015-2020), je među ostalim, postavila i cilj inventarizacije flore, faune i fungije, te ekosistema i tipova staništa u BiH do 2020. godine.

Šesti izvještaj BiH prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti (FMOIT, 2019) navodi da su postojeći podaci o flori, fauni, fungiji, ekosistemima i tipovima staništa nepotpuni, te da stanje podataka značajno ovisi o tome o kojoj se grupi organizama o kojij se radi.

Jedan od koraka u uspostavi funkcionalnog sistema monitoringa je formiranje informacionog sistema sa odgovarajućim bazama podataka, u koje se pohranjuju standardizovani podaci o praćenju stanja biodiverziteta. Podaci trebaju služiti pripremi indikatora koje se koriste u svrhe planiranja i izvještavanja.

Informacioni sistem za zaštitu prirode i praćenje stanja RS (<http://e-priroda.rs.ba/>) i Informacioni sistem zaštite prirode FBiH (<http://e-prirodafbih.ba/>) čine informacije o prirodnom (biološkom i geološkom) nasljeđu u formi baza podataka, aplikativnih rješenja i web servisa. Ovi sistemi su namijenjeni za čuvanje, održavanje i dijeljenje podataka. Usljed nedostatka kontinuiranog praćenja stanja na terenu, uspostavljeni informacioni sistemi još uvijek ne daju konkretne rezultate o stanju biodiverziteta u svrhu izvještavanja. Dalji prioriteta u praćenju vrsta i staništa, te prikupljanje i protok podataka do informacionih sistema nisu utvrđeni, što zaustavlja procese planiranja i uspostave ekoloških mreža u BiH.

U okviru projekta „Podrška provedbi Direktive o pticama i Direktive o staništima u Bosni i Hercegovini“ pripremljen je Nacrt strukture za informacijski sistem monitoringa biodiverziteta u BiH, koja se odnosi na plan područja Natura 2000 u BiH. Međutim, do danas nije došlo do institucionalnog pomaka u svrhu proglašenja područja, kao ni na uspostavi kapaciteta za monitoring vrsta i staništa sa aneksa ove dvije direktive (Mesaroš, 2017).

Prema UNECE (2019), pored potrebe za praćenjem stanja ugroženih vrsta, veliku važnost ima monitoring invazivnih vrsta. Tokom 2019. godine Federalno ministarstvo zaštite okoliša i Prirodno-matematički fakultet i "Matematika" Sarajevo implementirala je projekat „Inventarizacija i geografska interpretacija invazivnih vrsta u FBiH“. Aktivnosti u okviru projekta rezultirale su listom invazivnih vrsta koja će podržati pripremu podzakonskih akata za zaštitu od stranih invazivnih vrsta u cilju očuvanja raznolikosti vrsta i staništa vrsta u FBiH. Ipak, praćenje i kontrola širenja je svedena na nekoliko invazivnih vrsta, prvenstveno onih koje utiču na zdravlje ljudi, poput ambrozije. FBiH je usvojila Akcioni plan za osvješćivanje javnosti, eliminaciju i suzbijanje ambrozije u FBiH u avgustu 2019. godine kao i Odluku o mjerama za sprječavanje širenja i uništavanja korovskih vrsta ambrozije (Sl. list FBiH, 89/11). Ministarstvo za prostorno uređenje i građevinarstvo i zaštitu okoliša Kantona Sarajevo uspostavilo je katastar ambrozije 2014. godine. Pored toga, primjenjuje se i kontinuirani monitoring koncentracije polena alergenih vrsta (Centar za ekologiju i prirodne resurse „Akademik Sulejman Redžić, Prirodno-matematički fakultet u Sarajevu), čiji su izvještaji dostupni najširoj javnosti.

U RS je od 2007. godine na snazi Odluka o mjerama za suzbijanje i iskorjenjivanje korova ambrozije (Sl. list RS br. 81/07). Podaci o staništima invazivnih vrsta se, kako u RS, tako i u FBiH dobijaju kroz projekte (kao što je „Očuvanje staništa sliva rijeke Save kroz transnacionalno upravljanje invazivnih stranih vrsta (Sava TIES)“ ili direktno iz objavljenih naučnih radova (Staviti Maslo 2019, 2020).

U okviru projekta „Regionalna mreža za upravljanje informacijama o biodiverzitetu i izvještavanje“, sačinjena je detaljna procjena situacije u monitoringu biodiverziteta u BiH. Utvrđen je ozbiljan nedostatak podataka, nedostatak pružatelja podataka o biodiverzitetu, te loša međusektorska koordinacija i saradnja na prikupljanju i razmjeni podataka o biodiverzitetu. Ove činjenice stvaraju ozbiljne poteškoće u integraciji podataka i izradi indikatora za regularno izvještavanje (Mesaroš, 2017).

Prema istoj procjeni, sistematično praćenje stanja, te prikupljanje i analiza podataka o biodiverzitetu praktično ne postoji u BiH, nego se ono provodi po potrebi. Zbog toga su primarni podaci o biodiverzitetu rasuti u nizu privatnih i javnih baza podataka, različito strukturisani i formatirani, a to dalje onemogućava njihovo objedinjavanje u jedinstvene baze. Isto potvrđuju Odgovori Bosne i Hercegovine na pitanja iz upitnika Evropske Komisije – Poglavlje 27 (Vijeće ministara, 2018), te izvještaji Evidence-Based Environmental Governance and Sustainable Environmental Policies in Support of the 2030 Agenda in South-East Europe - Bosnia and Herzegovina (UNECE, 2019) i Bosnia and Herzegovina biodiversity analysis and addressing biodiversity needs (USAID, 2022).

Razvoj, primjena i praćenje indikatora stanja biodiverziteta nije propisano kao dio institucionalnih zaduženja, niti je u praksu uveden neki od modela vaninstitucionalnog praćenja. Taj nedostatak ostavlja negativne posljedice u obavezama izvještavanja putem statističkih agencija u BiH.

Nije propisano niti uvedeno u praksu sistemsko rješenje za validaciju/verifikaciju podataka o biodiverzitetu, koji se koriste za potrebe pripreme različitih izvještaja.

Monitoring stanja šumskih, poljoprivrednih i vodenih ekosistema se provodi kroz rad nadležnih sektora. Tako, na primjer, na nivou BiH, nadležnost za prikupljanje podataka o šumskim požarima ima Ministarstvo sigurnosti BiHine. Podaci se prikupljaju putem statističkih upitnika za državne i privatne šume, a onda se dostavljaju nadležnim organima uprave za šumarstvo. Praćenje podataka o šumskim požarima je uspostavljeno od 2005. godine za četiri indikatora (Vijeće ministara BiH, 2018). Drugi podaci iz monitoringa šumskih, poljoprivrednih i vodenih ekosistema nisu javno dostupni.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoje istraživanja i analize neophodnih kapaciteta i operativne strukture za funkcionalan monitoring biodiverziteta u BiH.
- Nisu utvrđeni prioriteti za monitoring u skladu sa zahtjevima EU integracija.
- Naučno-istraživački kapaciteti nisu uvedeni u funkcionalan sistem monitoringa.

Ključni nalazi:

- Sistematično praćenje stanja, te prikupljanje i analiza podataka o biodiverzitetu praktično ne postoji u BiH. Istraživanja biodiverziteta se provode po potrebi, ali rezultati istraživanja nisu dostupni, osim ako su publicirani (dobro utvrđeno).
- informacijski sistem za zaštitu prirode i praćenje stanja RS i Informacioni sistem zaštite prirode FBiH su uspostavljeni i sadrže određeni broj podataka. Dalji prioriteti u praćenju vrsta i staništa, te prikupljanje i protok podataka do informacionih sistema nisu utvrđeni, što zaustavlja procese planiranja i uspostave ekoloških mreža u BiH. Informacioni sistem BDBiH nije uspostavljen (dobro utvrđeno).
- Primarni podaci o biodiverzitetu (ekosistemi, vrste, geni) su rasuti u nizu privatnih (ne uvijek i dostupnih) i javnih baza podataka. Različito su strukturirani i formatirani, što dalje onemogućava objedinjavanje bar dostupnih podataka u jedinstvene baze (dobro utvrđeno).
- Razvoj funkcionalnog sistema monitoringa nije usklađen sa potrebama izvještavanja prema međunarodnim sporazumima i EU institucijama (dobro utvrđeno).
- Razvoj, primjena i praćenje indikatora stanja biodiverziteta nije propisano kao dio institucionalnih zaduženja, niti je u praksu uveden neki od modela vaninstitucionalnog praćenja. Taj nedostatak ostavlja negativne posljedice u obavezama izvještavanja putem statističkih agencija u BiH (dobro utvrđeno).
- Nije propisano niti uvedeno u praksu sistemsko rješenje za validaciju/verifikaciju podataka o biodiverzitetu, koji se koriste za potrebe pripreme različitih izvještaja (dobro utvrđeno)
- Razvoj funkcionalnog sistema monitoringa nije usklađen sa strategijama očuvanja specifičnog biodiverziteta BiH (dobro utvrđeno).
- Nedostatak funkcionalnog sistema monitoringa smanjuje efikasnost donesenih odluka za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta, a istovremeno zaustavlja proces planiranja i proglašenja ekoloških mreža (dobro utvrđeno).
- Monitoring šumskih, poljoprivrednih i vodenih ekosistema se provodi kroz rad nadležnih sektora (dobro utvrđeno). Podaci o monitoringu nisu javno dostupni (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.3.2.3 Izvještavanje prema međunarodnim sporazumima o biodiverzitetu

Autor: Senka Barudanović

Obaveze izvještavanja o biodiverzitetu u BiH se redovno ispunjavaju prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti. Međutim, zbog nepostojanja organizovanog sistema za prikupljanje, pohranu, obradu i analizu podataka o biodiverzitetu, podaci se prikupljaju samo u slučaju potrebe, putem mobilizacije određenog broja stručnjaka iz vladinih i akademskih institucija (Mesaroš, 2017).

Treba istaći da izvještavanje o biodiverzitetu BiH prema EEA nije uspostavljeno, i to usljed slabe koordinacije i nepostojanja nadležne centralne stručne institucije za prikupljanje i objedinjavanje traženih podataka, odnosno, pripremu indikatora i izvještaja (Mesaroš, 2017).

Izvještaj USAID (2022) navodi da je Vijeće ministara 2019. godine usvojilo Listu odabranih okolinskih indikatora u Bosni i Hercegovini, sa 50 indikatora u 4 tematska područja (biodiverzitet, degradacija zemljišta, kvalitet zraka i klimatske promjene), koji su relevantni za izvještavanje prema tri Rio konvencije. Dvanaest indikatora je razvijeno tokom projekta „Gradnja kapaciteta za integraciju globalnih okolinskih obaveza u nacionalne politike i donošenje odluka o razvoju u BiH“, koji je implementirao UNEP.

Izvještaj UNECE (2019) ističe da nedostatak standardizovanog sistema prikupljanja i transmisije podataka utiče na izvještavanje. Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku FBiH i Zavod za statistiku RS prikuplja određene podatke o životnoj sredini kako je definisano Programom statističkih istraživanja.

Izvještaj također ističe da ovi postupci zahtijevaju finansijska sredstva.

BiH je do sada podnijela svih traženih 6 izvještaja prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti. Posebno važni su Prvi (koji daje pregled biološke i pejzažne raznolikosti BiH, Redžić et al. 2008), te Šesti izvještaj (FMOIT, 2019) u kome se detaljnije analiziraju uslovi u kojima Bosna i Hercegovina implementira obaveze prema konvenciji i globalnom planu za biodiverzitet. Svi izvještaji su javno dostupni na <http://bih-chm-cbd.ba/>.

Globalni okvir za biodiverzitet (Kunming-Montreal framework, 2022, CBD/COP/15/L.25) donosi velike promjene u načinu izvještavanja prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti. Ovaj okvir podrazumijeva i izvještavanje po određenim indikatorima (čiji je definitivni odabir još uvijek u toku). S obzirom na stanje podataka o biodiverzitetu, postavlja se pitanje na koji način će BiH ubuduće odgovoriti na međunarodnu obavezu izvještavanja prema Konvenciji.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoje istraživanja i analize neophodnih istraživačkih, institucionalnih i finansijskih kapaciteta za razvoj indikatora za potrebe izvještavanja.
- Razvoj indikatora nije usklađen sa potrebama izvještavanja prema međunarodnim sporazumima i EU institucijama.

Ključni nalazi:

- Razvoj i primjena indikatora nije usklađena sa potrebama izvještavanja prema međunarodnim sporazumima i EU institucijama (dobro utvrđeno).
- Razvoj i primjena indikatora nije usklađena sa strategijama očuvanja specifičnog biodiverziteta u BiH (dobro utvrđeno).

6.3.3 NEOPHODNI KAPACITETI ZA OČUVANJE I ODRŽIVU UPOTREBU PRIRODE

Autor teksta: Mersiha Kolčaković, Senka Barudanović

Prema Odgovorima na upitnik Evropske komisije, u Poglavlju 27. (Vijeće ministara BiH, 2019) „Osnovne prepreke koje se odnose na provođenje strategija na svim nivoima vlasti ogledaju se u potpunom nedostatku materijalno-finansijskih sredstava, ljudskih kapaciteta i drugih neophodnih resursa“.

U završnoj analizi Šestog izvještaja Bosne i Hercegovine za CBD (FMOIT, 2019) navodi se da među glavne barijere u realizaciji mjera za dostizanje ciljeva, uz kompleksan institucionalni okvir, spada i nedostatak ljudskih i tehničkih kapaciteta.

6.3.3.1 Institucionalni i administrativni kapaciteti

Prema Strategiji aproksimacije propisa pravnoj stečevini EU u oblasti zaštite okoliša/životne sredine Bosne i Hercegovine (EAS BiH, 2017), tokom ranijih godina, sektor zaštite okoliša/životne sredine u BiH je iskoristio IPA pomoć, iako korisnici nisu imali dovoljne apsorpcione kapacitete. Kao razlozi ove tvrdnje navedeni su: nedovoljni institucionalni kapaciteti na svim administrativnim nivoima u BiH, loša koordinacija i upravljanje programima i projektima, nedostatak domaćih finansijskih sredstava za sufinansiranje, itd.

Institucionalni i administrativni kapaciteti za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH su analizirani kao dio ukupnih kapaciteta za upravljanje okolišem u Poglavlju 27. Odgovora na upitnik Evropske komisije (Vijeće ministara BiH, 2019). Na svim administrativnim nivoima (nivo BiH, entiteta, kantona i BD BiH) je iskazana značajna potkapacitiranost u ljudskim resursima, i to naročito stručnim osobljem u institucijama, agencijama, fondovima i upravama. Istaknuti u zaključci i odluke različitih vlada o moratoriju na širenje administrativnih kapaciteta, kao i opšti nedostatak planova za jačanje institucionalnih kapaciteta. Nedovoljni ljudski resursi su činjenica za svaku pojedinačnu administraciju, koja je vidljiva kroz egzaktne brojeve. Međutim, veliki broj administracija, kao i ukupan broj uposlenih na ovim poslovima u Bosni i Hercegovini, nije razmatran u Odgovorima, pa ni u konkretnom pitanju o konsolidovanju kapaciteta (9).

Nedostatak stručnih kapaciteta u institucijama, a također i nedostatak stručnih institucija istaknut je i u izvještaju Bosnia and Herzegovina Biodiversity Analysis and Addressing the Biodiversity Needs (USAID, 2020).

Šesti izvještaj Bosne i Hercegovine prema CBD-u (FMOIT, 2019) analizira razloge za postavljanje pojedinih ciljeva. Cilj 11 je uspostavljen sa namjerom zaštite specifičnog biodiverziteta. Među razlozima za uspostavu cilja se navodi sadašnji stepen zaštite specifičnih ekosistema, uključujući i “nedovoljno izdvajanje budžetskih sredstava, potkapacitiranost (u smislu organizacijskih i ljudskih kapaciteta..”.

U Izvještaju je nedostatak kapaciteta identifikovan kao prepreka u implementaciji mjera za doprinos BiH svim Aichi ciljevima, izuzev 1 i 17. Posebno se nedostatak kapaciteta odnosi na sljedeće ciljeve BiH: cilj 11 (zaštita područja specifičnog biodiverziteta), cilj 14 (zaštita domaćih sorti i pasmina), cilj 15 (vrednovanje i mapiranje koristi od šumskih, poljoprivrednih i vodnih ekosistema), cilj 16 (restauracija močvarnih, šumskih, poplavnih i urbanih ekosistema), cilj 18 (očuvanje tradicionalnih znanja), cilj 19 (jačanje naučno-istraživačkih institucija), cilj 20 (mobilizacija finansijskih resursa) i cilj 21 (regionalna saradnja).

Pripremljena Strategija za zaštitu okoliša (ESAP BiH, ESAP RS, ESAP FBiH i ESAP BD BiH) potrebu jačanja institucionalnih kapaciteta u oblasti očuvanja biološke raznolikosti postavlja kao jedan od prioriteta.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje analize, istraživanja i planovi za razvoj neophodnih institucionalnih kapaciteta za upravljanje biodiverzitetom u BiH.
	Ključni nalazi: - U Bosni i Hercegovini je evidentan nedostatak institucionalnih i administrativnih kapaciteta koji mogu podržavati očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u skladu sa nadležnostima administrativnih cjelina (dobro utvrđeno). - Nedovoljni institucionalni kapaciteti su jedna od prepreka u implementaciji globalnih, EU i BiH ciljeva za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta (dobro utvrđeno).

6.3.3.2 Naučno-istraživački kapaciteti

Naučno-istraživački kapaciteti su neophodan uslov za inventarizaciju biodiverziteta, monitoring, izvještavanje, strateško planiranje, te implementaciju mjera u aktivnostima očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta. O stanju naučno-istraživačkih kapaciteta u BiH postoje neusaglašena mišljenja.

Prema Odgovorima na upitnik Evropske komisije, u Poglavlju 27. (Vijeće ministara BiH, 2019), u BiH ne postoji bojazan kada se radi o popunjavanju radnih mjesta stručnim osobljem, jer postoji značajan broj obrazovnih institucija koje proizvode kvalitetan kadar.

Sa druge strane, u šestom izvještaju Bosne i Hercegovine prema CBD-u (FMOIT, 2019), kod uspostave 21. cilja BiH (regionalna saradnja) istaknuto je da se u pogledu nedostatka kapaciteta (uključujući naučno-istraživačke) među zemljama regiona posebno ističe BiH, koja je pretrpjela veliku štetu i zastoj u razvoju usljed ratnih dešavanja i oporavka tokom poratnih godina.

Naučno-istraživački infrastrukturni i ljudski kapaciteti nisu ravnomjerno raspoređeni u državi, s koncentracijom finansiranja, opreme i stručnjaka u institucijama u Sarajevu i Banjoj Luci. Istraživanja su finansirana predominantno od strane domaćih javnih institucija (Karalija, 2017), no dodijeljeni grantovi su

uglavnom nedostatni za nadogradnju potrebne istraživačke infrastrukture i unapređenje naučne izvrsnosti (Evropska komisija, 2022).

Kao rezultat negativnih ekonomsko-društvenih trendova, BiH ima izuzetno mali broj naučnih radnika u odnosu na broj stanovnika (USAID, 2020; Vijeće Ministara BiH, 2016), u usporedbi s Hrvatskom koja je 2016. godine sa sličnim brojem stanovnika imala oko 6.500 istraživača, Srbija 12.300 istraživača, dok je Slovenija na nešto više od 2.000.000 stanovnika imala 8.700 istraživača

Mesaroš (2017) navodi da u BiH postoji mali broj pružatelja podataka o biodiverzitetu.

Međuinstitucionalna saradnja u oblasti istraživanja prirodnih resursa je otežana, čak i između institucija u istom entitetu. Održavanje naučnih skupova na kojima bi redovno participirali domaći naučnici i realizacija sveobuhvatnih projekata omogućilo bi prevazilaženje komunikacijske barijere, planski i sistemski pristup istraživanjima, te bolju iskoristivost dostupnih finansijskih, ljudskih i tehnoloških resursa.

Devetnaesti cilj NBSAP-a BiH 2015-2020 uspostavljen je, između ostalog, u cilju jačanja naučno-istraživačkih institucija i unapređenja naučnih tehnologija, posebno uzimajući u obzir njihovu promjenu u očuvanju biološke raznolikosti. U Izvještaju se navodi da položaj nauke i naučno-istraživačkih institucija najbolje opisuje činjenica da do sada nije izvršena inventura raspoloživih kapaciteta, kadrovske popunjenosti, načina finansiranja i tehničke opremljenosti.

Neke od mjera planiranih za dostizanje 21. cilja (regionalna saradnja) su razmjena informacija između ključnih kontakt tačaka i naučne zajednice u zemljama regiona, te razmjena informacija, podataka i dobrih praksi u oblasti upravljanja biološkom raznolikošću. U analizi postignutog progressa Šesti izvještaj BiH prema CBD-u (FMOIT, 2019) navodi da naučna zajednica nije dovoljno involvirana u implementaciju CBD-a u Bosni i Hercegovini.

Pripremljena Strategija za zaštitu okoliša (ESAP BiH, ESAP RS, ESAP FBiH i ESAP BD BiH) postavlja dijalog između naučne zajednice i donosilaca odluka kao jedan od svojih prioriteta, koji treba da se ostvaruje kroz kontinuiranu aktivnost.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoje analize, istraživanja i planovi za razvoj i konsolidovanje neophodnih naučno-istraživačkih kapaciteta i njihovo uključivanje u donošenje odluka u upravljanju biodiverzitetom u BiH.

Ključni nalazi:

- Nedovoljni naučno-istraživački kapaciteti i njihova slaba uključenost u donošenje odluka su jedna od prepreka u implementaciji globalnih, EU i BiH ciljeva za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta (dobro utvrđeno).
- U odnosu na druge zemlje regiona, Bosna i Hercegovina je pretrpjela veliki zastoj u kontinuiranom razvoju naučno-istraživačkih kapaciteta. Socioekonomski izazovi nakon ratnih dešavanja 1992-1995. su doveli do zastoja u naučnoistraživačkoj djelatnosti u oblasti biodiverziteta, što se odrazilo na stanje podataka i stanje kapaciteta naučnoistraživačkih institucija (dobro utvrđeno).
- O sadašnjem stanju naučnih kapaciteta svjedoče brojni publicirani naučni izvori, ali provedene analize pokazuju da mali broj pripadnika naučne zajednice pruža podatke relevantne za održivo upravljanje biodiverzitetom u BiH (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.3.3.3 Finansijski kapaciteti u oblasti očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta

Prema Kunming-Montreal okviru za biodiverzitet (CBD/COP/15/L.25) dostizanje novih globalnih ciljeva zahtijeva adekvatna, predvidljiva i lako dostupna finansijska sredstva. Cilj 21. Globalnog okvira je posvećen značajnom i progresivnom povećanju finansijskih sredstava iz svih izvora u cilju implementacije NBSAP-a.

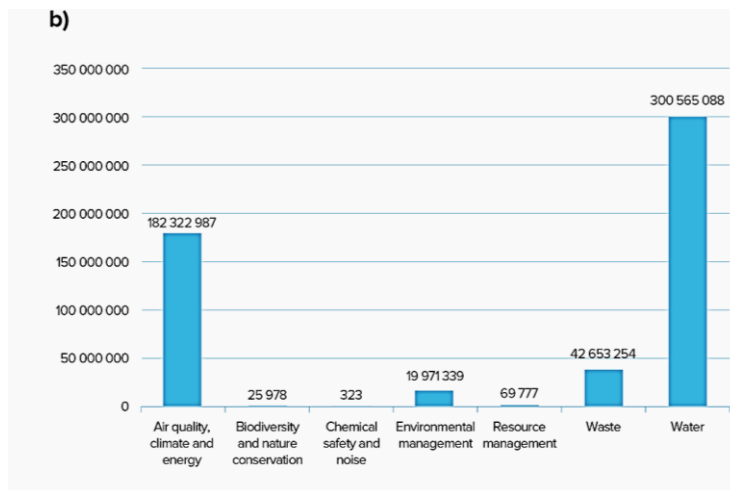
Već je u NBSAP-u BiH 2015-2020 (kao i u NBSAP-u BiH 2008-2015) definisan cilj koji zahtijeva detaljnu pripremu i usvajanje bosansko-hercegovačke strategije za mobilizaciju sredstava za sve planirane aktivnosti u oblasti očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta.

Šesti izvještaj BiH za CBD (FMOIT, 2019) navodi da pomenuta strategija nije pripremljena i usvojena, te da se utrošak skromnih raspoloživih finansijskih sredstava odvija nezavisno od mjera predloženih u NBSAP BiH 2015-2020. Prema ovom Izvještaju „postojeći mehanizmi finansiranja zaštite biološke raznolikosti nisu dovoljni kako bi se njim finansirala implementacija NBSAP-a BiH i mjera koje su u njemu sadržane“. O tome najbolje svjedoče pokazatelji Agencije za statistiku BiH. Prema ovim pokazateljima, ukupni troškovi za zaštitu okoliša u 2016. godini su iznosili 81.342.158 KM, od čega je za zaštitu biološke raznolikosti utrošeno svega 0,2%. Tokom 2017. godine, ukupni troškovi za zaštitu okoliša iznose 95.402.323 KM, od čega je za zaštitu biološke raznolikosti utrošeno 0,1%.

Iste podatke navodi i UNECE (2019) kao podatke za indikator 15.b.1 (ODA i javni troškovi za konzervaciju i održivu upotrebu biodiverziteta) u okviru SDG cilja 15.b (mobilizacija resursa iz svih izvora). Izvještaj također navodi I da ne postoji formalizovani mehanizam koordinacije donatora. Međunarodni donatori su finansirali realizaciju projekata iz oblasti zaštite životne sredine, poljoprivrede i šumarstva, što djelimično obuhvata i oblast zaštite biološke raznovrsnosti, ali ne postoje tačne brojke o tome koliko je novca bilo uloženo/namjenski isključivo za domenu biodiverziteta. U oblasti zaštite životne sredine Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa saraduje sa BD i entitetskim ministarstvima okoliša, poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, kao i nadležnih agencija za vode, dok sve ove institucije imaju i svoje posebne koordinacione sastanke sa donatorima.

Prema Čaušević et al. (2022), kao i u drugim zemljama sa nižim i srednjim dohotkom, finansiranje okoliša u BiH uveliko zavisi od partnerskih razvojnih institucija. Analiza je pokazala da su od sedam oblasti okoliša

(Grafikon 6. 5) dvije oblasti, I to voda, te kvalitet vazduha, klimatske promene i energija privukle 88% ukupnog finansiranja životne sredine (545,6 miliona USD). Sljedeći po trendu finansiranja je otpad (42,7 miliona USD) i upravljanje životnom sredinom (19,9 miliona USD). Ove četiri oblasti čine više od 99% finansija za okoliš koje je BiH dobila u vremenu nakon Pariškog sporazuma.

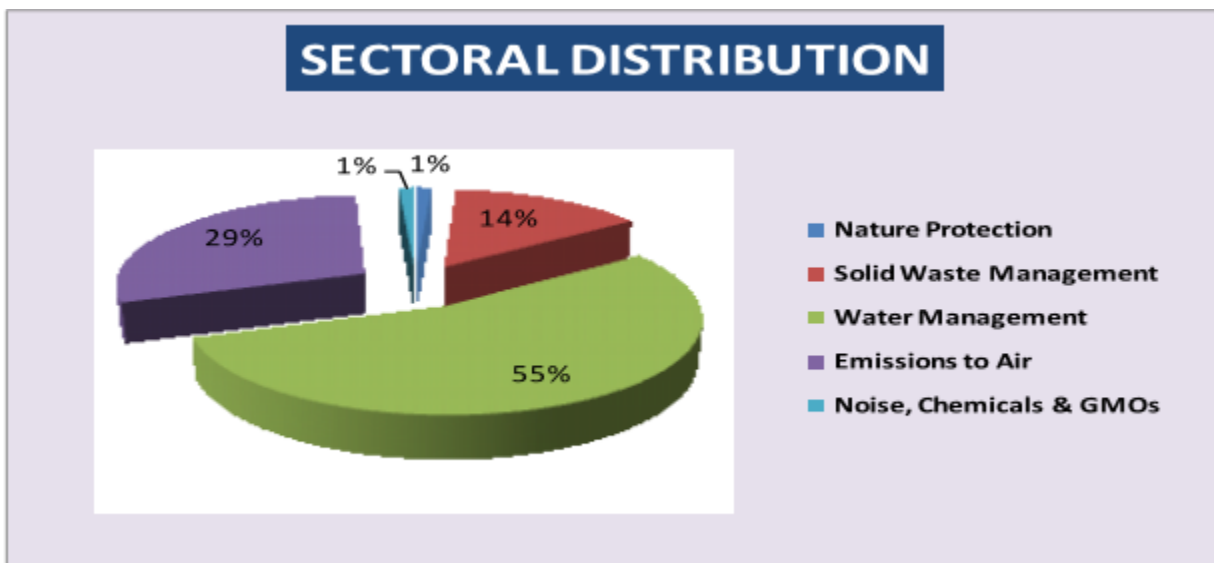
Grafikon 6. 5 Distribucija finansiranja okoliša, klime i održivosti za BiH po oblastima okoliša, 2015–2020, u US\$ (izvor: Čaušević et al. 2022)

Očuvanje biodiverziteta dobija znatno manje sredstava od upravljanja resursima, iako je ovo vitalni sektor za klimatsku adaptaciju. Ukupan iznos primljenih sredstava bio je nešto ispod 26 hiljada USD za mjere očuvanja biodiverziteta.

Rezultati ove analite pokazuju da postoje značajne razlike u primljenim inostranim sredstvima između različitih sektora okoliša. Finansijeri su dali prioritet nekoliko sektora (npr. voda), dok su drugi (tj. biodiverzitet i očuvanje prirode, hemijska sigurnost i buka, te upravljanje resursima) zanemareni.

Prema OECD podacima na Aid Atlas profilu za Bosnu i Hercegovinu (<https://aid-atlas.org/>), u periodu 2002-2018. godine, globalni ciljevi koji su u BiH dobili najveća inostrana sredstva su: klimatske promjene (1,32 milijarde USD), okoliš (1,28 milijardi USD) i ublažavanje klimatskih promjena (1,07 milijardi USD). U istom periodu, biodiverzitet u BiH je dobio 15,1 miliona USD iz inostranih sredstava.

Kako je predstavljeno na grafikonu (Grafikon 6. 6) o distribuciji udjela troškova po različitim oblastima okoliša, govori i Strategija usklađivanja propisa pravnoj stečevini EU u oblasti zaštite okoliša/životne sredine Bosne i Hercegovine, EAS – BiH (MVTEO, 2017). Prema podacima, udio troškova usklađivanja u zaštiti prirode iznosi oko 1%, za razliku od sektora upravljanja otpadom, emisijama u zrak i upravljanja vodama.

Grafikon 6. 6 Distribucija udjela troškova po sektorima (preuzeto iz Strategije usklađivanja propisa pravnoj stečevini EU u oblasti zaštite okoliša/životne sredine Bosne i Hercegovine, EAS – BiH)

Prema podacima iz navedenih izvora, može se tvrditi da Bosna i Hercegovina dobija značajna inostrana sredstva za okoliš, u kojima sredstva za biodiverzitet imaju zanemarljiv udio.

Iz utvrđenih činjenica proizilazi da se konkretne mjere zaštite i očuvanja biodiverziteta finansiraju skoro isključivo iz javnih (budžetskih) sredstava, koja se, u određenoj mjeri, akumuliraju i distribuiraju kroz finansijske tokove u Bosni i Hercegovini.

6.3.3.3.1. Ekonomski poticaji za očuvanje i održivo korištenje prirode

Autori teksta: Dženan Bećirović, Lejla Lazovic-Pita

Uvod

Očuvanje prirode kao i održivo korištenje prirode je posljednjih par godina stavljeno u fokus nacionalnih i supranacionalnih institucija širom svijeta (na primjer European Green Deal (Evropska komisija, 2019) kao i set strateških dokumenata povezanih sa ovim planom). Međutim, posljednje tendencije na globalnoj političkoj i ekonomskoj sceni kao što su porast cijena energenata, porast cijena hrane i dr., predstavljaju dodatne pritiske na ispunjenje definisanih strateških planova i ciljeva pri tome stavlajući još veći pritisak na cilj očuvanja prirode kao i njeno održivo korištenje.

U BiH, tematika vezana za ekonomske poticaje za očuvanje i održivo korištenje prirode nije adekvatno istražena niti adresirana. Dostupne informacije o eventualnim poticajima i naknadama za zaštitu prirode su necjelovite i fragmentirane u različitim registrima i bazama gdje većina njih, u kvantitativnom smislu nije javno ni dostupna. Predmet ove podsekcije je analiza obima davanja odnosno naknada usmjerenih na zaštitu, očuvanje i održivo korištenje prirode u BiH.

Stanje i analiza

Prema COFOG funkcionalnoj klasifikaciji, nadležnost očuvanja i održivog korištenja prirode je najbliža funkciji države vezanoj za zaštitu životne sredine. Ova funkcija u BiH je u nadležnosti dva entiteta u BiH i BD BiH. U tabeli **Error! Reference source not found.** daje se pregled kretanja učešća javnih prihoda ove funkcije u ukupnim konsolidovanim entitetskim javnim prihodima kao i entitetskom BDP-u. Učešće javnih prihoda sa funkcijom zaštite životne sredine u ukupnim javnim prihodima je vrlo malo i u prosjeku za posmatrani period 2014-2019. i iznosi svega 0,4% u RS i 1% u FBiH. Učešće u BDP-u je još i manje (Tabela 6. 14).

Tabela 6. 14 Učešće javnih prihoda zaštite životne sredine u ukupnim javnim prihodima i BDP-u, 2014-2019. u RS i FBiH, u % (Izvor: Ministarstvo finansija RS i Federalno ministarstvo finansija, 2020, vlastiti izračun)

Pokazatelj	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Učešće prihoda od zaštite životne sredine u ukupnim javnim prihodima, FBiH	1.0%	0.9%	1.0%	1.1%	1.0%	1.2%
Učešće prihoda od zaštite životne sredine u BDP-u, FBiH	0.5%	0.4%	0.4%	0.5%	0.4%	0.5%
Učešće prihoda od zaštite životne sredine u ukupnim javnim prihodima, RS	0.4%	0.4%	0.4%	0.4%	0.4%	0.4%
Učešće prihoda od zaštite životne sredine u BDP-u, RS	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%

Zaključno sa 2020. godinom, u BiH su dostupni tzv. fiskalni registri koji daju preglede poreskih i/ili neporeskih davanja primjenjivih na različitim nivoima vlasti u BiH (lokalni, kantonalni, entitetski, nivo institucija BiH). Ekonomska teorija i praksa poznaje, inter alia, dva osnovna alata kojima želi ograničiti nivo ekonomskih negativnih eksternalija u društvu kao cjelini. To su: sistem dadžbinskih prihoda, u prvom redu poreza, kojima je cilj smanjiti ili destimulisati potrošnju, te sistem subvencija odnosno poticaja kojima se želi postići isti cilj – smanjiti/destimulisati potrošnju do tzv. društveno optimalnog nivoa. Međutim, da bi se mogao koristiti instrument poticaja, u budžetima na različitim nivoima vlasti se trebaju obezbijediti odgovarajuća finansijska sredstva. S tim u vezi, a imajući na umu neistraženost ove problematike u BiH uslovima, fokus je na identifikaciji finansijskih instrumenata koji se primjenjuju u BiH u cilju očuvanja i održivog korištenja prirode, dostupnih u četiri fiskalna registra u BiH. Ovo istraživanje ima nekoliko ograničenja. Prvo ograničenje se odnosi na nedostatak javno dostupnih podataka kako bi se zaista mjerili i ekonomski efekti i finansijski efekti. Nadalje, ishod istraživanja je trebao biti usmjeren na poticaje te vezu između dadžbinskih prihoda i njihove destiniranosti u smislu poticaja, a ne isključivo na dadžbinske prihode, odnosno naknade. Međutim, ne postoji jasna poveznica između potencijalne naknade za zaštitu prirode i samog poticaja za istu iako je s tom namjenom i prikupljena, kao ni javno dostupni kvantitativni podaci potrebni za analitičku prezentaciju.

U daljem tekstu daje se kratki prikaz obima i obuhvata fiskalnih registara na različitim nivoima vlasti u BiH nakon čega je fokus na jednu grupu naknada koje su najzastupljenije u BiH, a to su naknade za (unapređenje) opšte korisne funkcije šuma. Ova vrsta naknade je prisutna u svim sektorima privrede BiH, postoji jasna zakonska obaveza njene namjene, te će se u ovom radu istražiti njena primjena u BiH uslovima. Na kraju poglavlja daju se zaključci kao i ograničenja i preporuke za dalja istraživanja.

Kako je ranije navedeno, nadležnost iz oblasti očuvanja prirode je dodjeljena entitetskim i subcentralnim nivoima vlasti (FBiH i kantonima u FBiH i RS). Dakle, i samo finansiranje oblasti zaštite prirode i njenog održivog korištenja je u nadležnosti entitetskih i kantonalnih vlada, što doprinosi kompleksnosti i netransparentnosti podataka.

Povećanje transparentnosti u smislu obima i veličine javnih dadžbina u BiH je realizovano kroz uspostavljanje četiri registra fiskalnih dadžbina u BiH: registar na nivou institucija BiH, dva entitetska registra (FBiH i RS) i registar Brčko Distrikta. U svrhu poređenja, u Hrvatskoj i Srbiji postoji po samo jedan tzv. Registar neporeskih davanja. Terminološki gledano, za BiH uslove koristi se pojam registar fiskalnih dadžbina obzirom da dadžbinski prihodi uključuju i poreske i neporeske prihode. Dva registra u BiH (Registar u RS i Registar u BD BiH) evidentiraju i poreska i neporeska davanja, Registar institucija BiH evidentira neporeska davanja, a Registar u FBiH takse i naknade.

Da je riječ o zaista kompleksnom sistemu potvrđuje i činjenica da su u registrima na svim nivoima vlasti evidentirani veliki brojevi različitih vrsta neporeskih prihoda. Tako, Registar institucija BiH evidentira 208 različitih vrsta neporeskih prihoda, Registar RS evidentira 591 davanja od čega 572 neporeska prihoda, Registar Brčko Distrikta evidentira 252 vrste od čega su 217 neporeskih prihoda, a Registar FBiH 2,534 vrste neporeskih prihoda uključujući i kantonalne neporeske prihode. Treba imati na umu da, iako je riječ o zaista velikom broju neporeskih prihoda na nivou BiH, učešće kategorije neporeskih prihoda u konsolidovanim prihodima na nivou BiH je relativno malo i u petogodišnjem periodu (2016-2020.) u prosjeku iznosilo je 9,7% ukupnih javnih prihoda³⁸ (Centralna banka BiH, 2022). Dakle, reforme u ovoj oblasti u smislu smanjenja broja kategorija neporeskih davanja/prihoda na svim nivoima vlasti u BiH kao i njihove eksplicitnije veze sa namjerom za koju su prikupljene predstoji pred vlasti u BiH u narednom periodu.

Ekonomski i finansijski gledano, zaštita i očuvanje prirode se u BiH finansira kroz set neporeskih davanja/prihoda odnosno vrsta prihoda koje uključuju takse, naknade, kazne i dr. Obzirom da se četiri fiskalna registra vode na prilično različite načine prvenstveno uslijed različite organizacije unutar dva entiteta u BiH, tabelarno se daje prikaz grupa neporeskih prihoda klasifikovanih prema nadležnom nivou vlasti za donošenje propisa, odnosno nadležnom ministarstvu (Tabela 6. 15). Pretraga je izvršena prema dvije nadležnosti: nadležnost za okoliš i turizam/zaštitu životne sredine i nadležnost za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo. Spisak neporeskih prihoda je vrlo izvjesno širi od analiziranog, ali neće biti detaljnije analiziran zbog obima. Konstatovano je da svaki privredni sektor u BiH plaća neki vid neporeskog prihoda koji se odnosi na zaštitu prirode u najširem smislu (zaštita vode, šume, okoliša i dr.).

---

³⁸ Izračun je izvršen na bazi klase 14 (ostali prihodi) prema IMF GFS klasifikaciji koja je nešto šira definicija ostalih prihoda i uključuje i prihode od prodaje dobara i usluga, tako da je navedeni iznos gornja granica veličine ove kategorije javnih prihoda.

Tabela 6. 15 Skraćeni prikaz rezultata pretrage neporeskih prihoda prema dvije nadležnosti: nadležnost za okoliš i turizam/zaštitu životne sredine i nadležnost za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo u BiH (Izvor: Fiskalni registri u BiH, vlastiti prikaz).

Fiskalni registar	Broj neporeskih prihoda
Brčko Distrikt	5
Republika Srpska	45
Federacija BiH	442
Institucije BiH	1

Iz skraćenog prikaza je vidljiva kompleksna struktura fiskalnih registara, posebno u FBiH gdje je nadležnost za zaštitu okoliša podjeljena između entitetskog i kantonalnog nivoa. Osim toga, veliki broj samih kantonalnih institucija je u različitim kantonima nadležno za različite aspekte zaštite okoliša, na primjer, ministarstva privrede, ministarstva turizma i okoliša, kao i ministarstva za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu. Tome naravno treba pridodati i korespondirajuća federalna ministarstva, čime se dobija rekordni broj neporeskih davanja/prihoda u FBiH koji iznosi 442. Nadležnosti za prikupljanje neporeskih prihoda za zaštitu okoliša u entitetu RS je podjeljena između dva entitetska ministarstva: Ministarstva energetike i rudarstva i Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti (RS) i Fond za zaštitu okoliša (FBiH) također imaju nadležnosti za prikupljanje neporeskih prihoda uključene u navedenu analizu.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoji jasna poveznica između potencijalne naknade za zaštitu prirode i samog poticaja za istu iako je s tom namjenom i prikupljena, kao ni javno dostupni kvantitativni podaci potrebni za analitička istraživanja (dobro utvrđeno).
- Ne postoje pouzdane analize i pokazatelji finansijskih kapaciteta za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH.

Ključni nalazi:

- U BiH je evidentan finansijskih kapaciteta za očuvanje i razvoj mehanizama za održivu upotrebu biodiverziteta (dobro utvrđeno).
- BiH dobija značajna inostrana sredstva za okoliš, u kojima sredstva za biodiverzitet imaju zanemarljiv udio (dobro utvrđeno).
- Zaštita i očuvanje prirode se u BiH finansira kroz set neporeskih davanja/prihoda odnosno vrsta prihoda koje uključuju takse, naknade, kazne i dr. mjere zaštite i očuvanja biodiverziteta se finansiraju skoro isključivo iz javnih prihoda sa funkcijom zaštite životne sredine, čije je učešće u ukupnim javnim prihodima veoma nisko, a kreće se između 0,4% (RS) do 1% (FBiH) za period 2014-2019 (dobro utvrđeno).

6.3.4 OBRAZOVNI SISTEM ZA OČUVANJE I ODRŽIVU UPOTREBU BIODIVERZITETA

Autor teksta: Mersiha Čolaković

Uvod

Prema izvještaju USAID (2020) u Bosni i Hercegovini postoji nizak stepen javne svijesti o vrijednostima biodiverziteta, što vodi daljem jačanju direktnih pritisaka. Prema istom izvoru, u cilju pozitivne promjene neophodno je prvenstveno postići kvalitetnije obrazovanje o pitanjima životne sredine i to kroz reforme klasičnog obrazovanja, a također i kroz uključivanje tradicionalnih i lokalnih znanja.

Prema Strategiji i akcionom planu za zaštitu biološke raznolikosti Bosne i Hercegovine (NBSAP 2015 - 2020) u BiH su teme iz oblasti zaštite okoliša uvrštene u predškolske i školske planove i programe u skladu sa odredbama sljedećih zakona i strategija: Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH (2008-2015), Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH (2007-2013), Strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH (2004), Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (Sl. glasnik BiH, br. 18/03), Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH (Sl. glasnik BiH, br. 88/07), Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH (Sl. glasnik BiH, br. 63/08).

Nastavni programi i aktivnosti koje se odnose na zaštitu okoliša, uključujući biološku raznolikost, usklađeni su između entiteta FBiH i RS-a, BD-a, kantona i općina.

Stanje i analiza

U osnovnim školama prve teme iz zaštite okoliša, uključujući i vrijednosti biološke raznolikosti, obrađuju se u sklopu predmeta Moja okolina, a kasnije i u drugim predmetima (npr. poznavanje prirode /priroda i društvo/, biologija, hemija, geografija i sl.), gdje se obrađuju pojmovi kao npr. ekosistemi, genetički resursi, zaštićena područja, ugrožene vrste, akvakultura, šumarstvo, invazivne vrste i sl.

U srednjim školama, nastavni programi i aktivnosti u vezi sa zaštitom okoliša, uključujući biološku raznolikost, zavise od oblasti djelovanja srednje škole (npr. gimnazija, elektrotehnika, ekonomija, medicina, saobraćaj, geodezija i građevinarstvo, ugostiteljstvo i turizam, šumarstvo, poljoprivreda i sl.). Prema objavljenim podacima Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke i Republičkog pedagoškog zavoda RS-a ukupan broj srednjih škola u BiH iznosi 292, od čega je 61 gimnazija i 231 srednja stručna škola. Teme u vezi s pojmom biološke raznolikosti najčešće su prisutne u predmetima poput biologije, geografije i hemije (UNECE, 2011).

U osnovnim i srednjim školama se provode i vannastavne aktivnosti, koje imaju za cilj razvijanje javne svijesti i formiranje pravilnih stavova kod učenika prema značaju i zaštiti okoliša, uključujući i biološku raznolikost.

Kada su u pitanju visokoškolske ustanove, programi koji su direktno ili indirektno vezani za vrijednosti biološke raznolikosti zastupljeni su najviše na fakultetima iz grupacije prirodno-matematičkih i biotehničkih nauka. Određene vrste programa se implementiraju i na fakultetima tehničkih, medicinskih i društvenih nauka, ali su oni vezani za šire teme okoliša/životne sredine, bez fokusa na biološku raznolikost.

Broj naučnih izvora koji se bave zastupljenošću i sadržajem obrazovanja o biološkoj raznolikosti je mali. Šahinović et al. (2017) navode da su znanja i kompetencije koje student dobije završetkom I i II ciklusa zaštite okoliša u Bihaću odgovarajući za stručni rad u svim javnim, društvenim i privrednim subjektima koji se bave zaštitom okoliša kao i za praćenje različitih programa cijeloživotnog obrazovanja (Radova, 2013).

Istaživanjima koje je provela NVO proMENTE prikupljeni su podaci o sadržajima relevantnim za sve tri dimenzije održivog razvoja (društvena, okolinska, društveno-ekonomska) u osnovnoškolskim nastavnim planovima i programima u Kantonu Sarajevo. Istraživanje je pokazalo da obrazovanje za održivi razvoj najvećim dijelom obuhvata obrazovanje o zaštiti prirodne sredine u sklopu školskih predmeta, kao što su biologija, moja okolina, priroda i društvo, itd., te u radu ekoloških sekcija (Hošić. M- Promente newsletter-2).

Prema istom istraživanju, održivi razvoj jeste uvršten je u postojeće zakone o poljoprivredi, šumarstvu, vodoprivredi, energetici, regionalnom razvoju, zaštiti prirodne okoline, ali ovi zakoni nisu povezani sa obrazovnim sistemom i obrazovnim procesom (Hošić. M- Promente newsletter-2).

Prema Slijepčević i Prokopowska (2022), reforma kurikuluma, usmjerena na održivi razvoj, kroz uvođenje predmeta poput Sociologije održivog razvoja, Sociologije zaštite okoliša, Ekološkog obrazovanja, Ekološke sigurnosti i sl., mora biti sprovedena na svim razinama studija društvenih nauka, naročito primijenjenih, te praćena odgovarajućim ulaganjima u obuku nastavnika i suradnika. Stručnjaci trebaju dobiti podršku za učinkovit rad sa suvremenim pedagoškim metodama tokom tematizacije nastavnih jedinica koje se tiču ekološke kulture odnosno pitanja poput: ruralne depopulacije; urbane i organske poljoprivrede; regenerativne poljoprivrede i permakulture; zajednica obnovljive energije (ZOE); dekarbonizacije itd.

6.3.4.1 Tradicionalna i lokalna znanja u obrazovnom procesu u Bosni i Hercegovini

U Stanju tradicionalnih znanja o biodiverzitetu u Bosni i Hercegovini (Barudanović et al. 2023) istraživane su mogućnosti uključivanja tradicionalnih znanja u formalne nastavne planove i programe u predškolskom periodu, te osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju.

Na osnovu analize dostupnih nastavnih planova i programa za predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, fond sati gdje danas postoje ili bi mogla biti inkorporirana tradicionalna i lokalna ekološka znanja je vrlo nizak. Zaključuje se da su tradicionalna i lokalna znanja u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine na samoj margini i skoro su potpuno izostavljena iz obrazovnog sistema.

Evidentno je da na višim nivoima obrazovanja, tradicionalna znanja jesu više korištena u kombinaciji sa klasičnim znanjima. Međutim, takva se situacija prepoznaje isključivo u specijalističkim programima, a puno manje u gradnji opštih znanja u društvu.

Upoznavanje i učenje o tradicionalnim znanjima od najranijeg perioda školovanja ima veliku važnost u formiranju svijesti kod učenika o vlastitoj kulturi, historijskom odnosu prirodi, resursima kojima Bosna i Hercegovina raspolaže, te načinima njihove promocije i zaštite.

Uloga sektora obrazovanja i pripadajućih odgojno-obrazovnih institucija na svim nivoima obrazovanja (predškolsko, osnovnoškolsko, srednje i visokoškolsko) je izuzetno važna u očuvanju tradicionalnih znanja i praksi kroz učenje i upotrebu.

S obzirom na komponentu održivosti, koju tradicionalna i lokalna znanja i prakse sobom nose, obrazovanje mora preuzeti zadatak njihovog čuvara. Na taj način će generacije koje stasaju u punoj mjeri shvatiti današnje pritiske na okolinu. Uvezivanje tradicionalnih sa savremenim znanjima kao krajnji produkt treba da ima očuvanu okolinu uz pronalazak kako savremenih, tako i tradicionalnih rješenja za otklanjanje negativnih posljedica narušene ekološke ravnoteže i dr.

Pitanju organizovane nastave, sa tematikom iz tradicionalnih znanja se mora prilaziti veoma ozbiljno i efikasno, kroz inoviranje postojećih nastavnih planova i programa i uvođenjem regularnih sadržaja koji će ravnopravno tretirati tradicionalna znanja u okviru relevantnih planova i programa.

Najpovoljnije vrijeme usvajanja tradicionalnih i lokalnih znanja o biodiverzitetu je u najranijem uzrastu, sa kontinuiranim pristupom kroz više nivoje obrazovanja. Za potrebe očuvanja zdrave i kvalitetne životne sredine koja će biti zasnovana na znanjima i vrijednostima naše tradicije i običaja, potrebno je uspostaviti bolje nastavne programe, uključiti takva znanja u udžbenike, osposobiti nastavnike i predavače u školama, uvesti posebne društvene aktivnosti, obogatiti javnu kulturu itd. Jednom riječju, potrebno je transformisati školski, a onda i cijeli društveni ambijent u cilju vrednovanja takvih znanja i praksi, koje mogu doprinijeti našem održivom razvoju.

Uspješan obrazovni program zahtijeva relevantan kurikulum koji se realizuje na lokalnom jeziku, a koji se nadovezuje na znanja i iskustva kako nastavnika, tako i učenika (UNESCO, 2000).

Nedostaci u znanju:

- U realizaciji nastavnih planova i programa ne postoji međukurikulumski, nego fragmentaran pristup vaspitanju i obrazovanju pojedinca.
- Broj naučnih izvora koji se bave zastupljenošću i sadržajem obrazovanja o biološkoj raznolikosti je mali

Ključni nalazi:

- Sadržaji na temu biološke raznolikosti, naročito lokalne, nisu zastupljeni sa dovoljnim fondom častova u osnovnom i srednjem obrazovanju (dobro utvrđeno).
- Programi koji su direktno ili indirektno vezani za biološku raznolikost zastupljeni su najviše na fakultetima iz grupacije prirodno-matematičkih i biotehničkih nauka, dok obrazovanje za održivi razvoj traži reformu svih naučnih oblasti (dobro utvrđeno).
- Tradicionalna i lokalna znanja su u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine na samoj margini i skoro potpuno izostavljena, osim u specijalističkim planovima i programima za visoko obrazovanje (dobro utvrđeno).
- Najpovoljnije vrijeme usvajanja tradicionalnih i lokalnih znanja o biodiverzitetu je u najranijem uzrastu, sa kontinuiranim pristupom kroz više nivoje obrazovanja (dobro utvrđeno).

6.3.5 PARTICIPATORNI PROCES I UČEŠĆE JAVNOSTI U DONOŠENJU ODLUKA, TRANSPARENTNOST U PROVOĐENJU ODLUKA I SOCIJALNA PRAVDA

Autori teksta: Amina Nikolajev, Samir Lemeš, Zlatan Bajramović, Anja Dragomirović

Uvod

Pravo na pristup informacijama definisano je zakonima (ali i podzakonskim aktima) na svim BiH nivoima vlasti (Zakon o slobodi pristupa informacijama (Sl. glasnik BiH broj 28/00, 45/06,102/09,62/11,100/13), Zakon o slobodi pristupa informacijama (Sl. glasnik RS, 20/01), Zakon o slobodi pristupa informacijama (Sl. novine FBiH, 32/2001, 48/11) (Pilipović et al. 2020).

BiH kao potpisnica Arhuske konvencije (datum potpisivanja: 15.9.2008. godine) obavezala se na implementaciju i poštovanje fundamentalnih prava javnosti na: pristup informacijama, učešće javnosti u procesu donošenja odluka i pristup pravosuđu po pitanjima zaštite okoliša. Treći stub Konvencije – pravo na pristup pravosuđu – koristi se u manjoj mjeri, uglavnom zato što civilno društvo nema dovoljno kapaciteta za prikupljanje dokaza koji bi se koristili u postupcima pred pravosuđem. Najčešće korišteni takav mehanizam je upravni spor protiv okolinske dozvole³⁹.

Stanje i analiza

Sa novim društvenim uređenjem nastalim nakon raspada SFRJ, odnosno prelaskom društvene u državnu, ali i privatnu svojinu, priroda se našla na udaru investicijskog kapitala gdje se profit nerijetko stavlja ispred očuvanja prirode i životne sredine. Tranzicioni period u BiH, koji i dalje traje, doveo je do značajnih pritisaka na prirodu i ljude. Paralelno je došlo i do jačanja civilnog sektora kroz formiranje formalnih i neformalnih grupa građana. Mnogi međunarodni sporazumi, poput Arhuske konvencije, otvorili su nove mogućnosti u djelovanju javnosti prema nadležnim organima. Primjetno je da udruženja građana danas sve više koriste i pravne mehanizme ukazujući tako na nepravilnosti koje su prisutne u sprovođenju zakona. Takođe, udruženja učestvuju u pripremi i donošenju strateških dokumenta, istovremeno prateći i korigujući rad državnih organa (Pilipović, 2022).

Praćenje i promocija provedbe Arhuske konvencije spada u nadležnost Odjela za zaštitu okoliša Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH koje periodično podnosi izvještaje UNECE-u. Ekološka udruženja podnosila su i alternativne izvještaje o primjeni Konvencije u BiH (Zahumenská, 2015, Jungwirth, 2017). Četvrti nacionalni izvještaj o provedbi Aarhuske konvencije u BiH (UNECE, 2021) radile su zajedno nadležne institucije i ekološka udruženja, a u njemu se navodi kako je postignut značajan stepen inkorporacije odredbi Konvencije u domaće propise: Zakon o zaštiti okoliša u FBiH (Sl. glasnik FBiH 15/21) i Zakoni o zaštiti životne sredine RS (Sl. glasnik RS 71/12, 79/15, 70/20) i Bd BiH (Sl. glasnik BD 01/05, 09/09, 19/07, 24/04), kao i nezanemarljiv stepen primjene u praksi. Prema izvještajima civilnog društva (UNECE, 2021) bilo je kršenja odredbi Konvencije, poput dodjele koncesija ili usvajanja zakona po hitnom postupku i onda kada bi učešće javnosti znatno doprinijelo očuvanju okoliša.

Za razliku od drugih zemalja (IPBES, 2018) u kojima se civilno društvo suočava s preprekama i pritiscima institucija vlasti, u BiH su udruženja građana značajan korektivni faktor javnih politika. Agresivniji nastup

³⁹ Izvor: Lemeš S, Cvetković D (2021). Priručnik za zagovaračke kampanje prema kompanijama. Centar za promociju civilnog društva Sarajevo. ISBN 978-9958-793-33-2

aktivista u smislu blokade puteva i organizacije protesta (Eilstrup-Sangiovanni i Bondaroff, 2014) dešava se uglavnom zato što se javnost prekasno uključi u proces donošenja odluka ili je donošenje istih bilo nedovoljno transparentno i nedvosmisleno jasno iskomunicirano sa javnosti. Stoga je jako važno da se zainteresovana javnost pravovremeno i objektivno informiše o namjerama zahvata u prirodu prije nego što se donesu odluke o takvim zahvatima.

Arhus centri, koji u BiH postoje od 2012. godine, doprinijeli su vidljivim promjenama i svojim aktivnim djelovanjem započeli su primjenu Zakona o slobodi pristupa informacijama na svim nivoima u oblasti životne sredine. Ovaj početak značio je aktivniju ulogu javnosti u pristupu informacijama i učešće javnosti u procesima donošenja odluka na svim nivoima, kao i pravo na pristup pravdi (Pilipović, 2022).

Pored korektivne uloge, koju formalne i neformalne grupe građana i zainteresovani pojedinci, vrše u društvu, participirajući u procesima kroz mehanizme uključivanja javnosti, udruženja građana kroz svoje djelovanje daju značajan doprinos u oblasti očuvanja prirode i to kroz: iniciranje zaštite novih zaštićenih područja, organizovanje i sprovođenje potrebnih istraživanja, organizovanjem i učestvovanjem u izradi neophodnih akata za implementaciju mehanizama zaštite prirode (npr. podrška institucijama u izradi planova upravljanja za zaštićena područja i vrste), promocijom zaštite i očuvanja prirode, umrežavanjem stručne i zainteresovane javnosti iz oblasti zaštite prirode, razmjenom znanja i iskustava kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou. Koristeći mogućnost udruživanja građana okupljenih oko zajedničkog cilja, te kroz građansko djelovanje, ali i stručno djelovanje kroz mogućnost namicanja projektnih sredstava za rad u oblasti očuvanja i unaprjeđenja prirode udruženja građana daju značajan doprinos u procesima očuvanja i zaštite prirode naše zemlje (Varišćić et al. 2007).

Direktiva 2003/4/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta od 28. januara 2003. godine o javnom pristupu informacijama o okolišu/životnoj sredini i opoziv Direktive Savjeta 90/313/EEZ je osnovni pravni instrument koji reguliše slobodu pristupa informacijama o okolišu/životnoj sredini (EAS BiH, 2017).

Uz podršku međunarodnih donatora uspostavljeni su Informacioni sistem zaštite prirode FBiH⁴⁰ i Informacioni sistem zaštite prirode RS⁴¹ koji sadrže značajne i prilično ažurne podatke o zaštićenim područjima.

Portal BiH s mehanizmom za razmjenu informacija o biološkoj raznolikosti (Clearing House Mechanism – CHM) uspostavljen je 2013. godin⁴² i raspolaže informacijama o vrijednostima i stanju biološke raznolikosti u BiH, kao i o događajima (radionice, konferencije, sastanci) u vezi s UNEP/GEF projektima, kao što je "Postizanje očuvanja biološke raznolikosti kroz uspostavljanje i efikasno upravljanje zaštićenim područjima i izgradnju kapaciteta", ali je ažuriranje portala prestalo s okončanjem projekta u novembru 2020.

Značajna je uloga civilnog društva u zaštiti okoliša, bilo da se radi o neformalnim grupama aktivista ili udruženjima građana registrovanim oblast zaštite okoliša i prirode. Zvanični registar udruženj⁴³ je nepotpun i ne sadrži ažurirane podatke. Nije poznato koliko takvih udruženja je aktivno i kakvi su im

⁴⁰ Informacioni sistem zaštite prirode FBiH <https://www.e-prirodafbih.ba>

⁴¹ Informacioni sistem zaštite prirode RS <https://www.e-priroda.rs.ba>

⁴² CHM - Portal BiH sa mehanizmom za razmjenu informacija o biološkoj raznolikosti, http://bih-chm-cbd.ba/?page_id=3629&lang=bs

⁴³ Zbirni registar udruženja i fondacija u BiH <http://zborniregistri.gov.ba/>

kapaciteti. Jedino je mreža Arhus centara u BiH prepoznata kroz Zakon o zaštiti okoliša FBI⁴⁴ kao relevantan faktor u smislu uloge imenovanja člana Savjetodavnog vijeća za okoliš.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoji sistematsko praćenje niti istraživanja rada udruženja građana, sa aspekta njihovog doprinosa očuvanju i zaštiti prirode. - Zvanični registar udruženja⁴⁵ je nepotpun i ne sadrži ažurirane podatke. Nije poznato koliko takvih udruženja je aktivno i kakvi su im kapaciteti.
	Ključni nalazi: - Aktivisti nevladinih organizacija u BiH djeluju kroz udruženja građana i kroz uspostavljene mreže, kao korektiv vlasti u slučaju spornih zahvata u prirodu, a najčešće radi izgradnje infrastrukturnih objekata (dobro utvrđeno). - Pristup informacijama, učešće javnosti i mjera socijalne pravde nisu na zadovoljavajućem nivou, zbog nedostatka javno dostupnih informacija i kasnog uključivanja javnosti u proces donošenja odluka (dobro utvrđeno). - U rijetkim slučajevima, nevladin sektor ima izgrađen partnerski odnos sa institucijama, na način da iniciraju i aktivno učestvuju u izradi strateških dokumenata, zakona i podzakonskih akata (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.3.6 KOMUNIKACIJA, DIJELJENJE I ŠIRENJE INFORMACIJA

Autori teksta: Mersiha Kolčaković

Uvod

Uzroci okolišnih problema te mogućnosti za njihovo rješavanje zavise od percepcija, stavova i ponašanja ljudi, što je u bliskoj vezi s vrijednostima, sklonostima i uvjerenjima tih ljudi o svijetu i njihovom okruženju. Komunikacija igra ključnu ulogu u oblikovanju percepcije ljudi prema prirodi i ulozi čovjeka u prirodi, kao i u donošenju određenih odluka, politika i programa (MVTEO, 2015).

U okviru Strategija i akcionog plana za zaštitu biološke raznolikosti BiH od 2015. do 2020. koju je 2015. godine koju je na zahtjev Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH uradio tim stručnjaka, prepoznato je da su Mediji značajan alat za obrazovanje i podizanje javne svijesti, te mogu imati glavnu ulogu u kreiranju određenih stavova i mišljenja javnosti u pogledu zaštite okoliša, uključujući biološku raznolikost. Međutim u BiH ne postoje istraživanja niti monitoring medija u smislu zastupljenosti i načina interpretacije vrijednosti biološke raznolikosti.

Stanje i analiza

BiH nije pripremila strategiju komunikacije, edukacije i podizanja javne svijesti o biološkoj raznolikosti (CEPA). Najvažnija uloga Strategije CEPA bi bila identifikacija i razvoj alata za komunikaciju o važnim

⁴⁴ Zakon o zaštiti okoliša FBIH (Sl. novine FBIH 15/21)

⁴⁵ Zbirni registar udruženja i fondacija u BiH <http://zborniregistri.gov.ba/>

pitanjima biološke raznolikosti na nacionalnom i globalnom nivou, te pomoć u razvoju i implementaciji Plana komunikacije (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2015).

Sadržaji koji su direktno ili indirektno vezani za biološku raznolikost povremeno se objavljuju i putem internetskih stranica relevantnih institucija, kao što su: FMOiT, MPUGiE RS, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPViŠ), Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS (MPŠiV RS), Fond za zaštitu okoliša FBiH, Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti RS, kantonalna ministarstva, općinske službe/odjeli za zaštitu okoliša, Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa RS-a, Institut za genetičke resurse Univerziteta u Banjoj Luci, Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju, agencije za vode, fakulteti i drugi, ali nije poznato koliko često se objavljuju isti na spomenutim internetskim stranicama (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2015).

Portal BiH s mehanizmom za razmjenu informacija o biološkoj raznolikosti (engl. Clearing House Mechanism – CHM; u daljem tekstu: CHM BiH) uspostavljen je 2013. godine. Cilj CHM-a je pružiti sveobuhvatne informacije o biološkoj raznolikosti putem efikasnih informacijskih usluga ne samo široj javnosti nego i svim interesnim stranama, te omogućiti tehničku i naučnu saradnju, razmjenu znanja i protok informacija koje pomažu donosiocima odluka i svim interesnim stranama u ispunjavanju obaveza definiranih CBD-om. CHM BiH trenutno raspolaže informacijama o vrijednostima i stanju biološke raznolikosti u BiH, kao i o događajima (npr. radionice, konferencije, sastanci i dr.) u vezi s Projektom „Podrška BiH za revidiranje NBSAP-a i izradu Petog nacionalnog izvještaja prema CBD-u“. CHM BiH sadrži opće informacije o CHM-u, CBD-u, uključujući Strateški plan za period 2011-2020, o biološkoj raznolikosti u BiH (najnovije informacije o diverzitetu na nivou gena, taksona i pejzaža), relevantne dokumente za oblast biološke raznolikosti, saradnje u smislu prekograničnih projekata, institucionalni i pravni okvir zaštite prirode, kalendar s važnim datumima za zaštitu prirode, često postavljana pitanja, korisne linkove, galeriju slika, kontakte i dr. (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2015).

Prema dostupnim i istraženim podacima, u nastavku teksta je dat pregled printanih i elektronskih medija koji nastoje aktivno objavljivati tekstove s tematikom zaštite okoliša, uključujući biološku raznolikost.

Časopisi i magazini koji direktno obrađuju pitanja zaštite okoliša kao i biološke raznolikosti su: Fondeko svijet, Turizam BiH, Putokaz, Priroda – Okoliš, i Geografski list. Druge novine (npr. Oslobođenje, Dnevni avaz, Nezavisne novine, Glas Srpske, Dnevni list, Dani, Slobodna Bosna, Novi reporter i dr.) povremeno objavljuju tekstove vezane za zaštitu okoliša, međutim ne postoji istraživanje koje bi dalo podatke o tome koliko često se objavljuju tekstovi s aktuelnim temama (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2015).

Državne, entitetske, kantonalne i lokalne radijske i TV stanice emitiraju dokumentarne emisije (npr. Živjeti s prirodom (RTVFBiH, BHT1), Učinimo moguće (RTRS), Prijatelji zdravlja (BHT1), Njeno veličanstvo – voda (BHT1), Zelena panorama (RTVFBiH, BHT1), Baština BiH (RTVUSK), Upoznajmo BiH (BDC TV), Vikend Vidikovac (BHR1), Ekologika (BHT1), Turizam plus (TV1, RTVFBiH), Darovi prirode (TVSA), Eko-kviz (RTVUSK), Seoski turizam u BiH (BHR1), Leksikon zdravlja (TVTK), Riznica znanja (RTRS) itd.) koje direktno ili indirektno obrađuju pitanja biološke raznolikosti. Međutim, ne postoje podaci koliko često radijske i TV stanice objavljuju ove sadržaje (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2015).

Internetske stranice koje se bave isključivo tematikom promocije zaštite okoliša kao i biološke raznolikosti su: Turizam plus, Zeleni – Neretva, Ekotim, Eko akcija, Bistro BiH i dr. Internetski portali (npr. DEPO, Klix, BHRT, Buka, Face TV i dr.) sadržaje iste tematike objavljuju povremeno, međutim ne postoje podaci koliko često se objavljuju sadržaji u vezi sa zaštitom okoliša i biološkom raznolikošću (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2015).

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje usmjerena istraživanja načina i stepena dijeljenja informacija relevantnih za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH.
	Ključni nalazi: - Strategija za komunikaciju, edukaciju i podizanje javne svijesti o očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta u BiH nije pripremljena (dobro utvrđeno). - Sve vrste medija imaju veliku ulogu i moć, ali nedovoljnu podršku i kapacitete za dijeljenje informacija i podizanju svijesti o očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta u BiH (dobro utvrđeno). - U medijskom prostoru, očuvanje i održiva upotreba biodiverziteta se ne shvata kao prioritet u poslovima dijeljenja informacija (dobro utvrđeno).

6.3.7 ODNOS LOKALNE ZAJEDNICE PREMA BIODIVERZITETU I KORISTIMA OD PRIRODE

Autori teksta: Amina Nikolajev, Zlatan Bajramović

Uvod

Pitanje zaštite okoliša predstavlja veoma važno pitanje ne samo na globalnom nego i na lokalnom nivou. U tom smislu suočavanje sa pitanjima okoliša zahtijeva jedan sistematičan pristup, kontinuiranu saradnju i sveprisutnu koordinaciju svih interesnih grupa na svim nivoima vlasti, ali i prema organizacijama civilnog društva, poslovnoj zajednici, građanima, kako bi se ekološki izazovima s kojima se suočavaju u svojim lokalnim zajednicama identificirali i zajedno rješavali. Naročito, imajući u vidu složenost državno-pravnog sistema BiH i regulatorni aspekt djelokruga jedinica lokalne samouprave, njihove nadležnosti, obaveza i odgovornosti te odnosa naspram viših nivoa vlasti. Na nivou entiteta, ali i BD postoje određene razlike u konceptu, odnosno organizaciji lokalne samouprave.

Stanje i analiza

Kakav je značaj lokalne zajednice i koju ulogu jedinice lokalne samouprave u BiH imaju u cilju kreiranja odgovarajućeg okruženja (okoliša) i ambijenta poželjnog za život građana? Aktivnosti lokalne zajednice za cilj imaju ne samo osiguranje planiranja razvoja i uravnoteženje socijalno-ekonomskog razvoja, nego i identificiranje pritisaka na biodiverzitet i koristi od prirode te zaštitu okoliša.

Postoji više pristupa tumačenju pojma lokalne zajednice. Prvi ide smjerom da je presudno „socijalno i prostorno formiranje društvenih organizacija na male grupe kao što su četvrti, mali gradovi ili drugi oblici prostorno ograničenih kapaciteta“ (Popović, 2020, str. 11). Drugo tumačenje „shvaća pojam zajednice kroz ideju pripadanja i identitet“ (Popović, 2020, str. 11). Treće tumačenje „prepoznaje zajednicu kao oblik

političke mobilizacije, odnosno pokreta koju inspirira radikalna demokracija, te potječe tu zajednicu na djelovanje i izvršavanje akcija kako bi se suprotstavila društvenoj nepravdi“ (Popović, 2020, str. 11). Upravo ovaj treći pristup najbliže opisuje odnos lokalne zajednice prema pritiscima na biodiverzitet i korist od prirode. Općine i gradovi, kao jedinice lokalne samouprave, nadležni su za „utvrđivanje i provođenje politike uređenja prostora i zaštite čovjekove okoline“ kao i „utvrđivanje politike upravljanja prirodnim resursima jedinice lokalne samouprave i raspodjelom sredstava ostvarenih na osnovu njihovog korištenja“ (član 8. Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji BiH). Elementi poput strateške procjene uticaja na okoliš i uspostavljanje standarda kvaliteta okoliša regulirani su Zakonom o zaštiti okoliša i Strategijom zaštite okoliša, a operativni dio i planovima i odlukama na lokalnom nivou (Hajdarbegović, 2021, str. 73).

U pokušaju da se na što bolji način odgovori na kompleksna okolišna pitanja i pokušaju riješiti okolišni problemi na nivou lokalnih zajednica razvijaju se lokalni akcioni planovi zaštite okoliša (eng. Local Environmental Action Plan - LEAP). Ovi planovi trebaju se odnositi na cjelokupnu teritoriju lokalne zajednice, doprinositi održivom razvoju i razvijanju svijesti o okolišu, te potaknuti sve aktere unutar lokalne zajednice na preuzimanje odgovornosti i brige za okoliš. Istovremeno kroz LEAP se određuju i najvažniji prirodni resursi na teritoriji predmetne lokalne zajednice koji mogu biti osnova dugoročnog ekonomskog razvoja, uz integriranje okolišne politike u sve sektorske politike. Pored toga, jako bitno je odrediti i prioritete koji imaju negativan utjecaj na ljudsko zdravlje i očuvanje ekosistema.

Lokalni akcioni plan zaštite okoliša predstavlja strateški dokument kojim se dugoročno nastoji djelovati u smjeru zaštite okoliša. Sama izrada i realizacija je proces kojim se utvrđuju: stanje onečišćenja okoliša, mjere za predviđanje, sprječavanje i ograničavanje onečišćavanja okoliša, način provođenja interventnih mjera u vanrednim slučajevima onečišćenja okoliša, identificiraju subjekti koji su dužni provoditi mjere i ovlaštenja u svezi s provođenjem mjera, te određuju rokovi za poduzimanje pojedinih mjera, kao i izvori i visina sredstava za provođenje mjera. Treba imati na umu da se LEAP treba vezivati i biti dio planova, programa, strategija, ostalih administrativnih jedinica, a naročito sa Nacionalni akcioni plan zaštite okoliša (eng. National Environmental Action Plan - NEAP).

Ustav BiH ne regulira izričito pitanje lokalne samouprave u BiH (uz izuzetak člana III.3.b. u kojem se navode “administrativne jedinice entiteta”), što je u nadležnosti entiteta.

Imajući u vidu odredbu člana 3. (Pravo na okoliš) Zakona o zaštiti okoliša FBiH (sl. glasnik 15/21) prema kojoj „svako lice ima pravo na zdrav i ekološki prihvatljiv okoliš kao osnovno ljudsko pravo“ zbog čega je „opšta dužnost zaštititi i poboljšati okoliš za dobrobit sadašnjih i budućih generacija“, „subjekti koji osiguravaju zaštitu okoliša su Federacija BiH, kantoni i jedinice lokalne samouprave“. Shodno navedenom zakonu, propisuje se obaveza izrade dokumenata „strategija, plan ili program“ koji se priprema i/ili usvaja na federalnom ili kantonalnom nivou, ili nivou jedinica lokalne samouprave.

Nadalje, djelovanje jedinica lokalne samouprave utvrđeno je Zakonom o osnovnim principima lokalne samouprave (Sl. novine FBiH, 49/06), u kojem se čl. 8 pored ostalog, kao vlastite nadležnosti jedinica lokalne samouprave utvrđuju nadležnost u oblasti ljudskih prava, zatim usvajanje i donošenje budžeta, programa i planova razvoja te stvaranje uvjeta za razvoj i zapošljavanje. Također, kao vlastite nadležnosti jedinica lokalne samouprave utvrđuje se i uređenje prostora i zaštita okoline, zatim donošenje i usvajanje

prostorno planske dokumentacije, stambena politika, raspolaganje građevinskim zemljištem i imovinom jedinica lokalne samouprave te utvrđivanje politike upravljanja prirodnim resursima kao i pravo na raspodjelu sredstava koja su ostvarena njihovim korištenjem.

Na nivou RS, a u skladu sa članom 5 Zakona o zaštiti životne sredine (Sl. glasnik RS, 71/2012 i 79/2015), „zaštitu i unapređivanje životne sredine obezbjeđuju, u okviru svojih ovlašćenja, Republika, jedinice lokalne samouprave, privredna društva, preduzetnici, udruženja i fondacije, kao i druga pravna i fizička lica, stručne organizacije i druge javne službe“. Ovim zakonom propisuju se i donošenje planskih dokumenata o zaštiti životne sredine: strategija zaštite životne sredine i planova zaštite životne sredine jedinica lokalne samouprave koje trebaju biti usklađeni sa strategijama (čl. 43).

Sistem lokalne samopurave u RS uređen je Zakonom o lokalnoj samoupravi („Sl. glasnik RS“, br. 97/2016 i 36/2019). Član 28 uređuje pitanje nadležnosti jedinica lokalne samouprave u oblasti zaštite prirodnih dobara i životne sredine, navodeći između ostalog da: obezbjeđuje uslove korišćenja i način upravljanja prirodnim jezerima, izvorima, javnim bunarima i javnim česmama i brine se o njihovoj zaštiti, te stvara opšte uslove za očuvanje čistoće obala rijeka i jezera na ovom području; obezbjeđuje uslove za očuvanje, korišćenje i unapređivanje područja sa prirodnim ljekovitim svojstvima i upravlja područjima sa prirodnim ljekovitim svojstvima na kojima je uspostavljen poseban režim zaštite; proglašava zaštićenim spomenik prirode i zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa i upravlja istim, u skladu sa propisom koji reguliše zaštitu prirode; obezbjeđuje očuvanje prirodnih vrijednosti na svom području i donosi akt o proglašenju zaštićenog područja.

Akcioni plan održivog upravljanja energijom i prilagođavanja klimatskim promjenama (SECAP) je ključni dokument koji definiše načine pomoću kojih će jedinice lokalne samouprave, potpisnice Sporazuma, ostvariti svoje planirane ciljeve do 2030. godine. Gradovi su: Bijeljina, Doboj, Doboj Jug, Novi Grad, Odžak, Sanski Most, Tuzla, Vlasenica, Zvornik, Čitluk, Doboj Istok, Maglaj) (UNDP, 2020). SECAP uključuje procjenu geografskog, demografskog i energetskog lokalnog konteksta, osnovni popis emisija CO₂ (BEI) koji se odnosi na određenu baznu godinu, jasnu identifikaciju cilja smanjenja emisija i planirane akcije zajedno s vremenskim okvirima, dodijeljene odgovornosti i procijenjeni utjecaji i troškovi.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje sistemska istraživanja i praćenja odnosa lokalne zajednice prema biodiverzitetu u BiH. - Ne postoje strateške mjere za razvoj pozitivnog odnosa i volje lokalne zajednice da učestvuje u procesima planiranja i odlučivanja.
	Ključni nalazi: - Lokalne zajednice (jedinice lokalne samouprave) imaju veliku, ali nedovoljno iskorištenu ulogu u procesima planiranja, očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta u BiH (utvrđeno, ali nepotpuno).

6.3.8 AKTIVIZAM U BORBI ZA SMANJENJE INDIREKTNIH PRITISAKA NA BIODIVERZITET

Autor teksta: Samir Lemeš

Uvod

Zbirni e-registar udruženja i fondacija u BiH u februaru 2022. godine sadržao je podatke o 25.646 aktivnih udruženja. Od toga je samo njih 1.155 ili 4,5% registrirano za područje djelovanja zaštite okoliša i prirode. Uprkos relativno malom broju, aktivnosti i rezultati djelovanja tih organizacija imaju značajnu vidljivost i medijsku prisutnost. Nastajanje i registracija organizacija civilnog društva u velikoj mjeri motivirana je pristupom grantovima, ali ima i slučajeva da se organizacije formiraju kao odgovor na uočeni problem, obično u lokalnoj zajednici. Rad takvih organizacija zasnovan je većinom na entuzijazmu aktivista i volontera. Mali broj organizacija je profesionaliziran i u stanju je zapošljavati eksperte za određenu oblast.

Ima slučajeva da privatne konsultantske firme registruju i nevladinu organizaciju, samo da bi sebi otvorili pristup fondovima i grantovima za nevladine i neprofitne organizacije. Motiv za takve organizacije nije zaštita prirode i biodiverziteta nego isključivo pristup finansijama.

Stanje i analiza

Osnovni problem u djelovanju nevladinih organizacija je stabilno finansiranje. Iako se svake godine otvara nekoliko desetina raznih poziva za finansiranje projekata, pravila i prioriteta donatora odvlače fokus organizacija sa osnovne misije, jer su pozivi za projekte formulirani tako da zadovolje interese i prioritete donatora, a samo u rijetkim slučajevima daju slobodu organizacijama da se usmjere baš na rješavanje problema s kojim su najviše suočene.

Vrlo važan aspekt rada nevladinih organizacija je umrežavanje. U BiH je formirano nekoliko formalnih i neformalnih mreža organizacija koje se bave zaštitom okoliša, uglavnom kao rezultat projekata umrežavanja koje je finansirala EU ili drugi donatori:

- Mreža Eko-BiH (<https://ekobih.net/>) broji 38 udruženja iz cijele BiH, a nastala je kao rezultat EU projekta „Civil Society Facility and Media Action for Bosnia and Herzegovina 2016/2017“.
- U mreži Eko hubova (<https://misliprirodi.ba/ekohub/>) aktivno je devet Eko HUBova koji djeluju na teritoriji ukupno 41 opštine na području cijele BiH, a nastala je u okviru projekta „Misli o prirodi!“ koji finansira Švedska.
- OSCE koordinira radom mreže 60 Aarhus centara u 14 zemalja Evrope i Azije, a u BiH djeluju 4 Aarhus centra: Banja Luka, Sarajevo, Tuzla i Zenica (<https://aarhus.osce.org/bosnia-herzegovina>).

Iako bi se kapaciteti lokalnih organizacija mogli značajno ojačati učešćem u međunarodnim mrežama, rijetke su organizacije u BiH koje su članice takvih mreža, jer to iziskuje dodatne troškove, od plaćanja članarine do pokrivanja troškova učešća na aktivnostima mreže. (na primjer: European Environmental Bureau - <https://eeb.org/>, Friends of the Earth International - <https://www.foei.org/>). Kroz pojedine kampanje lokalne organizacije koriste stručnu ili drugu podršku međunarodnih organizacija u svojim kampanjama (na primjer: <https://riverwatch.eu/>, <https://bankwatch.org/>, <https://arnika.org/>, <https://wwf.panda.org/>).

Jedan od najznačajnijih instrumenata koji aktivisti mogu koristiti u zaštiti okoliša je Arhuska konvencija (Konvencija o pristupu informacijama, učešću javnosti i pristupu pravdi u pitanjima okoliša). To je međunarodni ugovor koji povezuje oblast zaštite okoliša i ljudskih prava. Usvojena je na inicijativu Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (<https://www.unece.org>) 1998. godine u gradu Arhusu u Danskoj. BiH je 15.9.2008. godine ratificirala Arhusku konvenciju i time postala 42. zemlja članica potpisnica Konvencije, čime se obavezala na njenu primjenu i izvještavanje o implementaciji.

Sušтина Arhuske konvencije može se opisati rečenicom: „Svaka osoba ima pravo da bude informisana, da bude uključena u donošenje odluka i da ima pristup pravosuđu u pitanjima okoliša.” Ova konvencija zasniva se na tri stuba, odnosno pruža tri fundamentalna prava građanima/kama i nevladinim organizacijama: (i) pristup informacijama, (ii) učešće javnosti u procesu donošenja odluka i (iii) pristup pravosuđu.

Naknadno je ovaj međunarodni dokument proširen i na pitanja genetski modificiranih organizama i na informacije o emisijama i prenošenju polutanata (PRTR). Odredbe i principi Konvencije implementirani su skoro u potpunosti u domaće propise: Zakon o zaštiti okoliša u FBiH i Zakoni o zaštiti životne sredine RS-a i Brčko distrikta. Ova konvencija jedan je od najčešće korištenih alata u aktivnostima civilnog društva, i to sva tri njena stuba (Jungwirth, 2017). Inicijative koje pokreću nevladine organizacije pozivaju se na relevantne zakone i ovu konvenciju, kao osnov za učešće javnosti u donošenju odluka. Treći stub konvencije – pravo na pristup pravosuđu – koristi se u manjoj mjeri, uglavnom zato što nevladine organizacije nemaju dovoljno kapaciteta za prikupljanje dokaza koji bi se koristili u postupcima pred pravosuđem. Najčešće korišteni takav mehanizam je upravni spor protiv okolinske dozvole (Lemeš i Cvetković, 2021).

Za razliku od drugih zemalja (IPBES 2018, str. 449) u kojima se nevladine organizacije suočavaju s preprekama i pritiscima institucija vlasti, u BiH su te organizacije značajan korektivni faktor javnih politika.

Agresivniji nastup aktivista u smislu blokade puteva i organizacije protesta (Eilstrup-Sangiovanni, 2014) dešava se uglavnom zato što se javnost prekasno uključi u proces donošenja odluka. Stoga je jako važno da se zainteresovana javnost pravovremeno i objektivno informiše o namjerama zahvata u prirodu prije nego što se donesu odluke o takvim zahvatima.

Postojanje dokumenta Deklaracija o zaštiti rijeka u oba entiteta u BiH (u FBiH aktivna rasprava u junu 2020. godine a u RS usvojena u februaru 2021. godine) rezultat je direktnog pritiska Koalicije za zaštitu rijeka BiH. Cijeli proces je baziran „na zaključcima i preporukama Deklaracije o zaštiti rijeka zapadnog Balkana koja je nastala kao reakcija ekoloških udruženja na ogromne štete po lokalne zajednice i životnu sredinu koju uzrokuju male hidroelektrane“ (Usvojena Deklaracija o zaštiti rijeka i izglasani zaključak o zabrani gradnje MHE, 2020). Analiza ekonomske opravdanosti koncesionih naknada i podsticaja za male hidroelektrane na teritoriji BiH pokazuje da je potrebno unijeti veliki broj izmjena u postojeću regulativu i obustaviti dalju izgradnju i davanje koncesija. Provođenjem niza preporuka navedenih u ovoj analizi „obezbjedila bi se društveno-ekonomska opravdanost rada postojećih mHE u BiH te zaštitili vodotokovi i biodiverzitet od daljeg devastiranja (Miljević, 2018). Ovim se potvrđuje da veliki broj lokalnih zajednica u region ima iste probleme, što podstiče formalno udruživanje građanana protestima 27. 9. 2019. godine

u Novom Gradu, stanovnici Tuzle, Velike Kladuše, Bihaća, Siska, Petrinje i Dvora su rekli ne odlaganju nuklearnog otpada iz NE Krško u blizini granice sa Bosnom i Hercegovinom (Maksimović, 2019). I ovaj primjer pokazuje zajedničku aktivnost lokalnih zajednica iz više država na rješavanju zajedničkog problema. U februaru 2017. Godine, EP BiH je isпустиła vodu iz akumulacije Jablaničkog jezera, Lokalno udruženje za sportski ribolov je tvrdilo da je ispuštanje vode učinjeno bez najave i da je šteta po riblji fond ogromna (Federalna inspekcija o Jablaničkom jezeru, 2017). Boračko jezero takođe trpi antropogene pritiske. Kao i u slučaju drugih jezera i ovo „ima svoj kapacitet prihvata svih vrsta zagađenja i granicu samoregulacije“ (Variščić, 2011). Ovi primjeri pokazuju da u Bosni i hercegovini postoji sve jači aktivizam građana u borbi protiv pritisaka na životnu sredinu.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje sistemska istraživanja i praćenja kapaciteta nevladinog sektora u borbi za smanjenje pritisaka na životnu sredinu. - Ne postoje istraživanja i praćenja doprinosa nevladinog sektora u postizanju očuvanja i održivog korištenja biodiverziteta u BiH.
	Ključni nalazi: - Zvanični registar sadrži podatke o 1.155 udruženja u BiH registrovanih za područje djelovanja zaštite okoliša i prirode (dobro utvrđeno). - Rad nevladinog sektora je otežan usljed nedovoljne i neredovne finansijske podrške, malih kapaciteta i slabe mogućnosti pristupa informacijama (dobro utvrđeno). - Građanski aktivizam je barijera za realizaciju projekata kojima se umanjuju vrijednosti javnih dobara u životnoj sredini. Realizira se kroz protestna okupljanja i blokade, pokretanjem postupaka pred pravosuđem (upravni sporovi, krivične prijave), medijske kampanje, te korištenjem mehanizama žalbi pred finansijskim institucijama i organizacijama koje kreditiraju investitore (dobro utvrđeno).

6.3.9 OČUVANJE I UKLJUČIVANJE TRADICIONALNIH ZNANJA U DONOŠENJE ODLUKA

Autor teksta: Gordana Đurić, Senka Barudanović

Uvod

Tradicionalna znanja kojima se koriste stanovnici u ruralnim područjima značajan su resurs u očuvanju i održivom korištenju prirodnih resursa. Tradicionalno znanje predstavlja i ekonomski resurs, a istovremeno je dio kulturnog identiteta jedne društvene zajednice (Šesti izvještaj BiH za CBD).

Stanje i analiza

Tradicionalna znanja i prakse koje čuvaju lokalne zajednice i starosjedilačko stanovništvo u BiH odnose se na proizvodnju hrane, lijekova, predmeta za kućnu upotrebu od proizvoda iz prirode. Stare prakse u proizvodnji hrane održavaju se još uvijek u pojedinačnim domaćinstvima i to kod obrade uzgoja i konzerviranja domaćih sorti voća i povrća (jabuka, kruška, šljiva, višnja, patlidžan i sl.) i divljih sorti voća

(drijen, šipurak, gljive i sl.). Posebnu važnost ima prikupljanje i sabiranje plodova iz prirode, jer se na taj način održava i kvalitet staništa.

Tradicionalna znanja pri korištenju potrebnih i dostupnih prirodnih resursa u ruralnim područjima su neodvojiva od svakodnevne prakse. Međutim, treba istaknuti a su u BiH veoma izraženi procesi migracija i napuštanja ruralnih područja. S tim u vezi, došlo je do naglog pada tradicionalnih znanja i gubljenja praksi, što utječe i na stanje autohtonih sorti. Zbog navedenih ograničenja i okolnosti, BiH danas nastoji iskoristiti, te dalje razviti postojeće kapacitete za ex situ zaštitu.

Od definisanja ciljeva BiH u skladu sa Strateškim planom za biološku raznolikosti 2011-2020, (NBSAP BiH 2015-2020) nije bilo puno aktivnosti s ciljem uključenja ruralnog stanovništva u problematiku biološke raznolikosti. Izdvajaju se one aktivnosti koje promoviraju proizvodnju poljoprivrednih proizvoda koristeći tradicionalna znanja i prakse. Lokalne zajednice, odnosno poljoprivrednici, mogu aplicirati kako bi dobili podsticajna sredstva za uzgajanje domaćih autohtonih sorti i pasmina koristeći tradicionalna znanja, što direktno pozitivno doprinosi održivom korištenju prirodnih resursa i očuvanju biološke raznolikosti u BiH (Šesti izvještaj BiH za CBD).

Danas se smatra da su efikasni načini za uključivanje tradicionalnih znanja u donošenje odluka u BiH sljedeći:

- (a) formiranje centara za očuvanje tradicionalnih znanja (NBSAP BiH 2015-2020);
- (b) edukacija i intergacija tradicionalnih i lokalnih znanja u formalni obrazovni sistem (Barudanović et al. 2023);
- (b) poštivanje prava nosilaca tradicionalnih znanja kroz *prethodno informisanu saglasnost* (PIC) i *zajednički dogovorene uslove* (MAT) za pristup genetičkim resursima u vlasništvu lokalne zajednice. PIC i MAT su mehanizmi Nagoya protokola, u kojem BiH nije članica (Barudanović et al. 2023).

S obzirom na to da je gubitak tradicionalnih znanja prepoznat još u vrijeme pripreme Strategije I akcionog plana za biološku i pejzažnu raznolikost Bosne i Hercegovine 2008-2015, a da u datom period nisu poduzete odgovarajuće mjere, formiranje centara za očuvanje tradicionalnih znanja u BiH je identificirano i kao cilj naredne strategije (NBSAP 2015-2020). Kao jedna od mjera, predloženo je formiranje stručnih timova u ministarstvima nadležnim za poljoprivredu, sa zadatkom pripreme registra i mapiranja odgovarajućih centara. Usljed postojanja brojnih barijera, većinom vezanih za kapacitete, u datom period nisu poduzete odgovarajuće aktivnosti.

Tradicionalna znanja dugoročno mogu biti očuvana, promovisana i korištena ukoliko su integrirana u obrazovni sistem. U pripremi publikacije Status tradicionalnih znanja o biodiverzitetu u Bosni i Hercegovini (Barudanović et al. 2023) izvršena je analiza nastavnih planova i programa u osnovnom, srednjem i visokoškolskom obrazovanju. Utvrđeno je da visokoškolsko obrazovanje već sadrži specijalističke predmete usmjerene prema očuvanju i korištenju tradicionalnih znanja, i to u grupaciji prirodnih i biotehničkih nauka. Također je utvrđeno da društvene nauke nemaju takve specijalističke predmete u svom planu i programu. Kombinovanje formalnih sa tradicionalnim i lokalnim znanjima o prirodi, počevši od najranijeg perioda školovanja, ima veliku važnost u formiranju svijesti kod učenika o vlastitoj kulturi,

historijskom odnosu prema prirodi, resursima kojima BiH raspolaže, te načinima njihove promocije i zaštite. Uloga sektora obrazovanja i pripadajućih odgojno-obrazovnih institucija na svim nivoima obrazovanja (predškolsko, osnovnoškolsko, srednje i visokoškolsko) je izuzetno važna u očuvanju tradicionalnih znanja i praksi kroz učenje i upotrebu. Istovremeno, obrazovni sistem na taj način može osigurati razvoj interesa budućih građana za aktivno uključivanje u procese donošenja odluka.

Za uključivnje tradicionalnih i lokalnih znanja u donošenje odluka, neophodna je podrška kako viših, tako i lokalnih administracija. Značaj pristupa Nagoya protokolu je u obavezi stranog korisnika da lokalne genetičke resurse koristi uz informiranu saglasnost BiH, te zajednički dogovorene uslove. Kako bi se stekli uslovi za daljnji razvoj domaće legislative po ovom sporazumu, neophodno je da BiH službeno pristupi Protokolu. U tom cilju, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH kao nadležno ministarstvo na državnom nivou, a u skladu sa Zakonom o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora („Sl. glasnik BiH“, br. 29/00), treba, na nivou Vijeća ministara BiH, pokrenuti inicijativu za pokretanje postupka ratifikacije i voditi proces ratifikacije do njegovog okončanja.

Prema VI izvještaju BiH za CBD, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH je u aprilu 2018. godine uputilo inicijativu prema entitetskim ministarstvima za okoliš za pristupanje BiH Protokolu iz Nagoye. Ratifikacija se može pokrenuti nakon dobijenih pozitivnih mišljenja iz oba entiteta u BiH, što se u ovom slučaju nije desilo. U junu 2018. godine dobijeno je pozitivno mišljenje od Federalnog ministarstva okoliša i turizma nakon prethodno dobijene saglasnosti od kantona. Protokol nije ratificiran do danas.

	Nedostaci u znanju: - Ne postoje istraživanja opcija uključivanja tradicionalnih znanja u odluke o održivom korištenju biodiverziteta u BiH. - Ne postoje registri tradicionalnih znanja i praksi. - Broj udruženja građana koja nastoje da očuvaju tradicionalna i lokalna znanja nije veliki. - Ne provode se mjere za jačanje javne svijesti o vrijednostima tradicionalnih i lokalnih znanja o biodiverzitetu.
	Ključni nalazi: - Sa izuzetkom podsticaja za uzgoj autohtonih pasmina i sorti, tradicionalna i lokalna znanja o biodiverzitetu nisu uključena u procese donošenja odluka u BiH (dobro utvrđeno). - Do sada identifikovane mogućnosti za uključivanje tradicionalnih i lokalnih znanja u procese donošenja odluka su uspostava centara, kombinovanje formalnih i tradicionalnih znanja u sistemu obrazovanja i pristup Nagoya protokolu (dobro utvrđeno). - Za uključivnje tradicionalnih i lokalnih znanja u donošenje odluka, neophodna je podrška kako viših, tako i lokalnih administracija (dobro utvrđeno).

6.4 OPŠTA OCJENA STANJA I EFIKASNOSTI OKVIRA ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE PRIRODOM I KORISTIMA OD PRIRODE

Autori teksta: Gordana Đurić, Senka Barudanović

U cilju sagledavanja upravljačkih opcija za napredak u održivom upravljanju biodiverzitetom i koristima od prirode u Bosni i Hercegovini, analizirana je efikasnost pojedinih komponenti okvira upravljanja. Stanje komponenti je ocijenjeno opisno za institucionalni i pravni okvir, te za procjenu ispunjenosti potrebnih uslova za održivo upravljanje (Tabela 6. 16). Efikasnost alata je procijenjena kvantitativno, kroz istraživanje provedeno sa institucijama vladinog sektora (Avdibegović, 2022).

Na osnovu stepena implementacije međunarodnih obaveza, sagledana je karakter institucionalnog i pravnog okvira za biodiverzitet u BiH. Informacije o implementaciji globalnih i regionalnih ciljeva su dostupne najvećim dijelom iz tehničkih izvještaja, dok naučne i stručne analize implementacije ne postoje. Po osnovu slabog progressa u implementaciji globalnih i nedovoljnog progressa u dostizanju ciljeva za biodiverzitet u BiH, procijenjeno je da kompleksna struktura institucionalnog okvira zahtijeva veći angažman i kapacitete od onih kojima se rapolaže. Pravni okvir slijedi propisane nadležnosti i strukturu, te ima isti karakter kao i institucionalni. To potvrđuje i Izvještaj Evropske komisije o BiH za 2022. godinu, koji navodi: „Bosna i Hercegovina treba unaprijediti pravni okvir, ojačati administrativne kapacitete i sisteme praćenja te poboljšati međuinstitucionalnu koordinaciju, u skladu sa Zelenom agendom za zapadni Balkan i Ciljem klimatske neutralnosti do 2050. godine.“ Isti Izvještaj ocjenjuje da je „horizontalno zakonodavstvo u ograničenoj mjeri usklađeno sa pravnom normom EU. Podsektorske strategije i zakonodavni okvir na različitim nivoima vlasti i dalje su neusklađeni u cijeloj zemlji pa je sektor životne sredine nejednako regulisan ... Pravni okvir koji reguliše inspekciju okoline i njeno provođenje treba poboljšati u skladu s acquisem EU. I dalje je neophodan napredak u usklađivanju sa nizom horizontalnih direktiva koje se tiču okoline, kao što su Direktiva o odgovornosti za okolinu, Direktiva o uspostavljanju infrastrukture za prostorne informacije u Evropskoj zajednici (INSPIRE) i Direktiva o kaznenim djelima protiv okoline....Nema napretka u usklađivanju sa EU pravnom tekovinom o zaštiti prirode.“

O složenoj slici pravnog okvira i nejednako regulisanoj materiji u vezi sa očuvanjem i održivom upotrebom biodiverziteta, govori i tabela xx. Iz tabele je vidljivo da postoji sličnost u pravnom okviru FBiH, RS i BD BiH, ali i da postoje razlike koje onemogućavaju harmoniziranu implementaciju propisa u BiH. Neki od propisanih alata još uvijek nisu u primjeni (+/0: ekološka mreža, ocjena prihvatljivosti, crvene knjige), neki alati nisu propisani u svim administrativnim jedinicama (+ i -), a neki nisu propisani, ali se uspješno primjenjuju (0/+) u održivoj praksi.

Tabela 6. 16 Instrumenti i alati za provođenje politika za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta i prirodnih resursa u BiH

Instrument / pravni osnov za zaštitu prirode i koristi od prirode	Alati za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u domaćem pravnom okviru			
	FBiH	RS	BD	BiH
Ekološka mreža	+/0	+/0	-	
Ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodi	+/0	+/0	-	
Zaštićena područja	+	+	+/0	

Zakon o zaštiti prirode	Crvene liste	+	+	-
	Crvene knjige	+ / 0	+ / 0	+ / 0
	Banka gena	+	+	-
	Botaničke bašte/vrtovi	+	+	-
	Zoološki vrtovi	+	+	-
	Kontrola invanzivnih vrsta	+	+	-
Zakon o zaštiti životne sredine/okoliša/ životnog okoliša	Procjena uticaja na okoliš	+	+	+
	Okolinska/ekološka dozvola	+	+	+
	Strateška procjena uticaja na okoliš/životnu sredinu/životni okoliš	+	+	+
Zakon o zaštiti zdravlja biljaka RS, BiH/Uredba sa zakonskom snagom FBiH	Fitosanitarne mjere	+	+	+
	Zakon o veterinarstvu			
Zakon o šumama RS/Kantonalne uredbe/ Zakon o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja	Sanitarne mjere	+	+	+
	Sjemenski objekti	+	+	-
	Certificiranje šuma	0/+	0/+	0/+
	Šume visoke zaštitne vrijednosti	+	0/+	-
Zakon o vodama	Zaštitne šume i šume posebnih namjena	+	+	+
	Vodozaštitna zona	+	+	-
Zakon o zaštiti voda	Zaštićeno vodno područje	-	-	+
Zakon o prostornom uređenju/prostornom uređenju i građenju	Prostorni plan	+	+	+

Drugi dio analize opcija upravljanja se odnosio na efikasnost alata (instrumenata) koji su uspostavljeni u postojećim propisima. Propisani alati su diferencirani u nekoliko grupa, i to sa aspekta njihove namjene.

1. U grupi **alata za očuvanje ekosistema i pejzaža**, analizirana su zaštićena područja i postupak okolinske dozvole, uključujući procjenu uticaja na okoliš. Utvrđeno je da se pravni okvir za zaštićena područja razlikuje u administrativnim jedinicama u BiH, a da je ukupna površina koju zaštićena područja pokrivaju u BiH još uvijek izuzetno niska. Efikasnost zaštićenih područja sa aspekta zaštite ugroženog biodiverziteta nije predmet istraživanja. Rijetka istraživanja ipak pokazuju da se u okviru zaštićenih područja Federacije BiH, na primjer, štiti manje od 50 % vrsta koje su na službenim crvenim listama FBiH.

Postupak okolinske dozvole, uključujući procjenu uticaja na okoliš nije dovoljno efikasan u zaštiti biodiverziteta. U tom smislu, analizirani su literaturni izvori o kvalitetu studije uticaja na okoliš u dijelu istraživanja uticaja na biodiverzitet. Rijetka postojeća istraživanja kvalitete ovog postupka govore da se analize uticaja na biodiverzitet u studijama ne izvode na osnovu originalnih, nego literaturnih, i to često nerelevantnih izvora. Sam postupak nije dovoljno transparentan, na šta ukazuju izvori iz nevladinog sektora. O kvalitetu implementaciji ovog alata u BiH govori i pomenuti izvještaj Evropske komisije o BiH, za 2022., koji kaže: Odredbe procjene uticaja na okolinu (EIA) i strateške procjene uticaja na okolinu (SEA) moraju se uskladiti u zakonodavstvu na svim nivoima vlasti i u relevantnim sektorima.

2. U grupi **alata za očuvanje vrsta/taksona**, analizirane su crvene liste, kao instrument in situ konzervacije, te botaničke bašte i zoološki vrtovi, namijenjeni ex situ konzervaciji. U analizi ovih alata je utvrđeno da se crvene liste u entitetima razlikuju po sadržaju, a da za BD BiH takva lista nedostaje. S obzirom na to da su crvene liste pripremljene na osnovu postojećih podataka i zbirki, jasno je da u utvrđivanju realnog konzervacijskog statusa treba provesti i postupak terenske verifikacije stanja populacija.

Botaničke bašte, iako ih ima malo u BiH, mogle bi da služe kao dobar alat u ex situ konzervaciji biljnih vrsta, uz odgovarajuće kapacitete i podršku. Za razliku od toga, zoološki vrtovi do danas u BiH nisu prepoznati kao mogućnost ex situ očuvanja autohtonih živoinjskih vrsta.

3. U grupi **alata za očuvanje genetičke raznolikosti**, analizirane su banke gena, sjemenski objekti i alati za očuvanje zdravlja bilja i životinja. U analizi ove grupe alata utvrđen je progres u zaštiti genetičke raznolikosti, naročito formiranjem banke gena u Republici Srpskoj. Iako ne postoji dovoljan broj naučnih istraživanja efikasnosti ovih alata, uređena pravna osnova za njihovo provođenje, te finansijska podrška iz različitih sektora, doprinosi njihovoj efikasnosti. Pohanjeni materijal predominantno potiče od poljorivrednih, privredno interesantnih vrsta, sorti i pasmina. Biljne banke gena u BiH uglavnom funkcionišu kao repozitoriji sjemena te kao poljske kolekcije, s malim procentom pohranjenih DNK izolata. Uspostavljene su i in vitro kolekcije kruške, luka, maline i krompira.

Što se tiče sjemenskih objekata, pravni okvir postoji u entitetima, ali također postoje i terminološka neusklađenost u pripadajućim propisima. Zajednička karakteristika je djelomična usklađenost sa evropskom regulativom. Regioni provenijencija nisu izdvojeni u BiH. Aktivnosti se u okviru sektora percipiraju kao trošak, a ne dugoročna investicija. Efikasnost sjemensko-rasadničke proizvodnje je ograničena usljed oslanjanja na neracionalne i zastarjele tehnologije. Prioriteti u unapređenju efikasnosti sjemenskih objekata su: usklađivanje zakonskog okvira između RS, FBiH i BD te harmonizacija s evropskim direktivama, formiranje elektronskog registra šumskih sjemenskih objekata sa svim neophodnim prapratnim podacima, potpunija implementacija pravnih akata, intenziviranje naučnih istraživanja u datoj oblasti te transfer savremenih i inovativnih tehnologija za uspostavu održive i racionalne proizvodnje.

Pitanja zaštite zdravlja biljaka i životinja i bezbjednosti hrane, i pored složene administrativne strukture u BiH su relativno dobro zakonski uređeno. Institucionalni okvir je uspostavljen ali laboratorije nisu dovoljno izgrađene i osposobljene (posebno po pitanju kadrova i akreditacije). Potrebno je dalje usklađivanje službenih veterinarskih i fitosanitarnih sistema kontrole s evropskim standardima i daljnje unapređenje administrativnih kapaciteta, posebno u pogledu inspeksijskih službi i laboratorija (dobro utvrđeno).

4. U grupi **alata za očuvanje, prostornu povezanost i održivo korištenje biodiverziteta** analizirane su ekološke mreže, ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodi, strateška procjena uticaja na okoliš, prostorni planovi i alati za očuvanje prirodnih staništa od invazivnih vrsta. Govoreći o ekološkim mrežama, treba reći da je BiH ostvarila progres do nivoa plana, koji uključuje prepoznate tipove staništa i vrsta od evropskog interesa u BiH, te prostore koji najbolje kompiliraju zahtjeve njihovog očuvanja u povoljnom stanju. Sa pravne strane, da bi se došlo do liste područja od značaj za zaštitu evropskog biodiverziteta, neophodno je ići putem proglašenja tri usaglašene ekološke mreže u BiH. Takav proces zahtijeva veliki angžman i saradnju nadležnih institucija, a na osnovu propisa u koje su potpuno transponovane Direktiva o staništima i Direktiva o zaštiti divljih vrsta ptica.

Ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodu je propisana EU Direktivom o staništima i odnosi se na prostor proglašanih ekoloških mreža. Kao takav, ovaj postupak treba da bude dio domaćih propisa usaglašenih sa EU pravnom tekovinom, što za sada nije slučaj.

Strateška procjena uticaja na okoliš je jedan od glavnih alata koji treba da spriječi dalji gubitak biodiverziteta u periodu tranzicije prema efikasnoj primjeni drugih, specifičnih alata EU pravne tekovine. Zbog toga, EU izvještaj o BiH za 2022. godinu naglašava značaj SEA i potrebu njene efikasne implementacije u svim administrativnim cjelinama u BiH, ali i svim sektorskim politikama.

Prostorni planovi, iako imaju dugu tradiciju primjene u BiH, zbog niskog stepena implementacije i višestrukih interesa u korištenju prostora, danas ne ispunjavaju efikasno svoju funkciju u zaštiti prirode.

Regulatorni alati za očuvanje prirodnih staništa od invazivnih stranih vrsta su propisani od entiteta i Brčko Distrikta, ali nisu propisane konkretne mjere za borbu protiv invazivnih vrsta, osim za ambroziju. U nedostatku sistematskih istraživanja prisustva i rasprostranjenosti invazivnih vrsta, ne postoje ni istraživanja efikasnosti mjera borbe protiv invazivnih vrsta. Pojedinačnim istraživanjima registrovano je prisustvo velikog broja invazivnih vrsta u BiH. Sem periodičnih aktivnosti, koje su nedovoljne, ne radi se sistematski na eradikaciji i smanjenju njihovog utjecaja na biodiverzitet.

6. U grupi **alata za očuvanje i održivu upotrebu koristi od prirode** analiziran je sistem certifikacije, šume visoke zaštitne vrijednosti, vodozaštitne zone I mehanizmi pravne zaštite tradicionalnih znanja.

U posljednjih 20-ak godina su provedena mnogobrojna istraživanja i realizirani različiti projekti, koji su rezultirali certificiranjem 1.887.971 ha površine državnih šuma u BiH. Sve trenutno certificirane šume u BiH su certificirane po FSC program. Šume u privatnom vlasništvu nisu još certificirane. Unatoč kompleksnim političkim i ekonomskim realitetima, BiH je prva država na prostoru zapadnog Balkana koja posjeduje vlastite FSC standarde za održivo gospodarenje šumama. Od strane šumarskih preduzeća razvijeni su interni programi zaštite biodiverziteta, koji su podrazumijevali identifikaciju i opis staništa rijetkih i ugroženih vrsta flore i faune, te prijedlog mjera gospodarenja i ograničenja u cilju očuvanja biodiverziteta. Šumarska preduzeća su razvila i internu metodiku procjene sociološko-ekološkog uticaja aktivnosti gospodarenja na osiguranje općekorisnih funkcija šuma. Većina znanja o certificiranju gospodarenja šumskim resursima u BiH je zasnovana na originalnim naučnim i stručnim radovima domaćih autora.

Za površine šuma visoke zaštitne vrijednosti ne postoje precizni podaci u BiH. Na osnovu zahtjeva certificiranja gospodarenja šumskim resursima, neophodno je na minimalno 5% ukupne površine kojom gospodari preduzeće šumarstva izdvojiti šume visoke zaštitne vrijednosti. S obzirom na površinu šuma u BiH koje su FSC certificirane, te činjenicu da je izdvajanje HC VF sastavni dio procesa certificiranja, efekti ovog instrumenta na zaštitu različitih atributa u šumama visoke zaštitne vrijednosti su značajni. Uprkos tome, preduzeća šumarstva još uvijek ne koriste šume visoke zaštitne vrijednosti u dovoljnoj mjeri, prije svega u kapacitetu informacionog instrumenta šumarske politike i pregovaračkog alata kada je u pitanju zaštita prirode.

Kad se govori o vodozaštitnim zonama, evidentna je neusaglašenost zakonske legislative u entitetima i BD koja se odnosi na definiranje samih zaštitnih zona, kao i neusaglašenost oko usvajanja vodozaštitnih zona

na području dva entiteta ili entiteta i DB. Međuentitetska saradnja po pitanju uspostave vodozaštitnih zona nije zadovoljavajuća. To u praksi rezultira nedonošenjem odluka o usvajanju vodozaštitnih zona, nepoštivanjem mjera i ograničenja koja trebaju biti propisana u zonama, što dovodi do narušavanja stanja kvaliteta vode i kvantiteta vode na izvorištu.

Mehanizmi pravne zaštite tradicionalnih znanja su raznovrsni u regulatornom okviru u BiH. Zaštita TZ je omogućena kroz instrumente zaštite intelektualne svojine (zaštita oznaka porijekla, žig) i zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa. Međutim, ne postoji ni jedan mehanizam zaštite genetičkih resursa i sa njima povezanih TZ, jer BiH nije članica ITPGRFA niti ABS protokola iz Nagoje. U pogledu zaštite tradicionalnih proizvoda i geografskog porijekla proizvoda, u BiH postoje dva paralelna zakonska okvira. Jedan se primjenjuje od strane Agencije za bezbjednost hrane BiH, dok se drugi primjenjuje od strane Instituta za intelektualno vlasništvo BiH. Agencija je stvorila niz propisa na osnovu Zakona o hrani, dok Institut za intelektualnu svojinu primjenjuje nekoliko zakona i vrši zaštitu oznaka porijekla. Osim poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nastalih kao produkt tradicionalnih znanja i praksi u BiH postoji niz drugih vidova TZ, koje se obično vode kao kulturno nematerijalno nasljeđe, a štiti se instrumentima kulturnog nasljeđa. Sa druge strane tradicionalni zanati predstavljaju različite vještine malih privrednika, odnosno zanatlija, u koje spadaju različiti oblici proizvodnje proizvoda bitnih za svakodnevnu upotrebu u domaćinstvima. Pored generalno uređenog pravnog okvira za TZ, treba istaknuti da u BiH dolazi do pada i gubitka ovih znanja usljed demografskog i drugih indirektnih pritisaka na biodiverzitet.

7. U grupi **alata pravne i institucionalne sinergije sa drugim sektorskim politikama**, analizirani su sektori poljoprivrede, ribarstva, vodoprivrede, šumarstva, lovstva, industrija, energetike, saobraćaja i turizma.

Analiza strateškog okvira u oblasti poljoprivrede i ruralnih područja pokazuje da svi nivoi vlasti u vrh prioriteta stavljaju održivo upravljanje prirodnim resursima, očuvanje biodiverziteta, prilagođavanje klimatskim promjenama i slične formulacije. Međutim, bilo po broju programa i mjera koje ulaze u godišnji okvir finansiranja, bilo po nivou sredstava koja se izdvajaju za finansiranje strateških mjera relevantnih za očuvanje biodiverziteta i koristi od prirode, može se reći da navedeni prioritet nije potvrđen u implementaciji strategija. Identifikovani su nedostaci u znanju koji se odnose se na doprinos pojedinih mjera očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta. Nedostaje analiza stanja prirodnih resursa, biodiverziteta, stepena zagađenja, uticaj poljoprivrede na stepen korištenja resursa i druge vrste kvalitativnih pokazatelja.

U oblasti ribarstva je identifikovan nedostatak strateških planova i dokumenata, komplikovana i nezavršena administrativna struktura podsektora, nedostatak provedbenih propisa i smjernica i td. Također je uočena nedovoljna finansijska podrška i kapacitet tehničkih znanja kod proizvođača.

U sektoru voda, polazeći od njegovih pravnog okvira, postoji evidentan nedostatak međuentitetske saradnje. I pored ogromnih napora koji se ulažu u izradu strateških dokumenata i u usklađivanje vodnog zakonodavstva sa zakonodavstvom EU, ono je i dalje vrlo kompleksno za efikasno upravljanje vodama. S obzirom da je voda indirektno sadržana u svim privrednim sektorima društva, postaje neophodna primjena integralnog, holističkog, održivog planiranja i upravljanja vodoprivrednim rješenjima i sistemima, što bi trebalo doprinijeti i zaštiti biodiverziteta.

Gospodarenje šumskim resursima na suočava se s mnogim problemima koji su uglavnom povezani s neučinkovitom organizacijom šumskog sektora. Usklađivanje s globalnim trendovima u šumarstvu i opredjeljenje BiH ka EU integracijama su osnova šumarstva u BiH. U BiH postoje pravni (regulatorni) alati/instrumente sa odredbama koje su direktno ili indirektno usmjerene ka zaštiti biodiverziteta i očuvanje prirodnih resursa u šumskim ekosistemima. Također postoje institucionalni i inovativni alati koji sinergetski i međusektorski doprinose zaštiti biodiverziteta i koristi od prirode. Složenost organizacije šumarskog sektora doprinosi smanjenu uticaja šumarskog sektora u smislu efikasnosti alata/instrumenata koji doprinose očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta i prirodnih resursa.

Iz pregleda pravnih alata u oblasti lovstva, može se zaključiti da su domaći propisi u velikoj mjeri usklađeni sa politikama drugih sektora, kao i sa odredbama međunarodnih propisa koje je BiH prihvatila. Koordinacija u oblasti lovstva između ministarstava na entitetskom nivou i nivou distrikta ne postoji, kao ni između kantonalnih ministarstava na nivou Federacije BiH, u pogledu ustanovljenja i dodjele lovišta, te donošenja planova unutar utvrđenih uzgojnih područja za medvjeda i divokožu. Odsustvo koordinacije otežava sinergiju sa drugim sektorima, jer se nekad zastupaju različiti stavovi.

Iako BiH ima znatno manje razvijenu industrijsku proizvodnju u odnosu na period prije 1990-ih, i danas ima značajan uticaj na biodiverzitet, koristi od prirode i kvalitet života ljudi. Zaštita i očuvanje okoliša/životne sredine od uticaja zagašenja iz industrija se nastoji osigurati kroz postupak okolinske dozvole, na čiji kvalitet i implementaciju upozorava i ranije pomenuti izvještaj Evropske komisije o BiH, za 2022. godinu, te brojni izvještaji i aktivnosti nevladinog sektora.

Aspekti zaštite i održive upotrebe biodiverziteta kroz energetske sektor su danas jedna od najvažnijih tema u održivom upravljanju prirodom u BiH, naročito sa aspekata korištenja obnovljivih izvora energije i klimatske neutralnosti. Dio problema postoji zbog činjenice da BiH nije u potpunosti uskladila zakonodavstvo u sektoru energetike sa EU pravnom tekovinom, a da se istovremeno energetika smatra jednim od sektora sa velikim potencijalom i mnogobrojnim prilikama za privlačenje investicija. Za postizanje razvoja sektora sa jedne strane, a poštivanje prava i interesa stanovnika BiH na zdrav okoliš/životnu sredinu, neophodno je slijediti modele o kojima govori ranije pomenuti izvještaj Evropske komisije o BiH za 2022. godinu, koji kaže: „Zelena tranzicija i održiva povezanost su ključni za ekonomsku integraciju unutar regije i sa EU. Potrebno je ubrzati realizaciju Ekonomsko-investicionog plana i Zelene agende za zapadni Balkan“, te slijediti Akcioni plan za provedbu Sofijske deklaracije o Zelenom programu za zapadni Balkan za period 2021.-2030. godine. Implementacija postojećih propisa u oblasti saobraćaja se odvija u propisanim okvirima i procedurama, gdje su neophodna određena poboljšanja. Neophodno je intenzivnije djelovanje kontrolnih organa i inspeksijskog nadzora u svrhu efikasnije i kvalitetnije implementacije postupaka i procedura prilikom izgradnje saobraćajnih infrastruktura i njihovog održavanja u praksi. Očuvanje biodiverziteta i koristi od prirode se u ovom sektoru oslanja na postupak okolinske dozvole. Iako je urađeno dosta na razvoju održivog turizma, i dalje postoji praznina u znanju o koristima od prirode u rekreaciji i postizanju dobrog kvaliteta života, odnosno o sinergiji biodiverziteta i turizma. U dostupnim dokumentima vezanim za sector turizma, većinom se analiziraju kapaciteti upravljača i identifikuju ključne prirodne vrijednosti. Ne stavlja se naglasak na lokalne zajednice, sa aspekta njihovog odnosa prema trajnom očuvanju koristi od prirode (Tabela 6. 17).

Tabela 6. 17 Ocjena stanja i efikasnosti komponenti okvira za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode

	KOMPONENTA OKVIRA UPRAVLJANJA	TRENUTNO STANJE OKVIRA I USLOVA ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE BIODIVERZITETOM
INSTITUCIONALNI I PRAVNI OKVIR	Međunarodni sporazumi,	Kompleksan
	Pravni okvir u BiH	
	Institucionalni okvir • Javne institucije • Udruženja građana I fondacije • Institucije za proučavanje, inventarizaciju biološke raznolikosti	
NEOPHODNI USLOVI ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE PRIRODOM I KORISTIMA OD PRIRODE	A. Integrisanje očuvanja i održive upotrebe prirode u sektorske politike	Djelomično (većinom na nivou strategija)
	B. Planiranje, monitoring, izvještavanje • planiranje • monitoring biodiverziteta • izvještavanje	Nedovoljno koordinirano Ne postoji Upitno
	C. Neophodni kapaciteti • institucionalni • naučno-istraživački • finansijski	Nedovoljni Neiskorišteni u okviru upravljanja Nedovoljni
	D. Obrazovni sistem • Tradicionalna i lokalna znanja u obrazovanju	Neiskorišten Isključivo specijalizirana
	E. Participacija javnosti u donošenju odluka	Nedovoljno
	F. Komunikacija I dijeljenje informacija	Nedovoljno
	G. Odnos lokalne zajednice prema biodiverzitetu	Nerazvijen
	H. Aktivizam za smanjenje indirektnih pritisaka	Bez stabilne podrške
	I. Uključivanje tradicionalnih znanja u donošenje odluka	Nije u praksi

- Avdibegović et al., 2023 in press

Prema istraživanjima Avdibegović et al. (2023, in press), efikasnost pojedinih alata je od interesnih strana ocijenjena, kako slijedi u narednoj tabeli 6.17.

Tabela 6. 18 Ocjene efikasnosti alata interesnih strana (Avdibegović et al.,2023, in press)

PROPISANI ALAT/INSTRUMENT	Ocjena efikasnosti
Zaštićena područja	3,56/5*
Okolinske dozvole	3,25/5
Crvene liste	3,63/5
Zoološki vrtovi	3,10/5
Botaničke bašte	3,71/5
Banke gena	3,71/5
Sjemenski objekti	3,53/5
Fitosanitarne mjere	3,61/5
Sanitarne mjere	3,63/5
Alati za očuvanje sigurnosti hrane	3,67/5
Ekološke mreže	Nije u primjeni
Ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodi	Nije u primjeni
Strateška procjena uticaja na okoliš	3,62/5
Prostorni planovi	3,33/5
Sistem za upravljanje invazivnim vrstama	2,71/5
Certificiranje šuma	4,18/5
Šume visoke vrijednosti za očuvanje (HCVF)	3,82/5
Vodozaštitne zone	3,72/5
Mehanizmi pravne zaštite tradicionalnih znanja	3,00/5
Alati sinergije sa drugim sektorima	Ukupno nedovoljno razvijeni

Nedostaci u znanju:

- Ne postoje naučna istraživanja efikasnosti pojedinih komponenti okvira za očuvanje biodiverziteta i održivu upotrebu koristi od prirode.

Ključni nalazi:

- Institucionalni i pravni dio okvira za upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode u BiH je kompleksan, a stanje i efikasnost pojedinih komponenti okvira nije zadovoljavajuće (dobro utvrđeno).

6.5 IDENTIFIKACIJA OPCIJA UPRAVLJANJA PRIRODOM I KORISTIMA OD PRIRODE BIH

Autor teksta: Gordana Đurić

Dobar kvalitet života za ljude podrazumjeva ispunjenost života, što je termin čije se značenje jako razlikuje u različitim društvima i grupama unutar društava. To je stanje koje obuhvata pristup hrani, vodi, energiji i bezbjednost sredstava za život, kao i zdravlje, dobre društvene odnose i jednakost, sigurnost, kulturni identitet i slobodu izbora i djelovanja. Dobar kvalitet života je višedimenzionalan, ima materijalne, ali i nematerijalne komponente. Ono što dobar kvalitet života podrazumjeva, međutim, u velikoj mjeri zavisi od mjesta, vremena i kulture, pri čemu različita društva zastupaju različite poglede na svoje odnose sa prirodom i pridaju različite nivoe važnosti kolektivnim i individualnim pravima, materijalnom nasuprot duhovnom domenu, sadašnjem vremenu naspram prošlosti ili budućnosti. Koncept ljudskog blagostanja koji se koristi u mnogim zapadnim društvima i njegove varijante, zajedno sa onima o životu u harmoniji sa prirodom i dobrom životu u ravnoteži i harmoniji sa Majkom Zemljom, primjeri su različitih perspektiva o dobrom kvalitetu života (IPBES, 2019).

Upravljanje prirodom i koristima od prirode ne može se posmatrati van konteksta blagostanja i dobrog kvaliteta života pojedinca i zajednice u određenom vremenu i prostoru.

Institucije i sistemi upravljanja i su načini na koje se ljudi i društva organizuju i uređuju svoje interakcije sa prirodom. Njihov efekat može biti pozitivan ili negativan, bilo u apsolutnom smislu ili zavisno od konteksta. Sistemi upravljanja imaju različite stepene legitimnosti i glasa, učinka, odgovornosti, pravičnosti i prava i obima delovanja. Temeljno razmatranje različitih oblika institucija i odluka i njihove uloge u promjeni veza sa svim ostalim elementima pomaže donosiocima odluka da identifikuju i testiraju različite opcije politike (Díaz et al. 2015).

Opcije pametnog upravljanja i institucionalni aranžmani su od suštinskog značaja za očuvanje i održivo korišćenje biodiverziteta, dugoročno ljudsko blagostanje i održivi razvoj (Meadocroft et al. 2012). Način na koji ljudi i društva organizuju sebe i svoje interakcije sa prirodom u različitim razmjerama indirektno pokreću promjene biodiverziteta i ekosistema (Díaz et al. 2015). Način upravljanja i formalne i neformalne institucije utiču na sve aspekte odnosa ljudi i prirode. Formalni institucionalni okvir uključuje ustave, zakone, politike, mjere i propise koje sprovode zvanični organi. Neformalni institucionalni okvir se odnosi uglavnom na nepisane društvene norme i pravila, običaje i tradicije (Sever, 1990; Ostrom, 1990; IPBES, 2018).

Procesi upravljanja se javljaju na raznim prostornim (lokalna do međunarodne) i vremenskim skalama i utiču na društvene, ekonomske i političke sektore (Lange et al. 2013).

Hijerarhijsko donošenje odluka od strane vlada tradicionalno je oblikovalo životnu sredinu i politike očuvanja biodiverziteta kroz standarde i druge regulatorne mjere. Decentralizovano upravljanje dozvoljava da niži nivoi vlasti samostalno donose odluke. Ova dva načina upravljanja dopunjena su i drugim pristupima, kao što je npr. javno-privatno partnerstvo ili privatno-društveno partnerstvo, tako da policentrično upravljanje postaje sve važnije (Driessen et al. 2012; Muradian i Rival, 2012; Primmer et al. 2015).

Evropska unija kombinuje hijerarhijsko upravljanje sa decentralizovanim upravljanjem i javno-privatnim partnerstvom. Ovim se obezbjeđuje pravni i institucionalni okvir u skoro svim sektorima politike za zemlje članice. Pored toga, EU je razvila nove eksperimentalne načine upravljanja, kao što je otvoreni metod koordinacije koji se zasniva na mehanizmima mekog prava kao što su smjernice i

indikatori (EUR-lex, 2017). Strategija Evropske platforme za istraživanja biodiverziteta je primjer saradnje između istraživača, kreatora politike i drugih zainteresovanih strana, sa fokusom na očuvanje i održivo korišćenje biodiverziteta i usluga ekosistema (EPBRS, 2016).

U tabeli (Tabela 6. 19) se daju osnovne karakteristike različitih opcija upravljanja.

Tabela 6. 19 Modeli upravljanja, učesnici iz javnog i privatnog sektora i njihove interakcije (Adaptirano iz Izvora: IPBES, 2018)

Model upravljanja	Hijerarhijsko upravljanje (centralizovano)	Decentralizovano upravljanje	Javno-privatno partnerstvo	Samostalno/privatno upravljanje
Upravljačka tijela	Centralna upravljačka tijela	Upravljačka tijela na nižim nivoima	Centralne upravljačke agencije, poslovni sektor	Privatni sektor ili civilno društvo
Mehanizam upravljanja	Odluka-naredba	Odluka-naredba	Konkurentnost, ugovori, sporazumi	Autonomija
Donosioci odluka	Po osnovu opšteg izbora	Po osnovu lokalnog izbora	Javno-privatni aranžmani i javno-privatna partnerstva	Partnerstva (participatorni upravljački aranžmani)
Pravci društvene interakcije	Odozgo prema dole	Odozgo prema dole u datim granicama	Saradnja odozgo prema dole ili na osnovu pregovora	Društveno učenje; promišljanje; pregovaranje

U istočnoj Evropi i centralnoj Aziji i dalje je široko zastupljen centralizovani pristup upravljanju, ali sa više učesnika (OECD, 2005, 2012a). Uprkos poboljšanju upravljanja, gubitak biodiverziteta i degradacija ekosistema se i dalje pogoršavaju usljed raznih institucionalnih neuspjeha (IPBES, 2018), kao što su: (i) propusti zakona i politika (npr. ekološki štetne subvencije), (ii) tržišni neuspjesi (povremene posljedice korišćenja javnih dobara i usluga), (iii) organizacioni neuspjesi (npr. nedostatak transparentnosti i političkog legitimiteta u donošenju odluka, nedostaci u primjeni) i (iv) neformalni institucionalni neuspjesi (npr. gubitak motivacije za očuvanje biodiverziteta usljed erozije povjerenja (IPBES, 2015a, 2015b; Ostrom, 1990; Rode et al. 2015).

Upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode se može zasnivati na širokom nizu instrumenata. Prema IPBES (2015b, 2018) instrumenti politika spadaju u jednu od četiri kategorije (Tabela 6. 20):

1. Pravni i regulatorni instrumenti se već dugo primjenjuju sa ciljem rješavanja pitanja degradacije životne sredine (Harring, 2014).
2. Ekonomski i finansijski instrumenti su namijenjeni promjeni ponašanja javnih i privatnih učesnika kroz podsticaje ili destimulacije prema željenim ciljevima politike.
3. Društveni instrumenti i instrumenti zasnovani na informacijama razmatraju međuzavisnost biodiverziteta i socio-kulturne dinamike (IPBES, 2015b).

4. Pristup zasnovan na pravima djeluje preko niza instrumenata za pomirenje sukoba kroz unapređenje procedura upravljanja biodiverzitetom i uslugama ekosistema (Campese et al. 2009; Jodoin, 2014).

Tabela 6. 20 Instrumenti politika (Izvor: IPBES, 2018)

Pravni i regulatorni instrumenti	Ekonomski i finansijski instrumenti	Društveni instrumenti zasnovani na informacijama	Instrumenti zasnovani na pravu i običajnim normama
Zakonodavstvo	Porezi	Informacije	Međunarodni i nacionalni instrumenti ljudskih prava
Standardi	Poreske olakšice	Registri zagađivača	Jačanje kolektivnih prava
Ekološki ciljevi kvaliteta	Opterećenja	Registri biodiverziteta	Običajne norme i institucije autohtonih naroda i lokalnih zajednica
Planiranje	Naknade	Ekooznačavanje	
Granične vrijednosti	Dozvole	Certifikacija	
Pravila odgovornosti	Trgovina emisijama	Obrazovanje/obuka	Pravedno i pošteno upravljanje prirodnim resursima
Propisi o uticaju	Trgovina staništima	Formiranje mišljenja	
Dugoročni ugovori	Ekološki fiskalni transferi	Društvena odgovornost	
Klasifikacija životne sredine	Subvencije	Dobrovoljni sporazumi	Oblasti autohtonih i očuvanih zajednica
Tehnološki zahtjevi	Isplate kompenzacije	Saradnja i konsultacije	
Nadzor	Plaćanja za usluge zaštite životne sredine	Mreže	

Analiza alata za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta (sekciji 6.2) pokazuje da su u Bosni i Hercegovini na raspolaganju sljedeći instrumenti politika (Tabela 6.19, instrumenti politika u BiH osjenčeni sivo)

Kako pokazuje tabela 6.19) u BiH se primjenjuju instrumenti koji potiču iz različitih kategorija, što bi trebalo da osigura progres u očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta.

Međutim, prethodna analiza postojećih alata i potrebnih uslova za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta je pokazala, prije svega, sljedeće:

a) Stepem i kvalitet implementacije postojećih instrumenata nije na potrebnom nivou. Progres u implementaciji u BiH postiže samo nekoliko instrumenata, kao što su: pravila odgovornosti (npr. nadležnost) i informacijski instrumenti, među kojima je sertifikacija (šuma i organskih proizvoda), formiranje mišljenja i mreže (kroz rad i jačanje nevladinog sektora).

b) Kapaciteti za primjenu navedenih instrumenata su nedovoljni. To se posebno odnosi na (i) institucionalne kapacitete, koji teško slijede zahtjeve složenog institucionalnog okvira, te (ii) finansijske kapacitete, pri čemu finansijska podrška za biodiverzitet čak ni u nadležnom sektoru ne zauzima odgovarajuću poziciju.

c) Primjena postojećih instrumenata nije ravnomjerna u BiH. Razlike su ustanovljene u pravnom okviru, u slojevitosti institucionalnog okvira u različitim administrativnim cjelinama u BiH, u klasifikacijama konzervacijskog statusa ugroženog biodiverziteta, kategorijama zaštićenih područja i druge.

d) nedostajući informacijski alat je kontinuirani dijalog između donosilaca odluka i naučne zajednice, u cilju kreiranja naučno opravdanih rješenja u postojećim uslovima.

e) nedostajući normativni alat je uključivanje tradicionalnih i lokalnih znanja u donošenje održivih odluka o korištenju biodiverziteta.

Zajednička karakteristika postojećih alata i instrumenata za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH je slaba usklađenost sa EU pravnom tekovinom, čija bi integralna primjena mogla doprinijeti promjeni sadašnjeg stanja opcija za upravljanje biodiverzitetom. Do danas, u BiH nikad nije pokrenut akcioni plan za harmoniziranu transpoziciju relevantnih EU direktiva i uredbi, praćen razvojem kapaciteta za njihovu ravnomjernu, postepenu implementaciju i uvođenje u praksu (ESAP BiH, ESAP FBiH, ESAP RS, ESAP BD). Prednosti organizovanog i harmoniziranog pristupa procesima EU integracija u oblasti biodiverziteta su, prije svega, u:

- a. potencijalima konsolidovanja i bolje iskorištenosti postojećih institucionalnih, naučnih i finansijskih kapaciteta,
- b. potencijalima integrisanja zaštite biodiverziteta u aktivnosti koje vode prema klimatskoj neutralnosti,
- c. potencijalima lakše integracije u sektorske politike
- d. potencijalima pristupa fondovima za BiH, kao zemlju Zapadnog Balkana sa kandidatskim statusom za EU.

Nedostaci u znanju:

- Ne postoje naučna istraživanja modela i opcija upravljanja za održivo upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode u BiH.

Ključni nalazi:

- Za upravljanje biodiverzitetom i održivu upotrebu koristi od prirode, u BiH se primjenjuju instrumenti koji potiču iz različitih kategorija. Stepem i kvalitetet njihove primjene nije na zadovoljavajućem nivou. Kapaciteti za primjenu navedenih instrumenata su nedovoljni. Primjena instrumenata nije ravnomjerna u BiH (dobro utvrđeno).
- Stalni dijalog između donosilaca odluka i naučne zajednice nedostaje kao informacioni alat za kreiranje naučno opravdanih rješenja (dobro utvrđeno).
- Uključivanje tradicionalnih i lokalnih znanja u donošenje odluka nedostaje kao normativni alat (dobro utvrđeno).
- Integralna (multisektorska) primjena EU pravne tekovine bi mogla doprinijeti promjeni sadašnjeg stanja opcija za upravljanje biodiverzitetom, s obzirom na potencijale (a) konsolidovanja i bolje iskorištenosti postojećih institucionalnih, naučnih i finansijskih kapaciteta, (b) integrisanja zaštite biodiverziteta u aktivnosti koje vode prema klimatskoj neutralnosti, (c) lakše integracije u sektorske politike i (d) pristupa fondovima za Bosnu i Hercegovinu, kao zemlju Zapadnog Balkana sa kandidatskim statusom za EU (dobro utvrđeno).

6.6 PREGLED NEDOSTATAKA U ZNANJU O OPCIJAMA UPRAVLJANJA

Autor teksta: Gordana Đurić

Nedostajuća znanja o opcijama upravljanja i institucionalnim aranžmanima za donošenje odluka data su detaljno po pojedinim sekcijama poglavlja 6. Analiza nedostajućih znanja je data za tri glavne oblasti: okvir, alati i uslovi za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode.

6.6.1 NEDOSTACI U ZNANJU U PRAVNOM I INSTITUCIONALNOM OKVITU ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE PRIRODOM I KORISTIMA OD PRIRODE

Kada je u pitanju pravni i institucionalni okvir, kao i provođenje obavezujućih međunarodnih sporazuma za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode, nedostaju naučne analize stepena implementacije međunarodnih sporazuma, kao i relevantne analize efikasnosti postojeće regulative na stanje biodiverziteta. Ne prikupljaju se odgovarajući statistički podaci u vezi sa zaštitom i koristima od prirode. I pored usvojenih brojnih preporuka za poboljšanje institucionalnog okvira, nedostaju javni podaci o preduzetim mjerama u javnim institucijama, a podaci o aktivnostima koje provode udruženja građana i fondacije nisu dovoljno dostupni. Ne postoji precizan podatak o broju, niti registar istraživačkog osoblja u BiH koje je angažovano na poslovima proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti, te nije moguće ocijeniti efikasnost finansijskih ulaganja, kao ni angažman i učinkovitost naučnoistraživačkih i visokoškolskih institucija u ovoj oblasti. Takođe nema analize efikasnosti finansijskih ulaganja u istraživanja o biodiverzitetu i koristima od prirode.

6.6.2 NEDOSTACI U ZNANJU U PRIMJENI I OCJENI EFIKASNOSTI ALATA ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE PRIRODOM I KORISTIMA OD PRIRODE.

Evidentan je nedostatak istraživanja i analize mjera koje se provode u cilju zaštite i oporavka ugroženih vrsta i staništa u okviru zaštićenih područja te podataka o nadzoru u zaštićenim područjima. Nema podataka i analize kvaliteta postupka izdavanja okolinske/ekološke dozvole i procjene utjecaja na okoliš/životnu sredinu, te analize efikasnosti izdatih okolinskih dozvola sa aspekta očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta. Ne provodi se monitoring biološke raznolikosti koji može dati realne podatke o konzervacijskom statusu ugroženih vrsta. Nema istraživanja o značaju koje imaju botanički i zoološki vrtovi / bašte na očuvanje genetičkog i specijskog diverziteta, kao ni podataka o reintrodukciji ugroženih vrsta u prirodu. Postje određena istraživanja značaja banke gena za biljni genetički diverzitet, ali nema istraživanja uloge, potencijala i efikasnosti banaka gena autohtonih sorti i pasmina i sjemenskih objekata. Ne provode se istraživanja primjenjivosti bioloških mjera u zaštiti zdravlja biljaka i nema monitoringa karantinski štetnih organizama na vodećim usjevima na cijeloj teritoriji BiH, izuzev na krompiru. Nije uspostavljen sistem praćenja zdravstvenog stanja i ranog otkrivanja bolesti divljih životinja. Nisu razvijene smjernice za procjenu sigurnosti GM hrane i znanja o poljoprivrednoj biotehnologiji. Nije uspostavljena jedinstvena klasifikacija i mape tipova staništa, a monitoring i istraživanja vrsta i staništa sa aneksa Direktive za staništa i Direktive za ptice se ne provode. Naučna, stručna i šira javnost nije dovoljno upoznata sa ocjenom prihvatljivosti zahvata u prirodi a evidentni su i nedovoljni stručni i naučni kapaciteti za primjenu ovog postupka. Ne provode se istraživanja efikasnosti strateške procjene uticaja na životnu sredinu i efikasnosti prostornih planova u očuvanju biodiverziteta. Ne provodi se monitoring i nisu donesene liste invazivnih vrsta. Nema istraživanja o doprinosu certificiranja konkurentnosti domaćih preduzeća šumarstva i drvne industrije, te problematici certificiranja privatnih šuma, kao ni istraživanja efikasnosti mjera gospodarenja u održavanju i unapređenju identificiranih visokih zaštitnih vrijednosti u šumama visoke zaštitne vrijednosti. Ne rade se istraživanja optimizacije interesa svih korisnika prostora uz prioritet očuvanja izvorišta vode i istraživanja o doprinosu vodozaštitnih zona u očuvanju biodiverziteta. Ne dokumentuju se tradicionalna i lokalna znanja o biodiverzitetu a nedostaje i naučna podrška pristupu Nagoya i ITPFGRA sporazumima. U oblasti poljoprivrede, nedostaju istraživanja efikasnosti mjera koje

doprinosu koristima od prirode i očuvanju biodiverziteta, te podaci o stepenu realizacije pojedinih strateških mjera i programa. Takođe, nema naučnih istraživanja i publikacija o doprinosu/uticaju poljoprivrede, ribarstva, vodoprivrede, šumarstva, lovstva, energetike, industrija, saobraćaja i turizma u procesima očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta i koristi od prirode.

Nedostaci u znanju u analizi uslova za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode

Ne porovode se naučna istraživanja i analize modela integracije biološke raznolikosti u sektorske politike prema EU pravnom okviru, te analoze implementacije usvojenih strategija i planova za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti na različitim administrativnim nivoima. Još uvijek nisu doneseni međunarodno usvojeni indikatori za monitoring biodiverziteta. Ne orovode se istraživanja modela efikasne koordinacije svih interesnih strana u BiH u pravcu očuvanja prirode i održive upotrebe biološke raznolikosti, tj. neophodnih institucionalnih i finansijskih kapaciteta i operativne strukture za funkcionalan monitoring biodiverziteta u BiH, neophodnih istraživačkih, institucionalnih i finansijskih kapaciteta za razvoj indikatora za potrebe izvještavanja, planova za razvoj i konsolidovanje postojećih naučno-istraživačkih kapaciteta i njihovo uključivanje u donošenje odluka, istraživanja dostupnosti i efikasnosti poticaja u svrhu očuvanja biodiverziteta i koristi od prirode, istraživanja optimalnih modela obrazovanja sa ciljem očuvanja biodiverziteta i koristi od prirode. Takođe nema podataka o istraživanja rada i efikasnosti udruženja građana u očuvanju biodiverziteta i koristi od prirode; podaci o udruženjima, njihovim kapacitetima, aktivnostima i rezultatima su oskudni kao i kapacitetima ovog sektora u borbi za smanjenje pritiska na životnu sredinu. Nema istraživanja stepena i načina dijeljenja informacija relevantnih za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH, odnosa lokalne zajednice prema biodiverzitetu i koristima od prirode u BiH, opcija uključivanja tradicionalnih i lokalnih znanja u odluke o održivom korištenju biodiverziteta u BiH. takođe, ne postoje istraživanja efikasnosti postojećih i modela za nove alate/instrumenta u poboljšanju opcija za održivo upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode u BiH (Tabela 6. 21).

Tabela 6. 21 Nedostajuća znanja, podaci i analize za postizanje veće efikasnosti postojećih instrumenata

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
1.	6.1.1.	Obavezujući međunarodni sporazumi za zaštitu, očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta i koristi od prirode i njihova implementacija	– Nedostaju naučne analize stepena implementacije međunarodnih sporazuma; – Tehnički izvještaji prema međunarodnim sporazumima ne pružaju i provjerljive podatke o biodiverzitetu u BiH, jer takvi podaci nisu dostupni.
2.	6.1.2.1.	Pravni okvir za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode	– Pravna tematika zaštite prirode nije dovoljno zastupljena u izgradnji efikasnog sistema upravljanja. – Nedostaju relevantne analize efikasnosti primjene usvojene regulative, kao i statistički podaci u vezi sa zaštitom i koristima od prirode,. – Evidentan je nedostatak pravne naučne i stručne literature, a naročito po pitanjima usklađivanja sa EU pravnom tekovinom. – Nedostaju istraživanja i podaci o primjeni propisa i njihovih efekata na stanje biodiverziteta.

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
3.	6.1.2.2	Institucionalni okvir za održivo upravljanje prirodom i korisitima od prirode	– I pored usvojenih brojnih preporuka za poboljšanje institucionalnog okvira, nedostaju javni podaci o preduzetim mjerama u institucijama, – Podaci o aktivnostima koje provode udruženja građana i fondacije nisu dovoljno dostupni. – Ne postoji precizan podatak o broju, niti registar istraživačkog osoblja u BiH koje je angažovano na poslovima proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti, te nije moguće ocijeniti efikasnost finansijskih ulaganja, kao ni angažman i učinkovitost naučnoistraživačkih i visokoškolskih institucija u ovoj oblasti. – Nije dostupan podatak koliko se objavljenih radova iz skupine prirodnih i poljoprivrednih nauka odnosi na oblast proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti.
4.	6.2.1.1.	Zaštićena područja	– Podaci o kontroli ili nadzoru nad primjenom zakona iz oblasti zaštićenih područja su oskudni i najčešće se svode na izvještaje o radu samih zaštićenih područja. – Podaci o mjerama koje se provode u cilju zaštite i oporavka ugroženih vrsta i staništa u okviru zaštićenih područja nisu javno dostupni.
5.	6.1.1.2.	Okolinska /Ekološka dozvola i Procjena uticaja na okoliš / životnu sredinu	– Nedostaju naučna istraživanja kojima bi se na sistematičan i obuhvatan način analizirao kvalitet postupka izdavanja okolinske/ekološke dozvole i procjene utjecaja na okoliš/životnu sredinu.
6.	6.2.2.1.	Crvene liste	– Ne postoji monitoring biološke raznolikosti koji može dati realne podatke o konzervacijskom statusu ugroženih vrsta.
7.	6.2.2.2.	Botanički i zoološki vrtovi / bašte	– Nije poznato kakvu ulogu mogu imati botaničke bašte na očuvanje genetičke konstitucije neke vrste. – Nema podataka o monitoringu u postojećim botaničkim baštama. – Nema podataka i istraživanja o pokušajima reintrodukcije ugroženih vrsta u prirodu. – Nedostatak literature i domaćih istraživanja na temu <i>ex-situ</i> programa zaštite autohtonih vrsta u zoološkim vrtovima BiH.
8.	6.2.3.1.	Banke gena	– Ne postoji dovoljan broj naučnih istraživanja koja će ukazati na potrebu uspostave banaka gena autohtonih sorti i pasmina.
9.	6.2.3.2.	Sjemenski objekti	– Rezultati izdvajanja sjemenskih objekata sa aspekta postignutog genetičkog cilja nisu dostupni. – Efekti primjene kratkoročnih i dugoročnih mjera na sjemenske izvore i na potomstvo nisu istraženi.

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
			– Postojeći rezultati iz sjemenskih plantaža ne pružaju dovoljno znanja o potencijalima sjemenskih plantaža. – Nema dovoljno literaturnih izvora koji bi ukazali da li je primjena zakonskih i podzakonskih akata u vezi sa očuvanjem sjemenskih objekata efikasna.
10.	6.2.3.3.	Očuvanje zdravlja bilja, životinja i bezbjednost hrane	– Ne postoje programi posebnog nadzora karantinski štetnih organizama na biljnim vrstama na čitavoj teritoriji BiH, izuzev na krompiru. – Nema podataka o primjenjivosti bioloških mjera u zaštiti zdravlja biljaka. – Nedostaje plansko provođenje programa monitoringa divljih životinja u cilju kontrole zdravstvenog stanja. – Nema dovoljno originalnih naučnih i stručnih radova u BiH o zdravstvenom stanju divljih životinja. – Sistem ranog otkrivanja bolesti životinja nije razvijen. – Smjernice za procjenu sigurnosti GM hrane još uvijek nisu razvijene. – Znanja o poljoprivrednoj biotehnologiji su niska.
11.	6.2.4.1.	Ekološke mreže	– U BiH ne postoji jedinstvena klasifikacija tipova staništa, niti karta koja bi mogla biti osnova za odabir tipova staništa od evropskog značaja. – ne postoji monitoring, niti terenska istraživanja vrsta i staništa sa aneksa Direktive za staništa i Direktive za ptice.
12.	6.2.4.2.	Ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodi	– Postupak i svrha ocjene prihvatljivosti u upravljanju ekološkom mrežom nisu dovoljno poznati stručnoj i naučnoj javnosti u BiH – Nisu utvrđene potrebe u stručnim i naučnim kapacitetima za primjenu postupka ocjene prihvatljivosti.
13.	6.2.4.3.	Strateška procjena uticaja na okoliš / životnu sredinu	– Nedostatak dostupne literature i domaćih istraživanja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu u BiH. Raspoloživa znanja uglavnom proizilaze iz pravnih akata, kao i izvještaja relevantnih organa i civilnog društva. – U BiH nisu provedena naučna istraživanja kojima bi se na sistematičan i sveobuhvatan način analizirao uspostavljeni sistem izrade SPO za planove i programe, ili njihove izmjene, kao ni njena efikasnost u zaštiti životne sredine.
14.	6.2.4.4.	Prostorni planovi	– Ne postoje jedinstvene smjernice za izradu prostornih planova na svim nivoima. – Ne postoje istraživanja o efikasnosti prostornog planiranja u odnosu na ugroženost biodiverziteta.

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
15.	6.2.4.5.	Očuvanje prirodnih staništa od invanzivnih vrsta	– Liste invazivnih vrsta za BiH nisu kompletirane niti usaglašene. – Nije izvršeno mapiranje poznatih invazivnih vrsta. – Ne postoji monitoring invazivnih vrsta. – Ne postoji istraživanje puteva širenja invazivnih vrsta. – Nije poznato koje autohtone vrste su ugrožene od invazivnih i u kojoj mjeri. – Nisu propisane obavezne niti preporučene mjere zaštite prirodnih staništa od invazivnih vrsta.
16.	6.2.5.1.	Certificiranje šuma	– Ne postoje istraživanja o doprinosu certificiranja konkurentnosti domaćih preduzeća šumarstva i drvne industrije. – Ne postoje istraživanja o doprinosu certicificiranja procesima EU integracija, problematici certicificiranja privatnih šuma. – Ne postoje istraživanja o doprinosu certicificiranja u očuvanju i održivom upravljanju biodiverzitetom u BiH.
17.	6.2.5.2.	Šume visoke zaštitne vrijednosti	– U BiH nisu provođena istraživanja koja bi imala za cilj da ustanove koliko su efikasne mjere gospodarenja u održavanju i unapređenju identificiranih visokih zaštitnih vrijednosti u šumama visoke zaštitne vrijednosti u odnosu na šumske ekosisteme sa uobičajenim režimom gospodarenja.
18.	6.2.5.3.	Vodozaštitne zone	– Nije riješeno pitanje kako optimizirati interese svih korisnika prostora, a istovremeno očuvati izvorišta vode. Treba naglasiti potpunu neusaglašenost zakonske legislative u entitetima i BD. Ne postoje istraživanja doprinosa vodozaštitnih zona u očuvanju biodiverziteta.
19.	6.2.5.4.	Pravna zaštitna tradicionalnih znanja	– Utvrđen je nedostatak kontinuiranog praćenja i dokumentovanja tradicionalnih i lokalnih znanja o biodiverzitetu BiH. – Ne postoji sistem zaštite intelektualnog vlasništva koji bi bio kompatibilan sa svim obavezama BiH prema konvencijama koje je ratificirala.
20.	6.2.6.1.	Poljoprivreda	– Nedostaju znanja o kvalitativnim doprinosima realizacije pojedinih mjera koje doprinose koristima od prirode i očuvanju biodiverziteta. – Postoji praznina u dostupnosti podataka koji su na raspolaganju ministarstvima o stepenu realizacije pojedinih strateških mjera i programa, sa naglaskom na stepen realizacije onih mjera i programa koje doprinose zaštiti biodiverziteta i koristima od prirode, posebno onih definisanih Zelenim planom za Zapadni Balkan.

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
21.	6.2.6.2.	Ribarstvo	– Ne postoji sistem koordiniranog praćenja u podsektoru ribarstva. Statistički podaci za akvakulturu nisu adekvatno pokriveni kroz statističke agencije. – Ne postoje koordinirani programi za podsektor ribarstva i akvakulture u BiH. – Ne postoje istraživanja neophodnih i postojećih prirodnih, tehničkih i stručnih kapaciteta za podsektor ribarstva u BiH.
22.	6.2.6.3.	Vodoprivreda	– Evidentan je nedostatak naučno-tehničkih istraživanja (master planovi, studije, planovi, projekti, hidrogeološka istraživanja, i sl). – Nema istraživanja utjecaja stanja biodiverziteta, klimatskih promjena i drugih pritisaka na vodne resurse. – Nema istraživanja o mogućnostima korištenja ekonomskih instrumenata u upravljanju vodnim resursima (npr. javno-privatno partnerstvo, trgovina dopuštenim kvotama za korištenje voda). – Nema istraživanja o koristima od prirode u regulisanju kvaliteta i protoka slatkih voda.
23.	6.2.6.4.	Šumarstvo	– Identificirani nedostaci u znanju su vezani za ocjenu efikasnosti postojećih instrumenata, te integraciju EU pravne tekovine u politike i propise uprava nadležnih za šumarstvo. – Nedostaju istraživanja efikasnosti postojećih instrumenata u šumarstvu u BiH.
24.	6.2.6.5.	Lovstvo	– Nema dovoljno originalnih naučnih i stručnih radova na temu zdravstvene zaštite i utjecaja okoliša na divljač. – GPS/GSM telemetrijske ogrlice se vrlo malo koriste kao metod praćenja divljači. – Ne provodi se planski i kontinuirani monitoring divljači. – Nedovoljno se koristi procjena brojnosti genetskom analizom DNA.
25.	6.2.6.6.	Industrije	– Mali broj naučnih radova se bavi uticajima različitih industrija u BiH na stanje biodiverziteta. – Ne postoje naučna istraživanja efikasnosti zakonski propisanih instrumenata (okolinska/ekološka dozvola; procjena uticaja na okoliš) za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta. – Izvori emisija u zrak nisu potpuno mapirani u BiH.
26.	6.2.6.7.	Energetika	– U BiH ne postoje sistemska istraživanja o uticaju proizvodnje električne energije iz OIE na biodiverzitet. Rezultati malog broja obavljenih istraživanja nemaju uticaja na donošenje odluka u sektoru energetike.

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
			– Nije poznato da li i kako Zelena agenda za Zapadni Balkan ima uticaja na propise sektora energetike u pravcu očuvanja biodiverziteta.
27.	6.2.6.8.	Saobraćaj	– Ne postoje istraživanja, niti praćenje uticaja cestovnog, željezničkog, vazdušnog ili vodnog saobraćaja na biološku raznolikost BiH (npr. uticaj na distribuciju različitih grupa životinjskih organizama, pojava korovske flore uz puteve i ceste, istraživanje puteva širenja invazivnih vrsta putem saobraćaja itd). – Ne postoje istraživanja, niti praćenje uticaja buke iz saobraćaja na biološku raznolikost BiH (npr. na populacije, ptica, sisara itd). – U procjeni uticaja gradnje saobraćajnih infrastruktura na okoliš, uticaj na biodiverzitet se ne analizira kvalitetno.
28.	6.2.6.9.	Turizam	– Postoji nedostatak znanja o koristima, održivom korištenju i sinergiji prirodnih resursa (biološke raznolikosti) i turizma. – Analiziraju se kapaciteti upravljača i identifikacija ključnih prirodnih vrijednosti bez naglaska na lokalnu zajednicu. – Tradicionalna znanja u biodiverzitetu nisu iskorištena kao dio turističke ponude.
29.	6.3.1.	Integrisanje očuvanja i održive upotrebe prirode u sektorske politike	– Nedostaje stručna i naučna analiza integracije biološke raznolikosti u sektorske politike prema EU pravnoj tekovini. – Ne postoje istraživanja kojima bi se ispitali modeli i prednosti integracije biološke raznolikosti u sektorske politike, propise i programe.
30.	6.3.2.1.	Koordinirano planiranje očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta	– Nedostaje stručna i naučna analiza implementacije usvojenih strategija i planova za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti na različitim administrativnim nivoima, kroz utvrđene indikatore. – Ne postoje istraživanja kojima bi se ispitali modeli i scenariji razvoja u skladu sa strateškim ciljevima. – Ne postoje istraživanja modela efikasne koordinacije svih interesnih strana u društvu u pravcu očuvanja prirode i održive upotrebe biološke raznolikosti.
31.	6.3.2.2.	Funkcionalan sistem monitoringa biodiverziteta	– Ne postoje istraživanja i analize neophodnih kapaciteta i operativne strukture za funkcionalan monitoring biodiverziteta u BiH. – Nisu utvrđeni prioriteti za monitoring u skladu sa zahtjevima EU integracija. – Naučno-istraživački kapaciteti nisu uvedeni u funkcionalan sistem monitoringa.

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
32.	6.3.2.3.	Izveštavanje prema međunarodnim sporazumima o biodiverzitetu	– Ne postoje istraživanja i analize neophodnih istraživačkih, institucionalnih i finansijskih kapaciteta za razvoj indikatora za potrebe izveštavanja. – Razvoj indikatora nije usklađen sa potrebama izveštavanja prema međunarodnim sporazumima i EU institucijama.
33.	6.3.3.1.	Institucionalni i administrativni kapaciteti	– Ne postoje analize, istraživanja i planovi za razvoj neophodnih institucionalnih kapaciteta za upravljanje biodiverzitetom u BiH.
34.	6.3.3.2.	Naučno-istraživački kapaciteti	– Ne postoje analize, istraživanja i planovi za razvoj i konsolidovanje i konsolidovanje neophodnih naučno-istraživačkih kapaciteta i njihovo uključivanje u donošenje odluka u upravljanju biodiverzitetom u BiH.
35.	6.3.3.3.1.	Ekonomski poticaji za očuvanje i održivo korištenje prirode	– Ne postoji jasna poveznica između potencijalne naknade za zaštitu prirode i samog poticaja za istu iako je s tom namjenom i prikupljena, kao ni javno dostupni kvantitativni podaci potrebni za analitička istraživanja. – Ne postoje pouzdane analize i pokazatelji finansijskih kapaciteta za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH.
36.	6.3.4.	Obrazovni sistem	– U realizaciji nastavnih planova i programa ne postoji međukurikulumski, nego fragmentaran pristup vaspitanju i obrazovanju pojedinca. – Broj naučnih izvora koji se bave zastupljenošću i sadržajem obrazovanja o biološkoj raznolikosti je mali.
37.	6.3.5.	Participatorni proces učešće javnosti u donošenju odluka, transparentnost u provođenju odluka i socijalna pravda	– Ne postoji sistematsko praćenje niti istraživanja rada udruženja građana, sa aspekta njihovog doprinosa očuvanju i zaštiti prirode. – Zvanični registar udruženja je nepotpun i ne sadrži ažurirane podatke. Nije poznato koliko takvih udruženja je aktivno i kakvi su im kapaciteti.
38.	6.3.6.	Komunikacija, dijeljenje i širenje informacija	– Ne postoje usmjerena istraživanja načina i stepena dijeljenja informacija relevantnih za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH.
39.	6.3.7.	Odnos lokalne zajednice prema biodiverzitetu i koristima od prirode	– Ne postoje sistemska istraživanja i praćenja odnosa lokalne zajednice prema biodiverzitetu u BiH. – Ne postoje strateške mjere za razvoj pozitivnog odnosa i volje lokalne zajednice da učestvuje u procesima planiranja i odlučivanja.
40.	6.3.8.	Aktivizam u borbi za smanjenje indirektnih pritisaka na biodiverzitet	– Ne postoje sistemska istraživanja i praćenja kapaciteta nevladinog sektora u borbi za smanjenje pritisaka na životnu sredinu. – Ne postoje istraživanja i praćenja doprinosa nevladinog sektora u postizanju očuvanja i održivog korištenja biodiverziteta u BiH.

R.br.	Broj podsekcije	Naslov podsekcije	Nedostaci u znanju
41.	6.3.9.	Očuvanje i uključivanje tradicionalnih znanja u donošenje odluka	– Ne postoje istraživanja opcija uključivanja tradicionalnih znanja u odluke o održivom korištenju biodiverziteta u BiH. – Ne postoje registri tradicionalnih znanja i praksi. – Broj udruženja građana koja nastoje da očuvaju tradicionalna i lokalna znanja nije veliki. – Ne provode se mjere za jačanje javne svijesti o vrijednostima tradicionalnih i lokalnih znanja o biodiverzitetu.
42.	6.4.	Opšta ocjena stanja i efikasnosti okvira za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode	– Ne postoje naučna istraživanja efikasnosti pojedinih komponenti okvira za očuvanje biodiverziteta i održivu upotrebu koristi od prirode.
43.	6.5.	Identifikacija opcija upravljanja prirodom i koristima od prirode BiH	– Ne postoje naučna istraživanja modela i opcija upravljanja za održivo upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode u BiH.

6.7 NEDOSTACI U ZNANJU O ODRŽIVOM UPRAVLJANJU BILOŠKOM RAZNOLIKOŠĆU I KORISTIMA OD PRIRODE U BOSNI I HERCEGOVINI

Autori teksta: Milan Mataruga, Mersudin Avdibegović, Rifat Škrijelj, Mirjana Milićević, Senka Barudanović, Gordana Đurić, Ermin Mašić

Poseban zadatak u procesu pripreme Procjene stanja prirode i upravljanja prirodnim resursima u Bosni i Hercegovini je bila identifikacija nedostajućih znanja po svima analiziranim aspektima na temu biološke raznolikosti. Nedostaci u znanju su u sinteznoj formi predstavljani u tabeli (Tabela 6. 22).

U Procjeni stanja prirode i upravljanja prirodnim resursima u Bosni i Hercegovini iskorištena su ukupno 3343 izvora, i to 41 u poglavlju 1, 507 u poglavlju 2, 1783 u poglavlju 3, 453 u poglavlju 4, 51 u poglavlju 5, 508 u poglavlju 6. Od ukupnog broja iskorištenih izvora, preko 80% čine domaći. I pored ovih pokazatelja, identifikovani su brojni nedostaci u znanju i podacima.

Polazeći od poglavlja 2, koje se bavi koristima od prirode u BiH, već je na početku pripreme Procjene uočen izraziti nedostatak naučne literature, o svim, a posebno regulirajućim i nematerijalnim koristima od prirode. Kako se materijalne koristi od prirode smatraju resursima, koje društvo u Bosni i Hercegovini već vrlo dugo eksploatiše, tako je ova grupa koristi od prirode bolje naučno istražena. To se, prije svega odnosi na šumske resurse i one koji nastaju u poljoprovrednim djelatnostima.

Međutim, danas u vrijeme nadolazećih klimatskih promjena i sve izraženijih uticaja drugih direktnih pritisaka, a koji potiču od današnjih društveno-ekonomskih tokova i stanja u BiH (indirektni pritisci), regulirajuće koristi od prirode ne smiju ostati neistražene i nepoznate. Kvalitet života u BiH (kao brdsko-planinskoj zemlji) direktno zavisi od zdravlja i otpornosti ekosistema, odnosno od njihove sposobnosti da regulišu protok i kvalitet vode, sprečavaju eroziju, pročišćavaju zrak, koriste i skladište sve veće količine CO₂ u atmosferi, doprinoseći time i manjem zakiseljavanju mora i td. Sve navedene funkcije ekosistemi obavljaju ukoliko na njih ne djeluju direktni pritisci, koji uništavaju strukturu,

odnosno biološku raznolikost i nežive elemente u ekosistemu. Djelovanjem pritisaka (prekomjerna eksploatacija, zagađenje itd.) u ekosistemu se može smanjiti ili potpuno izostati populacija vrste koja je dio ustaljene kompozicije niza vrsta u ekosistemu. Njenim izostankom će biti pogođene druge vrste u ekosistemu, koje od nje zavise u pogledu hrane, skloništa, oprašivanja, rasprostiranja sjemenki i td. Time funkcije ekosistema sve više slabe, pogotovo u slučaju da pritisci rastu i da dolazi do izostanka sve većeg broja vrsta iz ko-evoluciono nastale kombinacije na datom staništu.

Dosadašnja istraživanja funkcija ekosistema i regulirajućih koristi koje oni pružaju, u Bosni i Hercegovini prema dostupnim izvorima, nisu na zadovoljavajućem nivou.

S druge strane, nematerijalne koristi od prirode su u Bosni i Hercegovini još manje istražene. I pored velikog uticaja prirode na kvalitet svakodnevnog života u smislu inspiracije za muzička, književna i likovna djela, ta korist od prirode je ostala neistražena. Njena uloga u odrastanju, spoznaji, učenju, kulturi i običajima lokalnih zajednica i td. nije bila predmet istraživanja i pored sve veće, kako globalne tako i lokalne svijesti o vrijednostima prirode. Tradicionalna (narodna) znanja koja su se razvijala vijekovima se gube, a da nisu dokumentovana i iskorištena u procesima učenja i upravljanja. Veza između zdravlja i boravka u prirodi razumljiva, jasna i poznata, ali su u BiH vrlo rijetka istraživanja koja se bave ovim odnosom. Bolje istražen aspekt nematerijalnih koristi od prirode je potencijal prirode i prirodnih vrijednosti u oblasti razvoja turizma.

Sistemski pristup u razumijevanju i ulozi koristi od prirode za unapređenje kvaliteta življenja u BiH nije razvijen. Potrebno je intenzivirati istraživačke procese i projekte usmjerene na uticaj prirode na kvalitet življenja, rekreativne i relaksacijske navike građana, uticaj na identitet i razvoj pojedinca i zajednice, te istraživanje opcija za sigurnu budućnost zasnovanu na održivom korištenju komponenti biološke raznolikosti i prirodnih resursa. Kada je u pitanju analiza vrijednosti svih kategorija koristi od prirode nedostaju konzistentne i metodološki ujednačene informacije o prostornoj distribuciji pojedinih tipova koristi (mape ekosistemskih usluga/koristi od prirode) na osnovu kojih bi se dalje moglo vršiti društveno i monetarno vrednovanje. Također nedostaju i jasne procedure kojima bi se usmjeravao proces vrednovanja koristi od prirode i propisi kada se ovaj postupak provodi.

Ne postoje istraživanja sadašnjeg stanja koristi od prirode ni za jednu grupu ekosistema u Bosni i Hercegovini. To već sada znači da će i u dogledno vrijeme biti nemoguće egzaktno ustanoviti trendove pojedinih koristi od prirode u BiH.

Sve iznesene tvrdnje su potkrijepljene referencama, ključnim nalazima i identifikovanim nedostacima u znanju u poglavlju 2.

Tokom pripreme Procjene, ustanovljeno je da Poglavlje 3, koje se bavi stanjem biološke raznolikosti na nivou ekosistema, vrsta i gena, raspolaže sa najvećim brojem literaturnih izvora.

Istraživanja biodiverziteta u Bosni i hercegovini imaju dugu tradiciju. Sa druge strane, raznolikost gena, vrsta i ekosistema u BiH je tako visoka, da istraživanja biodiverziteta u BiH istraživačima garantuju vrijedne i naučno značajne rezultate.

Međutim, danas se mora uzeti u obzir i da većina provedenih istraživanja ima fundamentalni karakter i značaj, a da su rijetko dizajnirana tako da, već sama po sebi, igraju značajnu ulogu u procesima održivog upravljanja. Brojna sporadična istraživanja koja kao objekat tretiraju jednu vrstu, populaciju ili karakterističan lokalitet ukazuju na potrebu multidisciplinarnih istraživanjima u boljem razumijevanju biološke pozicije i značaja objekta istraživanja, stanja i uzroka promjena, kao trenutnih

i potencijalnih trendova. Potrebne su informacije o različitim staništima i uticaju svih faktora na ekološke procese koji se u njima dešavaju, te uspostave mjera praćenja i kontrole promjena i njihovog korišćenja. Ovo zahtjeva povezivanje istraživačkih pristupa iz prirodnih, tehničkih i društvenih nauka, uz uvažavanje elemenata umjetnosti i tradicionalnog pristupa u korištenju komponenti prirode što je glavni razlog njihove oskudne istraženosti.

Količina i fokus istraženih izvora literature i interes istraživačke zajednice za pojedinačne biološke nivoe raznolikosti rezultiraju različitim nivo nedostataka u znanju. Poseban aspekt nedostataka u znanjima biodiverzitata u Bosni i Hercegovini se može predstaviti na slijedeći način:

- Nedostaci o znanjima ka posljedica više ili manje proučenosti prostorno raspoređenih ekosistema, vrsta ili genetičke raznolikosti. Ovakva znanja mogu biti od koristi u procesu sprečavanja i ublažavanja rizika od prirodnih nesreća i katastrofa. Inventarizacija biodiverziteta u BiH nije u potpunosti provedena, dok sintaksonomska klasifikacija biljnih zajednica još uvijek nije usklađena sa savremenim evropskim sistemom klasifikacije. Genetička istraživanja su sporadična sa akcentom na analizu stepena genetičkog diverziteta, ali ne i istraživanja uloge genetičke raznolikosti na ekosistemske usluge.
- Postoji diskontinuitet u istraživanjima, nastao kao posljedica recentnih istorijskih događanja u BiH. Ovo je posebno zabrinjavajuće s obzirom na veličinu i raznolikost pojedinih staništa i vrsta. Kada se postojeći podaci o biodiverzitetu analiziraju na vremenskoj skali, postaje jasno da postoji diskontinuitet u istraživanjima, nastao kao posljedica istorijskih događanja u BiH, što se opet direktno dovodi u vezu sa kvalitetom izvedenih trendova i vremenskih procesa.
- Biološka raznolikost svih grupa nije dovoljno istražena. Tako podaci o broju vrsta i podvrsta riba i vodozemaca pokazuju određene razlike u zavisnosti od dostupnih literaturnih izvora. Podaci o populacionim osobinama gmizavaca, ptica i sisara u BiH su veoma skromna dok su lišajevi, gljive, cijanobakterije i alge najslabije istražene grupe organizama. Iako najviše proučavanja na vaskularnim biljkama još uvijek postoji neusaglašenost oko broja vrsta koje žive na teritoriji BiH. Iz ovog proističe činjenica da još uvijek ne postoji usaglašen stav o broju endemičnih vrsta u našoj zemlji i statusu zaštite.

Stanje biološke raznolikosti u svim grupama ekosistemima u Bosni i Hercegovini nije predmet stalnog praćenja stanja i sistemskih istraživanja. Tako npr. nije uveden monitoring i liste invazivnih vrsta, ne provode se istraživanja puteva širenja invazivnih vrsta, niti uticaja na autohtoni biodiverzitet. Nedostaju istraživanja i analize mjera koje se provode u cilju zaštite i oporavka ugroženih vrsta i staništa u okviru zaštićenih područja; nedostaju podaci o nadzoru u zaštićenim područjima.

Kao posljedica nepostojanja monitoringa, oskudnih istraživanja ne postoje pouzdani podaci o trendovima biodiverziteta. Trendovi se mogu procijeniti na osnovu ekspertnih znanja i pritisaka koji na njih djeluju u određenoj mjeri, ovisno od vrste. Primjetan je nedostatak potrebnih podataka o biodiverzitetu sa kojima bi bilo moguće koristiti modeliranje pri procjeni stanja prirode.

Iznesene tvrdnje koje se odnose na stanje znanja o biološkoj raznolikosti su potkrijepljene referencama, ključnim nalazima i identifikovanim nedostacima u znanju u poglavlju 3.

Kada se govori o istraženosti uticaja direktnih i indirektnih pritisaka na biološku raznolikost u BiH (poglavlje 4), također se uočava isti obrazac nesistematičnog razvoja znanja i velikog nedostatka naučnih izvora. S obzirom na to da je Bosna i Hercegovina bila industrijski razvijeno područje, nije

iznađujuće da su istraživanja i u poslijeratnom periodu nastavljena u tom pravcu. Zbog toga je uticaj zagađenja na živi svijet bolje istražen nego uticaji drugih vrsta pritiska.

Tabela 6. 22 Sintezni pregled nedostataka u znanju, podacima i analizama za održivo upravljanje biodiverzitetom u Bosni i Hercegovini

Poglavlje 2	Regulirajuće koristi	– istraživanja značaja regulirajuće uloge biološke raznolikosti/prirode u BiH – informacije za unapređenje upravljačkih procesa; – informacije o pritiscima (direktnim i indirektnim) koji utiču na regulirajuće koristi od prirode; – informacije o kvaliteti staništa i uticaju svih faktora na ekološke procese koji se u njima dešavaju, te mjere praćenja i kontrole njihovog korištenja; – prostorne informacije (mape) o ulozi ekosistema u procesu sprečavanja i ublažavanja rizika od prirodnih nesreća i katastrofa.
	Materijalne koristi	– istraživanja značaja i uloge materijalnih koristi u unapređenju kvalitete življenja; – istraživanja farmakološkog, taksonomskog i socioekonomskog karaktera važnih komponenti biološke raznolikosti korisnih za zdravstvene svrhe; – održivi sistemi korišćenja poljoprivrednih potencijala, – evidencije i zvanične informacije o stanju divljači tj. formalni upravljački mehanizmi za razmjenu informacija; – operativni potencijali i optimalni organizacioni modeli mobilizacije biomase, te finansijski modeli kojima bi bila zagarantovana održivost procesa mobilizacije biomase.
	Nematerijalne	– povezivanje istraživačkih pristupa iz prirodnih, tehničkih i društvenih nauka, uz uvažavanje elemenata umjetnosti i tradicionalnog pristupa u korištenju komponenti prirode; – dodatni sadržaji u formalnom i neformalnom obrazovanju o značaju prirode za kvalitet življenja ljudi, – istraživanja i projekti usmjereni na uticaj prirode na kvalitet življenja, rekreativne i relaksacijske navike građana, uticaj na identitet i razvoj pojedinca i zajednice, te istraživanje opcija za sigurnu budućnost zasnovanu na održivom korištenju komponenti biološke raznolikosti i prirodnih resursa.
	Vrednovanje i trendovi koristi od prirode	– konzistentne i metodološki ujednačene informacije o prostornoj distribuciji pojedinih tipova koristi (mape ekosistemskih usluga/koristi od prirode) u cilju društvenog i monetarnog vrednovanja koristi od prirode; – jasne procedure i propisi kojima proces vrednovanja koristi od prirode.
Poglavlje 3	Generalni nedostaci u znanju	– nesistematizovana ranija istraživanja uloge abiotičkih faktora u nastanku i očuvanju biološke raznolikosti BiH, a nema ni savremena istraživanja istih; – nejednak stepen istraženosti biodiverziteta u različitim geografskim područjima u BiH; – inventarizacija biodiverziteta u BiH (ne postoje pouzdane ček liste). – finansiranje skladištenja (čuvanja) biodiverziteta i odlaganja dokumentacije i informacija;

		– nepostojanje monitoringa, te oskudna istraživanja o trendovima biodiverziteta.
	Ekosistemski diverzitet	– nedovoljna istraženost biološke raznolikosti svih grupa ekosistema; – nepostojanje stalnog praćenja stanja i sistemskih istraživanja biološke raznolikosti; – istraživanja stanja koristi od prirode po grupama ekosistema; – usklađivanje sintaksonomske klasifikacije biljnih zajednica sa savremenim evropskim sistemom klasifikacije.
	Specijski diverzitet	– sistemsko prikupljanje i dokumentovanje tradicionalnih znanja o upotrebi biodiverziteta; – istraživanje populacije i praćenje stanja kopnenih, slatkovodnih i morskih beskičmenjaka, vodozemaca, gmizavaca, ptica, sisara; – podaci o broju taksona i strukturi mikrobnih zajednica tla kao i broju kopnenih, slatkovodnih i morskih beskičmenjaka; – neusaglašenost oko broja vrsta vaskularnih biljaka zbog taksonomske neusklađenosti; – veoma slaba istraženost lišajeva, gljiva, cijanobakterija i algi; – nedovoljan broj kvalifikovanog kadra (taksonomi, ekolozi). – check lista invazivnih vrsta i sistemska istraživanja istih.
	Genetički diverzitet	– molekularno-genetičkih istraživanja vrsta;
Poglavlje 4	Direktni pritisci	– baza podataka o zemljišnim resursima, promjenama u prostoru i promjenama načina korištenja zemljišta, – nedostatak istraživanja o uticaju procesa urbanizacije na prirodna staništa – nedostatak istraživanja uticaja prekomjerne eksploatacije šuma, zdravstvenog stanja lovne divljači, lovne evidencije, unošenja i širenja alohtonih i invazivnih vrsta riba, prekomjernog izlova ribe, a posebno uticaja na endemične i autohtone vrste riba, uticaja korištenja voda različitih korisnika, uticaja ekstrakcije mineralnih sirovina na biološku raznolikost i koristi od prirode u BiH. – nedostatak istraživanja o uticajima organskih polutanata (PAH-ovi, pesticidi), pogotovo za teritorij cijele BiH, analize monitoringa zagađenja vode, tla i zemljišta, fizičko-hemijskog kvaliteta voda, uticaja različitih tipova industrijskog zagađenja, uticaja radioaktivnosti na biološku raznolikost i koristi od prirode u BiH. – nedostatak istraživanja, inventarizacije i mapiranja invazivnih vrsta u BiH, razmjene informacija i registra invazivnih vrsta u BiH, nedostatak sistemskog monitoringa distribucije i puteva širenja, uz predložene mjere kontrole suzbijanja invazivnih vrsta u BiH. – nedostatak istraživanja uticaja klimatskih promjena na stanje i trendove biološke raznolikosti i koristi od prirode u BiH, nedostatak monitoringa distribucije vrsta i migracija

	Indirektni pritisci	- nedostatak istraživanja institucionalnih uzroka i posljedica primjene neadekvatnih praksi, uticaja protivpravni aktivnosti i ekološkog kriminaliteta na prirodu i koristi od prirode, monitoringu i sistematizaciji podataka o ekološkom kriminalitetu i povezanim korupcijskim praksama u oblasti okoliša u BiH - nedostatak istraživanja i analiza tržišnih i uopšte ekonomskih pritisaka na biodiverzitet i koristi od prirode, analiza godišnje ekonomske koristi od biodiverziteta i prirodnih resursa, podataka i rezultata projekata provedenih od strane javnih institucija i nevladinog sektora te drugih organizacija koji su usmjereni na očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH, uticaja unutardržavnih i regionalnih tokova na ekosisteme iz kojih se izvozi, kao i analiza aktivnosti vezanih za smanjivanje ekonomskih indirektnih pritisaka, - nedostatak istraživanja uticaja tranzicionih procesa na biodiverzitet i koristi od prirode u BiH. - nedostatak istraživanja uticaja demografskih kretanja na biodiverzitet i koristi od prirode u BiH, - nedostatak istraživanja uticaja kulturalnih i religijskih pritisaka, percepcije javnosti po pitanju uticaja drugih pritisaka kao što je npr. prekomjerna sječa šuma, istraživanja efikasnosti sistema obrazovanja i sistema dijeljenja informacija, - nedostatak istraživanja i analiza potreba u naučno-istraživačkim kapacitetima, istraživanja uticaja naučnih tehnologija na biološku raznolikost i koristi od prirode u BiH.
	Trendovi pritisaka	- Kako po pitanjima uticaja direktnih i indirektnih pritisaka nedostaju bazna istraživanja, istraživanja trendova ovih pritisaka i njihovih budućih uticaja na biodiverzitet i koristi od prirode potpuno nedostaju u BiH.
Poglavlje 5	Scenariji za očuvanje i održivu upotrebu	- potpuni nedostatak istraživanja i scenarijskih analiza i modela za stanje i trendove ekosistema, vrsta i genetičke raznolikosti, stanje i trendove koristi od prirode, stanje i trendove direktnih i indirektnih pritisaka na prirodu u BiH, - posljedično, potpuni nedostatak istraživanja i scenarijskih analiza opcija za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode u BiH.
Poglavlje 6	Okvir za održivo upravljanje prirodom i koristima od prirode u Bosni i Hercegovini	- naučne analize i istraživanja stepena implementacije međunarodnih sporazuma; - analize efikasnosti primjene važeće pravne regulative, - statistički podaci u vezi sa zaštitom i koristima od prirode; - pravna naučna i stručna literature, a naročito po pitanjima usklađivanja sa EU pravnim okvirima, - javni podaci o preduzetim mjerama u institucijama, ali takođe i o aktivnostima koje provode udruženja građana i fondacije; - podaci o broju istraživačkog osoblja angažovanog na poslovima proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti; - analize efikasnosti finansijskih ulaganja u istraživanja; - analiza publiciranih radova iz oblasti prirodnih nauka sa aspekta proučavanja, inventarizacije i konzervacije biološke raznolikosti.
	Alati (i instrumenti) za provođenje politika za	- istraživanja i analize mjera koje se provode u cilju zaštite i oporavka ugroženih vrsta i staništa u okviru zaštićenih područja i podaci o nadzoru u zaštićenim područjima; - naučna istraživanja i analize kvaliteta postupka izdavanja okolinske/ekološke dozvole i procjene utjecaja na okoliš/životnu sredinu, te analize efikasnosti izdatih okolinskih dozvola sa aspekta očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta;

		- monitoring biološke raznolikosti koji može dati realne podatke o konzervacijskom statusu ugroženih vrsta; - istraživanje uloge imaju botaničkih i zooloških vrtova / bašti na očuvanje genetičkog i specijskog diverziteta, kao i istraživanja i analiza reintrodukcije ugroženih vrsta u prirodu; - naučna istraživanja uloge, potencijala i efikasnosti banaka gena autohtonih sorti i pasmina i sjemenskih objekata; - podaci o prisustvu i rasprostranjenosti većeg broja štetnih organizama i istraživanja primjenjivosti bioloških mjera u zaštiti zdravlja biljaka; - sistem praćenja zdravstvenog stanja i ranog otkrivanja bolesti divljih životinja; - smjernice za procjenu sigurnosti GM hrane i znanja o poljoprivrednoj biotehnologiji; - jedinstvena klasifikacija i mape tipova staništa, monitoring i istraživanja vrsta i staništa sa aneksa Direktive za staništa i Direktive za ptice; - nedovoljna upoznatost naučne, stručne i šire javnosti sa ocjenom prihvatljivosti zahvata u prirodi te nedovoljni stručni i naučni kapaciteti za primjenu postupka ocjene prihvatljivosti zahvata u prirodi i upravljanje ekološkim mrežama; - istraživanja efikasnosti strateške procjene uticaja na životnu sredinu i efikasnosti prostornih planova u očuvanju biodiverziteta, te jedinstvene smjernice za izradu prostornih planova; - monitoring i liste invazivnih vrsta, istraživanja puteva širenja invazivnih vrsta i njihovog uticaja na autohtoni biodiverzitet; - istraživanja o doprinosu certificiranja konkurentnosti domaćih preduzeća šumarstva i drvne industrije, procesima EU integracija, problematici certificiranja privatnih šuma, te u očuvanju i održivom upravljanju biodiverzitetom; - istraživanja efikasnosti mjera gospodarenja u održavanju i unapređenju identificiranih visokih zaštitnih vrijednosti u šumama visoke zaštitne vrijednosti; - istraživanja problema optimizacije interesa svih korisnika prostora uz prioritet očuvanja izvorišta vode i istraživanja o doprinosu vodozaštitnih zona u očuvanju biodiverziteta; - monitoringi dokumentovanje tradicionalnih i lokalnih znanja o biodiverzitetu, - naučna podrška pristupu Nagoya i ITPFGRA sporazumima; - istraživanja efikasnosti mjera u poljoprivredi i ribarstvu koje doprinose koristima od prirode i očuvanju biodiverziteta, te podaci o stepenu realizacije pojedinih strateških mjera i programa; - naučna istraživanja i publikacija o doprinosu/uticaju poljoprivrede, ribarstva, vodoprivrede, šumarstva, lovstva, energetike, industrija, saobraćaja i turizma u procesima očuvanja i održive upotrebe biodiverziteta i koristi od prirode. - istraživanja i analiza postojećih mjera, kao i istraživanja optimalnih modela za doprinos sektora u očuvanju i održivoj upotrebi biodiverziteta.

	Potrebni uslovi za održivo upravljanje prirodom i koristima iz prirode u BiH	- Nedostaju naučna istraživanja i analize modela integracije biološke raznolikosti u sektorske politike prema EU pravnoj tekovini, implementacije usvojenih strategija i planova za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznolikosti na različitim administrativnim nivoima, razvoj i primjena međunarodno usvojenih indikatora, istraživanja modela efikasne koordinacije svih interesnih strana u BiH u pravcu očuvanja prirode i održive upotrebe biološke raznolikosti, neophodnih institucionalnih i finansijskih kapaciteta i operativne strukture za funkcionalan monitoring biodiverziteta u BiH, neophodnih istraživačkih, institucionalnih i finansijskih kapaciteta za razvoj indikatora za potrebe izvještavanja, planova za razvoj i konsolidovanje postojećih naučno-istraživačkih kapaciteta i njihovo uključivanje u donošenje odluka, istraživanja dostupnosti i efikasnosti poticaja u svrhu očuvanja biodiverziteta i koristi od prirode, istraživanja optimalnih modela obrazovanja sa ciljem očuvanja biodiverziteta i koristi od prirode, - Ne postoje istraživanja rada i efikasnosti udruženja građana u očuvanju biodiverziteta i koristi od prirode, nisu dostupni korektni podaci o udruženjima, njihovim kapacitetima, aktivnostima i rezultatima, kapaciteta nevladinog sektora u borbi za smanjenje pritiska na životnu sredinu - Ne postoje istraživanja stepena i načina dijeljenja informacija relevantnih za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta u BiH, odnosa lokalne zajednice prema biodiverzitetu i koristima od prirode u BiH, opcija uključivanja tradicionalnih i lokalnih znanja u odluke o održivom korištenju biodiverziteta u BiH
	Identifikacija opcija upravljanja prirodom i koristima od prirode BiH	- Ne postoje istraživanja efikasnosti postojećih i modela za nove alate/instrumente u poboljšanju opcija za održivo upravljanje biodiverzitetom i koristima od prirode u BiH

Generalno, treba istaknuti da postoji veliki nedostatak istraživanja uticaja gubitka prirodnih staništa (konverzije), prekomjerne eksploatacije naročito šumskih resursa i nedravnih šumskih proizvoda, zagađenja zemljišta, zraka i vode, invazivnih vrsta, a naročito klimatskih promjena na stanje biodiverziteta u BiH. Ovakva istraživanja, po svojoj prirodi, trebaju biti povezana sa procesom monitoringa. Također, istraživanja uticaja pojedinih pritiska trebaju biti osnova za efikasnu primjenu postojećih alata kao što je okolinska dozvola, procjena uticaja na okoliš i posebno, ocjena prihvatljivosti zahvata u prirodi, kao dijela EU pravne tekovine koji se odnosi na ekološke mreže.

Još veći značaj imaju istraživanja indirektnih pritiska, kojima se identifikuju i analiziraju nepovoljni društveni tokovi i stanja koja izazivaju djelovanje direktnih pritiska na biološku raznolikost i koristi od

prirode. Takva istraživanja su u Bosni i Hercegovini, kao i mnogim drugim zemljama, u začetku. Međutim, s obzirom na ozbiljnost efekata tranzicionih procesa, od kojih mnogi imaju posljedice u stanju prirode, naučna zajednica, naročito iz oblasti društvenih nauka, ovim pitanjima treba posvetiti punu pažnju. Već ranije je istaknuta potreba za multidisciplinarnim istraživanjima, a ona su svakako neophodna za bolje razumijevanje institucionalnih, ekonomskih, demografskih, kulturno-religijskih i naučno-tehnoloških indirektnih pritisaka na prirodu u BiH.

S obzirom na slabu istraženost uticaja direktnih i indirektnih pritisaka na biodiverzitet u BiH, jasno je da ne postoje ni analize njihovih trendova. Za utvrđivanje trendova pojedinih pritisaka BiH naučna zajednica se pouzdano može osloniti na ekspertna mišljenja, ali ne i na konkretne podatke dobijene istraživanjem.

Tvrdnje koje se odnose na znanja o uticajima direktnih i indirektnih pritiska na biološku raznolikost u BiH su potkrijepljene referencama, ključnim nalazima i identifikovanim nedostacima u znanju u poglavlju 4.

Scenarijska analiza i istraživanje modela su metode koje se rijetko ili nikako ne koriste u istraživanjima stanja i trendova biološke raznolikosti i koristi od prirode u BiH. Nisu identifikovani domaći literaturni izvori sa scenarijskim analizama i/ili trendovima gena, vrsta i ekosistema, koji bi doprinijeli pripremi scenarijske analize održivog upravljanju biodiverzitetom u Poglavlju 5.

Nedostajuća znanja o opcijama upravljanja su analizirana u sekciji 6.6. Najveći nedostatak znanja se odnosi na analize efikasnosti postojećih alata/instrumenata i efektima njihove primjene na stanje biodiverziteta.

Na osnovu analize ključnih nalaza i nedostataka u znanju u provedenoj Procjeni, može se tvrditi sljedeće:

- Naučna zajednica, kako u oblasti prirodno-matematičkih i biotehnoloških, tako i u oblastima društvenih, humanističkih, medicinskih, tehničkih nauka i umjetnosti, nije dovoljno i na efikasan način angažovana u istraživanju rješenja za održivi razvoj u cilju unapređenja kvaliteta života u Bosni i Hercegovini.
- U cilju održivog razvoja Bosne i Hercegovine, fokus istraživanja prema društveno relevantnim, a naučno utemeljenim rješenjima za očuvanje i održivu upotrebu biodiverziteta/prirode se treba postići kroz uspostavu kontinuiranog dijaloga između donosilaca odluka i naučne zajednice.